

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL:

- ⊗ A HÁLÓZAT VONZÁSÁBAN (A „LINKED DATA” SZÉTFESZÍTI A KÖNYVTÁRI KATALÓGUSOK KERETEIT)
- ⊗ MEGOLDÓDIK A JOGVÉDETT MŰVEK DIGITALIZÁLÁSÁNAK ÉS LEGÁLIS SZOLGÁLTATÁSÁNAK LEGFŐBB (JOGI) PROBLÉMÁJA?
- ⊗ KÖNYVTÁRI SZEREPLEHETŐSÉGEK A KÖZÖSSÉGI MÉDIÁBAN
- ⊗ AZ ELTE KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI INTÉZET ELMŰLT NÉGY ÉVE, JÖVŐBELI TERVEI
- ⊗ A KÖZÖS KATALÓGUSÉPÍTÉS TAPASZTALATAI AZ ELTE KÖNYVTÁRAIBAN
- ⊗ A SZAKKÖNYVTÁRAK ELMŰLT HÚSZ ÉVE – A KSH SZAKKÖNYVTÁRI SZEREPE
- ⊗ ÚJ ESZKÖZ A KÖNYVTÁRAK SZOLGÁLATÁBAN: BIBLIOMINING
- ⊗ TÖBBNYELVŰ TEZAUROSZOK
- ⊗ FILMELŐZETES ÉS KÖTELEZŐ OLVASMÁNYOK (LEHETŐSÉG A Z-GENERÁCIÓ OLVASÓVÁ NEVELÉSÉRE?)
- ⊗ IGAZOLÓBIZOTTSÁGI ELJÁRÁS ÉS B-LISTÁZÁS AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRBAN 1945–1946-BAN (2. RÉSZ)
- ⊗ „MUNKÁJÁT ALAPOSSÁG, LELKIISMERETESSÉG ÉS SZÉLES LÁTÓKÖR JELLEMEZTE” – GORIUPP ALISZ EMLÉKEZETE
- ⊗ A GYULAI OLVASÓKÖRÖK ÉS KÖZÖNSÉGÜK
- ⊗ A NEMZETI CASINO KÖNYVTÁRÁNAK FELDOLGOZÁSA

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2015/3

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2015/3

⊗ TEHETSÉGGONDOZÁS AZ EGYETEMI KÖNYVTÁROSKÉPZÉSBEN ⊗ „MAK-
KOKBÓL TÖLGYFÁKKÁ NÖNI” – A COACHING ÉS ALKALMAZÁSA EGY CÉG
ÉS EGY KÖNYVTÁR GYAKORLATÁBAN ⊗ GONDOLATOK A SZEMANTIKUS
WEBRŐL ÉS EGYBEN AZ ALIADA SZOFTVERRŐL ⊗ AZ E-KÖNYVES DRM-
TECHNOLÓGIÁK BIZTONSÁGOSSÁGÁNAK VIZSGÁLATA ⊗ IGAZOLÓBIZOTT-
SÁGI ELJÁRÁS ÉS B-LISTÁZÁS AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRBAN
(1. RÉSZ) ⊗ AZ ELTE EGYETEMI KÖNYVTÁR „ŐSKÖNYVTÁRA” (1561–1635) ⊗
KÖNYVTÁRI SZOLGÁLTATÁSI PLATFORMOK, AVAGY AMI AZ IKR-EK UTÁN
KÖVETKEZIK ⊗ MŰVELTSÉG A DIGITÁLIS KORBAN ⊗ KÖNYVSZEMLE ⊗ REFE-
RÁTUMOK

A TARTALOMBÓL:

25. (61.) ÉVFOLYAM, 2015. 3. SZÁM

FELELŐS SZERKESZTŐ: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

✂ Szerkesztőbizottság elnöke: Hegyközi Ilona

✂ Szerkesztőbizottság: dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes,
dr. Koltay Tibor, dr. Murányi Lajos, Orbán Éva, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos
Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit.

✂ Borítóterv: Gerő Éva ✂ Műszaki szerkesztő: Nagy László ✂ Szerkesztőség: OSZK
Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4–6. (Budavári Palota F. épület) ✂
Telefon: + 36-1-224-3795 ✂ Fax: +36-1-224-3875. ✂ E-mail: kovacs@oszk.hu,
feimer@oszk.hu ✂ Megjelenik: negyedévente. ✂ Egy szám ára: 1500.-Ft + 5% áfa.

✂ Éves előfizetés: 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség ✂ Külföldi előfizetés: 100 euró ✂
Terjeszti: az OSZK Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár ✂ Előfizet-
hető: a szerkesztőség címén. ✂ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár ✂ Felelős
kiadó: az OSZK főigazgatója ✂ Nyomda: Nalors Grafika Kft., Vác ✂ Felelős vezető:
Szabó Gábor ✂ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisa),

Library Literature and Information Science Full Text (EBSCO),

LISA (Library and Information Science Abstracts),

LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO)

*A folyóirat megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.*

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

<http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma>

Nemzeti Kulturális Alap

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a
<http://ki.oszk.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

BARÁTNÉ HAJDU Ágnes (ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet Könyvtártudományi Tanszék, Bp.), BÉNYEI Miklós (Debreceni Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszék, Debrecen), BÉRES Judit (Pécsi Tudományegyetem FEEK, Könyvtártudományi Intézet, Pécs), BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli (ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet Információtudományi Tanszék, Bp.), DANCs Szabolcs (OSZK, Bp.), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), FELVÉGI Emese (University of Houston, C. T. Bauer College of Business, Döntés- és Információtudományi Tanszék, USA), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), HORVÁTH Ádám (Magyar Nemzeti Múzeum Központi Könyvtára, Bp.), JUHÁSZ Éva (Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtár és Levéltár és Művészeti Gyűjtemény, Bp.), KNAPP Éva (ELTE Egyetemi Könyvtár, Bp.), KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem, Alkalmazott Bölcsészeti Kar, Könyvtártudományi Tanszék, Jászberény), MATTHEW, Kathryn I. (University of Houston – Clear Lake, Pedagógia Tanszék, USA), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtárának ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Központi Könyvtár ny. osztályvezetője), NAGY Andor (egyetemi hallgató, Pécsi Tudományegyetem, FEEK Könyvtári Intézet, Pécs), PAJOR Enikő (Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Könyvtártudományi Tanszék, Szeged), POGÁNY György (a pilisi Kármán József Városi Könyvtár ny. igazgatója), PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), TÓTH Máté (Könyvtári Intézet, Bp., Pécsi Tudományegyetem FEEK, Könyvtártudományi Intézet, Pécs), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. munkatársa, Bp.)

Köszönjük szerzőink e számhoz adott önzetlen munkáját!

TARTALOM

Abstracts	297
-----------------	-----

TANULMÁNYOK

BARÁTNÉ HAJDU Ágnes – BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli: Tehetséggondozás az egyetemi könyvtárosképzésben ..	301
JUHÁSZ Éva: „Makkokból tölgyfákká nőni” – a coaching és alkalmazása egy cég és egy könyvtár gyakorlatában	313
HORVÁTH Ádám: Gondolatok a szemantikus webről és egyben az ALIADA szoftverről	319

MŰHELY

Az Országos Tudományos Diákköri Konferencia díjnyertes pályaművei (1. rész) NAGY Andor: Az e-könyves DRM-technológiák biztonságosságának vizsgálata.....	327
---	-----

MŰLTUNKBÓL

POGÁNY György: Igazolóbizottsági eljárás és B-listázás az Országos Széchényi Könyvtárban (1. rész)	339
KNAPP Éva: Könyvtár – a könyvtár előtt. Az ELTE Egyetemi Könyvtár „őskönyvtára” (1561–1635).....	354

KITEKINTÉS

DANCS Szabolcs: Könyvtári szolgáltatási platformok, avagy ami az IKR-ek után következik 359

FELVÉGI Emese – MATTHEW, Kathryn I.: Műveltség a digitális korban. (*Ford. Hegyközi Ilona*) 372

KÖNYVSZEMLE

Székelyföldi intézményi sors
DANI Erzsébet: Székelyföldi intézményi sors két meghatározó kulturális közgyűjtemény történetének tükrében. Bp., Argumentum, 2015. (*Ism.: Bényei Miklós*) 381

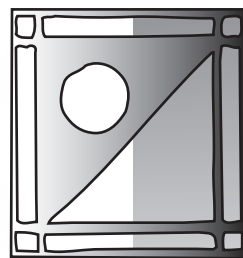
Könyv és lélek – az első magyar biblioterápiás konferencia kötetének margójára
Könyv és lélek. Biblioterápiai tanulmányok. (*Szerk. Gombos Péter és Vörös Klára*) Bp., Magyar Olvasástársaság, 2015. (*Ism.: Béres Judit*) 384

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (REFERÁTUMOK)

Könyvtár- és információtudomány 387
Könyvtár- és tájékoztatásügy 389
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények 401
Munkafolyamatok és szolgáltatások 408
Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek 422
Vezetés, irányítás 423
Felhasználók és használat 425
Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés 427
Könyvtárgépesítés, könyvtáráépület 428
Kapcsolódó területek 432

A számot szerkesztette: Kovács Katalin, Feimer Ágnes, Murányi Lajos

STUDIES

Talent management in LIS education

BARÁTNÉ HAJDU Ágnes – BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.) 2015. no. 3. pp. 301 – 312.

The Institute of Library and Information Science at the Eötvös Loránd University (ELTE) implements various forms and programmes of talent management. Related activities can be classified into various categories: building relationships between secondary schools and ELTE, information provision on LIS training and specializations, research workshops at the LIS Department (e.g., dealing with education development, e-book research, management, business information, research into the history of books, libraries and the media, Web 2.0, content delivery, network-based reference etc.). The most talented students can join so-called professional colleges (named after József Eötvös, István Bibó and János Bolyai) which cover all disciplines of teaching and research. Talent management for individuals includes tutoring and demonstrator posts. The article also covers other issues of talent management, such as the PhD programme in LIS, the mentoring system, talent management in the education of teacher-librarians (being planned) and the widening international relations of the Institute.

Keywords: LIS education, LIS schools, Talent management, Research

Coaching and its use in the practice of a company and a library

JUHÁSZ Éva

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.)
2015. no. 3. pp. 313 – 318.

For the efficient functioning of an organization several assistive methods can be applied, such as psychological counselling, therapy, training, mentoring, coaching etc. Coaching constitutes a counselling process for individuals or groups, in which professional goals to be achieved are set based on the findings of a state-of-the-art review. Coaching helps in mobilizing one's own resources, and encourages the organization's members to work in a conscious, responsible and efficient manner. A definition of the concept and a presentation of its types are followed by an analysis of the subject in library literature. Two practical examples of coaching – at a company and at a university library – illustrate how coaching functions in the daily life of organizations.

Keywords: *Coaching, Efficiency, University library, Workflow, Working atmosphere, Staff, Management*

Considerations on the Semantic Web and the ALIADA software

HORVÁTH Ádám

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.)
2015. no. 3. pp. 319 – 326.

After a summary of Kevin Kelly's article (The next 5000 days of the Web, In: TEDx, December 2007), the author reviews the developmental stages of the network. Initially, computers were sharing packages among themselves, later they shared web pages, while today they are sharing data. Nowadays, more and more libraries and museums upload their data to the Semantic Web. Libraries, museums and archives convert their data into a series of RDF statements, link them to the statements made by others, and make them available to all. ALIADA (Automatic publication under Linked Data Paradigm of Library Data) is an EU-financed project and, at the same time, the name of an open-source software, which allows museums and libraries to automatically publish their data on the Semantic Web. The software's final version will have been prepared by the end of 2015. It can be viewed at <https://github.com/ALIADA/aliada-tool>.

Keywords: *Public collections, Union catalogue, Computer network, Semantic Web, Software, ALIADA*

WORKSHOP

Award-winning works of the National Conference of Students doing Research (OTDK) (Part 1)

Security analysis of DRM technologies for e-books

NAGY Andor

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.)
2015. no. 3. pp. 327 – 338.

It is one of the greatest challenges for libraries to develop services related to e-books, while there are conflicting interests hindering library service provision. Most players on the market see the DRM (Digital Rights Management) technologies as the solution. Publishers, however, do not trust their efficiency. The goal of DRM is to stop the illegal circulation of e-books bought or borrowed from a legal source. Many of the largest corporations have developed their own DRM solutions, thus libraries and bookstores can choose from many different options. However, most owners of intellectual property, afraid of online „piracy”, are not keen on distributing their publications in an electronic format. The research described provides an insight into DRM technologies, their operation and security deficiencies. In the author's view there is no DRM solution that can efficiently fulfil its mission, consequently, the owners of intellectual property have to find other means of protection against illegal distributors when designing library services.

Keywords: *DRM technology, E-books, E-book publishing, State of the art, Copy prevention, Copyright*

FROM OUR PAST

The procedure of review boards and B listing at the National Széchényi Library in 1945–1946 (Part 1)

POGÁNY György

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.)
2015. no. 3. pp. 339 – 353.

As a consequence of Hungary's defeat in World War II in the summer of 1945, the staff of public institutions, especially their managers, were obliged to verify that after September 1, 1939 they had not engaged in behaviours against the Hungarian people. A decree of the Prime Minister ordered to conduct this procedure. The meetings of the so-called review boards were not held in public, and the board decided either to validate or reject those subjected to review. In the spring of 1946, B listing took the place of review boards (B lists contained the names of those to be dismissed). B listing was a measure with a strong political bias with its primary purpose to downsize civil service. Review boards existed until August 1947, and they dismissed about 50-60 thousand persons. The study describes in detail the review procedure of the Director-General of the National Széchényi Library, József Fitz (1934 through 1945).

Keywords: History of librarianship, Librarian's career, National library, Staff policy

Library – before the library

The „ancestor” of the ELTE University Library, Budapest (1561–1635)

KNAPP Éva

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.)
2015. no. 3. pp. 354 – 358.

Among the predecessors operating the University Library, Budapest, the Jesuit order had played a significant role already before the university's foundation by Péter Pázmány in 1635. Monks often showed up in the church organizations preserving the collection in Trnava (Nagyszombat) and in Klastor pod Znievom (Túróc-Znióvárálja). The book collec-

tion served first of all secondary education. The old books collection of the University Library from before 1800 is made up of several parts. The „ancestor” collection (antiquissima 1561-1635) is now preserved in several parts of the collection. The incunabula collection includes among others a sixteenth-century textbook from Túróc-Znióvárálja. The author reports on the recently identified forty volumes in the ancestor collection and her related research work.

Keywords: University library, Book history, Library history, Old and rare books

FROM ABROAD

Library Services Platforms, or what comes after ILS

DANCS Szabolcs

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.)
2015. no. 3. pp. 359 – 371.

A review based on literature dealing with recent phenomena of library automation. Recent trends indicate the growth of digital collections, changes in the expectations towards user interfaces, a new approach to data and software services (SaaS and PaaS models), and a new generation of integrated library systems (ILS), called Library Services Platforms (LSPs). LSPs are apt for managing printed and digital collections together, and use cloud technologies. This article presents the platform's development criteria, functional and technical specifications, the LSPs in use, discusses strategies of purchasing LSPs and discovery tools. Provides an overview of the market regarding the take-up of LSPs, and refers to potential standards and guidelines.

Keywords: Integrated library systems (ILS), Library Services Platform (LSP), Literature review, Software

FELVÉGI Emese – MATTHEW, Kathryn I.: Literacy in the Digital Age

(Translated by Ilona Hegyközi)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.)
2015. no. 3. pp. 372 – 379.

Information and communication technologies have transformed literacy in the globalized era. Information literacy research is expanding its scope adjusting to new information and communication conditions. Today, individuals need to master complex skills to access information. Progressive education aims to offer relevant skills and knowledge, assisting those lagging behind to catch up and facilitating their mobility. This review article discusses the following themes in its chapters: The function and challenges of literacy in the new millennium; New skills for the new millennium; Redefining literacy for the knowledge society; New literacies as capital; The digital divide as a literacy issue.

Keywords: *Information literacy, Reading development*

tének tükrében. Budapest, Argumentum, 2015.

(Reviewed by Miklós Bényei)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.)
2015. no. 3. pp. 381 – 384.

Keywords: *Hungarians abroad, Library history, Museum, Cultural history, Research library, Transylvania, Review*

Books and psyche – Lectures of the first Hungarian conference on bibliotherapy

Könyv és lélek. Biblioterápiai tanulmányok. Szerk. Gombos Péter, Vörös Klára. Budapest, Magyar Olvasástársaság, 2015.

(Reviewed by Judit Béres)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25 (61)
2015 no. 3, pp. 384 – 386.

Keywords: *Bibliotherapy, Conference material, Review*

BOOK REVIEWS

The fate of two cultural institutions in Transylvania

DANI Erzsébet: Székelyföldi intézményi sors két meghatározó kulturális közgyűjtemény történe-

FROM LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS (Abstracts)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.)
2015. no. 3. pp. 387 – 434.

Együttműködési megállapodás a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézete között

Szakmai együttműködési megállapodást írt alá 2015. augusztus 27-én Fodor Péter, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) főigazgatója és Kiszl Péter, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézetének (ELTE BTK KITI) igazgatója.

Az együttműködés célja a FSZEK közkönyvtári és szakkönyvtári tevékenységének, azaz a könyvtárosképzésben tanultak alkalmazásának a gyakorlatban történő bemutatása, valamint az ELTE BTK KITI hallgatói tapasztalatszerzésének és munkaerő-piaci bekapcsolódásának elősegítése, s egyben szakmai utánpótlás biztosítása a FSZEK számára. A megállapodás számos részterületre, így a szakmai gyakorlatokon túl például tudományos rendezvények kezdeményezésében és szervezésében való kooperációra, szemináriumi és tudományos diákköri (TDK) dolgozatok, szakdolgozatok, doktori (PhD) disszertációk, valamint publikációk elkészítésének intézményi forrás- és szakértői támogatására, közös kutatások és szakmai projektek lebonyolítására is kiterjed.

Kapcsolódó hír: <http://elte-lis.blogspot.hu/2015/09/egyuttmukodesi-megallapodas-fovarosi.html>

(Katalist, 2015. szept. 3. Boda Gáborné Köntös Nelli híre)

Tehetséggondozás az egyetemi könyvtárosképzésben

BARÁTNÉ HAJDU Ágnes – BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli

Az írás a Magyar Olvasástársaság (HUNRA) által 2015. április 11-én Debrecenben megrendezett „Tehetség – zene – olvasás” című konferencián elhangzott előadás szerkesztett és jelentősen kibővített változata.

Magyarországon az egyetemi könyvtárosképzés az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Bölcsészettudományi Karán az 1948/1949-es tanévben indult meg. A jelentkezési statisztikák kedvező tendenciája bizonyítja, hogy a tanszék alapítása óta eltelt közel hetven év alatt a szak mit sem veszített népszerűségéből és vonzerejéből.¹ A különböző tudásterületekre egyaránt rálátást nyújtó, interdiszciplináris könyvtárosképzés általános célja, hogy a könyvtár- és információtudomány területén olyan magasan kvalifikált, széles körű műveltséggel és értelmiségi felelősségtudattal rendelkező szakembereket képezzen, akik képesek a könyvtári és információs munkára, a könyvtári és információs intézmények vezetésére, szervezésére, döntések előkészítésére és meghozatalára, továbbá aktív szerepet játszanak a hazai és nemzetközi tudományos kutatásban és fejlesztésben.² A könyvtár- és információtudományi ismeretek oktatásában, kutatásában a különböző képző- és kutatóhelyeken más és más szempontok, illetve prioritások érvényesülnek, de a cél mindig közös: az elmélyült ismeretfeldolgozásra képes és elkötelezett hallgatók tehetségének felismerése és támogatása, pályán való elindulásuk felelősségteljes segítése.

A tehetséggondozás lehetőségeit és kereteit számtalan külső és belső tényező befolyásolja. Az ELTE 2008-ban kidolgozott tehetséggondozási koncepciója kiemeli,

hogy a többciklusú, bolognai rendszerű képzésre való áttérés teljesen új helyzetet teremtett a tehetséggondozásban, melyben a korábbi időszakra jellemző tehetség-kiválasztási, illetve -gondozási technikákat, intézményeket gyökeresen újra kellett gondolni. A felvételi rendszer átalakítása, a képzés kiszélesítése és a hallgatói létszám nagymértékű növekedése új kihívásokat hozott; ugyanis annak ellenére, hogy az ELTE hallgatóinak többsége a kiváló vagy jó eredménnyel végzett középiskolások közül kerül ki, mégis – szakonként változó arányban – a diákok nem elhanyagolható hányadánál az egyetemen derül ki, hogy az átlagosnál gyengébb a felkészültségük.³ Szintén kedvezőtlen helyzetet teremt az alapképzésben (BA), hogy „*az intézmények írásbeli és/vagy szóbeli felvételiket nem tarthatnak, így nem tudják megszűrni a – főként középiskolai érdemjegyek alapján – bekerülő hallgatókat (az MA-val ellentétben nincs bebeszélésük a felvettek kiválogatásába).*”⁴ Mindezek után joggal merül fel a kérdés, hogy ha az alapképzésben az oktatás sebességét az átlagos hallgató tudásszintjéhez igazítjuk, akkor ezzel egyidejűleg miként biztosítható a kiváló képességű hallgatók speciális előmenetele és tehetségének kibontakoztatása?⁵

A tehetséggondozás korábban kialakult formáinak felülvizsgálatát és továbbfejlesztését célzó tehetséggondozási koncepció alapjaiban határozza meg a tehetséges hallgatók támogatásának intézményeit és módszereit az egyetemen. A koncepció a tehetséggondozás hat – egymásra épülő – szintjét különbözteti meg, melyek a Könyvtár- és Információtudományi Intézet⁶ valamennyi hallgatója számára elérhetőek:

1. a középiskolák és az egyetem;
2. tudományos diákkörök és kutatási műhelyek;
3. szakkollégiumok;
4. egyéni tehetséggondozási formák;
5. doktori iskolák;
6. mentorrendszer.

A továbbiakban azt kívánjuk bemutatni, hogy ezek a tehetséggondozási formák és programok – kiemelten pedig a tudományos diákköri munka – hogyan valósulnak meg az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetében. Elképzeléseink és gyakorlatunk általánosítható az egyetemi könyvtárasképzés teljes vertikumára.

A középiskolák és az egyetem

Gyakorló iskolái révén az ELTE speciális helyzetben van, hiszen a leendő hallgatók elérésének és megis-

merésének legkézenfekvőbb lehetőségét biztosítják ezek a gimnáziumok. A többi középiskolával való szorosabb együttműködés érdekében a 2012/2013-as tanév őszi félévében intézetünk mesterszakos (MA) végzős nappali tagozatos hallgatói ellátogattak több budapesti középiskolába, hogy az érettségi előtt álló diákok figyelmét ráirányítsák az informatikus könyvtáros képzésre, valamint az általunk kiadott diplomában rejlő elhelyezkedési lehetőségekre. A szervezők a következő öt budapesti gimnáziumban jártak: a Lónyay utcai Református Gimnáziumban, a Szent Margit Gimnáziumban, a Csík Ferenc Általános Iskola és Gimnáziumban, a Szinyei Merse Pál és a Szent Imre Gimnáziumban. Az előadásokon résztvevő diákok színes és informatív képet kaphattak többek között a BA és MA specializációkon, illetve a szakirányokon folyó munkáról és a Bölcsészettudományi Kar aktív hallgatói életéről, melyet jól kiegészített az a praktikus tájékoztató kiadvány, melyet végzős MA-s hallgatók állítottak össze a kampánykörút ötletgazdájának, Kiszl Péter intézetigazgatónak és a projekt vezetőjének, Stummer Jánosnak a segítségével.⁷

Tudományos diákkörök és kutatási műhelyek

Az ELTE Könyvtár- és Információtudományi Intézete hagyományosan nagy hangsúlyt fektet a kiemelkedő képességű hallgatók segítésére, a hallgatók tudományos munkára való motiválására. A kutatási műhelyeinkben zajló közvetlen interaktivitást igénylő, gyakorta tutoriális jellegű tudományos képzés mellett figyelemmel követjük hallgatóink érdeklődési területeit és kiemelten támogatjuk részvételüket a kétévente megrendezésre kerülő Országos Tudományos Diákköri Konferenciákon (OTDK). Kutatási műhelyeink közös vonásaként kiemeljük azt a tényt, hogy valamennyi témában megvalósul a kutatás és az oktatás egysége, a hallgatók bevonása a kutatási munkákba. Hagyomány, hogy hallgatóink már tanulmányi idejük alatt aktív részeseivé válnak a kar, illetve az intézet szellemi műhelyeiben végzett munkának. A Könyvtár- és Információtudományi Intézetben – együttműködve a könyvtártudományi doktori (PhD) programmal – jelenleg is több kutatási műhely működik, melyek kézzelfogható eredményei a kutatómunka nyomán megjelenő monográfiák, tanulmánykötetek, folyóiratcikkek és egyéb publikációk, valamint a szakmai rendezvények és szakdolgozatok. A műhelyekhez kapcsolódó tehetséggondozó projektek tudományos közleményekben is testet öltő eredményei közül az alábbiakban – terjedelmi okokból – csupán néhány

hallgatói közreműködéssel megvalósult, meghatározó és illusztratív közelmúltbeli válogatott példa kiemelésére van lehetőségünk.

1. Könyvtár- és információtudományi oktatásfejlesztési kutatási műhely

A műhely Kiszl Péter irányításával és *Sebestyén György* professor emeritus közreműködésével egyrészt a magyar felsőfokú könyvtárosképzés múltjának számos elemét tárta már fel, másrészt hozzájárult, hogy a könyvtárosképzést az információs társadalom elvárásainak és az EU integráció követelményrendszerének megfelelően lehessen korszerűsíteni. A műhely munkájába bekapcsolódott *Barátné Hajdu Ágnes* tanszékvezető, akinek számos publikációja jelent meg a felnőttképzés, illetve a könyvtárosképzés könyvtárpolitikai megközelítésének témakörében. Az informatikus könyvtáros BA és MA szakalapítások óta eltelt időszak legfrissebb fejleménye, hogy a képzés folyamatos korszerűsítése, az országos szakmai álláspontok kialakítása, illetve az intézményi

vélemények egységesítése érdekében a Debreceni Egyetem, az Eötvös Loránd Tudományegyetem, az Eszterházy Károly Főiskola, a Nyugat-Magyarországi Egyetem, a Pécsi Tudományegyetem, a Szegedi Tudományegyetem, valamint az Egyetemi Könyvtár-igazgatók Kollégiuma, az Informatikai és Könyvtári Szövetség, illetve a Magyar Könyvtárosok Egyesülete képviselői 2015. március 24-én az ELTE BTK-n tartott ülésükön megalakították a *Könyvtár- és Információtudományi Képzések Kollégiumát* (KIKK), melynek elnökévé Kiszl Pétert választották.*

2. E-könyv kutatási műhely

A műhely a digitális könyvkultúra gazdasági és társadalmi hatásait, a megváltozott kiadói és terjesztési konstrukciókat vizsgálja interdiszciplináris megközelítésben. Az e-könyvek tartalmi és technológiai kérdéseivel egyaránt foglalkozó műhely vezetője *Kerekes Pál*, az ELTE BTK KITI címzetes egyetemi docense, további résztvevői Kiszl Péter és Fodor János.**

* *KISZL Péter*: A könyvtárosi szakvizsga magyarországi gyökereiről képesítési rendszerünk 140 éves jubileumán = *Könyvtári Figyelő*, 61. évf. 2015. 2. sz. ; *KISZL Péter*: Könyvtártudomány elméletben és gyakorlatban – intézményi együttműködés az Eötvös Loránd Tudományegyetemen = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 61. évf. 2014. 7/8. sz. 251–266. p. ; *BARÁTNÉ HAJDU Ágnes*: Tehetséggondozás és pályakövetés, ahogy azt Fülöp Géza látta = *Könyvtári Figyelő*, 60. évf. 2014. 2. sz. 187–193. p. ; *Kiszl Péter* (szerk.): *Trendek a hazai és nemzetközi könyvtárügyben*. Eger, EKF Liceum Kiadó, 2013. 310 p. ; *BARÁTNÉ HAJDU Ágnes*: A könyvtáros továbbképzések rendszere = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 59. évf. 2012. 9. sz. 364–378. p. ; *KEREKES Pál*: E-könyvészet a könyvtárosképzésben = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 59. évf. 2012. 9. sz. 379–386. p. ; *Kiszl Péter* (szerk.): *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 59. évf. 2012. 9. sz. tematikus különszám a könyvtáros- és információs szakemberképzés legkorszerűbb trendjeinek elméletéről és gyakorlatáról ; *KÓRÓDY Judit*: Könyvtáros hallgatók szakmai gyakorlatainak tapasztalatai vállalati információs környezetben – felkészítés a munkaerőpiacra = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 59. évf. 2012. 9. sz. 387–398. p. ; *SEBESTYÉN György*: Az információmenedzsment térnyerése a 21. században, avagy a modern felsőoktatás egyik legnagyobb kihívása = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 59. évf. 2012. 9. sz. 355–363. p. ; *SEBESTYÉN György*: Masters of Library and Information Sciences: mesterképzés, elitképzés és tehetséggondozás az Eötvös Loránd Tudományegyetem Informatikai és Könyvtártudományi Intézetében. In: *Sebestyén György, Habók Lilla, Nemes László* (szerk.): *II. Masters of Library and Information Science konferencia*. Budapest, ELTE BTK Könyvtártudományi Szakos Hallgatói Érdekképviselő, 2011. 7–17. p. ; *KISZL Péter*: Ízlik-e a bolognai? A többciklusú informatikus könyvtárosképzés eddigi tapasztalatai = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 57. évf. 2010. 1. sz. 3–14. p. ; *SEBESTYÉN György*: Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve. Budapest, Eötvös Kiadó, 2002. 198 p.

** *KEREKES Pál*: Self-publishing: az ön-menedzselésű független könyv irodalmi és kiadói modellje. Budapest, Kossuth Kiadó, 2015. [E-könyv] ; *KEREKES Pál – KISZL Péter*: Az elektronikus könyvről - oktatáson innen és túl = *Iskolakultúra*, 25. évf. 2015. 3. sz. 56–71. p. ; *KEREKES Pál – KISZL Péter*: „Műszálás” olvasás - mérlegen a nyomtatott és az elektronikus szöveg = *Könyv és Nevelés*, 16. évf. 2014. 4. sz. 8–15. p. ; *KEREKES Pál – KISZL Péter*: E-book krónika: fejezetek az elektronikus könyv történetéből = *Korunk*, 25. évf. 2014. 10. sz. 15–26. p. ; *BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli*: Pro és kontra az e-könyvekről = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 61. évf. 2014. 11/12. sz. 438–443. p. ; E-könyv, e-olvasás szakmai nap (Országos Könyvtári Napok) ELTE BTK, 2014. október 15. Együttműködő partnerek: Nemzeti Hírközlési és Informatikai Tanács, Informatikai és Könyvtári Szövetség. ; *FODOR János*: E-olvasásról a tagadás tükrében: egy bölcsészkar vita tanulságai = *Könyvtári Figyelő*, 60. évf. 2014. 4. sz. 481–485. p. ; *KEREKES Pál – KISZL Péter – TAKÁCS Dániel*: E-könyvészet. A digitális könyvkultúra alapvonásai. Budapest, ELTE BTK, 2013. 310 p. ; *KEREKES Pál*: Könyvsokk: feljegyzések a print és az elektronikus kiadványok közös történetének konfliktusairól. Budapest, Publio Kiadó, 2012. 80 p. ; *KEREKES Pál*: E-book kalauz. Budapest, Kossuth Kiadó, 2012. 394 p. ; *KEREKES Pál*: Akcióban az e-book! Budapest, Kossuth Kiadó, 2011. [E-könyv]

3. Korszerű menedzsment eljárások kutatási műhely

A műhely a modern menedzsment eljárások könyvtári és információs környezetben való gyakorlati alkalmazását vizsgálja Kiszl Péter vezetésével. A kutatásokban aktív szerepet vállalt *Barátné Hajdu Ágnes* az IFLA Tudásmenedzsment Szekcióban kifejtett munkájára építve, valamint *Boda Gáborné Köntös Nelli*, az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat 2010-es és 2013-as szervezeti önértékelésének külső moderátora, az Egyetemi Könyvtár által koordinált *K21 könyvtári minőségfejlesztési projekt* folyamatirányítási munkacsoportjának vezetője.*

4. Könyvtárak és az üzleti információ kutatási műhely

A műhely Kiszl Péter irányításával az üzleti információs rendszerek könyvtári környezetben történő alkalmazási lehetőségeit, a térítéses információszolgáltatások menedzselését vizsgálja. E kutatási témában szoros együttműködés alakult ki az üzleti információs piac legjelentősebb szereplőivel, különös tekintettel a céginformáció-szolgáltatókra (pl. Bisnode, Opten), valamint az MKE Műszaki Könyvtáros Szekció vállalati könyvtárosok csoportjára. A tudományos műhely – elsősorban az alapképzés (BA) információ- és tudásmenedzsment specializációjára, valamint a mesterképzés (MA) üzleti információme-

nedzser szakírányra támaszkodva – Magyarországon páratlan módon építi be a vállalkozói kompetenciákat az informatikus könyvtáros felsőfokú oktatásba, ezzel is segítve a végzett hallgatók elhelyezkedési esélyeit, akár könyvtári területen kívül is. Néhány kurzus országos szinten egyedülálló, illetve példa nélküli, hiszen a hazai szaktanszékek egyike sem foglalkozik ilyen mélységben és szerteágazóan az üzleti információszolgáltatás, az információmenedzsment, a szervezeti információgazdálkodás – tudományos közleményekben is testet öltő aktív hallgatói részvétellel kísért – komplex kutatásával.**

5. Könyv-, könyvtár- és sajtótörténeti kutatási műhely

Voit Krisztina néhai tanszékvezetőnk 2010-ben bekövetkezett halála miatt a műhely munkája átmenetileg megszakadt, de 2015 szeptemberétől *Bibor Máté János* vezetésével újra indul, a hozzá kapcsolódó, az informatikus könyvtáros alapszak könyvtörténet specializációjával egyetemben. Bibor Máté János a könyv-, könyvtár- és nyomdászattörténet (elsősorban a középkorra és a kora újkorra vonatkozóan), a magyar nyelvemlékkódexek, a zirci apátsági könyvtár története és ősnymotványai, valamint Gyulaffi Lestár erdélyi emlékiró élete és fennmaradt írásai terén fejti ki kutatói tevékenységét. A műhely munkájában az intézet további három oktatója is részt vesz: *Németh Katalin*, aki egyrészt a középkori írás-

* *BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli*: A minőségügy a könyvtárügyért. In: Knapp Éva, Vajda Zsuzsanna (szerk.): *Hagyományok és kihívások*: 2014. Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár, 2015. 63–72. p. ; *BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli*: Szervezeti önértékelés az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálatában = EKE hírlevél, 11. évf. 2014. 2. sz. p. 9–12. ; *JUHÁSZ Éva*: Kiszervezzük vagy mégsem? Az outsourcing könyvtári alkalmazásának gyakorlatai = Könyvtári Figyelő, 61. évf. 2015. 1. sz. 43–52. p. ; *JUHÁSZ Éva*: Karcúsodjunk, de meddig? A lean menedzsment könyvtári vetületei = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 23. évf. 2014. 4. sz. 29–34. p. ; *BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli*: Önértékelés gombnyomásra: a CAF online rendszer könyvtári adaptálásának lehetőségei = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 61. évf. 2014. 7/8. sz. 267–274. p. ; *KÖNTÖS Nelli*: Moodle az ELTE Egyetemi Könyvtárban: e-learning keretrendszerrel támogatott könyvtári önértékelés = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 59. évf. 2012. 7. sz. 278–292. p. ; *Kiszl Péter* (szerk.): Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 56. évf. 2009. 6. sz. Korszerű menedzsmenteljárások – tematikus különszám.

JUHÁSZ Éva: Titokzatos olvasók: a „mystery shopping” alkalmazása könyvtári környezetben = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 56. évf. 2009. 6. sz. 259–269. p. ; *HORVÁTH Sarolta*: Gondolatok a könyvtári panaszkészletről = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 56. évf. 2009. 6. sz. 270–276. p. ; *TÓTH Gabriella*: A közkönyvtári szolgáltatások új dimenziói: az önkormányzati információellátás lehetőségei = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 56. évf. 2009. 6. sz. 277–282. p.

** *KÓRÓDY Judit*: Beszámoló a vállalati könyvtárosok 19. műhelybeszélgetéséről: 2014.11.27.: adatbázisok menedzselése = MKE MKSZ híradó, 2015. 1. sz. 6–7. p. ; *BARTON Dávid*: Üzleti információszolgáltatás az Egyesült Királyságban = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 61. évf. 2014. 5. sz. 167–184. p. ; *KISZL Péter*: Könyvtárak a közösségért – New Yorkban = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 61. évf. 2014. 9. sz. 315–330. p. ; *KISZL Péter*: Zavarosban halászók: villanások az üzleti információs piac kétes zónájából = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 58. évf. 2011. 8. sz. 348–358. p. ; *KISZL Péter*: Üzleti információ, céginformáció és a könyvtárak. Budapest, ELTE, 2005. 235 p. ; *KISZL Péter*: Az információgazdálkodás kihívásai a globális információs gazdaság korában = Vezetéstudomány, 36. évf. 2005. 2. sz. 38–46. p.

beliség, kritikai szövegkiadás területén, másrészt pedig a korszerű elektronikus adatbázisok irányában folytat kutatásokat. Barátné Hajdu Ágnes elsősorban a két világháború közötti, illetve kitekintéssel az 1945 utáni időszak könyv-, könyvkiadás-, könyvtár- és sajtótörténetének, valamint az olvasóköri működésének vonatkozásában végez gyűjtő, feltáró és elemző munkát. *Bella Katalin* területe pedig a magyar könyvkiadás és könyvkereskedelem története a 20. században, a gyermekirodalom, népszerű irodalom a 19. században, valamint a 18. századi elit olvasási szokásai, a tudományos élet szerveződése és működése a 18. században.*

6. Web 2.0 – Library 2.0 kutatóműhely

A műhely *Fodor János* vezetésével a közösségi web felhasználási lehetőségeit vizsgálja a hálózati köz-művelődés és tájékoztatás könyvtártudományi aspektusaiban. A korszerű kommunikációs formák és a mobil hálózathasználat trendjeire a tudásörökség gondozóinak is reagálniuk kell. A műhely folyamatosan vizsgálja a tudásterületek hálózati kommunikációs lehetőségeit, igényeit, a memória-intézmények jelenléti lehetőségét a közösségi médiában. A műhely minden évben mintaprojekteken teszteli a rendelkezésre álló lehetőségeket, s rendszeresen átfogó kutatásokat végez. Az eredményeket a szakajtóban, a folyamatos munka dokumentációját pedig blogján (kutatasinaplo.blogspot.hu) publikálja.**

7. Tartalomszolgáltatás és hálózati tájékoztatás műhely

A műhely a hálózati tájékozdási igények és a gyűjtemény-digitalizálás, tartalomszolgáltatás összehangolásának kérdéseivel foglalkozik, s kiemelt figyelmet fordít a művészeti és kulturális információk összefüggéseinek megjelenítésére, kutatva annak adekvát formáit. Fodor János vezetésével hálózati szöveg- és multimédiakiadásokon dolgoznak együttműködve többek között a Magyar Elektronikus Könyvtárral (MEK) és a FSZEK Budapest Gyűjteményével. Több helytörténeti, kortörténeti webes gyűjteményt hoztak már létre, így a FÉSZEK Klub dokumentumai alapján a klub hetvenes évekbeli életét feltáró adatbázist (<http://inaplo.hu/feszek/>), Kalota Béla várostörténeti fotógyűjteményeiből komplex webgyűjteményeket (iTtVoTT, Egyszerbolt), kronológiai gyűjtésekből kortörténeti adatbázist (mindennapiNapló: <http://inaplo.hu/t/>), de kiemelt projektjük *Fodor András* Kossuth-díjas költő és könyvtáros szakember hagyatékának (napló, levelezés, fényképek, filmek, versek) sajtó alá rendezése és komplex hálózati feldolgozása. A hagyaték egyes részleteinek digitalizálásában együttműködtek a Petőfi Irodalmi Múzeummal, digitalizálási munkájuk eredményei könyvsorozat formájában a Gondolat Kiadónál jelennek meg.***

* *BELLA Katalin*: Könyvtártörténet-írásunk az 1945 utáni korszakról. Konferencia az ELTE BTK-n = Könyvtári Levelező/lap, 27. évf. 2015. 4. sz. 3–8. p. [Könyvtártörténet-írásunk az 1945 utáni korszakról: korábbi és mostani munkálatok szimpózium. ELTE BTK, 2015. március 23. Projektvezető: Sonnevend Péter. Együttműködő partnerek: Könyvtár- és Információtudományi Intézet és Könyvtártudományi Doktori Program, Magyar Könyvtárosok Egyesülete Társadalomtudományi Szekció.] ; *BARÁTNÉ HAJDU Ágnes*: Hungarians in the history of the UDC. In: Wiesław Babik (ed.): Knowledge Organization in the 21st Century: Between Historical Patterns and Future Prospects. Würzburg, Ergon Verlag, 2014. 244–251. p. ; *BELLA Katalin*: Daniel Ernst Jablonski and the “Res publica litteraria”: The role of a court priest in managing intellectual contacts in the 18th century = Első Század, 13. évf. 2014. 2. sz. 17–26. p. ; *BARÁTNÉ HAJDU Ágnes*: Társadalmi egyletek a két világháború között és a koalíciós időszakban. Hódmezővásárhely, Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2013. 46 p. ; *BARÁTNÉ HAJDU Ágnes*: A tanítók és a Csongrád Vármegyei Általános Tanítóegyesület a két világháború közötti Hódmezővásárhelyen. In: Boda István Károly (szerk.): A könyvtártörténettől a jövő internetéig: tanulmányok a 70 éves Bényei Miklós köszöntésére. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013. 92–106. p. ; *BIBOR Máté János*: Az Egyetemi Könyvtár Arany János kézirata = Egyetemi Könyvtár Évkönyvei, 16. köt. 2013. 223–248. p. ; *NÉMETH Katalin*: A vassvári Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény = Könyvtári Figyelő, 57. évf. 2011. 4. sz. 774–778. p. ; *GYURCSÓ Júlia*: Idősb Szinnyei József bibliográfia. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2011. 1. köt. Nyomtatásban megjelent írásai és a róla szóló irodalom, 1848–2010. 343 p. 2. köt. Kéziratos hagyatéka, könyvtári és levéltári iratok, 1792–1913. 308 p.

** *FODOR János*: A megosztó hivatás: könyvtári jelenlét a Facebook közösségi oldalon 2013/2014-ben. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 61. évf. 2014. 7/8. sz. 275–294. p. ; *FODOR János*: Mestereket szólító tanítványok: MLS 3 konferencia az ELTE BTK informatikus könyvtáros hallgatóinak szervezésében = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 23. évf. 2014. 7. sz. 39–41. p. ; *FODOR János*: Online alkalmazások könyvtárosoknak. In: *Sebestyén György, Habók Lilla, Nemes László* (szerk.): II. Masters of Library and Information Science konferencia. Budapest, ELTE BTK Könyvtártudományi Szakos Hallgatói Érdekképviselet, 2011. 79–81. p.

8. Olvasás, gyermekirodalom, információsműveltség és digitális írástudás kutatási műhely

A műhelyben az olvasásszociológia, -pedagógia és -pszichológia, valamint az olvasáskutatás területén végzett feltáró és elemző munkák Barátné Hajdu Ágnes tanszékvezető irányításával folynak. A vizsgálódások elsősorban a terület jellemzőinek tanulmányozására, és az ezzel kapcsolatos kompetenciák metodikai és diszciplináris ismeretére fókuszálnak. A kutatások főbb témakörei: az olvasás szerepe a 21. században, a gyermekek személyiségfejlődésére és önismeretére gyakorolt hatása, tantárgyközi olvasásfejlesztés, szövegértés, funkcionális analfabétizmus, digitális írástudatlanság. A műhely további tagjai Fodor János, *Senkei-Kis Zoltán* és Boda Gáborné Köntös Nelli.*

9. Könyvtárpedagógia, könyvtárhasználati és használóképzési kutatási műhely

A műhely döntően a Könyvtárostanárok Egyesülete és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete tevékenységéhez, valamint a könyvtárpedagógiai, könyvtárostánárképzéshez kapcsolódó kutatásokra, oktatási tapasztalatokra alapozva hiánypótló írások és kiadványok megszületését segíti elő és támogatja. A könyvtári és

a könyvtárhasználati szakorák módszertani és gyakorlati kérdései mellett a műhely vizsgálja továbbá a könyvtárostanárok munkáját és az iskolai könyvtárak működését meghatározó jogszabályi kereteket is. Vezetője Barátné Hajdu Ágnes, tagjai Németh Katalin és Boda Gáborné Köntös Nelli.**

Az ELTE bölcsészkarán a tudományos diákkörök egy-egy intézethez, tanszékhez, vagy egy-egy speciális szakterülethez kötődnek, melyekben a kutatás iránt érdeklődők további ösztönzést és segítséget kapnak elképzeléseik és kutatási terveik megvalósításához. A mindenkorai képzési célokkal, valamint az intézeti tehetséggondozással összhangban legkiválóbb hallgatóink rendszeresen szerepelnek a helyi és az Országos Tudományos Diákköri Konferenciákon. A Könyvtár- és Információtudományi Intézet tudományos diákköre – Barátné Hajdu Ágnes javaslatára – 2014 nyarán vette fel a képzőhely egykori tanszékvezetőjének, *Fülöp Gézá*nak a nevét és vált Fülöp Géza Könyvtártudományi Diákkörre. Fülöp Géza közel 25 éven át vezette az Országos Tudományos Diákköri Tanács (OTDT) Pedagógiai, Pszichológiai, Andragógiai és Könyvtártudományi Szakmai Bizottságában a Könyvtártudományi alszekció munkáját, és így egyben irányította a hallgatói tehetséggondozás ezen országos fórumát.⁸ Az intézeti tudományos diákkör vezetőjének, Barátné Hajdu Ágnesnek az isko-

*** Fodor János (szerk.): Kulcsolt vállak tengelye: összegyűjtött esszék. Budapest, Gondolat Kiadó, 2014. 454 p.
FODOR János: A webre fordított nap: egy hálózati életműkiadás margójára. Budapest, Kossuth Kiadó, 2014. [E-könyv] ; Fodor János (szerk.): Különös szép hajsza: Fodor András összegyűjtött versei I. köt. 1944–1976. Budapest, Gondolat Kiadó, 2013. 551 p. ; Fodor János (szerk.): A párbeszéd oltalma: Fodor András összegyűjtött versei. II. köt. Budapest, Gondolat, 2013. 498 p. , ITTIVOTT: Itt ivott Budapest – helytörténeti adatbázis Kalota Béla fotógyűjteménye alapján: <http://inaplo.hu/ittivott/> Egyszerbolt: kis boltokat és üzleteket megőrző adatbázis Kalota Béla „Eltűntek” című fotósorozata alapján: <http://1xbolt.blogspot.hu/>

* Hallgatóink közreműködése Barátné Hajdu Ágnes koordinálásával a The World Through Picture Books 2. kiadásának, a magyar gyermekirodalomról szóló fejezetének összeállításában. Annie Everall, Viviana Quiñones (ed.): The World Through Picture Books: Librarians' favourite books from their country. (Expanded 2nd ed.) Hague, IFLA Headquarters, 2015. 218 p. ; *SENKEI-KIS Zoltán – KOLTÓI Lilla*: Információs kompetenciák vizsgálata könyvtáros és tanítóképzős egyetemi és főiskolai hallgatók körében = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 23. évf. 2014. 4. sz. 35–42. p. ; *SENKEI-KIS Zoltán*: Olvasás, tudásmegosztás és szerzői jog = A szív, 98. évf. 2012. 9. sz. 31–34. p. ; Nagy Attila, Imre Angéla, Köntös Nelli (szerk.): Az olvasás esszétantárgyi feladat. Szombathely, Savaria University Press, 2011. 291 p.

** BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: Könyvtárosok identitásának meghatározó elemei: A könyvtárosok szerepe a változó társadalmi környezetben. In: Szirmai Éva, Újvári Edit (szerk.): A csoportidentitás szemiotikája. Szeged, SZEK JGYF Kiadó, 2015. 19–33. p. ; BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: Diákok olvasási szokásai két szegedi középiskolában. Első rész: A minta és a szabadidős tevékenységek = Könyv és Nevelés, 16. évf. 2014. 3. sz. 34–52. p. ; BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: Diákok olvasási szokásai két szegedi középiskolában. Második rész: Olvasás és olvasmányok = Könyv és Nevelés, 16. évf. 2014. 4. sz. 16–32. p. ; Barátné Hajdu Ágnes, Cs Bogyó Katalin, Eigner Judit (szerk.): Könyvtárhasználati óravázlatok. Budapest, Könyvtárostanárok Egyesülete, 2013. 331 p. , BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: A könyvtárpedagógia felelőssége és lehetőségei a kultúráközvetítésben. A kultúráközvetítés szinterei. In: Csernovitz Adél, Szegedi Eszter (szerk.): Munkaerőpiac-orientált felsőoktatás: Ötletek, bevált gyakorlatok az „Új készségek és munkahelyek” nevű európai kezdeményezéshez. Budapest, Tempus Közalapítvány, 2012. 38–45. p.

lateremtő munkáját jól jelzik a tehetséggondozáshoz kapcsolódó különböző szakmai elismerések.*

Az intézet tudományos diákkörében, az oktatás során évente házi versenyeken mérjük a hallgatók felkészültségét, lehetőséget biztosítva arra, hogy az általános felkészültség mellett egy-egy területen minél elmélyültebb ismereteket és kellő jártasságot szerezhessenek. A helyi fordulók sikerein túl, az elmúlt huszonöt évben az Országos Tudományos Diákköri Konferenciákon közel harminc dolgozattal szerepeltek hallgatóink.⁹ 2011-ben négy, 2013-ban pedig öt indulónk volt. A dolgozatok írói mindeddig szép helyezéseket értek el. Az egri Eszterházy Károly Főiskolán megtartott OTDK-n a Könyvtártudományi alszekció első, második és harmadik helyezettje és különdíjasa is intézetünkben került ki. A 2015-ös XXXII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Pedagógiai, Pszichológiai, Andragógiai és Könyvtártudományi Szekciójában pedig – melynek házigazdája a Debreceni Egyetem volt – öt dolgozattal vettek részt hallgatóink.**

Közülük *Dula Marina* második helyezést ért el, míg *Császár János* és *Kőműves Renáta* különdíjat kapott. (A díjazott műveket a Könyvtári Figyelő folyamatosan be fogja mutatni.) Az Országos Tudományos Diákköri Konferenciákon kívül, további kiváló bemutatkozási lehetőséget kínál a technológiai kutatásokkal foglalkozó, tehetséges egyetemistáknak az Országos Széchényi Könyvtár által 2010 márciusában, a TÁMOP 3.2.4-08/2-2009-0002 pályázati program keretében létrehozott *K2 Kísérleti Műhely*. A műhely előadói között több alap-, illetve mesterképzésben részt vevő hallgatónk (*Barton Dávid*, *Benedek Jan-*

ka, *Mészáros Kornélia*, *Pál Vanda*, *Strbka Eszter*) szerepelt már. Barton Dávid és Pál Vanda előadása nyomtatásban is megjelent a Könyvtári Figyelőben.¹¹ A legutóbbi, 2015. május 20-án megtartott rendezvényen „Mikrotranzakciós módszerek felhasználása könyvtári környezetben” címmel *Dudarjev Vitális*, végzős MA-s hallgatónk tartott előadást.

Oktatóink fontos törekvése, hogy a hallgatói gyakorlatok, illetve az önálló kutatómunkán alapuló, tudományos igényű pályamunkák eredményei nyilvánosak legyenek és publikációk formájában a szélesebb szakmai közönséghez is eljussanak, illetve megjelenjenek a hazai könyvtári szakajtóban. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a nyilvánosság és az értékteremtés felelőssége ösztönzően hat a hallgatókra, és éppúgy alkalmas a tehetséges és hivatástudattal kutató hallgatók felismerésére, mint a hibák, a fejlesztendő gyengeségek megismerésére, és egyben oktatási módszereink finomítására. A publikációkhoz kapcsolódva, további ösztönző és szellemileg inspiráló erőt jelenthet az a kezdeményezés, mely *Fonyó Istvánné* főszerkesztő és Kiszl Péter intézetigazgató, doktori programvezető megállapodása alapján, Barátné Hajdu Ágnes tanszékvezető közreműködésével jött létre annak érdekében, hogy a mesterképzésben részt vevő tehetséges hallgatók, de elsősorban a doktoranduszok lehetőséget kapjanak egy-egy érdekesebb, gyakran tanulmányaikhoz kapcsolódó külföldi cikk referálására a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás című szakfolyóiratban.***

A tehetségek kiválasztása és támogatása terén fontos szerepet töltenek be a különböző egyetemi pályázatok, ezért külön kell szólnunk a Szakos Hallgatói

* 1994-ben és 1997-ben Pro Scientia dolgozat irányító tanára volt, amikor is átvehette az MTA elismerő oklevelét, 2002-ben a Tudással Magyarorszáért emlékplakettet, 2007-ben a Mestertanári elismerést, 2011-ben pedig OTDK Jubileumi Emlékérmet.

** *BRÉM Zsuzsanna* – *DUBNICZKY Zoltán*: Környezetbarát fenntarthatóság a könyvtárakban. Témavezető: Barátné Hajdu Ágnes¹⁰; *CSÁSZÁR János*: Információbiztonsági kérdések a XXI. században. Témavezető: Senkei-Kis Zoltán. ; *DULA Marina*: Többnyelvű tezauruszok. Témavezető: Barátné Hajdu Ágnes ; *KŐMŰVES Renáta*: Brian Campbell Vickery osztályozási elképzelései. Témavezető: Barátné Hajdu Ágnes ; *VIG Dániel*: Nyelveken és kultúrákon átívelő többnyelvű információkeresés. Témavezető: Barátné Hajdu Ágnes

*** Például: YANG, Sharon Q. – HOFMANN, Melissa A.: Next generation or current generation?: A study of the OPACs of 260 academic libraries in the USA and Canada. = *Library Hi Tech*, Vol. 29. 2011. No. 2. 266-300. p. Ref.: *Dávid Adrienne*: Hol tart a következő generációs katalógus? : 260 amerikai és kanadai egyetemi könyvtár online katalógusának vizsgálatát bemutató tanulmány = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 62. évf. 2015. 1. sz. 28–31. p. , WILLIAMS, Shirley A. – TERRAS, Melissa M. – WARWICK, Claire: What do people study when they study Twitter? Classifying Twitter related academic papers = *Journal of Documentation*, Vol. 69. 2013. Iss. 3. 384-410. p. Ref.: *Sörény Edina*: A Twitter átfogó vizsgálata = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 61. évf. 2014. 4. sz. 158–161. p. ; MORATO, Jorge Luis – SANCHES-CUADRADO, Sonja – DIMOU, Christos: Evaluation of semantic retrieval systems on the semantic web = *Library Hi Tech*, Vol. 31. 2013. No. 4. 638-656. p. Ref.: *Vass Johanna*: A szemantikus web visszakereső rendszereinek értékelése = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 61. évf. 2014. 7/8. sz. 301–305. p.

Érdekképviseléssel kialakított támogató kapcsolatról, melynek kapcsán igyekszünk motiválni és segíteni a diákokat a Bölcsészettudományi Kar Hallgatói Önkormányzatának Tudományos Bizottsága által szervezett *Tudományos Ösztöndíj Pályázaton* való részvételre és pályamunkák készítésére. A dolgozatok értékelésének és minősítésének folyamatában intézetünk valamennyi oktatója részt vesz. Az oktatók és a Szakos Hallgatói Érdekképviselőt ösztönzésére, közös fellépésüknek köszönhetően az elmúlt tíz évben az alábbi dolgozatok születtek.

2005/2006 tavaszi félév: *KARDOS András: Informatikát bölcsészeknek?*
KÖNTÖS Nelli: A nyelvtanulás offline és online információforrásai

2006/2007 őszi félév: *KARDOS András: Az „et al” projekt*

2008/2009 tavaszi félév: *KÁMÁN Veronika: Minőségbiztosítás tartalmi kérdései a könyvtári munkafolyamatokban ; SÁRPÁTKI Ádám: A könyvtárak és a közösségi hálózatok kapcsolata. Milyen lehetőségei vannak ma egy könyvtárnak a közösségi portálokon?*

2009/2010 őszi félév: *HABÓK Lilla: Könyvtári honlapok és blogok újdonságai, összehasonlítása*

2009/2010 tavaszi félév: *KOLETÁR Katalin Flóra: Information seeking behaviour – Információkereső viselkedés és modelljei , SZARKA Beáta: A Nyugat előzményei.*

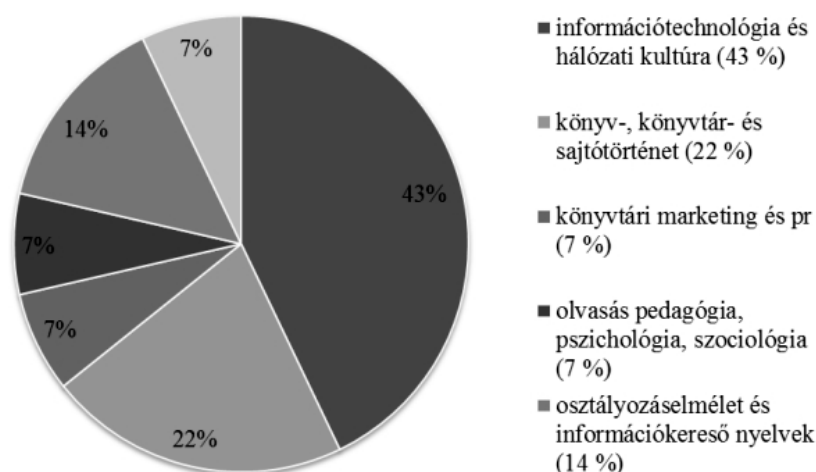
2010/2011 tavaszi félév: *BÁCSI Fanni Ágnes: A Vasárnapi Újság (1854-1921) ; BENEDEK Janka: Bajcsy-Zsilinszky Endre – A meg nem értett ember , STRBKA Eszter Gyöngyi: Többnyelvű tezauruszok, RDF, NKOS, FRISAD*

2011/2012 őszi félév: *STRBKA Eszter Gyöngyi: Az egyetemi könyvtárak belső szervezeti kommunikációja Feltérképező kérdőív korai eredményei*

2011/2012 tavaszi félév: *NAGY Kornélia: Ceglédi Munkás Olvasókör ; SZARKA Beáta: Modern osztályozási törekvések a római ISKO konferencia tükrében*

A Tudományos Ösztöndíj Pályázatra beküldött dolgozatok címeit áttekintve igen gazdag kép rajzolódik ki. A különböző érdeklődési körű hallgatók által feldolgozott témák a könyvtár- és információtudomány legfontosabb és aktuális kérdéseit járják körül. A pályaművek sokszínűségének köszönhetően történeti jellegű és korszerű témák egyaránt előfordulnak. A dolgozatok tematikus megoszlását az alábbi ábra mutatja.

A Tudományos Ösztöndíj Pályázat dolgozatainak tematikus megoszlása 2005 és 2012 között

1. ábra

A Tudományos Ösztöndíj Pályázat dolgozatainak tematikus megoszlása 2005 és 2012 között

Szakkollégiumok

Az egyetemi tehetséggondozás speciális és nagy történelmi múlttal rendelkező intézményei a szakkollégiumok. Az ELTE-n jelenleg az alábbi öt szakkollégium működik.

- *Eötvös József Collegium* (1895-) – több képzési területről, a Bölcsészettudományi Karról, a Természettudományi Karról, az Informatikai Karról, illetve a Társadalomtudományi Karról vesz fel hallgatókat. Honlap: <http://honlap.eotvos.elte.hu/>
- *Bibó István Szakkollégium* (1983-) – jogász- és politológus-szakkollégium. Honlap: <http://bibo.elte.hu/>
- *Bolyai Kollégium* (1992-) – a Természettudományi Kar, valamint az Informatikai Kar szakkollégiuma. Honlap: <https://www.bolyai.elte.hu/>
- *Angelusz Róbert Társadalomtudományi Szakkollégium* (2004-) – a Társadalomtudományi Kar szakkollégiuma. Honlap: <http://angelusz.elte.hu/>
- *Illyés Sándor Szakkollégium* (2007-) – hallgatói a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Karról, a Pedagógiai és Pszichológiai Karról, illetve a Tanító- és Óvóképző Karról érkeznek. Honlap: <http://www.isszakkollegium.hu/>

Az öt kollégium együttesen lefedi az egyetemen művelt valamennyi képzési és tudományterületet, és így minden kar hallgatójának – tanulmányaik kezdetétől fogva – lehetőséget biztosítanak a magas színvonalú tudományos munkára, tehetségük kibontakoztatására. Mindemellett a szakkollégiumok fontos szerepet játszanak a tudomány körül szerveződő hallgatói közösség kialakításában és fenntartásában.¹² A kollégiumokban a tudományos munka szakmai műhelyek keretében folyik, ahol a résztvevőknek magas szintű követelményeknek kell megfelelni. A kollégiumok a szakos tanrendekhez kapcsolódva saját hallgatóik számára kis létszámú, emelt színvonalú szakszemináriumokat szerveznek, melyek az alapképzés keretében nem, vagy alig érintett tudáselemek átadására szolgálnak.¹³ Azok a kollégiumok, ahol több tudományterület hallgatói tanulnak, kutatnak együtt igazi multidiszciplináris közegként működnek, ahol a szűkebb szakterület mellett mindenkinek lehetősége van megismerkedni más tudományok világával és gondolkodásmódjával.

Egyéni tehetséggondozási formák: tutori rendszer, honorácior képzés, demonstrátori státusz

Az egyéni tehetséggondozás két fontos eleme a *tutorálás* és a *honorácior képzés*. Az egyetem Hallgatói Követelményrendszerének 26.§-a alapján „a *tutorálás a kiemelkedő képességű hallgató tehetségének kibontakozását segítő, a választott szakterületre vonatkozó tudás elmélyítését, a tudományos kutatáshoz szükséges készségek kifejlesztését szolgáló képzési forma, melynek során a hallgató egyéni tanulmányi követelményeket teljesít, egyéni ütemezésű munkaterv vagy kutatási terv alapján, egy vele személyes kapcsolatban lévő, őt segítő, motiváló, előrehaladását ellenőrző oktató, a tutor támogatásával.*”¹⁴ A tutor feladatköre leginkább a doktori képzés témavezetőjéhez hasonlítható, aki folyamatosan segíti, motiválja, és persze ellenőrzi a hallgatót. A Hallgatói Követelményrendszerben foglalt szabályoknak megfelelően a tutorálás során a hallgató a szakos tantervi követelményeit, esetleg az MA képzés tanegységeit, vagy a szakján kívüli tanegységeket teljesíti. A tanegységek teljesítése egyéni, emelt szintű kurzus keretében történik, melynek óraszámja és/vagy tartalma jelentősen meghaladja az adott tanegység teljesítésére meghirdetett kurzus követelményeit.¹⁵ A tutorálás rendszere közel áll a kivételes tanulmányi rendhez, de attól leginkább az különbözteti meg, hogy a belépés sokkal szigorúbb feltételekhez kötött. A pályázóknak a választott tutorral együtt kidolgozott tanulmányi tervet kell benyújtani, melyet egy erre a célra létrehozott kari bizottság bírál el és engedélyez legfeljebb két szemeszter időtartamra. Ezen kívül a tutorálási programban részt vevő hallgató és vezető tanára félévente részletes jelentést köteles írni a tanulmányi terv teljesítéséről.¹⁶

Az ELTE Hallgatói Követelményrendszerének 26/A.§-a értelmében, a *honorácior státusz* keretein belül a Könyvtár- és Információtudomány Intézet bármely BA-s vagy MA-s hallgatója elvégezhet a képzés törvényi előírásain túl egy minort, szakirányt, specializációt vagy egyéb egyénileg összeállított 50 kreditet kurzus csomagot, akár oly módon, hogy az ELTE más karára is áthallgat. A honorácior státusz azoknak a tehetséges hallgatóknak szól, akik kiváló tanulmányi eredményekkel rendelkeznek és érdeklődésük túlmutat a törvényekben definiált egyetemi képzésen, továbbá képesek arra, hogy a vállalt többletet ugyanolyan jó eredménnyel teljesítsék, mint az alapkövetelményeket. A honorácior státusz

elnyerése pályázati úton történik, melynek része egy kutatási terv, ami tartalmazza a kutatás motivációját és céljait.¹⁷

Az egyéni tehetséggondozás egyik hagyományos, a klasszikus mester-tanítvány kapcsolat kialakításának lehetőségét nyújtó formája a *demonstrátori megbízás*. A demonstrátori megbízatást az adott intézet, illetve tanszék által kiírt és elbírált pályázat útján lehet elnyerni. A megbízást elnyerő hallgatók aktív részeseivé válnak a szervezeti egység mindennapi életének, bekapcsolódhatnak a tudományos kutató és az oktatást előkészítő munkákba, rendezvények szervezésébe, az első évfolyamos hallgatók integrálásába, részt vehetnek továbbá az adott intézet vagy tanszék adminisztrációjában. A demonstrátori munka során szerzett elméleti tudás és gyakorlati tapasztalat birtokában a hallgatók nagyobb eséllyel folytathatják tanulmányaikat a doktori képzésben.¹⁸

Doktori iskolák (Könyvtártudományi Doktori Program)

Intézetünk oktatási és kutatási koncepcióját napjainkig meghatározza a nagy hagyományú egyetemi képzés és a végzett, tudós szakembereket fogadó könyvtártudományi doktori képzés szerves egysége. A hazai könyvtártudományi képzés legfelső szintjét jelentő Könyvtártudományi Doktori Program az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola keretében működik Kiszl Péter habilitált egyetemi docens vezetésével. Célunk, hogy a mesterképzésben résztvevő, legkiemelkedőbb hallgatók már tanulmányaik kezdetétől fogva megfelelő ösztönzést kapjanak a doktori képzéshez, képességeik ilyen irányba történő továbbfejlesztéséhez. Kiemelten fontosnak tartjuk, hogy a mesterképzést elvégzők képesek legyenek akár önállóan, akár teamek tagjaként alkotó módon részt venni a kutatás-fejlesztésben, ezért a mesterképzés követelményrendszerét úgy terveztük meg, hogy felkészítse a hallgatókat az ilyen jellegű munkákra, elősegítse a későbbi önálló szakmai fejlődésre való képességek kialakítását, és megalapozza az esetleges további tanulmányokban, azaz a doktori tanulmányokban való előmenetelt. Az egyéni kutatómunka terén szerzett gyakorlat nélkülözhetetlen a PhD-képzésbe történő továbblépéshez. Doktoranduszaink számára kiváló bemutatkozási lehetőséget kínálnak a különböző hazai és külföldi szakmai konferenciák, mint például a Pesti Bölcsész Akadémia, melynek 2014/2015-ös tavaszi félévben a Könyvtártudományi Doktori Prog-

ram hallgatója, *Vass Johanna* „Hány kattintás a tudás?” címmel tart négy előadásból álló kurzust, vagy éppen az idén 17. alkalommal megszervezett Digital Library 2015 konferencia a szlovákiai Jasnában, ahol Vass Johanna és Dávid Adrienne doktorandusz hallgatók képviselték intézetünket. 2013-ban a Magyar Tudomány ünnepe alkalmából, hagyományteremtő szándékkal megrendezett „Valóságos könyvtár – könyvtári valóság” című tudományos konferencián doktori programunk négy hallgatója (Juhász Éva, Rózsa Dávid, Sörény Edina, Stummer János) mutatta be kutatási eredményeit.¹⁹ A konferencia folytatása az idei évben várható. 2015-ben a brnoi BOBCATSSS konferencia Libraries – Users & Future Challenges szekciójában pedig „Functions of the university libraries in the third mission of the universities” címmel tartott előadást *Nemes László* doktorandusz hallgatónk.

Mentorrendszer

Az ELTE-n működő mentorrendszer lényege, hogy a valamilyen tekintetben hátrányos helyzetben lévő hallgatóknak segítséget nyújtsanak abban, hogy speciális hátrányukat leküzdve tanulmányaikat eredményesen fejezhessék be és képességeiket messzesemenőig kiaknázhassák. A karok szervezésében működő mentorrendszer kortárs segítőkkel, mentorokkal, pályázatokkal, ösztöndíjakkal támogatja a mentoráltakat, attól függően, hogy hátrányuk anyagi természetű vagy egyéb hátrány csökkentésére van szükségük.²⁰ Figyelemre méltó, jól szervezett mentorrendszer működik például az ELTE Természettudományi Karán, ahol 2006 óta egyre több hallgató vállal mentori feladatokat és segíti tanulmányi, illetve szociális kérdésekben a hozzájuk fordulókat.²¹ A speciális élethelyzetekből adódó problémák kezelésére létrehozott mentorrendszernek köszönhetően biztosak lehetünk abban, hogy a tehetség és elhivatottság szerinti továbblépés minden gátló tényező (területi, szakterületi eltérések) nélkül érvényesülhet.

Tehetséggondozás a tervezett könyvtárostánár képzésben

Az informatikus könyvtár alap- és mesterszak mellett, az eddig említett valamennyi tehetséggondozási forma elérhető lesz az akkreditáció alatt álló könyvtárostánár osztatlan mesterképzési szak leendő hallgatói számára is. A könyvtárostánár szakkal ösz-

szefűggsben különös hangsúlyt fordítunk arra, hogy végzett hallgatóként az iskolai könyvtárban majd ők maguk is képesek legyenek a tehetséges diákok felismerésére és támogatására. A könyvtárostánárok képzési tervében számtalan olyan kurzus szerepel, amely az ehhez szükséges készségeket és képességeket fejleszti, de ezek közül most csak két tantárgyat emelnénk ki.

A *Képességfejlesztő pedagógia a könyvtárban* című tantárgy során a hallgatók a hatékony könyvtárhasználatot elősegítő képesség- és kompetenciafejlesztés lehetőségeivel ismerkednek meg. A cél, hogy a leendő könyvtárostánárok tájékozottak legyenek a könyvtárnak a tanulók személyiségfejlődésében és gondolkodásfejlesztésének segítségével betöltött szerepéről, alkalmazzák az információs műveltség, a digitális írástudás és a kritikai gondolkodás tanulása során kialakítandó speciális kompetenciák fejlesztésének módszereit, a tanórán és az iskolán kívüli oktatás lehetőségeit, színtereit. A tantárgy kulcsfogalmai: képességek, kompetenciák, kulcskompetenciák, kompetencia alapú oktatás, életkori sajátosságok, motiváció, egyéni és csoportos formák, a kooperatív tanulás, feladat típusok, pedagógiai projektek iskolai könyvtári bázison.

A *Tehetséggondozás az iskolai könyvtárban* című tantárgy célja pedig az, hogy olyan elméleti és gyakorlati ismereteket, módszereket tanítson, amelyek továbbfejleszthetők a könyvtári és a tanórán kívüli olvasóvá nevelésben, tehetséggondozásban, felhasználóképzésben. A tantárgy elsajátítandó ismeretanyagának főbb tárgykörei:

- *Történeti alapok. Word Council for Gifted and Talented (WcGT) – 1975, European Council for High Ability (ECHA) 1987. Európai Parlament ajánlásai: 1994/1248.*
- *A tehetséggondozás törvényi szabályozása*
- *Tehetség-azonosításra használt eszközök és módszerek. Mönks-Renzulli-féle modell. Szunnyadó tehetség, alulteljesítő tehetséges tanuló. A komplex azonosításra alkalmas módszerek. Tehetségfejlesztő programok.*
- *Könyvtárral kapcsolatos pozitív attitűd kialakítása. A tanítás-tanulás, a könyvtári ismeretszerzés feltételeinek tervezése*
- *Az egyénhez igazodó tanulásirányítás normáinak a tervezése. A tanórán elsajátított ismeretek elmélyítése és kiegészítése. Könyvtárhasználati versenyek*
- *Pedagógusképzés – tehetséggondozás. Pedagógus szerepe a tehetségfejlesztésben. Iskolai programok tehetséges gyermekeknek*
- *Az iskolán kívüli tevékenységformák. Tehetség és*

információfeldolgozás. Fejlesztendő kompetencia-területek.

- *Nemzeti és nemzetközi tehetséggondozási intézmények és szervezetek. Magyar Génius integrált tehetségsegítő program.*

Végezetül szólnunk kell intézetünk kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszeréről, melynek köszönhetően egyre több hallgatónk vesz részt *külföldi rész-képzésben*. Jelenleg 16 külföldi egyetemmel van élő ERASMUS szerződésünk.²² A tapasztalatok azt mutatják, hogy a külföldi tanulmányokban rejlő lehetőségeket a hallgatók messzemenően igyekeznek kihasználni és úgy látjuk, hogy nemcsak szakmai ismeretük, idegen nyelvi kompetenciáik fejlődnek ezáltal, hanem globális társadalmunkban olyan multikulturális és multidiszciplináris jártasságot szereznek, mely későbbi életük fontos, könnyen akár meghatározó elemévé válhat.

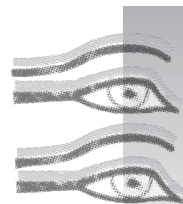
Az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet esetében a tehetséggondozás, azonban nem kizárólag ezeken, az itt felsorolt szinteken működik, hisz az egyetemi oktatás, képzés minden szintjén jelentkező pedagógiai feladatról van szó. A tutori és mentori rendszeren belül, de akár csupán az egyes órák keretében megmutatkozó hallgatói érdeklődés, elkötelezettség felismerése, majd fejlesztése, a hallgatói pálya követése²³ és aztán a végzett hallgatók pályára kerülésének segítése olyan felelős pedagógusi kötelesség, melyet mindenkor igyekeztünk érvényesíteni a Könyvtár- és Információtudományi Intézet története során. Jelen tanulmány keretében csupán néhány példa és jó gyakorlat bemutatására volt lehetőségünk, melyekkel megpróbáltunk rávilágítani a Könyvtár- és Információtudományi Intézet rendkívül gazdag és szerteágazó tehetséggondozási tevékenységére.

Irodalom

1. Az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet aktuális és korábbi jelentkezési és felvételi statisztikái elérhetők az intézet honlapján: <http://konyvtartudomany.elte.hu/OKTATAS/felveteli.html>
2. SEBESTYÉN György: Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve. Budapest, Eötvös Kiadó, 2001. 29. p.
3. Eötvös Loránd Tudományegyetem: tehetséggondozási koncepció. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2008. 4. p. Elérhetősége: <http://www.elte.hu/file/tehetseggonddozas.pdf> (Letöltés: 2015. június 2.)

4. KISZL Péter: Ízlik-e a bolognai? A többciklusú informatikus könyvtárosképzés eddigi tapasztalatai = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 57. évf. 2010. 1. sz. 8. p.
5. Eötvös Loránd Tudományegyetem: tehetséggondozási koncepció. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2008. 4. p. Elérhetősége: <http://www.elte.hu/file/tehetseggondozas.pdf> (Letöltés: 2015. június 2.)
6. KISZL Péter: Transzparencia és könyvtárosképzés az ELTE BTK-n = Könyvtári Levelező/lap, 24. évf. 2012. 12. sz. 3–10. p.
7. A kiadvány online elérhetősége: http://konyvtartudomany.elte.hu/OKTATAS/pdf/ELTE_LIS_kiadvany.pdf (Letöltés: 2015. június 2.)
8. BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: Tehetséggondozás és pályakövetés, ahogy azt Fülöp Géza látta = Könyvtári Figyelő, 60. évf. 2014. 2. sz. 187–193. p.
9. Az 1991 és 2013 közötti dolgozatok és szerzők teljes listája, valamint az elért helyezések a Könyvtár- és Információtudományi Intézet honlapján olvashatók. Elérhetősége: <http://konyvtartudomany.elte.hu/OKTATAS/otdk2.html> (Letöltés: 2015. június 2.)
10. BRÉM Zsuzsanna – DUBNICZKY Zsolt: XXI. század: környezetbarát fenntarthatóság a könyvtárakban = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 61. évf. 2014. 11/12. sz. 406–430. p.
11. BARTON Dávid – PÁL Vanda: Open access és osztályozás = Könyvtári Figyelő, 59. évf. 2013. 4. sz. 700–709. p. Elérhetősége: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00089/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2013_4_700-709.pdf (Letöltés: 2015. június 2.)
12. Eötvös Loránd Tudományegyetem: tehetséggondozási koncepció. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2008. 10. p. Elérhetősége: <http://www.elte.hu/file/tehetseggondozas.pdf> (Letöltés: 2015. június 2.)
13. Eötvös Loránd Tudományegyetem: tehetséggondozási koncepció. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2008. 7. p. Elérhetősége: <http://www.elte.hu/file/tehetseggondozas.pdf> (Letöltés: 2015. június 2.)
14. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szervezeti és Működési Szabályzat II. kötet. Hallgatói Követelményrendszer. Módosításokkal egybeszerkesztett változat. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2015. 29. p. Elérhetősége: http://www.elte.hu/file/ELTE_SZMSZ_II.pdf (Letöltés: 2015. június 2.)
15. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szervezeti és Működési Szabályzat II. kötet. Hallgatói Követelményrendszer. Módosításokkal egybeszerkesztett változat. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2015. 29. p. Elérhetősége: http://www.elte.hu/file/ELTE_SZMSZ_II.pdf (Letöltés: 2015. június 2.)
16. Tehetséggondozás a Bölcsészettudományi Karon. Elérhetőség: <http://www.btk.elte.hu/minoseg> (Letöltés: 2015. június 2.)
17. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szervezeti és Működési Szabályzat II. kötet. Hallgatói Követelményrendszer. Módosításokkal egybeszerkesztett változat. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2015. 30–32. p. Elérhetősége: http://www.elte.hu/file/ELTE_SZMSZ_II.pdf (Letöltés: 2015. június 2.)
18. Tehetséggondozás a Bölcsészettudományi Karon. Elérhetőség: <http://www.btk.elte.hu/minoseg> (Letöltés: 2015. június 2.)
19. BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli: Valóságos könyvtár - könyvtári valóság: tudományos tanácskozás az ELTE BTK-n = Könyvtári Levelező/lap, 26. évf. 2014. 1/2. sz. 3–7. p.
20. Eötvös Loránd Tudományegyetem: tehetséggondozási koncepció. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2008. 9. p. Elérhetősége: <http://www.elte.hu/file/tehetseggondozas.pdf> (Letöltés: 2015. június 2.)
21. Az ELTE TTK Mentorrendszerének honlapja. Elérhetősége: <http://mentor.elte.hu/> (Letöltés: 2015. június 2.)
22. A Könyvtár- és Információtudományi Intézeti ERASMUS partnereinek listája az intézet honlapján olvasható. Elérhetősége: <http://konyvtartudomany.elte.hu/OKTATAS/erasmus.html> (Letöltés: 2015. június 2.)
23. A Diplomás Pályakövető Rendszer honlapja. Elérhetőség: <https://minoseg.elte.hu/dpr> (Letöltés: 2015. június 2.)

Beérkezett: 2015.június 3.

„Makkokból tölgyfákká nőni” – a coaching és alkalmazása egy cég és egy könyvtár gyakorlatában

JUHÁSZ Éva

A gazdasági válság elhúzódása egyre kedvezőtlenebb körülményeket okoz a könyvtárak többségének. A csökkenő költségvetés, a fennmaradásért való napi küzdelem hosszú távon a szolgáltatások színvonalának csökkenéséhez vezethet. Szükséges tehát olyan módszerek alkalmazása, amelyek segíthetnek abban, hogy a kiszámíthatatlan külső környezeti hatások ellenére továbbra is megmaradjon a munkatársak motiváltsága, lendülete, kezdeményezőkészsége. A hatékony működés fenntartása érdekében különféle segítő módszerek alkalmazhatók, melyek közül a legújabb lehetőséget a coaching jelenti. Ez az írás arra vállalkozik, hogy a fogalom definíciójának és a könyvtári szakirodalmi jelenlétének vizsgálata után két gyakorlati példa bemutatásával rövid áttekintést nyújtson a módszer lényegéről és alkalmazási lehetőségeiről.

Mi a coaching?

Az akadémiai szótár definíciója szerint a coaching: „Személyes vagy csoportos tanácsadási eljárás”, illetve „Üzleti életben vezetőknél tartott képzés, melyeken a vezetéshez szükséges készségeket (prob-

lémamegoldás, motiválás, együttműködés, stb.) fejlesztenek.” A „coach” angolul „edzőt” jelent, a „coaching” eredeti jelentése az edzés folyamatát takarja, és *Timothy Gallwey* nevéhez fűződik, aki a Harvardon hallgatott pszichológiát, emellett teniszedzőként is dolgozott. Gallwey megfigyelte, hogy egyes versenyeken nem mindig azok győznek, akik fizikailag vagy technikailag a legjobban teljesítenek, hanem azok, akik mentálisan is felkészültek a győzelemre, elhárultak előlük a belső, a sikert akadályozó tényezők. Gallwey erre koncentrálni kezdte írt meg az „*Inner tennis player*” (Belső teniszjátékos) című könyvét, melyet aztán követett a „*Belső síelő*” és társai. Gallwey a coaching mibenlétét a következőkben határozta meg: „Kibontani, felszabadítani az emberekben rejtett lehetőséget, hogy maximalizáljuk a teljesítményüket.”¹ John Whitmore egykori autóversenyző, később sportpszichológus, majd business coach a következő szemléletes hasonlattal próbálta jellemezni: „Makkok vagyunk, és mindegyikünkben ott rejlik a lehetőség, hogy pompás tölgyfák legyünk. Szükségünk van biztatásra, bátorításra, fényre, hogy nőni tudjunk, de a tölgyfáság már bennünk van.”² A Nemzetközi Coach Szövetség (International Coach

Federation – ICF) meghatározása szerint a „*Coaching az ügyféllel való szakmai partneri viszony, gondolatébresztő, stimuláló, kreatív folyamat, amely inspirálja az ügyfelet arra, hogy maximalizálja személyi és szakmai lehetőségeit.*”³

A coaching típusai

A coachingnak számos típusa alakult ki. Létezik a kliens élethelyzete szempontjából történő csoportosítás, amikor a life-coaching során a kliens magánéletével kapcsolatos események és megoldandó feladatok kerülnek előtérbe, míg a business coaching az illető szakmai életére koncentrál. Beszélhetünk neuro-lingvisztikus programozást (NLP) alkalmazó, rendszerszemléletű, illetve cselekvésorientált coachingról. A cél felismerése szerint teljesítmény- vagy kapcsolatorientált coachingról is beszélhetünk. Létezik ezen kívül team, projekt, illetve egyéb célokat kitűző coaching is.

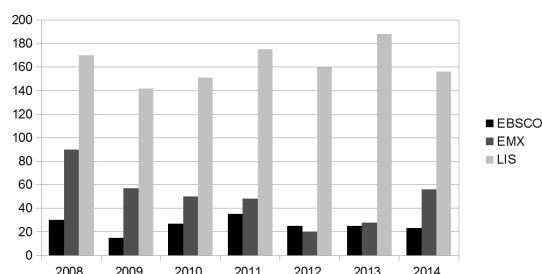
Pszichológiai tanácsadás? Terápia? Tréning? Mentorálás? Coaching?

A coaching és a többi támogató eljárás között számos hasonlóság mutatható ki, de figyelembe kell venni az alapvető különbségeket. A pszichológiai tanácsadás során gyógyító jelleggel foglalkoznak a páciens problémájával, a terápia azok számára áll rendelkezésre, akik pszichés vagy fizikai tüneteikkel fordulnak segítségért. Mindkét esetben a múlt eseményein, tapasztalatain van a hangsúly. A tréning ismeretek, készségek elsajátításának folyamata tanulás, gyakorlás és tapasztalás által. A tréner tapasztaltabb, nagyobb tudású, mint a tréning résztvevője. A tanítás során is hasonló folyamat zajlik le. A tanulóknak kérdései vannak, a tanárnak pedig válaszai (ez a tanulás és nem a visszacsatolás fázisára érvényes). A tréning és tanulás annyiban hasonlít a coachingra, hogy a készségfejlesztésre koncentrál, bár a megközelítés különböző. A szakmai tanácsadók nagy tudású, tapasztalt szakemberek, akik az üzletmenet egészével vagy annak specifikus részével foglalkoznak, de nem az egyénnel. A mentorálás folyamán a tapasztalt, senior munkatárs tanácsot ad kezdő kollégájának, és személye egyben követendő modellt is jelent.⁴ Szemléltetésként megemlítem az O'Connor–Lages szerzőpáros könyvében szereplő példát: Elizabeth nagyszerű kereskedő, munkáját elismerik, és vezetői feladatot bízna rá. Elizabeth jól ért a munkájához, élvezi, szereti, de vezetői tapasztalata nincs. Nem

bízik magában, nem gondolja, hogy vezetőként is ugyanolyan jól megállná a helyét, mint kereskedőként. Kollégái közül számosan örülnek az előléptetésének, néhányan azonban szkeptikusak és vannak, akik ellenségesek. Nem tudja, hogyan közeledjen a kollégákhoz, ezért külső segítséget kér. Ha pszichológiai tanácsadást vesz igénybe, akkor megtanulja, hogyan kezelje a stresszt, és az önbizalom-építésre fókuszál. Ha Elizabeth már aludni sem tud, mert annyira szorong, hogy a munkáját sem tudja majd jól ellátni, terápiára megy. A cél az lesz, hogy feloldják a stresszt, és megtalálják a módját, hogy a munkavégzés során a jövőben kevésbé legyen feszült. Amennyiben nem szorong, de érzi a vezetői gyakorlat hiányát, tréningen vesz részt és speciális vezetői, menedzsment-készségeket sajátít el. Egy idősebb menedzser mentorálását is igénybe veheti, aki saját tapasztalatai alapján elmondja neki, hogy bizonyos helyzetben mi a teendő. Természetesen szakmai tanácsadóhoz is fordulhat, aki felvázolja, hogy az adott osztályon milyen lehetőségek nyílnak a számára, milyen munkafolyamatokat érdemes átszervezni, miket érdemes megtartani. A coach más módon közelíti meg a kialakult helyzetet. Nem ad tanácsot és nem mondja meg, hogy mit tegyen, nem tekint vissza Elizabeth életének múltbéli eseményeire sem, viszont megvitatják a kollégák reakcióit, kitérve arra, hogy mivel provokálta ki azokat, majd kidolgozzák, hogyan tud vezetőként együtt dolgozni velük. Elképzelhető, hogy Elizabeth egyik feladata például az lesz, hogy üljön le külön-külön mindegyik kollégájával informális beszélgetésre. Elizabeth és a coach megbeszélhetik azt is, hogyan kell jó kérdéseket feltenni, és miként kell értékelni a kapott válaszokat. Természetesen a felettesével is ismertetnie kell a tervét, valamint meg kell vizsgálnia, milyen támogatásra, segítségre, illetve milyen akadályozó tényezőkre számíthat a munkahelyén.⁵

Coaching a könyvtári szakirodalomban

A „coaching” kifejezésre a 2008-as gazdasági válság után megjelent könyvtári szakirodalomban végeztem keresést. A könyvtári vonatkozású coaching külföldi szakirodalmi forrásait a Könyvtártudományi Szakönyvtárban hozzáférhető adatbázisokban kerestem: az EBSCOHost Libraryben, az Information Science and Technology Abstractsban (LISTA), valamint a teljes szövegeket is tartalmazó Emerald Management Extra (EMX) 120 és a ProQuest Library Scienceben (LIS).

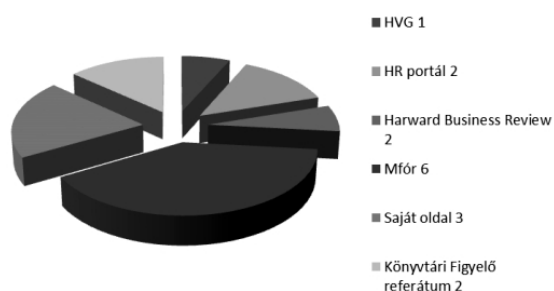

1. ábra

A coaching szó előfordulása a külföldi könyvtártudományi adatbázisokban

A keresőkérdést teljes szövegre, illetve tartalmi összefoglalókra feltéve, olyan cikkek is megjelentek a találatok között, amelyekben a szerzők csupán utalnak a módszerre, de nem tárgyalják részletesen. A találatok ingadozását az is okozhatta, hogy a vizsgált időszakban a coaching különböző szempontú megközelítésekben került a szakirodalomba.

A hazai szakirodalomról a Magyar folyóiratok tartalomjegyzékeinek kereshető adatbázisában (MATARKA), a szakfolyóiratok közül a Könyvtári Figyelőben, a Tudományos és Műszaki Tájékoztatásban (TMT), a Könyv, Könyvtár, Könyvtárosban (3K), a Könyv és Nevelésben, valamint a Könyvtár Információ Társadalom Hírlevélben (KIT hírlevél) végeztem gyorskeresést.

2. ábra

A KIT hírlevél találatainak megoszlása az információs források szerint

A MATARKA (TMT, 3K, valamint Könyv és Nevelés) összesített találatok nyolc, amely magába foglalja azokat a cikkeket és referátumokat, amelyeknek címében és/vagy teljes szövegében jelenik meg a coaching kifejezés. A KIT hírlevél 16 találatának források szerinti megoszlását a 2. ábra mutatja.

A könyvtári szakirodalom elemzése alapján kijelenthetjük, hogy míg a coaching fogalom említése a külföldi könyvtári szaksajtóban egyértelmű, Magyarországon egyelőre kevésbé jellemző. A téma szakiro-

dalmának teljes körű elemzése további kutatások kiindulópontja lehet. A vizsgálat során a nyomtatott és az elektronikus források tartalmi, formai elemzésére is szükség volna, valamint hasznos lenne a találatok nagyságrendjét más tudományterületekkel is összehasonítani és kitérni a relevanciavizsgálatra is.

Coaching a versenyszférában és a könyvtárban

A kiszervezés témájának vizsgálata során részt vettem egy olyan megbeszélésen, amelyen a problémát felvető vezető munkatárs előzetes coaching képzettség nélkül, de coachként gondolkodva oldotta meg a helyzetet. Ekkor született meg az ötlet, hogy a versenyszférából vett esetet a könyvtári munkamegbeszéléssel összehasonlítva vizsgálom meg a közös pontokat.

A Johnsonville Sausage sikertörténete coaching módszerrel

Az 1980-as évek elején *Ralph Stayer*, a Johnsonville Sausage cég tulajdonosa, úgy gondolta, hogy a fokozódó versenyben cége nem állja meg a helyét. Alkalmazottai teljesítik ugyan a normát, de a termelés során sokat hibáznak. A hibákat elemezve Stayer észrevette, hogy ezek jelentős része elkerülhető lett volna, ha az alkalmazottaiból nem hiányzik a tudatosság és a felelősségvállalás. Stayer beiratkozott egy coach-hoz, majd maga is elvégezte a coach képzést. Elhatározta, hogy ezzel a módszerrel feltárja és megoldja cég problémáit.

A vállalat célját kiváló minőségű kolbászfélék előállításában határozta meg. Az ehhez vezető út kidolgozása során egy kép jelent meg előtte: ahogy a szárnyaló vadlibáknak, melyek „V” alakban repülnek a közös úti cél felé, úgy cége tagjainak is egy a célja, de minden egyes tag felel a saját teljesítményéért is. A vezetőség és az alkalmazottak együtt küzdenek a cég sikeréért. Stayer megállapította, hogy a cég anyagiilag rendben van, de az elköteleződés és a munkához való hozzáállás vizsgálata olyan elkésztő eredményt hozott, amely hosszú távon a vállalkozás fennmaradást is veszélyeztetette. Az alulmotiváltság okát saját vezetési stílusában látta. Autoriter irányítási módszerei egy „bivalycsorda” vezéréhez tették hasonlóvá: a szervezet valamennyi résztvevője neki engedelmeskedett, így a „vadászok” gyorsan átlátták, hogy a vezér „kilövése” után a csoport többi tagja csak meredten áll majd, és könnyen, egyesével „elejthető”. Stayer úgy ítélte meg, hogy eddig a céget teljes

egészen pénzügyi szempontból (haszonkulcs, nyereség, piaci részesedés) irányította, embereire pedig úgy tekintett, mint az üzleti növekedést biztosító engedelmesszervezőkre. Centralizált, autoriter vezetési attitűdje akadályozta a fejlődésnek, amiért először a munkatársait tette felelőssé. Változtatási szándéka kezdetben nem is vezetett eredményre „senki nem akart több felelősséget. Én nyomtam le a torkukon. Katonák voltak, a legjobbat hozták ki magukból, de arra tanítottam őket, hogy tőlem várják a problémák megoldását”. Aztán Stayer három olyan topmenedzsert alkalmazott, akik a cég érdekében önálló döntéseket hozhattak. Ezzel párhuzamosan a termelési, vállalati struktúrát is át akarta alakítani. Rá kellett jönnie, hogy gyökeres változtatást csak legalulról indulva érhet el. Ezen a ponton döntötte el, hogy jó coach szeretne lenni, amely által „kommunikálni tudom a jövőképet, tudatosíthatom az emberekkel saját viselkedésüket, akik majd kezelni tudják frusztrációikat és problémáikat.”⁶ Az „alkalmazottak” és „menedzserek” kifejezés helyett a „tag”, illetve „koordinátor” elnevezést használták. Az új vezetők tehát nem utasítottak, hanem a megfelelő körülményeket biztosították. Az állásinterjúk menetét, és a felvételi kritériumokat a tagok határozták meg, ők bonyolították le, és ők tanították be az újonnan felvetteket. A minőségellenőrzés is átkerült a gyártósoron dolgozókhöz. A korábbi heti minőségellenőrzés helyett bevezették a naponta történő ellenőrzést, amely kiterjedt izre, állagra, csomagolásra és a szállítási lehetőségekre. Az ellenőrzést végző munkatársak válaszolták meg a fogyasztók leveleit, és rendeztek bemutatót az új termékekből. A technikai háttérrel a műszaki munkatársak biztosították. A minőségi munkavégzést és az innovációt anyagilag is jutalmazták. Ez a körülmény felszínre hozta a munkatársak közötti konfliktusokat, amely abból adódott, hogy egyesek teljes erőbedobással dolgoztak, míg mások egyáltalán nem. A probléma kezelésére team coachingot alkalmaztak, melynek nyomán két megoldás született. A „gyenge láncszem” vagy belátta, hogy kifizetődőbb magáévá tenni a cég munkamorálját, vagy felmondott. Az eredmény: kiváló minőségű, világszínvonalú termék, stabil piaci jelenlét. Stayer filozófiája szerint „segíteni az embereknek, hogy kihasználják a bennük rejlő lehetőségeket, nemcsak erkölcsi felelősség, hanem jó üzlet is. A tanuló, igyekvő munkaerő boldog ember és jó dolgozó.”⁷

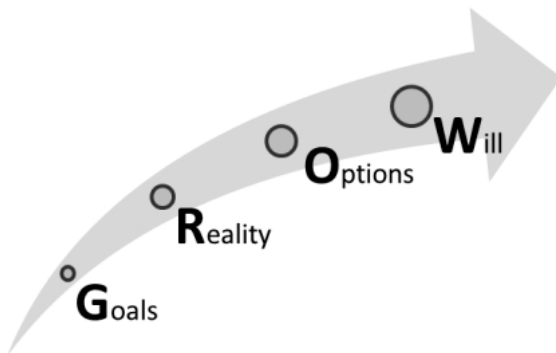
Munkamegbeszélés coaching elemekkel a Christ's College Cambridge Libraryben

Cambridge-ben, az 1561-ben alapított egyetemen irodalmi, természettudományi, történelmi és jogi képzés folyik. A könyvtár 825 m² területen helyezkedik el, 1500 egyetemi hallgatót szolgál ki. Állománya 80000 nyomtatott dokumentumból és kb. 3000 elektronikus dokumentumból áll. Speciális gyűjteményei az intézménytörténet és a régi könyvek tára. A könyvtár vezető munkatársa *Amelie Roper*. Vele együtt négyen dolgoznak teljes munkaidőben tájékoztatóként. Szakterületük a zene, az irodalom és az antropológia. Könyvtári végzettséget MA szinten szereztek. Dolgozik mellettük két részmunkaidős, pályakezdő kolléga, akik a formai és tartalmi feltárást végzik, valamint két önkéntes, nyugdíjas tanár, akik a visszaosztásban segítenek és részt vesznek az adatbázisok használatának oktatásában is.

A megbeszélésen a két feldolgozó könyvtáros megoldandó problémaként említette, hogy nagy a lemaradásuk a feldolgozásban, és az új szerzemények feltárása kívül nagyjából kétezer 16–17. századi könyv vár még katalógizálásra. Mivel a feldolgozókat nem tudják teljes munkaidőben foglalkoztatni, közösen felmérték, milyen lehetőségek közül választhatnak. Felmerült például, hogy bezárják a könyvtárat és mindenki beszáll a feldolgozásba vagy az, hogy alkalmi munkásokat alkalmaznak. Az előbbi azért nem lehetséges, mert az egyetemnek szüksége van a könyvtári szolgáltatásokra és a diákoknak az elmélyült tanulást biztosító csendes helyre. Alkalmi munkások betanítása régi könyvek feltáráására nem jó megoldás. Az ötletelés eredményeként azt már biztosan el tudták dönteni, hogy az említett munkákat úgy kell színvonalasan elvégezni, hogy a szolgáltatás napi menetét ne akadályozzák. Felmerült a munka kiszervezésének ötlete is: outsourcing esetén a két állandó munkatárs útmutatást, segítséget adna a megbízott cég könyvtárosi végzettségű alkalmazottjainak, és továbbra is ők végeznék a tartalmi feltárást. A megbeszélés azzal zárult, hogy következő egyeztetésre mindenki utánanézz a lehetséges külső szolgáltatóknak. Végül úgy döntöttek, hogy inkább azokat az önkénteseket tanítják be, akik a weblap gondozásába is besegítenek. A könyvtárban évente egyeztetnek egymással arról, hogy milyen csoportos feladatban, projektben vegyenek részt, milyen feladatot végeznének szívesen, milyen tanfolyamra, továbbképzésre járnának, és ezekről rendszeres visszacsatolás történik.⁸

Közös pont: a GROW-modell alkalmazása

A coaching mindig a jelen feltárásával tervezi a jövőt, a GROW-modell (grow magyarul növekedés, fejlődés) ehhez nyújt segítséget.

3. ábra

A Grow-modell elemei

Forrás:

<http://boldogsagtervezes.hu/a-grow-coaching-modell/>

Első lépés a cél (G-goal) meghatározása. Itt különbséget kell tenni a végső cél (final goal), illetve az odavezető út (process goal) között. Ezek után ellenőrizni kell, hogy a valóság (R-reality) mennyiben segíti elő a végső célt, illetve szükség van-e módosításra vagy újratervezésre. A sorrend rendkívül fontos: ha világos, egyértelmű a célunk, akkor a valóságvizsgálat során motiváltabbak maradunk, és az opciók (O-options) vizsgálata során kreatívabb ötletek is felmerülhetnek. Ha a célok helyett a valós problémákból indulunk ki, nagy a valószínűsége, hogy győzni fog az „ezt úgy sem lehet megcsinálni” álláspont, és kevésbé lesznek inspirálóak a célok is. Ha a helyes sorrendet követjük, és mindez összeállt, akkor konkrétan meghatározható, hogy mi a teendő, mi a határidő, és ki hajtja majd végre (4W - what when, by whom, will).

A Johnsonville Sausage esetében a végső cél a szervezet megmaradása és versenyképességének biztosítása volt, az odavezető út a cég új imázsának kialakítása. A helyzet feltárása nyomán Stayer számára egyértelművé vált, hogy változtatásra van szükség. Az akadályok és a lehetőségek átgondolása után kiderült, hogy Stayer vezetési módszere és a munkatársakban ennek következtében kialakult alulmotiváltság nem felelt meg a célnak. Stayer nagy lépést tett előre a munkaügyi és szervezeti változtatásokkal. A felelősség és a minőségellenőrzés alacsonyabb döntési szintre helyezésével motiválttá tette a kollégákat, és

a munkahelyi coaching tanfolyamok bevezetésével megkezdte a konfliktus megoldását.

A Christ's College Cambridge Library esetében a végső cél a feldolgozás restanciájának felszámolása volt. A helyzet feltárásával egyértelművé vált, hogy a feltárást végzők nem tudnak többletmunkát vállalni, a vezetés pedig nem tudja emelni a munkaóráikat, a szolgáltatást viszont fenn kell tartani, tehát segítségre van szükségük. Az akadályok és lehetőségek átgondolása után először a formai feltárási kiszervezése mellett döntöttek, majd feltehetően anyagi okok miatt elvetették, és a könyvtári weblapot szerkesztő önkéntesek segítségével oldották meg a problémát. A feldolgozást végzők mindkét esetben vállalták, hogy segítséget nyújtanak.

A két eset elemzése során egyértelművé válik, hogy mindkét vezető hasonlóan közelítette meg a felmerülő problémát. Mindkét vezető a beosztottak bevonásával hajtotta végre a változtatást, csak a könyvtárvezetőnek könnyebb dolga volt, mivel a könyvtárban kevesebben dolgoztak, mint a cégnél, tehát nekik „csak” egy részprobléma megoldásában kellett gondolkodniuk.

4. ábra

A coaching áthidalja a hiányosságokat!

Forrás: <http://perfectcoaching.hu/life-coaching-életvezetési-tanacsadás>

5. ábra

Coaching és lehetőségek

Forrás: WHITMORE, John: *Coaching for performance*. London, Nicholas Brealey Publishing, 2009. 54. p.

Mindkét ismertett példában a vezetők a GROW-modellt alkalmazva akcióttervet dolgoztak ki, meghatározták a célt, megvizsgálták a helyi adottságokat, kiválasztották a járhatónak tűnő megoldást, és kitűzték a határidőt is. Elhárították a felmerülő akadályokat. Bevonták az alkalmazottakat az őket érintő döntésekbe, aminek hatására jobb lett a munkahelyi hangulat, a kollégák érezték, hogy munkájuk fontos, és számít a véleményük. Ez a motiváltság pedig hozzájárult a színvonalas szolgáltatáshoz.

Összefoglalás

A coaching módszere napjainkban egyre népszerűbb a versenyszférában. Ennek az a gyakorlati oka, hogy nő a globális verseny, és fokozódik az igény, hogy a szervezetek hatékonyabbak és rugalmasabbak legyenek. A coaching az egyik legköltséghatékonyabb beruházás az emberi erőforrásokba, tartalommal töltődik az „ember a legfontosabb erőforrás”, illetve „a legtöbbet kihozni az embereinkből” jelmondat. A szervezet tagjainak tudatossága és felelősségvállalása növeli a teljesítményt, javítja a munkahelyi életminőséget és a kommunikációt. A bemutatott esetek megmutatják, hogy a coaching több mint problémamegoldás, illetve önfejlesztés. Használata beépíthető a tanulás, a teljesítménymenedzsment, illetve a vezetői készségek kialakításának folyamatába is. A coaching segít abban, hogy a szervezet résztvevői proaktívan felkészüljenek a változásokra, irányuljon

az a szervezet átalakítására vagy a munkafolyamatok átszervezésére. A meglévő szolgáltatások színvonalának fejlesztése, újak bevezetése még hatékonyabbá, még élhetőbbé teszi a könyvtárakat is, így nemcsak a felhasználók, hanem a könyvtárosok is elégedettebbek lesznek.

Jegyzetek

1. WHITMORE, John: Coaching for performance. London, Nicholas Brealey Publishing, 2009. 10. p.
2. i. m. 11. p.
3. Code of Ethics Part one: definition of coaching [elektronikus dokumentum] (letöltve 2014. augusztus 22.) URL: <http://www.coachfederation.org/ethics/>
4. O'CONNOR, Joseph – LAGES, Andrea: Coaching with NLP : how to be a master coach. London, Harper Collins, cop. 2004. 171. p.
5. i. m. 173. p.
6. STAYER, Ralph: How I learned to let my workers lead = Harvard Business Review, vol. 68. köt. 1990. November–December 66–83. p.
7. STAYER, Ralph: How I learned to let my workers lead = Harvard Business Review, vol. 68. köt. 1990. November–December, 66–83. p.

Beérkezett: 2015. február 18.

Helyesbítés

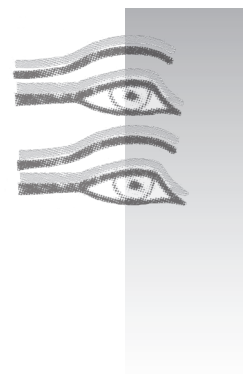
A Könyvtári Figyelő 2015. 1. számának Műhely rovatban olvashatták Danku György: *Áttekintés a Tabula Hungariae-kutatások állásáról* című írását Plihál Katalin: *Tabula Hungariae ... Ingolstadt, 1528: térkép és utóélete az eddigi és a jelenlegi kutatások tükrében* című, 2013-ban megjelent könyvéről. Az írás szerkesztői felvezetőjében tévesen írtuk, hogy a könyv díjat nyert, amiért a szerző és az olvasók elnézését kérjük. A térképről az érdeklődők a műről készült honlapon http://www.oszk.hu/virtualis_kiallitas/lazar-terkep is tájékozódhatnak.

Ugyanakkor Plihál Katalin korábbi művei közül a következő művek mind díjazottak voltak:

- *Európa térképei 1520–2001*. [vál. és a szöveget írta] Plihál Katalin ; [fotók] Hapák József. Budapest : Helikon : Bibl. Nat. Hungariae, 2003, 228 p. – Elnyerte a „2003 legszebb könyve” címet.
- *Maps of Europe 1520–2002*. [...text written by] Katalin Plihál ; [photos by] József Hapák. Budapest : Helikon ; Bibl. Nat. Hungariae, 2003, 230 p. – E könyv 2005-ben az International Cartographic Conference (A Coruña, Spanyolország) rendezvényhez kapcsolódó nemzetközi térképkiallításon atlasz kategóriában 2. díjat ért el. (http://www.cartography.org.nz/ica/ica_news/ica_news_45_2005_2.pdf)
- *Magyarország legszebb térképei 1528–1895*. Budapest : Kossuth ; OSZK, 2009, 235 p. + DVD – a Szép Magyar Könyv versenyen 2010-ben miniszterelnöki különdíjat kapott.

*

A szerkesztőség az említett cikkhez érkezett olvasói megjegyzést a folyóirat 2015. 1. számának elektronikus felületén olvasói véleményként teszi közzé. (A szerk.)

Gondolatok a szemantikus webről és egyben az ALIADA szoftverről

HORVÁTH Ádám

Egy az egyben

Írásomat *Kevin Kelly* elmefuttatásának* az összegzésével kezdem, melyet egy 2007-es TEDX előadáson ismertetett. Meglátásai szerintem ma is helytállóak. Kelly úgy gondolja, hogy a hálózat fejlődése – egy bizonyos szemszögből nézve – a következő fokozatokon ment keresztül: kezdetben a gépeket kapcsolták össze. Ez volt a Telnet és Gopher korszaka, amikor a Telnet program segítségével lehetett egy nagyszámítógép termináljáról bejelentkezni egy másik (távoli) nagyszámítógépre, és ott lehetett műveleteket végrehajtani. A Gopher pedig – leegyszerűsítve – a távoli számítógépen való navigálást, az ott található információkhoz való hozzájutást könnyítette meg. Az egész technológia azon alapult, hogy a számítógépek csomagokat továbbítottak és osztottak meg, és minden számítógép részt vett ebben, függetlenül attól, hogy neki szólt-e a csomag vagy sem. A fejlődés következő fázisában már az oldalakat

kapcsolták össze. A számítógépet mint egységet felváltotta az oldal mint egység. Ez a World Wide Web korszaka. Ezt mindenki ismeri, hiszen napjainkban ebben a korszakban élünk. A webes világban mindenkinek meg kellett, meg kell osztania a neten azt, amije van honlapok és webes szolgáltatások (például online olvasói katalógus) formájában azért, hogy mások is csatlakozhassanak hozzá, és linket helyezhessenek el az oldalára. Ezáltal válunk, váltunk igazán a World Wide Web részévé.

A következő korszak Kelly gondolatmenete szerint az adatok összekapcsolásának a kora lesz. 2015-ben már azt mondhatjuk, hogy részben ebben a korban élünk. Ezt az időszakot szokás a szemantikus web korának is nevezni, melyben az adatokat RDF (Resource Description Framework) állítások formájában lehet közzétenni. Ebben a periódusban már adatokat kell közzelnünk magunkról, hogy más adatokkal interakcióba léphessenek. Minél több adatot közlünk, an-

* KELLY, Kevin: The next 5000 days of the web. In: TEDX, 2007 december: http://www.ted.com/talks/kevin_kelly_on_the_next_5_000_days_of_the_web

nál többet vehetünk ki a rendszerből. Egy példával megvilágítva: minél több adatot közlünk magunkról, annál több és testre szabottabb szolgáltatásban lehet részünk a Google, a Facebook stb. közösségi portálok vagy újabban a Windows 10 által. Előfordulhat, hogy valakinek nem éri meg a szolgáltatásokért fizetendő ár, a személyes adatok a megadása, de nyilvános közgyűjtemények esetén semmilyen tényező nem tarthatja vissza az intézményeket attól, hogy közzétégyék a gyűjteményük egyes darabjait leíró metaadatokat.

Mit várhatnak a közgyűjtemények ettől az adatközléstől? A legkönnyebben ezt a BIBFRAME (Bibliographic Framework) példáján lehet szemléltetni. A MARC-ot leváltani szándékozó (és nagy valószínűséggel le is váltó) BIBFRAME kezdeményezés és formátum már adatok (RDF állítások) formájában adja meg a leírást, mely adatokhoz bárki csatlakozhat, azaz újabb állításokat tehet hozzá. Az egyik könyvtár leír egy művet, a másik pedig közli, ha neki is megvan a mű. A következő könyvtár hozzáteszi, hogy ki és hol írt róla recenziót stb. Így a könyvtár leírása újabb és újabb adatokkal gazdagodik. Ezáltal az egész könyvtári rendszer is bővül, hiszen (elvben) létrejön egy világméretű közös katalógus anélkül, hogy ez külön munkát igényelne. Azért csak elvben – egyelőre –, mert a megvalósításhoz szükséges számítástechnikai erőforrások még nem állnak korlátlanul rendelkezésre, és lehet, hogy átmenetileg különféle erőfeszítéseket kell tenni, hogy ez a katalógus létrejöjjön. (Az adatokat például be kell gyűjteni, indexelni és kereshetővé kell tenni speciális szoftverekkel. A távolabbi jövőben remélhetőleg ezekre már nem lesz szükség véleményem szerint.) Az adatok összekapcsolása révén nemcsak a könyvtári rendszer lesz gazdagabb, hanem az egész internetes környezetünk is, hiszen az adatok közzétételére használt RDF szabvány nem könyvtárspecifikus, hanem világméretű szabvány, az ilyen nyelven közzétett adatok bárki számára hozzáférhetőek és kezelhetőek.

Fontos megjegyeznünk, hogy az adatok összekapcsolása továbbra is (mint később látni fogjuk az azonosítókkal kapcsolatban) internet-technológián alapul, tehát nincs szükség új infrastruktúra kialakítására sem.

Az adatszintű összekapcsolásnak (több más dologgal együtt) van egy általános, messzire mutató következménye. Ahhoz, hogy az adatokat össze tudjuk kapcsolni, azonosítókra van szükség. Ez evidencia már a relációs adatbázisok korától, sőt még korábbról is. Egy ügyes és valójában nagyon egyszerű technikai

fogás, az internetcím megadása (<http://horvadam.hu/horvadam#me>) és/vagy egy, a feloldási mechanizmusába bevezetett új konvenció révén – melynek a részleteibe most nem megyek bele – megteremtődött a lehetősége annak, hogy ne csak az interneten létező dolgoknak, hanem a való világ dolgainak is internetes azonosítót adjunk. Azaz az URL-hez hasonló, azzal szinte teljesen megegyező valamivel, az URI-val azonosítsuk a weben valójában kívül eső dolgokat, például egy embert. Ez azzal a következménnyel jár, hogy a web ettől kezdve már nemcsak az információk hálózata, hanem a dolgok hálózata is, ez az az EGY valami, amiben minden feloldódik.

A folyamat kétirányú. Nemcsak a dolgok költöznek a webre, hanem a számítástechnika is beköltözik a dolgokba: például a cipőbe és az autóba is, különféle chippek és szenzorok formájában. Így a cipőre gondolhatunk már úgy is (újra Kevin Kellytől véve a hasonlatot), mint egy chipre, aminek talpa van, az autóra pedig úgy, mint egy olyan chipre, aminek kereke van, és mindkettő rajta van a weben. Megint más szavakkal: a dolgok beköltöznek a webre, a web pedig beköltözik a dolgokba. A web ma már elválaszthatatlan része az életünknek. Még általánosabban fogalmazva, a digitális világ és a materiális világ egyesülni látszik EGY valamiben, és egyre inkább kézzelfoghatóvá válik, hogy világunk alapvető építőköve az információ.

Már eddig is utaltam rá, de még egyszer külön is kiemelem, hogy Kelly szerint a hálózat fejlődésére az a jellemző, hogy egyre többet osztunk meg magunkról. Kezdetben a hálózatra kapcsolt számítógépeknek kellett csomagokat megosztaniuk más számítógépekkel, később weblapokat osztottunk meg, ma pedig az adatokat. Kelly szerint minél többet osztunk meg magunkról, annál többet tudunk kivenni a rendszerből. Szerinte tehát ez egy jó folyamat, amelyből nyertesként jövünk ki a személyre szabott szolgáltatások révén, és ebből nem lehet kimaradni, mert egész egyszerűen a web lesz a világunk.

A web tehát egyre inkább a környezetünké válik. Már nem csupán egy külön világ, a fiatalok és a technika iránt érdeklődők „játsszótere”, hanem a valóság mindenki számára megkerülhetetlen szelete.

A könyvtárak hálózati fejlődése

A közintézmények is végigmentek a vázolt fejlődési folyamatokon. Kezdetben voltak a Telnettel elérhető online (jellemzően kereső) szolgáltatások, majd következett a könyvtári honlapok és webes online

katalógusok kora. Mára már egyre több könyvtár és múzeum teszi fel az adatait a szemantikus webre. Az Országos Széchényi Könyvtár ebből a szempontból úttörő szerepet játszott a világban azzal, hogy 2010-ben a svéd LIBRIS után másodikként tette közzé adatait a szemantikus weben (hála az olyan lelkes emberek munkájának, mint *Horváth Kornél* és *Zachár Zsolt*)*. Az Országos Széchényi Könyvtár ezzel a lépésével közvetve jelentősen hozzájárult az új bibliográfiai leírási formátum, a BIBFRAME kialakulásához abban a tekintetben, hogy a BIBFRAME is szemantikus webes technológián alapul, és a BIBFRAME megalkotói maguk is számon tartják az elődeik között az Országos Széchényi Könyvtárat.

Az úttörők – a LIBIS és az Országos Széchényi

Könyvtár – után egyre többen jelennek meg a szemantikus weben teljes katalógusokkal vagy azok részleteivel, besorolási adatokkal és más állomány-adatokkal. Teljes katalógussal jelent meg a szemantikus weben (példa értékűen) a Spanyol Nemzeti Könyvtár. Besorolási rekordokkal szerepelt a Library of Congress, a Német Nemzeti Könyvtár és még sokan mások. Nagy nemzetközi vállalkozások is megjelentek a szemantikus weben. Az OCLC a katalógus adatait schema.org jelöléssel teszi közzé a WorldCat-ben, a VIAF adatai pedig szintén elérhetőek szemantikus formában. Múzeumi leíró adatokat tett közzé a British Museum és a Yale Centre of British Arts, de a Getty is mind több adatállományát teszi elérhetővé szemantikus formában.

YALE CENTER FOR BRITISH ART	
Collections	Exhibitions
Events	Research
Education	Architecture
Home -> Collections -> Search -> Results -> Hussars	
Search Details	
Creator	James Pattison Cockburn, 1778-1847, British
Title	Hussars
Date	ca.1832
Medium	Brown ink, brown wash, and gouache on moderately thick, moderately textured, brown wove paper
Dimensions	4 x 5 7/8 inches (10.2 x 14.9cm)
Inscription(s)/ Marks/ Lettering	Signed in pencil, lower left: Jas P. Cockburn.
Credit Line	Yale Center for British Art, Paul Mellon Collection
Accession Number	B1975-4.132
Collection	Prints and Drawings
Link to This Record	http://collections.britishart.yale.edu/vufind/Record/3646000
Subject Terms	cavalry soldiers arches smoke horses (animals)
Place Represented	Hungary Europe
Citation	Show Text or SMS Email
Export	RDF XML
This record was created from historic documentation and may not reflect the Center's complete or current knowledge about the object. The review and updating of historic records is ongoing.	
If you have information about this object that may be of assistance please contact us.	

1. ábra

A Yale Center for British Art online katalógusának találati képernyője

* E névsorban meg kell említenünk e cikk szerzőjét, Horváth Ádámot is, aki az OSZK informatikai igazgatóságának vezetőjeként elindította a bibliográfiai és besorolási adatok szemantikus weben való megjelenését. (A szerk.)

A szemantikus webről kicsit részletesebben

A szemantikus web olyan adatokat tartalmaz, amelyet akár géppel is értelmezhetünk. A jobb megértés kedvéért nézzünk egy példát: egy mű leírását a Yale Center for British Art online katalógusából (<http://collections.britishart.yale.edu/vufind/Record/3646000>). A leírásból kiolvasható a mű mérete: „4 x 5 7/8 inches (10.2 x 14.9cm)”. Ezeket az adatokat kizárólag az emberi értelem képes értelmezni. Az emberi agy tudja, bár nincs odaírva, hogy a „10.2”

karaktársorozat valószínűleg centimétert jelent, a „4” pedig inchet. Emberi értelemmel sem lehet azonban megfejtetni, hogy a „10.2” karaktársorozat vajon a mű magasságára vagy a szélességére utal?

Ezzel szemben a szemantikus weben mindez jól definiálható, jól definiált. A Yale Center for British Art közzétette a leírást szemantikus formában is. Íme egy szelete ennek a leírásnak:

(<http://collection.britishart.yale.edu/id/page/object/8052/measurement/1/height>):

Property	Value
?P2_has_type	< http://collection.britishart.yale.edu/id/thesauri/dimension/height >
?P40_observed_dimension	< http://collection.britishart.yale.edu/id/object/8052/measurement/1 >
?P43_has_dimension	< http://collection.britishart.yale.edu/id/object/8052 >
?P90_has_value	10.2 ()
?P91_has_unit	< http://qudt.org/vocab/unit#Centimeter >
?type	< http://erlangen-crm.org/current/E54_Dimension >

2. ábra

A magassági méretadat megadása a szemantikus weben RDF állítások formájában

Ez a leírás nem emberek, hanem gépek számára készült, de emberi szemmel is kiolvasható, hogy megadja a 8052-es azonosítójú objektum méretadatát, azon belül a magasságot, mely „10.2” és centiméterben kell érteni.

Miért jó nekünk, hogy a gépek (programok) is értik ezeket az adatokat? Mert így – többek között – arra a kérdésre is válaszolni tudnak, hogy milyen magas (hosszú) egy festmény. Van azonban ennél fontosabb következmény is. A gépek az adatokból kiindulva akár következtetéseket is le tudnak vonni. Tegyük fel, hogy a szemantikus weben valaki azt állítja, hogy van Gogh posztimpresszionista festő, valaki más pedig azt, hogy a Napraforgókat van Gogh festette. Ezen állítások segítségével egy olyan kérdésre, hogy mik a posztimpresszionista festmények, a Napraforgók is találat lesz a szemantikus weben, mert a gépek ki tudják következtetni, hogy ha van Gogh posztimpresszionista festő, akkor a műve posztimpresszionista festmény.

A hagyományos webhez hasonlóan, melynek nyelve a HTML – bárki, aki publikál a weben, ezt a nyelvet használja –, a szemantikus web is saját nyelvvel rendelkezik. A szemantikus web nyelve az RDF, mely szintén szektorsemleges nyelv. Bárki, aki publikál a szemantikus weben, RDF nyelven teszi. Ez azt jelen-

ti, hogy az RDF nyelv ismeretében bármilyen adatot, így múzeumi, könyvtári, önkormányzati, adattári vagy sporttal kapcsolatos adatot – hogy csak néhány, a szemantikus weben jól reprezentált területet említsek –, egyaránt fel lehet dolgozni.

RDF nyelven alanyt, állítmányt és tárgyat tartalmazó állításokat publikálunk a szemantikus weben. Például: a 8052-es azonosítóval rendelkező mű magassága 10.2; a 10.2 mértékegysége centiméter és így tovább. Az állítmányok bizonyos szótárakból származnak. Ilyen jól ismert, általánosan használt szótár a Dublin Core szemantikus változata az RDFDC, melynek segítségével meg lehet fogalmazni, hogy ki egy mű szerzője, mi a mű címe, mikor adták ki stb.

Nagyon sok RDF szótár van, ezek a való világ dolgainak más és más szeletét írják le. Mondanivalónk kifejtéséhez, például egy dokumentum leírásához, több szótárt is fel lehet használni. Közgyűjteményi vonatkozásban kiemelt szerepe van a Functional Requirements for Bibliographic Records, object-oriented model szótárnak. Ez a szótár a múzeumi és a könyvtári szabványosítás közös gyermeke, amely a múzeumi CIDOC-CRM (International Committee on Documentation – Conceptual Reference Model) és a könyvtári FRBRer (Functional Requirements for Bibliographic Records, entity relationship model)

szabványok harmonizációjával jött létre, így mind múzeumi, mind könyvtári dokumentumok leírásához tartalmaz megfelelő szavakat. Mivel azonban még ez a szótár sem tartalmazza minden aspektusát egy leírandó objektumnak, szükség van más szótárak bevonására is. Ilyen szótár például a WGS84, mellyel egy-egy tárgy koordinátáit rögzíthetjük, vagy az SKOS, SKOSXL, mellyel a hozzá kapcsolható tárgyszavakat tudjuk megadni.

Miután áttekintettük, mi is az a szemantikus web, ideje arról is szólni, hogyan épül, és mit jelent az adatok publikálása.

A szemantikus web építésében a múzeumoknak, könyvtáraknak és levéltáraknak az a feladatuk, hogy az adataikat RDF állítások sorozatává konvertálják, állításaikat összekössék a mások által közölt állításokkal, és elérhetővé tegyék bárki számára. Emellett fontos, hogy tudassák a világgal, hogy az adataik a továbbiakban hozzáférhetőek a szemantikus weben.

Az ALIADA (Automatic publication under Linked Data Paradigm of Library Data) projekt célja, hogy felgyorsítsa a könyvtárak, múzeumok, archívumok és képcsarnokok, népszerű angol nevükön GLAM (Galleries, Libraries, Archives, Museums) intézmények megjelenését a szemantikus weben, azért, hogy a GLAM intézmények is részeivé válhassanak a fentebb (Kelly után szabadon és vázlatosan) felvázolt EGY-nek, és élvezhessék ennek előnyeit. Másképpen fogalmazva a cél az, hogy ezek az intézmények is részesei legyenek ennek az új, egyre inkább megkerülhetetlen környezetünknek, az adatokon alapuló webnek.

Az ALIADA szoftver

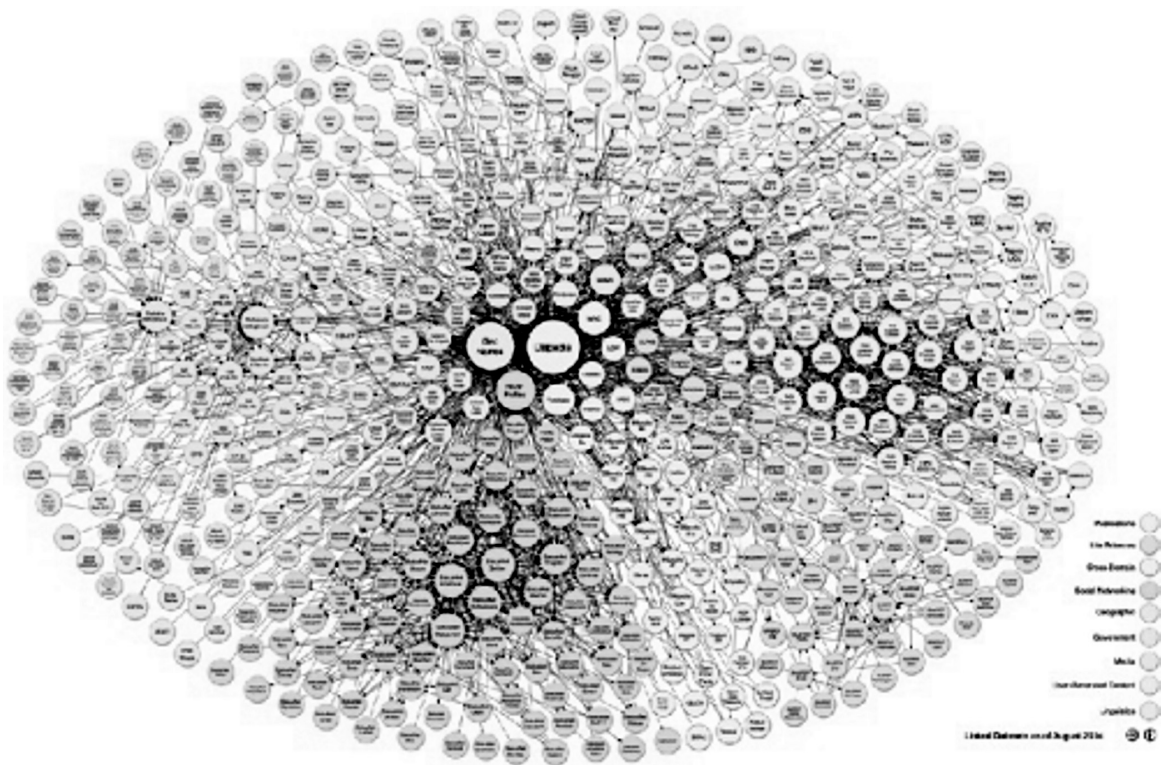
A szemantikus weben való megjelenés egyik legnehezebb kérdése a konverzió, amit eddig mindenki, aki publikált a szemantikus weben, maga oldott meg valami módon, direkt erre a célra készített, saját fejlesztű, (vagy megrendelt) speciális és egyedi szoftverek segítségével. Az ALIADA a szemantikus weben való megjelenés minden mozzanatát automatizálja. Inputként LIDO (múzeumi csereformátum), MARC (bibliográfiai és besorolási), valamint Dublin Core rekordokat fogad. Az inputot FRBRoo (és más, például WGS84, SKOS, SKOSXL, FOAF, DCTERMS, OWL-TIME) állításokká konvertálja, és elhelyezi egy mindenki által hozzáférhető adatbázisban (az úgynevezett „SPARQL endpointon” keresztül). A SPARQL endpointtal rendelkező adatbázisba való betöltés jelenti azt, hogy az intézmény adatai meg-

jelentek a szemantikus weben. A folyamat befejező mozzanata az, hogy az ALIADA szoftver automatikusan regisztrálja az így létrejött adathalmazt az Open Knowledge Foundation által létrehozott Datahub (<http://datahub.io>) adatbázisban. (Az ismert „LOD cloud” diagram ebből az adatbázisból készül.)

Valójában ekkor tudatjuk a világgal, hogy megjelentünk a szemantikus weben. A konverzió fontos része, hogy a keletkezett állításokat az ALIADA szoftver – szintén automatikusan – összeköti más állításokkal: például a DBpedia (a Wikipedia szemantikus webes párja) és a VIAF (Virtual International Authority File) állításaival, ezáltal beleszöve a publikáló intézmény adatait a világméretű szemantikus adathálóba.

Az ALIADA szoftver felhasználói

A végfelhasználón, azaz a teljes internetes felhasználói közösségen kívül háromféle használója van az ALIADA szoftvernek. Az egyik, aki a szoftvert telepíti, például egy programozó és/vagy rendszergazda. Az ALIADA másik felhasználója a rendszerkönyvtáros vagy rendszermuzeológus, akinek könyvtári és múzeumi ismeretei mellett számítástechnikai ismeretei is vannak, és valamennyire ismeri a szemantikus web világát. (A továbbiakból kiderül majd, hogy mennyire kell ismernie ezt a világot.) Ez a felhasználó fogja megtervezni az intézmény szemantikus weben való megjelenését, hogy mit és hogyan kell konvertálni a szemantikus webre, és ennek megfelelően hogyan kell telepíteni, majd használni a szoftvert. A telepítés során nagyon sok paramétert kell/lehet megadni. Ezek közül némelyeket a rendszerkönyvtáros/muzeológusnak kell beállítani a telepítést végző informatikai szakemberrel együtt, annak a függvényében, amit eltervezett a szemantikus weben való megjelenéssel kapcsolatban. Vannak paraméterezési lehetőségek az ALIADA-n belül is. Ezek beállítása szintén a rendszerkönyvtáros/muzeológus feladata lesz. A harmadik felhasználó az ALIADA kezelője, aki az ALIADA programot futtatja, vagyis végrehajtja a konverziót, a publikálandó adatoknak mások által korábban publikált adatokkal való összekötését, az összekapcsolt adatok publikálását és regisztrálását. Az utóbbi felhasználónak a legkönnyebb a dolga, hiszen az ALIADA az ő feladatát könnyíti meg a legjobban: neki csak a fájlokat kell kiválogatni, a gombokat kell nyomogatni, és már kész is a publikálás. A kezelő munkája viszont folyamatos, hiszen a publikálást időről időre újra el kell végezni,

3. ábra
„LOD cloud” diagram

míg a rendszerkönyvtárosnak/muzeológusnak főleg a telepítéskor van feladata.

A szemantikus webben való megjelenés tervezése

Az intézményben kell legalább egy valaki, a rendszerkönyvtáros/muzeológus, aki tisztában van a szemantikus web alapjaival, és meg tudja tervezni az intézmény szemantikus webben való megjelenését. Ennek a tervezésnek a következőket kell érintenie. Először is ki kell találni, hogy az intézmény milyen adatokat akar közzé tenni a szemantikus webben most és a jövőben. Például egy múzeum, amelynek könyvtára is van, elhatározhatja, hogy mind a könyvtári, mind pedig a múzeumi leíró adatokat publikálni fogja. Azaz két adathalmazt (VOID nyelven [lásd alább]) „dataset”-et szeretne létrehozni.

A következő lépés az, hogy ki kell találni, hogy milyen URI-val akarja publikálni az adatokat. Mára már kialakult az a szokás, hogy a szemantikus webben közzétett adatok URI-ja a data szóval kezdődik. Ezért

célszerű például a következő URI-kat létrehozni: data.museum.hnm.hu, illetve data.library.hnm.hu, majd az ALIADA szoftvert úgy telepíttetni a programozóval/rendszergazdával, hogy az ALIADA ilyen URI-kat hozzon létre.

Tegyük fel, hogy a könyvtár – nagyon helyesen –, nemcsak leíró adatokat, hanem besorolási rekordokat is közzé szeretne tenni. Ezek lesznek a könyvtári adathalmaz alkalmazai („subsetjei”). Az alkalmaz URI-jainak kialakításához tudnunk kell, hogy az ALIADA a „Designing URI Sets for the UK Public Sector” (<http://philarcher.org/diary/2013/uripersistence/#ukGov>) című dokumentumban felvázolt névkonvenciót követi. Az ALIADA felhasználók az ebben a dokumentumban lefektetett keretek között tudnak URI-kat kialakítani. Az idézett dokumentum alapján például ilyeneket lehet létrehozni a két „subset” részére: data.library.hnm.hu/id/bib/..., illetve data.library.hnm.hu/id/auth/... (Az „id” szócska jelentését is az idézett dokumentumban találjuk meg.)

Ahhoz, hogy a rendszerkönyvtáros/muzeológus a tervezés eme szakaszát el tudja végezni, három dokumentumot kell ismernie: az egyik a Cool URIs for the Semantic Web (<http://www.w3.org/TR/cooluris/>), a másik a Describing Linked Datasets with the VoID Vocabulary (<http://www.w3.org/TR/void/>), a harmadik pedig a már említett Designing URI Sets for the UK Public Sector (<http://philarcher.org/diary/2013/uripersistence/#ukGov>).

A tervezőnek természetesen ismernie kell a szemantikus web alapidokumentumát is. A legjobb, ha ennek az oldalnak az iránymutatásai alapján ássa bele magát a szabványba és a kísérő dokumentumokba (<http://www.w3.org/RDF/>).

Az ALIADA mint szoftver

Az ALIADA önálló szoftver, amelyet a szoftvert használni kívánó intézményeknek kell telepíteniük a saját szervereikre. Az ALIADA nyílt forráskódú szoftver, mely GPLv3 licenz alatt használható. Java nyelven íródott szerver oldali alkalmazás, és az Apache Struts, Apache Camel, Apache Velocity, Silk, Freelib-MARC4j nyílt forráskódú szoftverek felhasználásával készült. Az adatok tárolására a szintén ingyenes Virtuoso „adatbázist” (RDF store-t) használja. A Virtuoso biztosítja a már említett SPARQL végpontot is.

A programkomponensek REST interfész segítségével kommunikálnak egymással. Magát a konverziót egy belső DSL (Domain Specific Language) biztosítja (programozók tudják mi ez), ami lehetőséget biztosít arra, hogy a művelet könnyen módosítható, bővíthető legyen. A program a címleírások következő entitásait ismeri fel automatikusan: mű, kifejezési forma, megjelenési forma, személyek, intézmények, csoportok és témák.

Mi végre?

A bevezetőből talán kiviláglott, hogy a szemantikus weben való megjelenés ma már egyfajta kötelezettsége a könyvtáraknak és a múzeumoknak. Nem elhanyagolható szempont, hogy részt vehetnek valami újnak, a *Tim Berners Lee* által megálmodott szemantikus webnek a létrehozásában. (Ő álmodta meg a hagyományos webet is.) Újat alkotni mindig kockázatos, de nagyon szép tevékenység: lehetőség nyílik az adott tárgy mély és beható megismerésére, bizonyos esetekben az átformálására is.

A távoli és elvont célokon túl konkrét eredményeket

is várhatunk a szemantikus weben való publikálástól. A könyvtárak számára a BIBFRAME megjelenése ezt még egyértelműbbé teszi, hiszen a BIBFRAME-ben egy szerzőt egy URI-val kell megadnunk. Ha nincs ilyen URI-nk, akkor nem tudjuk leírni a művet, vagy csak olyan módon, ami semmiképp nem kerül majd be a legjobb megoldások közé. Ellenben ha a besorolási állományunkat közzétesszük az ALIADA segítségével, akkor már lesz ilyen URI-nk. A szemantikus weben való megjelenés tehát a BIBFRAME-re való felkészülés is egyben.

Az ALIADA nagyon hasznos lehet azon múzeumok számára, amelyek rendelkeznek könyvtárral is, mert használata révén létrejön annak az alapja, hogy mindkét gyűjtemény kereshetővé váljon azáltal, hogy állományuk adatait átkonvertálják FRBRoo állításokká, majd ezeket az állításokat kereshetővé teszik például a SolrRDF segítségével (<http://andreagazzarini.blogspot.com.br/2014/12/a-solr-rdf-store-and-sparql-endpoint-in.html?m=1>).

További lehetőség, hogy az online katalógusban a felhasználók számára extra információkat lehessen nyújtani az ALIADA szoftver azon funkciója révén, hogy az a publikált adatokat összeköti más adathalmazokkal – például a már említett DBpedia – adataival. Ezeket az adatokat felhasználva kis fejlesztéssel arra is lehetőség nyílik majd például, hogy a hagyományos weben megjelenő katalógusban az alkotó nevétől egyetlen kattintással el lehessen jutni az alkotó életrajzáig, vagy egy térképen meg lehessen mutatni a mű keletkezési helyét és egyéb földrajzi vonatkozásait.

Mivel az ALIADA felismeri a MARC rekordokból, hogy a kérdéses dokumentum milyen műhöz és kifejezési formához tartozik, a könyvtárak felhasználhatják az ALIADA-t a katalógusuk FRBR modell szerinti átalakításához.

Az ALIADA segítségével bárki, aki képes LIDO, MARC vagy DC metaadatokat előállítani az általa használt rendszerből, megjelenítheti az adatait a szemantikus weben. Ez azt jelenti, hogy gyakorlatilag minden könyvtár (hiszen a könyvtári rendszerek mindegyike tud MARC formátumot előállítani) és többek között a múzeumi HUNTÉKA-t, a The Museum Systemet vagy a Museumplust használó múzeumok gond nélkül tudják alkalmazni az ALIADA-t.

Végezetül

Az ALIADA nemcsak egy szoftver, hanem egy, az Európai Unió által finanszírozott projekt neve is. A projekt célja, hogy létrehozza az ALIADA nyílt forráskódú szoftvert, amellyel a múzeumok és a könyvtárak automatikusan publikálhatják adataikat a szemantikus weben. A Szépművészeti Múzeum mellett egy spanyol múzeum, az Artium (<http://www.artium.org/>) vesz még részt a projektben adatgazdaként és tesztelőként. A fejlesztést egy olasz cég, az @Cult

(<http://www.atcult.it>) és két spanyol cég, a Technalia (<http://www.tecnalia.com>) és a Scanbit (<http://www.scanbit.net>) végzi. Az @Cult és a Scanbit könyvtári integrált rendszereket fejlesztő cégek, míg a Technalia Európa egyik legnagyobb kutatás-fejlesztési cége. A projekt által fejlesztett ALIADA „vég-ső” verziója 2015 végére készül el, de már elérhető és telepíthető innen: <https://github.com/ALIADA/aliada-tool/>.

Beérkezett 2015. szeptember 4.

Kormányrendelet a felsőoktatásban szerezhető képesítések jegyzékéről

A Magyar Közlöny 2015. évi 79. számában megjelent a felsőoktatásban szerezhető képesítések jegyzékéről és az új képesítési jegyzékbe történő felvételtől szóló 139/2015. (VI. 9.) Korm. rendelet, amely 2015. szeptember 1-jén lép hatályba.

A rendelet az informatikus könyvtáros szak BA és MA szintjét egyaránt tartalmazza. Az MA szint elnevezése a rendelet hatályba lépése után *könyvtártudomány mesterképzés* szakra változik. Az év végéig a képzési és kimeneti követelményeket is megújítják.

(Katalist, 2015. jún. 20. a Könyvtári Intézet hírleve, KI újdonságok, Garamvölgyi László tájékoztatása)

Folyamatban az új képzési és kimeneti követelmények kidolgozása

Hosszas előkészítő munka után 2015. augusztus 24-én összeült az ELTE BTK Könyvtártudományi Intézetében az a munkabizottság, melynek feladata az informatikus könyvtáros alapszak (informatikus könyvtáros BA végzettség) és a könyvtártudomány mesterszak (informatikus könyvtáros MA végzettség) képzési és kimeneti követelményeinek (KKK) kidolgozása. A munkabizottságot Kiszl Péter intézetigazgató vezeti. A felsőfokú könyvtáros- és információs szakemberképzés jövőbeli kereteit tárgyaló megbeszélésen jelen voltak a hazai képzőhelyek (Debreceni Egyetem, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Eszterházy Károly Főiskola, Nyugat-Magyarországi Egyetem, Pécsi Tudományegyetem, Szegedi Tudományegyetem), valamint a reprezentatív szakmai szervezetek (Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma, Informatikai és Könyvtári Szövetség, Magyar Könyvtárosok Egyesülete), azaz a Könyvtár- és Információtudományi Képzések Kollégiuma (KIKK) képviselői.

(<http://elte-lis.blogspot.hu/2015/09/folyamatban-az-uj-kkk-k-kidolgozasa.html>)

Műhely

Az Országos Tudományos Diákköri Konferencia
díjnyertes pályaművei (1. rész)

Az e-könyves DRM-technológiák biztonságosságának vizsgálata

NAGY Andor

2015 áprilisában lezajlott az Országos Tudományos Diákköri Konferencia (OTDK) debreceni fordulója, melyen a két könyvtártudományi zsűri sok tehetséges hallgató közül választotta ki a díjazottakat. Két első helyezett lett: Csordás Mónika (SZTE-JGYPK) témájánál fogva a Könyv és Nevelés különdíját kapta, Jávorka Brigitta (PTE) pedig az MKE különdíját érdemelte ki. Négy hallgató részesült a Könyvtári Figyelő publikációs díjában: a pályamunkák cikkesített változatát a szerkesztőség folyamatosan bemutatja a lap hasábjain. Először Nagy Andor (PTE, OTDK II. hely): Az e-könyves DRM-technológiák biztonságosságának vizsgálata című dolgozatát olvashatják, a következő számokban pedig Dula Marina (ELTE, OTDK II. hely): Többnyelvű tezauruszok, Girhiny Eszter (DE, OTDK II. hely): Filmelőzetes és kötelező olvasmányok: lehetőség a Z-generáció olvasóvá nevelésére és Kovács Edina (PTE, OTDK III hely): Az adatbányászat alkalmazhatóságának módszerei és lehetőségei a könyvtárakban című írását közöljük. (A szerk.)

Bevezetés

Elektronikus dokumentumok már régóta léteznek, és ahogy fejlődik az informatika, úgy fejlődnek az elektronikus szövegek megjelenítésére alkalmas eszközök is, és nő az ilyen típusú dokumentumok iránti olvasói igény is. Az utóbbi években egyre több elektronikus szöveggel találkozunk. Az elektronikus dokumentumok megjelenése és használata új típusú kihívás elé állítja mind a könyvtárakat, mind a könyvüzemeltetőket. A felvetődő problémák elsősorban szerzői jogi kérdések, mert az elektronikus dokumentumok egyik jellegzetes tulajdonsága, hogy könnyen másolhatók, többszörözhetők. A könnyű másolhatóság az olvasók szempontjából kedvező tulajdonság, ám a jogvédett dokumentumok tulajdonosai aggódva te-

kintenek műveik elektronikus közreadására. Vannak olyan szerzők, akik műveiket nem, vagy csak késleltetve teszik elektronikusan elérhetővé. Más szerzők nem akarnak kimaradni az e-könyvterjesztésből, ezért műveiket elérhetővé teszik elektronikusan, és bíznak az illegális terjesztés megakadályozására létrehozott védelmi megoldásokban.

Kutatásom e védelmi technológiák biztonságosságának vizsgálatára irányult, elsősorban arra, hogy érdemes-e alkalmazni az ún. DRM-technológiákat, és ha igen, melyiket.

A DRM-technológiákat a szellemi tulajdon védelmére fejlesztették ki, használatuk nem új keletű, hiszen már a mágnesszalagos adathordozók is rendelkeztek egyszerűbb adatvédelemmel. Természetesen a mai DRM-technológiák sokkal összetettebb módon mű-

ködni és nem kizárólag a jogvédett tartalom lemásolása akadályozható meg velük.

Azzal a reménnyel kezdtem el a kutatást, hogy választ találok arra a kérdésre, érdemes-e a jövőben DRM-technológiákra támaszkodni az elektronikus könyvek árusítása, illetve könyvtári használata, forgalmazása során, és ha igen, akkor melyik a legbiztonságosabb megoldás.

A DRM fogalma

Az elektronikus adatok másolásvédelmére már az ezredforduló előtt is léteztek törvényi és technológiai szabályozások. Korábban a DRM valóban csak másolásvédelmet jelentett (pl. a műsoros DVD-k tartalmát nem lehet olyan egyszerűen rámásolni a számítógépre, mint mondjuk néhány fényképet egy pendrive-ról). A DRM (Digital Rights Management) digitális jogkezelést jelent. A jelenlegi DRM-technológiák leírásában ma is a Digital Rights Management kifejezést használják, bár szerintem a Digital Restrictions Management¹ kifejezés, ami digitális korlátozásokat jelent, pontosabban fejezi ki, hogy mi a mai DRM-megoldások szerepe. „A DRM a digitális tartalomhoz való hozzáférést lehetővé tevő, illetve szabályozó technikai, műszaki, hardver- és szoftvereszközök összefoglaló neve.”²

Egy e-könyv esetében a DRM nem pusztán az állomány másolását akadályozza meg, hanem az adott technológiától függően több dolgot is korlátozhat: az eszközök maximális számát, amelyen a megvásárolt/kikölcsönzött e-könyv olvasható; az olvashatóság időtartamát (könyvtári e-könyvek esetében ez az olvasóra, megvásárolt e-könyvek esetében arra a személyre vonatkozik, akinek kölcsönadjuk az e-könyvet), szabályozhatja továbbá, hogy hány, illetve mely oldalak legyenek olvashatóak, nyomtathatóak és milyen felbontásban. E korlátozások mellett sok esetben látható és láthatatlan vízjeleket is elhelyeznek az adott dokumentumban, amelyek alapján egyértelműen azonosítható, és visszaélés esetén felelősségre vonható az e-könyv tulajdonosa.

Az eltérő módokon működő DRM-technológiákat több szempont szerint csoportosíthatjuk³. A legelterjedtebb nézet szerint beszélhetünk „hard” vagy más néven „heavyweight DRM”-ről („kemény DRM”), továbbá „soft” vagy más néven „lightweight DRM”-ről („könnyű DRM”), illetve „social DRM”-ről („puha DRM”).

Kemény DRM

Ezt a megoldást kezdték el alkalmazni elsőként az e-könyv-áruházak. A mai napig az Adobe ADEPT névre hallgató megoldása a legelterjedtebb technológia. A hagyományos kemény DRM-megoldások lényege, hogy mire eljut az olvasóhoz a megvásárolt vagy kikölcsönzött e-könyv, többlépcsős hitelesítési folyamaton megy keresztül a központi szerverek közvetítésével. „A hitelesítés célja, hogy a küldő és a fogadó fél egyaránt biztos lehessen a digitális tartalom sértetlenségében (integritásában). A hitelesítéskor egyfajta záradékkal és/vagy digitális aláírással látják el a digitális objektumot.”⁴ A dokumentum minden esetben titkosításra kerül, és csak a megfelelő licenc vagy kulcs birtokában oldható fel. Ebből a felhasználó általában nem lát semmit, viszont az egész folyamat eredménye, hogy korlátozzák az e-könyvvel végezhető műveleteket. A központi hitelesítés hátránya, hogy a felhasználó, ha megvásárolta a tartalmat, függeni fog a könyv-áruháztól. Ha új eszközön szeretné olvasni a dokumentumot (pl. egy új e-könyv-olvasón), akkor ahhoz a webáruház jóváhagyása szükséges, illetve bizonyos DRM-technológiák esetében (pl. Adobe ADEPT) a DRM-technológiát szolgáltató cégnek és a könyv-áruháznak vagy könyvtárnak is hitelesítenie kell a felhasználót, mielőtt megnyithatná az e-könyvet. A DRM-technológia mögött álló cég vagy webáruház/könyvtár megszűnése esetén előfordulhat, hogy a felhasználó egy idő után már nem tudja olvasni az e-könyveit.

Könnyű DRM

A könnyű DRM esetében az e-könyvet a kemény DRM mintájára titkosítják, ám nagyon fontos különbség a két megoldás között, hogy a könnyű DRM esetében mindössze egy jelszó védi a dokumentumot, és ezen kívül semmiféle korlátozást nem alkalmaz. Tehát ugyanúgy másolható, nyomtatható, mint bármely másik fájl, és az olvasására használt eszközök maximális száma sincs meghatározva. Ezt a megoldást rendszerint érzékeny dokumentumok továbbadására használják, az e-könyv-áruházak vagy könyvtárak általában nem alkalmazzák. Ez esetben, amikor a felhasználó megnyitja az állományt, addig nem válik olvashatóvá, amíg be nem írja a dokumentumhoz tartozó jelszót. Rugalmatlanná teszi ezt a megoldást, hogy a jelszóval ellátott dokumentumok nem jeleníthetők meg akármilyen általános célú dokumentum-olvasó szoftverrel, mivel annak támogatnia kell az adott könnyű DRM-technológiát. Ilyen technológiája az Adobe-nak is van.

Puha DRM

Ez a megoldás egyre népszerűbb, mégpedig azért, mert ellentétben az ismertett megoldásokkal, a puha DRM-mel ellátott e-könyvek nem igényelnek speciális szoftvert az olvasáshoz, tehát az egyes e-könyváruházak/könyvtárak konkurens e-könyv-olvasói mindegyikén olvashatóak. Ez úgy lehetséges, hogy az e-könyvek nincsenek titkosítva, tehát az e-könyvolvasó szoftver részéről nem igényelnek speciális tulajdonságokat, melyek értelmezni tudják a titkosítást vagy képesek kommunikálni a hitelesítő szerverekkel. A puha DRM mindössze vízjeleket használ, illetve bizonyos esetekben speciálisan formázza, alakítja a dokumentumot úgy, hogy egyértelműen azonosítható legyen annak tulajdonosa. A puha DRM nem korlátozza az e-könyvvel végezhető műveleteket, viszont megpróbálja elérni, hogy a felhasználó ne adja tovább másnak a megvásárolt vagy kikölcsönzött e-könyvet.

Hipotézis

Abból a megállapításból kiindulva, hogy sok könyvkiadó és szerző nem szívesen publikálja kiadványait elektronikus formában, a következő hipotézist fogalmaztam meg: jelenleg nem létezik olyan DRM-megoldás, amely teljes biztonsággal képes lenne megakadályozni az e-könyvek illegális terjesztését. Ezért e technológiák működésének megismerése és azon elemeknek feltérképezése volt célom, amelyek miatt nem elég hatékonyak a kalózmásolatokkal szemben. Szerintem ugyanis, nem lehetetlen olyan megoldást létrehozni, amely teljes mértékben megakadályozza az e-könyvek kalózmásolatának elkészítését, de ez csakis szigorú szabályrendszerek és korlátozások alkalmazásával érhető el, és az ilyen korlátozások általában negatív hozadéka is van. Jelenleg a legnépszerűbb DRM-megoldások mindegyikének van valamilyen negatív velejárója, amely a legális e-könyvhasználókat hátrányosan érinti (pl. csak meghatározott szoftverekkel olvasható a DRM-mel ellátott e-könyv), miközben az illegális másolatot letöltők teljes szabadságot élveznek. Úgy vélem, hogyha egy DRM-technológia nem éri el a célját, akkor használata felesleges, és a köztes út nemcsak, hogy szükségtelen, de kerülendő is, tehát vagy érje el a célját egy DRM-megoldás, vagy ne használjuk.

Vizsgálati módszerek

Célzottan a kutatási témámhoz illeszkedő magyar nyelvű szakirodalommal kevésbé találkoztam. Sze-

rencsére *Tószegi Zsuzsanna* rendkívül alaposan körüljárja azokat a fogalmakat, amelyek a DRM-technológiák alapját képezik⁵, és segítségemre voltak angol és német nyelvű szakcikkek, valamint blogbejegyzések is. Témám egészét átölelő publikációk híján azonban más utat kellett találnom a DRM-megoldások működésének feltárására és gyenge pontjaiknak a feltérképezésére.

Dokumentációelemzés

Az első módszer, amit alkalmaztam, a DRM-rendszerekhez írt hivatalos dokumentációk értelmezése volt. Ezek a dokumentációk többnyire nem publikusak, mert a szerződött ügyfeleknek szólnak, bár sok esetben fellelhetők az interneten is. A BooXtream DRM vizsgálatakor például sikerült elérnem a projekt vezetőjét is, aki készséggel válaszolt a technikai jellegű kérdéseimre, és néhány szabadon nem hozzáférhető, főként technikai leírásokat tartalmazó dokumentumot is a rendelkezésemre bocsátott. A dokumentációk lényegében azoknak az informatikusoknak szólnak, akik majd telepíteni, konfigurálni fogják az adott DRM-technológia használatához szükséges szoftvereket, viszont ezen információk birtokában következtetni lehet arra, hogy az egyes megoldások miképp valósítják meg az e-könyvek DRM-védelmét.

A DRM-védelmet megvalósító szoftverek vizsgálata

Sok esetben a dokumentációs anyagok csak a felszínbe engednek bepillantást, épp csak annyit írnak le, amennyi feltétlen szükséges ahhoz, hogy a rendszert konfiguráló informatikus boldoguljon a beállításokkal. Ám ez épp elég ahhoz, hogy kiindulási alapként szolgáljon a technológia mélyebb megismeréséhez. Ezért második kutatási módszerem a DRM-védelmet megvalósító szoftverek vizsgálata lett.

Amikor elindítunk egy programot vagy csak megnyitunk egy mappát az operációs rendszerben, az fájlműveletekkel jár, még ha ezek a felhasználó számára láthatatlanok is. Ezek a fájlműveletek nyomon követhetők, és megfigyelésükkel, illetve a létrehozott fájlok elemzésével fény derülhet az adott DRM-technológia működésének részleteire. Példának okáért, amikor megnyitunk egy Marlin DRM-mel ellátott e-könyvet, akkor egy rejtett rendszermappában apró szöveges fájlok jönnek létre, melyeket átolvasva megállapítható, hogy a Marlin az e-könyvek titkosí-

tását milyen eljárással oldja meg. Továbbá a hálózati kártya forgalmát megfigyelve bepillantást nyerhetünk a számítógépünk és a hitelesítő szerverek között közlekedő adatsomagokba, melyekből további hasznos információk nyerhetők ki a technológia alaposabb megértéséhez.

A sebezhetőségeket kihasználó szoftverek vizsgálata

Hogyha valaminek a biztonságosságát vizsgáljuk, célszerű megnézni azokat a megoldásokat, amelyek sikerrel cáfoltak rá valaminek a biztonságára, és az alkalmazást a gyakorlatba is átültették. Esetünkben olyan scriptekről, programokról van szó, amelyeket a készítőik azért publikáltak, hogy eltávolítsák egy-egy e-könyv DRM-védelmét. Ha egy megoldás nyílt forráskódú, tehát szabad bepillantást enged a forráskódba, akkor a legegyszerűbb magát a programkódot átböngészni, illetve nyomon követni a programsorok végrehajtásának körülményeit. Kutatásom harmadik módszere ezért a világhálón szabadon fellelhető, kész DRM-védelmek eltávolítására létrehozott scriptek, programok vizsgálatára irányult, mert ezekből következtetni tudtam nemcsak az adott technológia működésének elemeire, hanem a sebezhető pontokra is fény derült.

Kiválasztottam nyolc olyan DRM-technológiát, amelyek alkalmazhatók e-könyvekre és a mai napig folyamatos a fejlesztésük és karbantartásuk, majd az említett módszerekkel elvégeztem az elemzésüket. Az átvizsgált DRM-technológiák a következők voltak: Adobe ADEPT DRM, Apple FairPlay DRM, Barnes and Noble DRM, Marlin DRM, BooXtream DRM, SiDiM DRM, Amazon DRM-ek (mobi-DRM, topaz-DRM).

A továbbiakban egy nyílt forráskódú modellen, a BooXtream DRM-en mutatom be az elemzés menetét: először ismertetem a modellek működését, majd rámutatok a technológia gyenge pontjaira. (A cikk elektronikus változatában mind a nyolc DRM-technológia bemutatása, elemzése elolvasható.)

BooXtream DRM – „social DRM”

A BooXtream DRM az egyik legfrissebb jóvevény e technológiák piacán. A hagyományos DRM-technológiák megpróbálnak minél szigorúbb szabályrendszereket, minél nehezebben feltörhető titkosításokat és bonyolult algoritmusokat alkalmazni annak érdekében, hogy megnehezítsék a kalózmásolatok

terjedését. Az elképzelés nem rossz, ám függetlenül attól, hogy egy DRM-technológia mennyire fejlett és összetett, mindig lesz bennük olyan biztonsági rés, amelyet a crackerek kihasználhatnak, és ki is használnak. Annak fényében, hogy egy-egy DRM-technológia használata forintban kifejezve több millióba kerül évente, érthető, hogy egyre több kiadó teszi fel a kérdést: van-e értelme olyan DRM-védelemért fizetni, amely ilyen könnyedén kijátszható?

A kérdés feltevése után három dolgot tehetnek. Az egyik, hogy késleltetve, esetleg egyáltalán nem adják ki a legnépszerűbb kiadványaikat elektronikus formában, mint ahogy teszi ezt Stephen King bizonyos regényeivel. Ezt a megoldást a legnagyobb hollywoodi filmstúdiók már régóta alkalmazzák. Figyelik minden ország kalózfilm-piacát, és ahol rendszeresen felkerülnek a filmjeik a vetítés alatt vagy már azt megelőzően, ott szankciókat alkalmaznak, ilyen a késleltetett premier. Magyarországon jelenleg is később kerülnek bemutatásra a Disney filmjei, ami nem meglepő, hiszen – ha lehet így fogalmazni – az egyik legnagyobb kalózbirodalom vagyunk.

A másik lehetőség, hogy DRM nélkül terjesztik az e-kiadványaikat, mondván, hogy csak kidobott pénz a védelemre áldozni. Sokan élnek ezzel a lehetőséggel, és a felhasználók körében valóságos mozgalommá nőtte ki magát a DRM-védelmet ellenző nézet, melynek legfőbb gondolata, hogy a DRM-ből úgysem profitálnak a kiadók, viszont a korlátozások megnehezítik azok dolgát, akik legalisan vásárolnak ilyen kiadványokat.

A harmadik út a „social DRM”-re váltás. Ezt lépte meg a Harry Potter-könyvek kiadója is⁶. Ahelyett, hogy kiadványait a legnagyobb e-könyvúrházakban terjesztené egy hagyományos DRM-védelemmel ellátva, saját weboldalt indított Pottermore néven, ahol egy holland programozó/üzletember, *Huub van de Pol* BooXtream nevű technológiáját használja. A technológia nem új fejlesztés, a holland Icontact vállalat DRM-megoldását alakították át e-könyvekhez. A megoldás a legváltozatosabb módon tűzdeli meg vízjelekkel a dokumentumot, és mindegyik vízjel alapján beazonosítható a vásárló. Ezzel a megoldással a Barnes and Noble is él, ám nem kifejezetten erre a célra fejlesztett DRM-technológiát használ, így jóval kevésbé hatékony, és könnyebben fellelhetőek a vízjelek. A BooXtream nagy előnye a konkurens DRM-megoldásokkal szemben, hogy jóval alacsonyabb áron kínálja megoldását, ráadásul az e-könyvúrház, esetleg könyvtár részéről minimális szoftveres módosítás szükséges a meglévő rendszerükön. A szol-

gáltatásnak nincs rendszeresen kifizetendő díja, mint pl. az Adobe ADEPT megoldásánál, hanem az eladott e-könyvek után kell fizetni. Ez az összeg az eladott e-könyvek számától függően 0,125–0,50 euróig terjed, és a technikai segítségnyújtás is díjmentes.

A BooXtream kétféle e-könyv formátummal kompatibilis, ezek az *epub* és *mobi*. Amikor valaki megvásárol egy ilyen DRM-technológiával ellátott e-könyvet, majd elindítja annak letöltését, akkor a BooXtream szoftvere vízjelekkel látja el a dokumentumot, és csak miután végzett, azután adja át a felhasználónak. Ez mindössze néhány másodpercet vesz igénybe. Mind az *epub*, mind pedig a *mobi* ún. konténer-formátumok, tehát nem egyetlen, hanem több tucatnyi fájlból tevődnek össze, melyeket a felhasználó csak egy egységes *epub*- vagy *mobi*-kiterjesztésű fájlként lát. Nem véletlen, hogy a BooXtream választása e-fájlformátumokra esett, hiszen amellett, hogy a legelterjedtebbek, a belső fájlszerkezetük lehetőséget ad a vízjelek elrejtésére.

Sokan nemcsak azért fogadták örömmel az új technológia érkezését, mert egy merőben más megközelítést alkalmaz a hagyományos DRM-technológiákhoz képest, hanem azért is, mert a Kindle-re, a legnépszerűbb e-könyvolvasóra eddig egyedül az Amazon webáruháza kínált DRM-mel ellátott e-könyveket. A kiadók – amennyiben el akartak érni a Kindle tulajdonosokhoz – kénytelenek voltak az Amazonon keresztül eladni DRM-mel védett kiadványaikat. A BooXtream ezen szeretett volna változtatni, így az *epub*-szabvány mellett a *mobi*-ra is implementálta a technológiát. Azért pont erre, mert a formátumot úgy képesek kezelni a Kindle eszközök, hogy a BooXtream DRM-e sem okoz fennakadásokat. Tehát ha egy kiadónak megfelel ez a DRM-védelem, akkor úgy tudja magát függetleníteni az Amazontól, hogy a Kindle tulajdonosok vásárlóközönségét is megtarthatja.

Ellentétben a Barnes and Noble „social-DRM” megoldásával, a BooXtream nem helyez el személyes adatokat a fájlokban, viszont így is egyértelműen azonosítható, hogy mely e-könyv, mely felhasználóhoz tartozik. Ennek az az oka, hogy amikor a Barnes and Noble bejelentette, hogy a vásárlók bankkártyaszámát is vízjelként fogja felhasználni, akkora tiltakozási hullámot váltott ki, melynek eredménye az lett, hogy néhány nap után már több olyan eszköz is megjelent, amely a vízjeleket hivatott eltávolítani. Tehát a BooXtream, ahogy a hirdetéseiben is írja: egy sokkal kevésbé tolatkodó, személyiségi jogokat nem sértő DRM-technológiát fejlesztett ki, amely nem nehe-

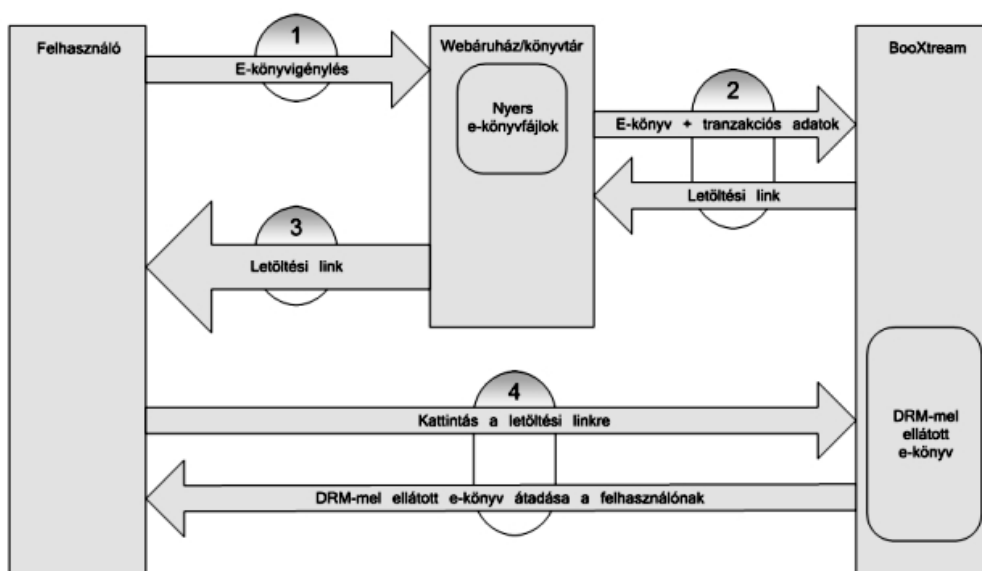
zíti meg azok dolgát, akik legálisan vásárolták meg az e-könyvet és több eszközön is szeretnék olvasni, esetleg ismerőseiknek odaadni. Kérdés, mi van akkor, ha valaki egy nyilvános számítógépen felejt a fájlt, vagy valamilyen más módon kikerül a keze közül? A felhasználási feltételekben benne van, hogy a vásárló maga felel azért, hogy az e-könyv ne kerüljön a nyilvánosság elé, és pontosan ez a „social-DRM” lényege: megpróbálja elvenni a felhasználó bátorságát az e-könyv közkézre adásától.

A BooXtream modell működése

A vállalat kétféle megoldást kínál az e-könyvek DRM-védelemmel való felvértezésére, és a kétféle megoldás is tovább bontható két-két némiképp különböző megvalósítási formára. Mindegyik megoldás során ún. API-n keresztül zajlik a teljes DRM-ezési folyamat. Ez azt jelenti, hogy a BooXtream szerveréhez http-protokollon keresztül kerülnek a szükséges információk (pl. felhasználói- és vásárlási azonosítók és maguk az e-könyvfájlok is), amelyre egy XML-dokumentumban válaszol, és ez a XML-dokumentum tartalmaz minden szükséges információt, illetve a felhasználó számára szükséges letöltési linket is. A megoldás előnye pl. az Adobe ADEPT-tel szemben, hogy a terjesztőnek nem szükséges speciális szoftvereket telepítenie vagy külön szervereket beüzemeltetnie erre a célra. Mind a folyamathoz szükséges hitelesítési lépések, mind pedig az e-könyvfájl vízjelekkel való ellátása a BooXtream szerverén zajlik.

◉ *1/a) megvalósítás: csak a nyers e-könyvállomány van a terjesztő szerverén (Lásd 1. ábra.)*

Ebben az esetben a DRM-mel ellátott e-könyvek minden esetben a BooXtream szerverén helyezkednek el, és az e-könyvárúháznak vagy könyvtárnak mindössze letöltési linkeket és a nyers e-könyvállományokat kell kezelnie, amelyeken keresztül a felhasználó eléri az adott dokumentumot. Ennek a megoldásnak „delivery platform mode” a neve, a delivery vagyis kézbesítő szóval utalva arra, hogy a webáruház/könyvtár csupán kézbesítő szerepet játszik, a felhasználó nem közvetlenül a BooXtream szerverével létesít kapcsolatot a letöltés során. Először leadja a megrendelését a webáruháznak/könyvtárnak, amely a jóváhagyást követően összecsomagol minden olyan információt, amely a vízjelek előállításához szükséges, valamint magát az e-könyvfájlt is, és az API-n keresztül eljuttatja a BooXtream szerverének. A szerveren futó szoftver ekkorra még csak egy letöltési linket hoz létre, melyet a felhasználó a terjesztő továbbításával

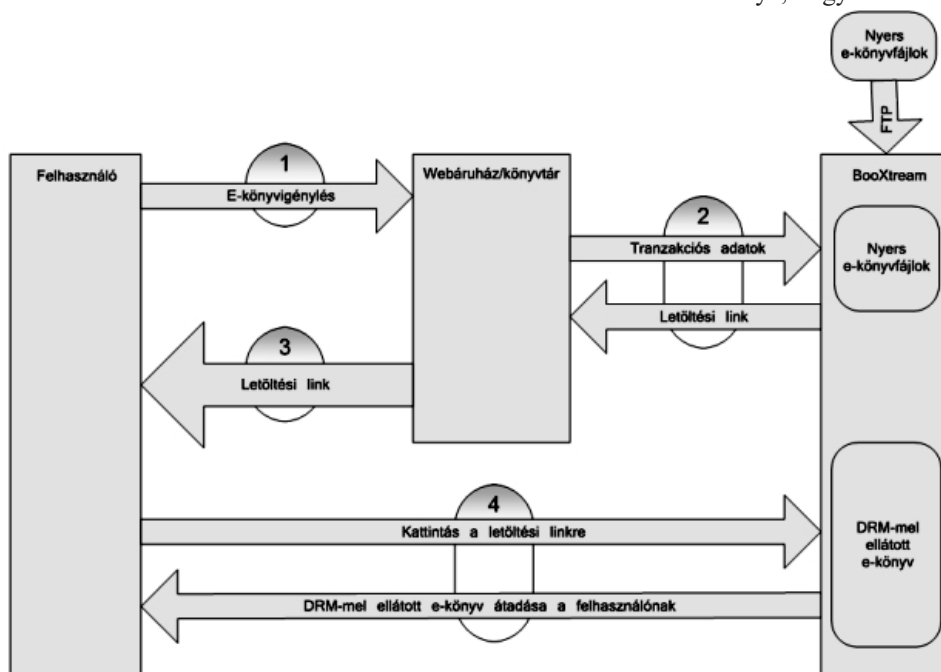
1. ábra

A BooXtream 1/a. rendszeréhez kapcsolódó folyamatábra, amely a BooXtream API használatának folyamatát mutatja be. Kezdő- és végpontja a felhasználó (olvasó).

kap meg. Miután rákattint, kommunikációs csatorna jön létre a felhasználó számítógépe és a BooXtream szervere között, majd az e-könyv DRM-ezése után a felhasználónak lehetősége lesz letöltenie a vízjelekkel ellátott dokumentumot.

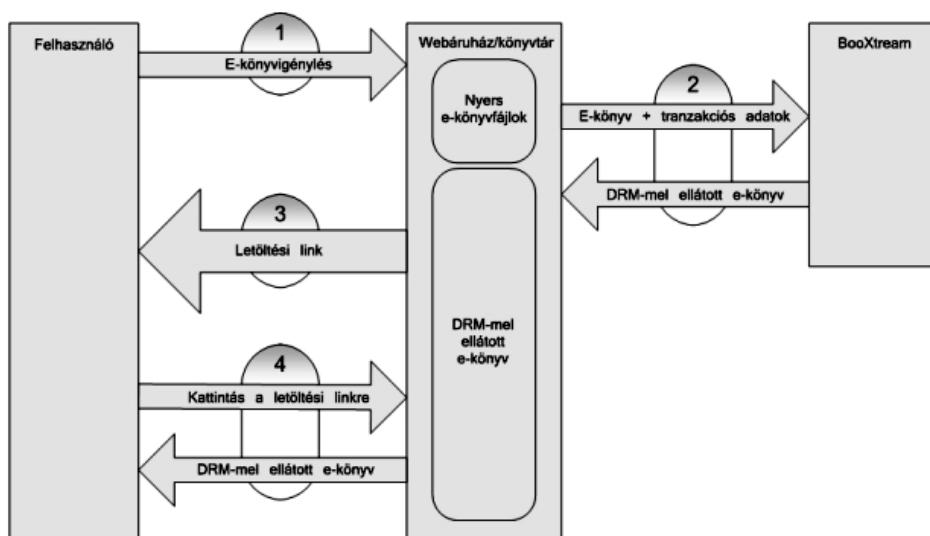
© 1/b) megvalósítás: a terjesztő szerverén kizárólag letöltési linkek tárolódnak (Lásd 2. ábra.)

Ez a modell annyiban tér el az előbbtől, hogy a terjesztő előre feltölti az összes e-könyvét a BooXtream szerverére. Ennek előnye, hogy a felhasználó vala-

2. ábra

A BooXtream 1/b. rendszeréhez kapcsolódó folyamatábra, amely a BooXtream API használatának folyamatát mutatja be. Kezdő- és végpontja a felhasználó (olvasó).

3. ábra

A BooXtream 2/a. rendszeréhez kapcsolódó folyamatára, amely a BooXtream API használatának folyamatát mutatja be. Kezdő- és végpontja a felhasználó (olvasó).

mivel gyorsabban kézhez kapja a vásárolt vagy kölcsönzött dokumentumot, illetve a terjesztőnek nem a saját infrastruktúráján kell megoldania az e-könyvek tárolását. Igaz, ezért valamivel többet kell fizetnie a BooXtreamnek.

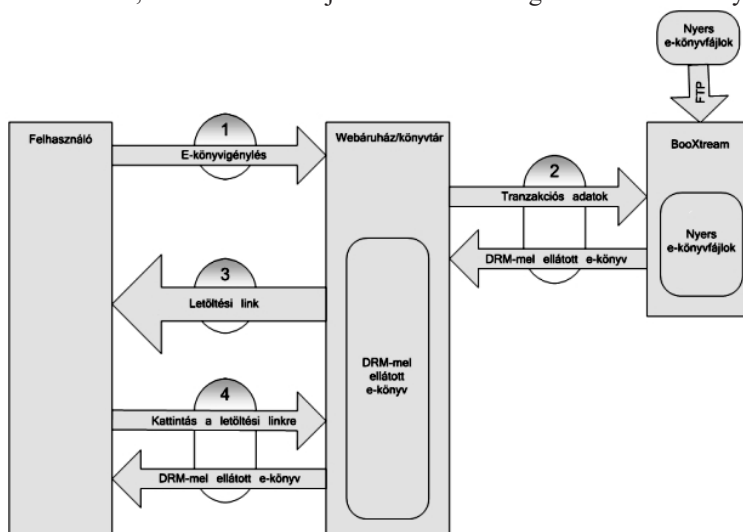
© 2/a) megvalósítás: a terjesztő serverén a nyers és DRM-mel ellátott e-könyvfájlok megtalálhatóak (Lásd 3. ábra.)

A következő sémának „direct mode” a neve, vagyis a felhasználó egyetlenegyszer sem létesít kapcsolatot a BooXtream serverével, ezt a munkát teljes

egészeben a terjesztő servere végzi, természetesen a BooXtream API-n keresztül. A felhasználó szempontjából annyi a különbség az 1/a. megoldáshoz képest, hogy az e-könyvet a terjesztő serveréről fogja letölteni, mivel annak átadását a terjesztő nem bízta rá a BooXtreamre, csupán a DRM-ezési folyamatot végezteti el vele az API-n keresztül.

© 2/b) megvalósítás: a terjesztő serverén csak a DRM-mel ellátott e-könyvfájlok tárolódnak (Lásd 4. ábra.)

A különbség itt mindössze annyi a 2/a. megoldáshoz

4. ábra

A BooXtream 2/b. rendszeréhez kapcsolódó folyamatára, amely a BooXtream API használatának folyamatát mutatja be. Kezdő- és végpontja a felhasználó (olvasó).

képest, hogy az 1/b. séma mintájára a nyers e-könyv-fájlokat előre feltöltik a BooXtream szerverére.

A BooXtream vízjelezési eljárásnak gyakorlati megvalósulása

A BooXtream szoftvere elhelyez az e-könyvekben egyaránt látható és láthatatlan vízjeleket. A látható vízjelek (pl. az ex libris), amelyek tartalmazzák a felhasználó egyedi azonosítósámát és egy szerzői jogi oldalt, amely felhívja az olvasó figyelmét arra, hogy dokumentumot ne adja tovább. A láthatatlan vízjelekből több is van, csak néhány példát emelnék ki: a vásárló neve, e-mail címe és rendelési azonosítója egyaránt felhasználásra kerül. Ezekből egy egyszerű algoritmus egy-egy kódsort generál, és több helyen is elhelyezi őket az e-könyveben. Ilyen hely

az *epub/mobi-konténerekben* lévő fájlok neve, a CSS-stílusfájlok és az e-könyv oldalain fellelhető képek. Ez nem úgy néz ki, mint amikor egy fotóműhely a kép sarkába illeszti a logóját, hanem a szteganográfia módszerével élve, a kép hexadecimális kódjába kerül be egy kódsor, amely a kép megjelenítésekor láthatatlan. „A szteganográfia (szó szerint: „fedett írás”) lényege, hogy a titkos információt valamilyen digitális adathalmazban (pl. képen) rejtik el.”⁷ Példa erre az 5. ábra keretben kiemelt részében elhelyezkedő hexadecimális kódrészlet, amely sztringgé átalakítva „303138343830333100000000”- Ez lehet például a felhasználó egyedi azonosítója vagy akár a bankkártya száma is. Tehát ez esetben a vízjel az 5. ábra keretben kiemelt részében található képfájlba van beágyazva, és anélkül távolítható el annak hexadecimális kódjából, hogy sérülne a kép.

c4	3c	f5	01	c1	3c	29	c9	03	f1	a2	8a	1b	b3	b2	04
ae	c2	df	ed	bf	68	79	ae	63	46	46	39	8d	7a	12	69
e6	d5	b7	1b	a9	57	0b	9c	85	c8	fd	28	a2	84	b4	0d
98	d9	5a	33	ba	57	b6	0a	b8	e3	2b	de	87	53	e6	2b
6d	c2	8c	67	9f	e9	45	15	2c	6f	46	32	ee	48	98	12
63	06	3c	f3	90	7a	fd	3f	ad	56	11	f9	ab	f6	7b	6b
60	2d	d2	3c	ab	6e	e3	af	4a	28	a8	7a	c8	6b	61	6e
66	96	75	32	08	9f	c9	84	ff	00	cb	32	79	c7	6c	77
a2	4b	d8	c3	2b	3f	cb	1b	20	00	30	c1	dd	e9	45	15
9d	59	ca	2a	e8	a8	a4	c1	84	b3	49	e5	aa	7c	9b	4f
41	85	19	ed	ef	52	ef	8e	2f	2e	d9	60	e0	8f	9c	21
e3	38	fd	68	a2	b4	4e	c4	b5	a9	cd	7c	4a	b2	f3	74
82	a6	15	75	57	56	7f	35	4b	2a	0e	cc	71	cf	1e	9d
eb	c4	3f	68	ef	1e	68	7f	0f	3e	14	78	cf	c5	3e	39
d2	27	6d	1f	47	f0	94	d7	9a	dc	a6	2d	cb	35	b9	8c
af	94	8a	0e	46	7a	d1	45	79	d9	86	97	6b	b7	e8	cf
ab	e1	4a	10	c6	66	d8	6c	3d	4f	86	75	21	17	6d	1d
a5	38	27	6f	3b	3d	3c	cf	e7	26	47	82	59	9e	5b	68
3c	a8	9e	46	68	a2	ce	76	21	24	85	fc	06	05	14	51
5f	22	7f	aa	56	b6	87	ff	d9	33	30	33	31	33	38	33
34	33	38	33	30	33	33	33	31	30	30	30	30	30	30	30

5. ábra

A BooXtream rejtett vízjelezési eljárását bemutató példa. Az ábrán egy JPEG-képfájl részletének hexadecimális kódja látható.

A modell gyenge pontjai

Mivel a BooXtream lehetőséget ad a technológiáját használó könyvterjesztőknek arra, hogy a vízjeleket testre szabják, ezért nem lehet egyetlen séma alapján valamennyi BooXtreamet használó könyvtárház DRM-védelmét eltávolítani, de néhány óra munkával és megfelelő háttérismerettel felismerhető valamennyi látható és láthatatlan vízjel. A legnépszerűbb vízjelező algoritmusok megkerülésére számos szabadon hozzáférhető szoftver létezik, de a BooXtream vízjeleinek eltávolításához (még) nincs ennyire „felhasználóbarát” megoldás.

A megfelelő DRM kiválasztása

Nem minden e-könyves DRM-technológia alkalmazható valamennyi területen. Jelenleg összesen nyolcféle aktívan fejlesztett megoldás használható az e-könyvek DRM-védelmére, ezek közül egy (a SiDiM) csak német nyelvű dokumentumokkal kompatibilis.

Saját publikáció e-könyves terjesztése

Aki saját e-könyvét szeretné eladni, annak első lépésként el kell döntenie, hogy szükségét érzi-e valamilyen DRM-megoldás használatának. Ha nem, akkor

regisztrálhat olyan webáruházhoz, ahol nem kötelező aktiválni a DRM-védelmet, és egy csekély jutalék fejében az e-könyve megtalálható lesz a webáruház kínálatában (pl. Amazon), esetleg alternatív utakat választ e-könyvének terjesztésére (pl. saját weboldal). Amennyiben valaki DRM-védelemmel szeretné árusítani e-könyvét, akkor ugyancsak választhatja valamelyik meglévő e-könyvárúházt, vagy saját weboldalon saját maga valósíthatja meg a védelmet. Ehhez igénybe veheti a Marlin, Adobe ADEPT, SiDiM és BooXstream megoldásait. Ezek közül az ADEPT rendkívül költséges saját használatra, a SiDiM csak német nyelven működik, a Marlin pedig ugyancsak túl költséges, ha nem saját infrastruktúrán működtetjük (ami egyébként ugyancsak extra költséggel járna). Ebből kiindulva saját használatra marad a BooXstream, hiszen használatához nem szükséges saját infrastruktúra, és az igénybevételének díja a legkedvezőbb a konkurensékhöz képest.

Saját e-könyvárúház

Saját e-könyvárúház indítása esetén a kiadóktól függ, hogy milyen DRM-megoldást kénytelen használni a tulajdonos, ez a legtöbb magyar és külföldi webáruház esetében az Adobe ADEPT megoldása, amely egyben a legdrágább is. Ennek oka valószínűleg az, hogy az Adobe a legismertebb név a DRM-technológiák piacán, és igazi, hagyományos kemény DRM-et kínál. A kutatásomból kiderült, hogy e megoldásnak számos biztonsági hiányossága van, és kérdéses, hogy képes-e megakadályozni az illegális másolatok létrehozását. Külföldön már van néhány kiadó, amely hajlik az alternatív megoldások felé (pl. O'Reilly, Tor, Carina Press), Magyarországon erre egyelőre kevésbé látok hajlandóságot a kiadók részéről, pedig véleményem szerint a BooXstream vagy – a kemény DRM-vonalon maradva – a Marlin jobb választás lenne, mint az Adobe ADEPT. Nemcsak azért, mert olcsóbb, hanem mert emellett legalább annyira biztonságos, mint az ADEPT, és ha saját infrastruktúrán üzemeltetjük, akkor nyílt forráskódú megoldás révén egyedi módosításokat is alkalmazhatunk benne.

Könyvtári felhasználás

Mint azt már a kutatásom elején említettem, az e-könyvek könyvtári terjedésének legfőbb oka a kiadók bizalomhiánya. Könyvtári alkalmazásra az ismertett technológiák közül csak az Adobe ADEPT, a Marlin és a BooXstream jöhet szóba, viszont az

utóbbi kettőben nem lehet olvashatósági időlimitet megadni, márpedig ezt a kiadók szükségesnek tartják. Így marad az Adobe ADEPT, illetve sokkal inkább a technológiát felhasználva teljes körű könyvtári rendszert nyújtó vállalatok, mint az OverDrive vagy a 3M. A probléma megint csak a hatékonyság kérdésessége és a magas ár, amely növeli a kiadásokat, így nem csoda, hogy a könyvtárak nem igyekeznek e-könyvekkel bővíteni az állományukat.

Két lehetséges utat látok, elsősorban a magyar könyvtárakra vonatkoztatva. Az egyik egy saját kemény DRM-megoldás kifejlesztése vagy a Marlin DRM módosítása könyvtári használatra. Egy egyszerűbb kemény DRM-megoldás megalkotása nem járna túl sok programozói munkaórával. Az előnye lenne, hogy nem kellene használati díjat fizetni egy külső vállalatnak, és mivel a széles körben használt Adobe ADEPT DRM-védelmének eltávolításához számos eszköz áll az olvasók rendelkezésére, így egy saját megoldás semmivel sem lenne kevésbé hatékony. Sőt, a kisebb számú felhasználói közösség talán kevésbé lenne vonzó célpontja a crackereknek. A másik megoldás a puha DRM-ek használata lehetne, de ezeknél nincs megoldva a kölcsönözhetőségi időtartam beállíthatósága, így könyvtári alkalmazása esetén mindenképp további fejlesztéseket igényelne.

A DRM-et övező problémák és javasolt megoldások

Problémák

Kutatásom elején megfogalmaztam azt a hipotézist, hogy jelenleg nem létezik olyan DRM-technológia, amely teljes biztonsággal képes lenne megakadályozni egy e-könyv illegális terjesztését. Mindegyiknek vannak olyan sebezhető pontjai, amelyeket a crackerek képesek kihasználni. A kemény és könnyű DRM-megoldásoknál két fő sebezhető pont jelenik meg: a titkosítást feloldó kulcs viszonylag egyszerű előállíthatósága, illetve a túl kevés karaktert tartalmazó kulcsok brute force-módszerrel való megfejthetősége. A puha DRM sebezhetősége abban rejlik, hogy a vízjeleket akkor is meg lehet különböztetni az eredeti szövegtől, ha azok olvasásához szükséges valamilyen speciális program, tehát a legtöbb olvasó számára láthatatlan vízjeleket használnak a készítők. A jelenlegi DRM-megoldások közül egyedül a SiDiM által alkalmazott egyénesített e-könyvek jelenthetnek fejtörést a crackerek számára, ám a lehetőség itt is nyitott. Ráadásul a SiDiM-ről szóló kritikákat olvasva az a véleményem, hogy a megoldás nem fog

széles körben elterjedni, ezt az is alátámasztja, hogy – valószínűleg az elutasító fogadtatás hatására – a fejlesztők régóta nem hallattak magukról.

A fő problémát abban látom, hogy kevés e-könyvekre alkalmazható DRM-technológia létezik, és eltekintve az Amazon e-könyvruházról, a legtöbb jelentős e-könyvruház és könyvtár az Adobe ADEPT megoldását vagy annak egy módosított változatát használja. Úgy vélem, hogy az Adobe komoly vetélytársak híján lomhává vált, és nincs motiválva a DRM-megoldásának biztonságosabbá tételében. Pedig hogyha rendszeresen, évente többször változtatna a kulcsfájllelőállító-algoritmusán, illetve még összetettebbé tenné azt, akkor jelentősen megnehezítené a crackerek dolgát. Az Amazon *topaz* DRM-ének esetében is majdnem két év kellett⁸, mire nyilvánossá vált a kulcsfájllelőállító algoritmus.

Bár kutatásomnak nem célja a sebezhetőségek mögött álló okok feltárása, de felmerül a kérdés, kinek áll érdekében egy teljesen biztonságos DRM-megoldás létrehozása. Az e-könyvek jogtulajdonosainak valószínűleg igen. És az e-könyvruházaknak és a velük szerződött DRM-technológiák előállítóinak? A kemény DRM-megoldásoknak – mint már említettem – számos negatív hozadéka van az e-könyveket legálisan megvásároló olvasókra nézve. Egy kemény DRM-mel ellátott e-könyv nem olvasható akármilyen e-könyvolvasó eszközön vagy szoftveren, illetve más formátumba se konvertálható át, ráadásul az olvasó a DRM miatt mindig függeni fog az e-könyvruházról, hiszen ha új eszközön szeretne olvasni egy korábban megvásárolt e-könyvet, akkor azt hitelesítenie kell az e-könyvruház szerverén keresztül. Így lényegében soha nem lesz teljesen a sajátja a megvásárolt e-könyv, nem tudja úgy elajándékozni vagy eladni valakinek, mint egy papír formátumú könyvet, ráadásul kérdéses, hogy mi történik az e-könyvruház megszűnésekor.

Arra a kérdésre, hogy van-e olyan DRM-technológia, amelyben teljesen megbízhatunk, a válasz az, hogy nincs, még a legnépszerűbb Adobe ADEPT is sebezhető; sőt – valószínűleg az elterjedtsége miatt – az ADEPT DRM-e távolítható el legegyszerűbben, mivel erre számos ingyenesen elérhető, felhasználóbarát felülettel rendelkező eszköz áll rendelkezésre. Tehát hiába költ valaki DRM-re, az nem képes betölteni a funkcióját.

Javasolt megoldások

Felmerül a kérdés, hogy az elmondottak tudatában

van-e értelme DRM-technológiát alkalmazni, hiszen a kalózkodást nem fogja vissza, és aki képes valamelyik fájlcsereelő oldalra e-könyvet feltölteni, annak valószínűleg a DRM-védelmek eltávolítása sem okoz különösebb nehézséget, így az illegálisan elérhető tartalmakat fogyasztók dolgát nem, viszont a legális forrásokat igénybevevők dolgát megnehezíti a DRM.

Bodó Balázs, akinek egyik legismertebb publikációja a *Szerzői jog kalózzai* c. könyv, 2010-ben tartott egy előadást „*A DRM mítosz – mire jó és mire nem a másolásvédelem?*” címmel⁹. Véleményem egybeeseng az előadóéval: a DRM nemcsak pénzkidobás, de a céljával ellenkező hatást válthat ki. A DRM eredeti célja az illegális terjesztések megakadályozása és ezzel együtt a legális források vonzóbbá tétele. Vonzóbbá tétele egyrészt a fogyasztók számára, hiszen hogyha az e-könyv nem szerezhető be illegális forrásból, akkor marad a legális alternatíva; másrészt a kalózkodástól tartó kiadók számára. A gond az, hogy – a jelen kutatás szerint – nem létezik megbízható DRM-megoldás.

Egy lehetséges megoldásnak az egyes e-könyvruházak és könyvtárak által saját célra kifejlesztett kemény és puha DRM-et ötvöző megoldásaiban látom, amelyek kulcsfájllelőállító és egyéb biztonsági célú elemei folyamatosan változtatva lennének, így jelentősen megnehezítve a crackerek dolgát. A másik megoldás a mindennemű DRM-technológia használatának mellőzése. Akik emellett az út mellett érvelnek, úgy gondolják, hogy a DRM nem szab gátat az illegális másolatoknak, viszont sokakat eltántorít a legális e-könyvvásárlástól, mivel az illegális másolatokban nem érvényesülnek a korlátozások. Állításuk szerint a DRM-megoldások teljes mellőzése nemcsak, hogy nem hatna negatívan az e-könyvpiacra, de növelné annak forgalmát is. Mindemellett nagyon fontosnak tartom, hogy a kalózoldalaknak legyen olyan legális alternatívájuk, amelyek könnyen vagy könnyebben kezelhetők. A zeneiparban már bebizonyosodott, hogy a legális forrás hiába lesz mindig drágább a teljesen ingyenes illegális forrásnál, igény akkor is van rá. Amióta megjelentek az igazán jól használható zenevásárló weboldalak (pl. Spotify, Deezer, Google Play Music), a zenekiadók bevétele folyamatosan nő, de így van ez a filmiparban is, az online nézhető filmeket szolgáltató Netflix már magasabb bevétellel rendelkezik, mint pl. az HBO¹⁰.

Úgy gondolom, hogy az illegális másolatok csak akkor vannak negatív hatással a jogtulajdonosok bevételeire, hogyha az illegális forrásoknak nincs

versenyképes legális alternatívájuk. Látszik, hogy hiába van rengeteg kalózkodó, ahol teljesen ingyen beszerezhető a legtöbb film és zene, mégis egyre nő azok száma, akik inkább a legális forrásokat részesítik előnyben. Példának okáért a legnagyobb, legális filmvásárlásra lehetőséget adó Netflix¹¹ és az egyik legnagyobb online zeneáruház, a Spotify¹² is folyamatosan növelni tudja forgalmát. Tehát a kiadókra esetlegesen káros hatással bíró illegális e-könyvtöltések visszaszorítása véleményem szerint nem a DRM-technológiák alkalmazásával, hanem a versenyképes legális források előállításával érhető el.

Felhasznált irodalom

1. ABIE, Habtamu: Frontiers of DRM knowledge and technology = IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security, 2007. 7. évf. 1. sz. 216–231. p.
2. Adobe Inc.: Adobe and Barnes & Noble Join Forces to Standardize eBook Technology. 2009. https://www.adobe.com/aboutadobe/pressroom/pressreleases/pdfs/200910/102009AdobeBarnesNoblebooks_000.pdf (2015. június 15.)
3. Adobe Systems Incorporated: Adobe Content Server 4 User Manual. 2009. [ügyfeleknek szánt nem publikus dokumentum]
4. AUSDERAU, Patrick: Protection mechanisms for electronic books. Helsinki Metropolia University of Applied Sciences, Helsinki, 2014. [doktori disszertáció] https://www.theseus.fi/xmlui/bitstream/handle/10024/74667/Ausderau_Patrick.pdf (2015. június 15.)
5. BAILEY, Jonathan: Changing Words and Changing Direction on eBook DRM. PlagiarismToday.com, 2013. 06. 18. <https://www.plagiarismtoday.com/2013/06/18/changing-words-and-changing-direction-on-ebook-drm> (2015. június 15.)
6. Bangor University's Languages Technologies Unit: E-publishing: Technical guidelines for Publishers in Wales. 2012. http://techiaith.bangor.ac.uk/e-gyhoeddwr/wp-content/docs/E-publishing-Technical_Guidelines.pdf (2015. június 15.)
7. BIRYUKOV, Alex – LEURENT, Gaëtan – ROY, Arnab: Cryptanalysis of the „Kindle” Cipher. Luxembourg, 2012. http://www.di.ens.fr/~leurent/files/Kindle_SAC12_slides.pdf (2014. július 25.)
8. BODÓ Balázs: A DRM-mitosz – mire jó és mire nem a másolásvédelem. In: Könyvmarketing konferencia, Budapest, 2010. <https://prezi.com/ecqe-mxidnuz/konyvmarketing-2010> (2014. december 7.)
9. DEMARCO, Amanda: BooXtream on „Social DRM” as a Better Option for E-books. 2012. <http://publishingperspectives.com/2012/09/booxstream-on-social-drm-as-a-better-option-for-e-books/> (2014. október 25.)
10. DE-MULDER, Yoni: White-Box Cryptography. Belgium, 2014. <https://www.cosic.esat.kuleuven.be/publications/thesis-235.pdf> (2014. július 25.)
11. Digital Watermarking Alliance: Digital Watermarking as a Proposed Solution to Orphan Works. 2007. http://www.digitalwatermarkingalliance.org/docs/papers/dwa_whitepaper_OrphanWorks.pdf (2014. szeptember 5.)
12. ECDLweb: A számítógép működési elve. In: ECDLweb, 2010. http://ecdweb.hu/A_sz%C3%A1m%C3%ADt%C3%B3g%C3%A9p_m%C5%B1k%C3%B6d%C3%A9si_elve (2015. március 10.)
13. IANNELLA, Renato: Digital Rights Management (DRM) Architectures =D-Lib Magazine, 7. évf. 6. sz. 2001. <http://www.dlib.org/dlib/june01/iannella/06iannella.html> (2015. június 15.)
14. Intertrust: Marlin Broadband Architecture Overview. Sunnyvale, 2011. <http://www.marlin-community.com/public/MarlinBroadbandArchitectureOverview.pdf> (2015. június 15.)
15. Intertrust: Marlin Tutorial. Sunnyvale, 2012. <http://www.marlin-community.com/files/MarlinTutorial2012.pdf> (2015. június 15.)
16. KANTARCIOGLU, Murat: Advanced Encryption Standard. The University of Texas at Dallas, Richardson, 2008. http://www.utdallas.edu/~muratk/courses/crypto09s_files/aes.pdf (2014. október 22.)
17. KAR, Saroj: A Look At SiDiM: A thought for e-book DRM to stop piracy. SiliconANGLE.com, 2013. 08. 19. <http://siliconangle.com/blog/2013/08/19/a-look-at-sidim-a-thought-for-e-book-drm-to-stop-piracy> (2014. augusztus 15.)
18. MAHMOUD-AREF-ABBADI, Imad: Digital Rights Management for Personal Networks. University of London, London, 2008. [doktori disszertáció] <http://digirep.rhul.ac.uk/items/231c27e9-a35c-9f96-36fd-25e4a2b9315b/1/RHUL-MA-2008-17.pdf> (2014. július 26.)
19. MOLDOVÁN István: E-könyvek, e-szövegek, könyvtárak =Könyv és Nevelés, 2014. 16. évf. 3. sz. http://olvasas.opkm.hu/portal/felso_menusor/konyv_es_neveles/ekonyvek_eszovegek_konyvtarak (2015. március 5.)
20. OTT, Matthias-Christian: Digital Rights Management. Universität Leipzig, Leipzig, 2010. <http://www.informatik.uni-leipzig.de/~graebe/Texte/Ott-10.pdf> (2014. július 25.)
21. PERRIN, Chad: Hacker vs. Cracker =TechRepublic, 2009. 04. 17. <http://www.techrepublic.com/blog/it-security/hacker-vs-cracker>
22. QIANG, Hao: E-book Security: An Analysis of Current Protection Systems. Linköping University, Linköping, 2003.

[doktori disszertáció] <http://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:19203/FULLTEXT01.pdf> (2014. július 20.)

23. Reuters: Marlin Community Announces Availability of eBook DRM Specification = Reuters Online, 2011. 08. 29. <http://www.reuters.com/article/2011/08/29/idUS142116+29-Aug-2011+BW20110829> (2014. augusztus 30.)
24. ROTHMAN, David: Barnes & Noble adopts open EPUB eBook Format, PDF and Adobe Content Server. TeleRead.com, 2009. 09. 20. <http://www.teleread.com/ebooks/barnes-noble-adopts-open-epub-ebook-format-pdf-and-adobe-content-server> (2014. augusztus 30.)
25. SCHULTZ, Rod: The many facades of DRM. 2012. http://www.whiteboxcrypto.com/files/2012_MISC_DRM.pdf (2014. július 26.)
26. SiDiM: SiDiM – Sichere Dokumente durch individuelle Markierung. 2011. https://www.sit.fraunhofer.de/fileadmin/dokumente/Projektblaetter/SiDiM_de.pdf (2014. augusztus 15.)
27. STALLMAN, Richard: Some confusing or loaded words and phrases that are worth avoiding. 2003. <http://www.gnu.org/philosophy/words-to-avoid.html> (2014. július 25.)
28. TORRES-PADROSA, Víctor: Contribution to an architecture for multimedia information management and protection based on open standards. Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 2008. [doktori disszertáció] <http://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/7547/tvtp.pdf;jsessionid=FEA5C976E256FB63618D184678B73CAD.tdx2?sequence=1> (2014. augusztus 12.)
29. TÓSZEGI Zsuzsanna: A szerzői jogok védelmét szolgáló digitális technológia = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2006. (53. évf.) 10. sz. 447–456. old. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4533&issue_id=476 (2014. szeptember 27.)
30. VAN DE POL, Huub: BooXtream Usage Scenarios. 2014. [ügyfeleknek szánt nem publikus dokumentum]
31. VAN DE POL, Huub: eBook watermarking and personalisation distribution platform. 2014. [ügyfeleknek szánt nem publikus dokumentum]
32. VAN DE POL, Huub: Pricing BooXtream™ Web Service. 2014. [ügyfeleknek szánt nem publikus dokumentum]
33. ZHANG, Xiao: A Survey of Digital Rights Management Technologies. University of Washington, St. Louis, 2011. <http://www.cse.wustl.edu/~jain/cse571-11/ftp/drm.pdf> (2014. július 25.)

Jegyzetek

1. STALLMAN, Richard: Some Confusing or Loaded Words and Phrases that are Worth Avoiding. 2003. <http://www.gnu.org/philosophy/words-to-avoid.html> (Letöltve: 2014. július 25.)
2. TÓSZEGI Zsuzsanna: A szerzői jogok védelmét szolgáló digitális technológia = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2006. (53. évf.) 10. sz. 447–456. old. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4533&issue_id=476 (2014. szeptember 27.)
3. AUSDERAU, Patrick: Protection mechanisms for electronic books. Helsinki Metropolia University of Applied Sciences, Helsinki, 2014. [doktori disszertáció] https://www.theseus.fi/xmlui/bitstream/handle/10024/74667/Ausderau_Patrick.pdf (2014. július 21.)
4. TÓSZEGI Zsuzsanna: A szerzői jogok védelmét szolgáló digitális technológia = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2006. (53. évf.) 10. sz. 447–456. old. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4533&issue_id=476 (2014. szeptember 27.)
5. TÓSZEGI Zsuzsanna: A szerzői jogok védelmét szolgáló digitális technológia = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2006. (53. évf.) 10. sz. 447–456. old. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4533&issue_id=476 (2014. szeptember 27.)
6. DEMARCO, Amanda: BooXtream on „social DRM” as a better option for e-books. 2012. <http://publishingperspectives.com/2012/09/booxstream-on-social-drm-as-a-better-option-for-e-books> (2014. október 25.)
7. TÓSZEGI Zsuzsanna: A szerzői jogok védelmét szolgáló digitális technológia = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2006. (53. évf.) 10. sz. 447–456. old. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4533&issue_id=476 (2014. szeptember 27.)
8. http://beesbuzz.biz/blog/e/2010/01/07-interesting_topaz_drm_development.php (Utoljára megnyitva: 2014. december 10.)
9. BODÓ Balázs: A DRM-mítosz - mire jó és mire nem a másolásvédelem = Könyvmarketing konferencia, Budapest, 2010. <https://prezi.com/ecqe-mxidnuz/konyvmarketing-2010> (2014. december 7.)
10. <http://www.businessinsider.com/netflix-has-passed-hbo-in-paid-subscribers-2013-10> (2014. december 10.)
11. <http://fortune.com/company/NFLX/> (2014. december 10.)
12. <http://www.billboard.com/biz/articles/news/digital-and-mobile/6092226/spotify-now-has-10-million-paid-subscribers-3-million> (2014. december 10.)

Beérkezett: 2015. június 15.

Igazolóbizottsági eljárás és B-listázás az Országos Széchényi Könyvtárban 1945-46-ban

1. rész*

POGÁNY György

A második világháborús vereség alapvető változásokat indukált Magyarországon az élet minden területén. Az egyik nagyjelentőségű, az intézmények személyi, elsősorban a vezető munkatársi körében cseréket okozó intézkedés az utólagos politikai ellenőrzés, az igazolóbizottsági vizsgálat megindítása volt. Eredendően az ún. demokratikus átalakulás érdekeit szolgálták volna a bizottságok, csakhamar azonban a politikai jellegű tisztogatóeszközeivé váltak. Kezdetben a közalkalmazottak 1939. szeptember 1-je utáni magatartását vizsgálták, de csakhamar a gazdasági életben, a magánszférában foglalkoztatottakra is kiterjedt hatáskörük a 4100/1945. (VI. 27.) M. E. rendelet alapján. Az eljárás lefolytatását a 15/1945. (I. 4.) M. E. rendelet, valamint az azt kiegészítő, részben módosító 1080/1945. (IV. 19.) M. E. rendelet írta elő. A vizsgálatnak azt kellett tisztáznia, hogy az eljárás alá vont személy nem tanúsított-e a magyar nép érdekét sértő magatartást, nem volt-e nyílt jellegű párt vagy fasiszta mozgalom tagja, annak támogatója,

közreműködött-e a náci Németország céljait szolgáló háborús propagandában stb.

Az 1080/1945. M. E. rendelet szerint a bizottságok hat beküldött és két behívott tagból álltak. A *Magyar Nemzeti Függetlenségi Front*ba tömörült öt politikai párt, a Magyar Kommunista Párt (MKP), a Nemzeti Parasztpárt (NPP), a Polgári Demokrata Párt (PDP), a Szociáldemokrata Párt (SZDP) és a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt (FKGP) valamint az Országos Szakszervezeti Tanács helyi szervezetei egy-egy tagot delegáltak a testületekbe, az illetékes hatóságok a bizottságba behívtak melléjük egy jogvégzett személyt, illetve egy főt annak az intézménynek az alkalmazottai közül, ahol az igazolási eljárás folyt. (Ez utóbbiak csak tanácskozási joggal rendelkeztek, szavazati joggal nem.) Az igazolás alá vont személy kizárólag nyugdíjazás vagy állásvesztés kimondása esetén fellebbezhetett a döntés ellen. A bizottsági határozatokat közölték az érintettel és hivatali előjárójával, illetőleg hatósági jogosítványának

* A tanulmány A magyarországi könyvtárügy története a Rákosi-korszakban 1945-1956 c. kutatási program keretében készült. A szöveg a 2015. március 23-án az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézete és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Társadalomtudományi Szekciója közös rendezvényén elhangzott előadás szerkesztett változata.

felügyeleti szervével, akik/amelyek kötelesek voltak a határozatnak megfelelő intézkedéseket megtenni. Az 5000/1946. M. E. rendelet 11. §-a 1946. május 15-ével megszüntette az állam, a vármegyék, a városok, a községek, a posta, az állami vas- és gépgyárak, a bányák, közművek, a társadalombiztosítási intézetek, az MNB és a Pénzügyi Központ alkalmazottaira vonatkozó eljárásokat, egyúttal kimondta az államháztartás egyensúlyának biztosítása érdekében a közalkalmazottak létszámának csökkentését, és ezzel elindította a B-listázást. 1947. októberétől a procedúrák a járásbírók, illetve a népbírók előtt folytak, majd a 11200/1948. sz. kormányrendelet zárta le az igazolóbizottsági eljárásokat.¹

Az igazolóbizottságok maguk választották elnököket. Az eljárás menete a következő volt: nyolc nappal a tárgyalás előtt a procedura alá vont személyek munkahelyén a grémium közzétette azok névsorát, akiknek az igazolása megkezdődött, egyúttal felszólított mindenkit, hogy aki az igazolás alá vontak olyan magatartásról tud, amely a magyar nép érdekeit sértette, tegyen jelentést. A tárgyalás nem volt nyilvános. A bizottság igazoltnak nyilváníthatta, illetve elmarasztalhatta az illetőket az alábbi módon: a közszolgálatban való meghagyás mellett megfeddhetette, áthelyezésre ítélt, előléptetésből öt évre kizárhatta, vezető állásra alkalmatlannak nyilváníthatta, illetve közszolgálati jogviszonyát megszüntetve nyugdíjazását kezdeményezhette, valamint állásvesztéssel sújthatta. Amennyiben az eljárás alá volt személy büncselekményt követett el, a testületnek az ügyet a Népbíró elé kellett felterjesztenie. A nyugdíjazás és állásvesztés ellen – szó volt róla – a budapesti népbírói bíróságon lehetett fellebbezni. Az igazolóbizottságok működéséről nem állnak rendelkezésre összesítő adatok; egy adatsor szerint Budapesten 1945. március 26. és október 26. között 41 602 jogerős ítéletet hoztak, ebből 34 019 igazolt volt. Egy 1946. január 10-ei összesítés szerint 42 136 eljárást folytattak le, ebből 37 351 (88,6%) zárult igazolással. A 4785 nem igazolt közül 828 személyt bocsátottak el, 264 főt nyugdíjaztak.² (Az 1945. évi választójogi törvény egyébként megfosztotta választójoguktól azokat, akiket az igazolóbizottsági eljárás során foglalkozásuk gyakorlásától egy évnél hosszabb időre eltiltottak.)³

Az igazolóbizottsági eljárás helyébe lépő B-listázás lényegében politikai színezetű és nagyarányú közalkalmazotti és köztisztviselői létszámcsonkítás volt. (Az eljárás onnan kapta a nevét, hogy a hivatalokban két lista készült, a B betűvel jelzett bizalmason szerepeltek az elbocsátandók adatai.) Az 1946. má-

jus 6-ai pártközi megállapodás alapján az államháztartás egyensúlyának helyreállítására hivatkozva a kormány 1946. május 19-én kihirdetett 5000/1946. M. E. rendelete úgy intézkedett, hogy a közszolgálati alkalmazottak száma nem haladhatja meg az illető tárcánál vagy ágazatnál az 1938-ban foglalkoztatottak létszámának 90%-át. Arról, hogy a listára kik kerülnek fel, egy háromtagú bizottság döntött, amelybe a miniszterelnök, az illetékes szakminiszter és a Szakszervezeti Tanács delegált egy-egy tagot. A jogszabály alapján politikai színezetű rostálás kezdődött, a B-listázás a politikai harc színterévé vált, minek révén a kommunista párt erőszakos fellépése következtében zavarok támadtak az akkori koalíció működésében, félelmet és bizalmatlanságot keltve az apolitikus tisztviselők körében is. A bizottságok 1947. augusztus 30-áig működtek, tevékenységük következtében mintegy 50-60 000 főt bocsátottak el állásából.⁴ Az 1947. évi választójogi törvényt úgy módosították, hogy akiket B-listázás miatt bocsátottak el, nem választhatnak.⁵

Az igazolóbizottságok megítélése már a kortársak számára is ellentmondásos volt. Bibó István markáns véleménye szerint a testületek működése a demokrácia válságának egyik jelensége volt:

*„Az igazolási eljárást egyszerre vádolják enyhességgel és embertelen szigorúsággal, s mindkét vád jóhiszemű, csak a kiindulópontok térnek el. Egy eljárástól, mely felfelentéseken, vádakon, tanúkon és védekezésein épül föl, hiába várjuk azt, hogy megtisztítsa a tisztviselői kart a reakciós, a maradi, vaskalapos, tehetségtelen és kasztszellemű tisztviselőktől: ha ezt várjuk tőle, akkor valóban túl enyhe volt, mert túlnyomó részben nem a tisztviselők egyéniségét és szakmabeli értékét, hanem az ellenük felhozott adatokat nézte. Ha azonban rájövünk arra, hogy egy végeredményben megtorló eljárás csak felforrósító tények alapján járhat el, akkor egyszerre valóban embertelenül túl szigorúnak kell tartanunk, ha helyenként fellebbezési lehetőség nélkül ítélték és elítélték érzelmi megnyilvánulások, alantasokkal való szigorúság, hivatali konzervativizmus s egyéb alig megfogható momentumok alapján. A tisztviselői kart igen erősen fel kell frissíteni, de nem megtorló alapon: attól a bizottságtól vagy más szervtől, mely a kicserélést és felfrissítést végzi, nem várhatunk hatékony munkát, ha abban a tudatban kell dolgoznia, hogy akit kicserél, azt egyben meg is bélyegzi, s esetleg élelmiszerjegyétől is megfosztja. Nem csoda, hogy ott, ahol mégis ráléptek az igazolóbizottságok erre az útra, súlyos és elmérgesedő sebeket ütöttek anélkül, hogy működésük szelektációs hatása számba vehető lett volna.”*⁶

Az utólagos történetírói vélemény is negatív: egyértelműen politikai alkuk, megállapodások eredményének látja az ítéletek jelentős részét, ugyanis az igazolóbizottságok pártdelegáltjai sajátos személyzeti barter-üzletet alakítottak ki. A visszamenőleges magatartásvizsgálat szükségszerűen szubjektív döntésekhez vezetett, s okozott gyakori politikai egyezéseket, megállapodásokat konkrét ügyekben.⁷

A Bibó által felvetett problémák egy részét egyébként a kormány is érzékelte. Gróf *Teleki Géza* válás- és közoktatásügyi miniszter a közszférában zajló vizsgálatokkal kapcsolatban előterjesztést készített a kormány számára, s ebben a közalkalmazottak politikai jellegű igazolása mellett a politikán túli szakmai igazolás szükségességét vetette fel. Az 1945. április 25-ei kormányülésre elkészült az előterjesztés, a felvetést elfogadta a kormány, de végül elült az ügy.⁸ Az igazolóbizottságok működése a könyvtárakban máig feldolgozatlan, csak néhány közlemény érinti a kérdést.

Az Egyetemi Könyvtárban működött igazolóbizottságról ír röviden *Vértessy Miklós*: „Az igazolások során *Pasteiner Iván*⁹ főigazgató nyugdíjazásán kívül csupán egy nyugatra távozott tisztviselőnő veszítette el állását”, de fellebbezés után őt is visszavették.¹⁰

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) V., a felsőoktatással és a tudományos ügyekkel foglalkozó ügyosztálya 1945. szeptemberében körlevélben szólította fel a hatáskörébe tartozó intézményeket, hogy az 1945. október 1-jén állományban lévőkről kimutatást készítsenek feltüntetve, hogy az illető igazolása megtörtént-e. *Mátrai László*¹¹ igazgató 1945. október 7-ei levelében az Egyetemi Könyvtár negyvenhárom munkatársának adatait küldte el, ebből két név mellett szerepel, hogy nyugatra távozott. Őket az igazolóbizottság korábban állásvesztésre ítélte, erről egy korábbi dokumentum tudósít. Egyikük *Oszetzky Dénes*¹² alkönyvtárnok, a másik érintett *Kenyeres Júlia* könyvtártiszt volt.¹³ (Kenyeres később visszatért Magyarországra, egy 1950-es kimutatás szerint a könyvtár munkatársa volt.)¹⁴ A kimutatásban nem szerepel *Pasteiner Iván* korábbi főigazgató, akit a *Budapesti Nemzeti Bizottság* 1945. február 21-én felmentett állásából,¹⁵ illetve aki 1945. április 7-én nyugdíjazását kérte.¹⁶ (Mindez kétségessé teszi *Vértessy Miklós* fenti állítását.) A minisztérium *Pasteiner* kérelmét 1945. április 21-én június 30-ai hatállyal elfogadta, és megköszönte sok évtizedes eredményes munkásságát, az Egyetemi Könyvtár állományának megőrzését a háború és az ostrom alatt. A következő év elején, 1946. február 20-án a

Magyar Nemzeti Múzeum (MNM) Igazgatótanácsának ülésén elhangzott, hogy a grémium egyik megüresedett helyére felmerült *Pasteiner* neve, aki nem vállalta a felkérést, illetve a jelölés elfogadásával együtt járó igazolóbizottsági procedúrát.¹⁷ A kimutatásban egyébként a teljes létszámból harminchétnél szerepel az a megjegyzés, hogy szolgálatot teljesít. A két nem igazolt munkatárson túl a jelentés szerint négy személy nem vette még fel a munkát (hadifoglyok, illetve katonák voltak), de közelebbi hír nem volt róluk.

A Fővárosi Könyvtárban tevékenykedő grémiumról számol be az intézmény történetének közelmúltban megjelent monográfiája:

„A legszélesebb rendet a politikai igazolás kaszája vágta az alkalmazottak soraiban. A 15/1945. M. E. rendelet alapján *Csorba polgármester* március 15-én igazolóbizottságokat állított fel annak kivizsgálására, hogy a köztisztviselők háború alatti magatartása 'értette-e a magyar nép érdekeit'. Az igazolóbizottságok – melyek Budapesten április közepén kezdték meg munkájukat – 15 könyvtári dolgozót függesztettek fel, túlnyomórészt tisztviselőket (kivételt csak egy altiszt és egy takarítónő képezett). Felfüggesztettek mindenkit, aki a nyilas uralom alatt vállalt a könyvtárban vezető tisztséget: *Homa Gyulát*,¹⁸ *Chirke Gézát*,¹⁹ *Cséry Lajost* és további tíz tisztviselőt, 'akik ezen rendszerrel kapcsolatot tartottak illetve rokonszenvűeknek kifejezést adtak'. ”²⁰

Mindehhez hozzászámítva még a közben történt, viszonylag kisszámú nyugdíjazást, áthelyezést stb. az ostrom előtt 90 fős könyvtári tisztviselői kar létszáma 1945 júliusára 60-ra apadt. A legsúlyosabb veszteség a tudományos fokozatú munkatársakat érte.²¹

A továbbiakban az Országos Széchényi Könyvtárban folyó igazolóbizottsági eljárást mutatom be. A nemzeti könyvtárban, pontosabban az MNM-ben – az OSZK akkor még a múzeum keretébe tartozott, és a Múzeum Tanácsa volt közvetlen főhatósága – tevékenykedő 143/b. sz. igazolóbizottság iratai a Fővárosi Levéltárban maradtak fenn. Tanulmányom elsődleges forrásanyagát az ottani, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában és az OSZK irattárában található dokumentumok képezik.

A 143/b. számú igazolóbizottság megalakulása és működése

Az MNM 1945 márciusának első felében kezdeményezte a Budapesti Nemzeti Bizottságnál egy igazolóbizottság kiküldését. Az OSZK-ban induló proce-

dúra az MNM elnöke, *Supka Géza*²² dátum nélküli – feltehetően március végén írt – levelével kezdődött,²³ melyben felszólította a könyvtár főigazgatóját az igazoló nyilatkozatok begyűjtésére, és mellékelte a VKM állásfoglalását a benyújtandó dokumentumok formai és tartalmi követelményeiről; az 1945. február 28-án kelt irat a 15/1945. M. E. rendeletet értelmezte, illetve a nyilatkozatok kitöltéséhez adott szempontokat.

A benyújtandó iratokat megadott formában kellett elkészíteni; mindenekelőtt életrajzot kellett írni a leglényegesebb adatainak megadásával, s az illetőnek részletesen kellett ismertetnie az 1939. szeptember 1-je utáni politikai magatartását és cselekedeteit, külön kitérve a munkahelyi beosztás, feladatkör, hivatali viszony különféle körülményeinek (előléptetés, kitüntetés, új beosztás, különleges megbízás, felmentés, felfüggesztés, tartós szabadságolás, rendelkezési állományba helyezés, elbocsátás, fegyelmi eljárás) bemutatására. Meg kellett neveznie közvetlen előljáróját is. A betöltött feladatkör jellemzésére azért volt szükség, hogy az ügyekben saját mérlegelés alapján, önállóan járt-e el vagy utasítás alapján intézkedett-e a vizsgált személy. A minisztériumi állásfoglalás külön kitért a nevelői munkakörben foglalkoztatott közalkalmazottak igazolására. A tanárok, tanítók az eddigieken felül nyilatkozni tartoztak, hogy a rájuk bízott növendékeket az emberiség, igazságosság, törvény előtti egyenlőség, szabadság szellemében nevelték-e, s mennyire tartották távol az ezzel szemben álló népellenes törekvéseket növendékeik lelkétől. A minisztériumi dokumentum kitért továbbá a népellenes cselekedetek eseteire:

- ☉ népellenes cselekedetnek minősült minden intézkedés vagy eljárás, mely a jogegyenlőség elvének ellenében mások személyes szabadságát vagy testi épségét sértette, veszélyeztette, vagyoni romlását okozta;
- ☉ minden olyan intézkedés, mulasztás, mely az állam javainak, a nemzet művelődési értékeinek elpusztítását, megrongálását, külföldre szállítását elősegítette;
- ☉ minden olyan tevékenység, amely a magyar állam erejét gyengítette azzal, hogy magyar személyek külföldre szállítását előmozdította, vagy a német népi elemek és szervezetek megerősödését a magyar nép kárára elősegítette, végül
- ☉ az a magatartás, amellyel az alkalmazott hivatali vagy nevelői működése során a fasiszta (nyilas, német vagy háborús) hírverés szolgálatába sze-

gődött, vagy az ezzel a hírveréssel az ellentétes vélemény kinyilvánítását megakadályozta.

Az iratot a mellékelt körözüvény szerint a munkatársak aláírásukkal vették tudomásul, és 1945. március 29-ig kellett a nyilatkozatokat elkészíteniük. A körözüvényt a könyvtár 52 munkatársa írta alá: de hiányzik *Fitz József*²⁴ főigazgatóé. (Igaz, 1945. április 5-én kelt levelében továbbította a munkatársak, köztük a saját nyilatkozatát.)²⁵ Nehéz megállapítani, hogy az eljárás végül a nemzeti könyvtár hány munkatársára vonatkozott, mert szüntelenül változott a személyi összetétel: voltak, akik eltávoztak, mások még nem vették fel a munkát, egyeseket pedig más intézményben vetettek alá a procedúrának. (Arra is volt példa, hogy olyat igazoltak, aki akkor éppen nem az OSZK munkatársa volt, de korábban igen.) Összesen közel száz fő igazolóbizottsági eljárása történhetett meg. Az OSZK alkalmazottairól is készült a VKM fentebb említett felszólítására kimutatás. A jegyzéken 88 munkatárs szerepel, közöttük azonban nem szerepelnek a nyugdíjazásra, illetve állásvesztésre ítélt adatai.²⁶ A későbbiekben a szűken vett OSZK-s munkatársak igazolási eljárásán túlmenően a társintézmények könyvtáros alkalmazottainak ügyeit is röviden bemutatom.

Az Országos Széchényi Könyvtárban tevékenykedő grémium alakuló ülését 1945. április 12-én a Városháza épületében tartotta. A bizottság elnöke *Ortutay Gyula*,²⁷ a későbbi egyetemi tanár és miniszter, akkor a rádiót és az MTI-t magába foglaló Magyar Központi Híradó Rt. elnöke lett, aki az FKGP delegáltjaként került a bizottságba. Jegyzőkönyvvezetőnek *Soltész Zoltánné*,²⁸ a későbbi nyomdatörténészt, az OSZK akkor még pályakezdő munkatársát választották. Az intézményt képviselő személy *Györke József*²⁹ – a könyvtár Fitz utáni főigazgatója –, a jogász tag pedig *Halász György* volt. A bizottság további tagjai Mátrai László filozófus, az Egyetemi Könyvtár újonnan kinevezett igazgatója (NPP) és *Szemerényi Oszvald*³⁰ nyelvész, 1946-tól *Révai József* személyi titkára (MKP) lett. Valamivel később került be a grémiumba *Boros Margit* a Szakszervezeti Tanács képviselőjében és *Horváth Zoltán*³¹ újságíró (SZDP). A két utóbbi az 1945. április 23-ai ülésen már jelen volt. Bár az igazolóbizottságok működését előíró jogszabályok szerint öt párt képviselőjéből kellett volna felállni a testületnek, a Polgári Demokrata Párt nem küldött tagot.³²

Az igazoló eljárás az MNM autonóm státusa miatt a szokásostól némileg eltérő módon zajlott. Az iga-

zolóbizottság hatáskörébe utalták a Gróf Teleki Pál Tudományos Intézet alkalmazottait is. Saját kérésére a Báró Eötvös József-Collegiumot is ide vonták 1945. július 9-én. Az igazolás alá vont MNM korabeli szervezete az 1934: VIII. tc. értelmében kiterjedt a Magyar Királyi Országos Levéltár közös címébe foglalt Kormányhatósági Levéltárra és az MNM Levéltárára, az Országos Széchényi Könyvtárra, az Országos Magyar Szépművészeti Múzeumra, a Magyar Történeti Múzeum közös címébe foglalt Régészeti-Történeti-Iparművészeti Gyűjteményekre és a Néprajzi Múzeumra, az Országos Természettudományi Múzeumra, a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségére, valamint az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központra. Ezekén túl a grémium hatáskörébe tartozott még a Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Múzeum és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára is. A VKM-et folyamatosan tájékoztatták az eljárások eredményéről, és az Igazságügyi Minisztérium 1945. augusztus 2-án külön átiratban szorgalmazta a múzeumi alkalmazottak igazolásainak felgyorsítását.

Az igazolóbizottság 1945. szeptember 13-ai ülésén az Ortutay Gyula távollétében az elnöki teendőket ellátó Halász György bejelentette, hogy az MNM és a kötelekbe tartozó összes intézmény jelenlegi valamennyi alkalmazottjának igazolási ügye befejeződött.³³

Az Igazolóbizottságok Titkárságának Ortutay Gyula elnök 1945. szeptember 17-én azt jelentette, hogy a bizottság az MNM-ben 438 eljárást folytatott le, 410 személyt igazolt, 28 főt nem. A nem igazoltak közül három múzeumi szakértő tanácsagot megfosztott ettől a tisztségtől, nyolc esetben állásvesztést mondott ki, három esetben nyugdíjazást rendelt el, közszolgálatban való meghagyás mellett három esetben megfeddés volt az ítélet és két esetben vezető állásra alkalmatlannak nyilvánítás, végül vezető állásra való alkalmatlanság mellett egy esetben áthelyezést, nyolc esetben pedig az előléptetésből meghatározott időre kizárást tartalmazott a döntés.³⁴

Pasteiner Iván a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőjeként, illetve az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ igazgatójaként a testületnek nyújtotta be iratait. 1945. április 27-én meg is kezdődött ügyének tárgyalása, de nem fejezték be, átadták az Egyetemi Könyvtárban működő igazolóbizottságnak. A nyugatra távozott, később hazatérő múzeumi alkalmazottak igazolását sem ez a bizottság, hanem a Budapesti 321/b. (VKM II.) sz. Igazolóbizottsága végezte.

Az igazolóbizottság folyamatosan, heti 2–3 alkalommal tartotta üléseit a Nemzeti Múzeum épületé-

ben. Egy-egy alkalommal 3–4, olykor 5–6 személy igazolását vitatták meg. A bonyolultabb ügyeket természetesen több alkalommal is tárgyalták; olyan esetekben került több tárgyalásra sor, ahol különböző bizonyítékokat vizsgáltak és több tanút is meghallgattak. Mindenesetre az MNM Tanácsa 1945. augusztus 7-én kérte a könyvtár azon alkalmazottainak névsorát, akiket még nem igazoltak. A megküldött névsor nyolc személyt sorolt fel: az első hétről nem tudott a könyvtár (eltűnt, fogságba esett, nem érhető el), a nyolcadik, gróf Crouy-Chanel Péter könyvtári segédtszint igazolása kapcsán arról tájékoztattott a bibliotéka, hogy igazolása a Külügyminisztériumban van folyamatban.³⁵

Az igazolóbizottság 1945. április 12. és 1946. április 24. között működött. A Budapesti Nemzeti Bizottság részéről Rosta László³⁶ 1947. november 6-án azt kérte, hogy az MNM 143/b. sz. igazolóbizottság iratait juttassa el hozzá, hogy azokat a székesfővárosi levéltárban elhelyezzék. Ezt az átiratot küldte meg az MNM Tanácsa 1947. november 20-án a könyvtárnak, utasítva az intézményt, hogy a legsürgősebben adják át az iratokat továbbítás céljából az MNM Elnöki Hivatalának. A dokumentumokat Varjas Béla³⁷ 1947. november 21-én továbbította.³⁸

Fitz József igazolási ügye

Fitz József igazolóbizottsági ügye több szempontból is tanulságos. Elsősorban jól példázza azt a politikai törekvést, hogy a szakértelemről, rátermettségről, konkrét cselekedetektől függetlenül igyekeztek eltávolítani a vezető tisztségekből az előző rendszer által kinevezett személyeket. Fitz ellen az egyik vádpont az volt, hogy szorosan kötődött a háborús bűnösnek tekintett Hóman Bálinthoz.³⁹ Valóban ő nevezte ki 1934-ben a könyvtár élére és pályájuk kezdete, vagyis a budapesti Egyetemi Könyvtárban töltött évek óta közeli ismeretségben, szívélyes, már-már barátinak mondható viszonyban voltak. Másodsorban pedig azt tanúsítja a procedúra, hogy különféle mendemondák, vagyis pletykák, kellően meg nem alapozott véleményeken túl döntő mértékben estek latba a rokon- és elenszenv megnyilvánulásai, a különböző, korábban is meglévő, de most felszínre törő személyi ellentétek. Néhány vallomás esetében az önjelölt fontoskodás sem zárható ki. Vádként hangzott el vele – és több más könyvtári munkatárssal szemben – németbarátsága. Fitz és kortársai, a korabeli magyar értelmiség túlnyomó többsége neveltetésénél, iskoláztatásánál, nyelvtudásánál fogva erősen német kultúrájú volt. A

német szellem, irodalom, zene, tudomány (és nem a náciizmus!) eredményeinek méltánylása azonban 1945-ben jól érzékelhetően elítélendő cselekedet volt, és több esetben is emiatt érkezett bejelentés a könyvtár munkatársai ellen. Mindezt a kérdéskört bonyolította Magyarország háborús részvétele Németország oldalán. A magyar háborús győzelem reménye és kívánsága – ami végső soron természetes magatartás volt – szükségszerűen, szinte szétválaszthatatlanul összekapcsolódott a német hadisíkerék óhajával, de nem a nemzetiszocialista ideológia győzelmével, valamint annak a tragikus történetfilozófiai elvnek hitével, hogy Magyarország geopolitikai adottságai miatt a német érdekek vonzáskörébe tartozik, és a német szövetség jelentheti az egyedüli védelmet a bolsevik Szovjetunió fenyegetése ellen. A történelmi erők szorításába került egyénnek nem az ilyen-olyan hitét, reményét, hanem a konkrét cselekedeteit kellett volna az eljárások során vizsgálni. Nem ez történt, elsősorban nem ez jellemezte az igazolóbizottságok működését, és mindezen tényezők együtt okozták a Fitzet elmarasztaló határozatot.

A Nemzeti Múzeum, illetve az Országos Széchényi Könyvtár ostrom alatti és utáni viszonyairól, ha nem is mindig megbízható és gyakran kétes forrásértékű, de mindezekkel együtt plasztikus képet ad *Fettich Nándor*⁴⁰ régész ostromnaplója. A naplóban több helyen szóba kerül Fitz József is, és érzékelhető, hogy sokan már az ostrom alatt fenntartásokkal kezelték személyét. *Fettich* például leír egy 1945. január 26-ai jelenetet, amikor *Csorba János* polgármesterre várakozva *Oltványi Imre*⁴¹ megkérdezte tőle:

„És Fitz József? Meg kell jegyezmem, hogy Fitzet is ott találtuk a polgármester előszobájában. Félrevonom és megmagyarázom neki... Fitz József abszolút becsületes, komoly könyvtári szakember. Valóban német-barát volt, de tenni semmit sem tett. Sokan rossz néven veszik tőle, hogy egyes zsidókat nem mentett meg akkor, amikor talán lehetett volna. Ezt azonban nem politikából tette, hanem egyszerűen mert nem energikus és sem nem elég agilis ember. Egyébként ha bántani fogják, akkor a magyar kultúrát fogják bántani az ő személyében!”⁴²

Fettich véleményében közvetetten már megjelenik két súlyos vád Fitz ellen, nevezetesen *Halász Gábor*⁴³ megmentésének elmulasztása és németbarátsága. Az ostromnapló másik részlete konkrétan is tárgyalja a *Halász Gábor*-ügyet:

„Félrevontam tehát *Waldapfel Esztert*⁴⁴ egy kis eszmecserére: hallottam, hogy *Joó Tibor*⁴⁵ és *Hubay Ilona*⁴⁶ nagyon haragszanak Fitz József könyvtári főigazgató-

ra több minden miatt, többek között azért, hogy nem mentette meg a kiváló tudós *Halász Gábort*, pedig csak egy kicsit kockáztatott volna, meg lehetett volna menteni az elhurcolástól. Különösen *Joó Tibor* fente rá a fogát. Én már beszéltem *Hubay Ilonával*, hogy kapacitálja *Tibort*: ne ártsanak *Fitz Józsefnek*, mert habár kimondott német-barát volt, tenni nem tett semmit, a politikai életben aktív szerepet nem játszott, még csak antiszemita sem volt. Szerintem becsületes lelkű kultúrember, akiért nagy kár volna. Meglepetésemre *Waldapfel* nagyon előnyösen nyilatkozott *Fitzről*: ő mindig a legjobbakat tapasztalta, teljesen egyetért velem és maga részéről mindent megtesz, hogy leszerelje a haragvokat.”⁴⁷

Többek között ez a részlet is felkelti a gyanakvást, hogy a *Fettich*-szöveg nem egykorú, vagyis később állította össze a régész a Naplót. *Joó Tibor* ugyanis *Hubay Ilona* nekrológja szerint nem az MNM-ben tartózkodott az ostrom alatt, hanem Budán, lakásában, illetve az óvóhelyen családja körében. „S akkor a már elcsendesedő harc utolsó napján kimegy az utcára, s egy robbanó légiakna halálra sebzí” – írta.⁴⁸ A Napló egy másik, *Fitzre* vonatkozó bejegyzése is ellentmond *Fettich* korábbi véleményének, ahol határozatlanságát veti szemére:

„*Fitz József* főigazgatót magyar detektív ma reggel elkísérte, mert valami hírlapokat nem volt hajlandó kiadni neki s még erőlyesen vissza is utasította. *Huszár Lajos*⁴⁹ az utcán látta, amint bekísérte, pár szót beszélt is vele s mikor *Kubacska*⁵⁰ a minisztériumból visszaérkezett, rögtön nekiláttak, hogy kiszabadítsák. A Városházán székelő főkapitányságra mentek, hol a helyettesnek (igen jóindulatú és úri gondolkodású embernek) *Kubacska* előadta a hallatlan skandalumot: egy 4. fizetésű osztályú tudós főigazgatót egy ostoba detektív letartóztathat azért, mert a kötelességét teljesíti. Nyomatékosan kérte, hogy többé ne molesztálják a detektívek a Nemzeti Múzeumot, mert nekünk ezekben a súlyos időkben a múzeumi értékek megmentése a dolgunk, nem pedig ilyen ostoba incidensek intézítése... *Fitz József* maga igen erőlyesen, férfiasan viselkedett. Alaposan leteremtette a túlkapó fiatal detektívet. Azonnal el is engedték. Kiderült, hogy *Györke József* és *Goriupp Alisz*⁵¹ félénksége s ebből eredő engedékenysége okozta a bajt. Ezek megígérték a detektívnek, hogy kikeresik a hírlapokat, pedig tudhatták, hogy tilos kiadni hírlapot. Azt is jól tudták, hogy a könyvtár hírlapanyaga miként van elhelyezve a pincében. Ezek az emberek nem állanak a helyzet magaslatán, s a maguk védelmének gondolatával többet foglalkoznak, mint a múzeuméval. A nehéz idők mindenkit levizsgáztatnak.”⁵²

Fettich reménykedett, hogy ő lesz a Nemzeti Mú-

zeum főigazgatója és igyekezett is ennek megfelelően viselkedni. Ezt tanúsítja a Budapesti Nemzeti Bizottság főtítkárával, *Bisztrai Farkas Ferenc*c⁵³ történt megbeszélése, amelyen a múzeum jövőjéről tájékoztatta a politikust, kifejtette: „*A könyvtárt és a történeti osztályt nem kell bolygatni, mert mindkettőnek itt van a főigazgatója: Fitz és Zichy.*”⁵⁴

Az ostrom alatt különféle pletykák, rémhírek terjedtek. Ezekre jellemző az igazolóbizottsági eljárás megkezdése előtt, jól érzékelhetően ahhoz időzítve a *Népszava* Fitz Józsefet támadó cikke. Az aláírás nélküli írás a „*Tisztoztogás*” rovatban jelent meg:

„Fitz József még mindig a Nemzeti Múzeum Széchenyi [!] Könyvtárának vezetője. Jobboldali érzelmeit sohasem titkolta. 1944. decemberében Hubay Kálmán⁵⁵ vezércikkeit olvasta fel tisztviselőinek és Hubayt a legnagyobb magyar publicistának nevezte. Ilyen rossz ízlésű ember nem való a Széchenyi Könyvtár élére.”⁵⁶

A cikk keletkezésével és utóéletével később még foglalkozom.

Fitz József igazolóbizottsági tárgyalása 1945. április 23-án kezdődött. Az ügy előadója Szemerényi Oszvald volt, ő ismertette a Fitz által összeállított és az ügyében keletkezett dokumentumokat. A testület elrendelte a tanúk meghallgatását. Elsőnek *Rédey Tivadar*⁵⁷ nyilatkozott. Kijelentette, miszerint Fitzről tudja, hogy németbarát volt és ennek előtte is nem egyszer tanújelét adta. Feltétlenül hitt a német győzelemben, és amikor a németek győzelmével kapcsolatos polémiáknál ellenvéleményt hallott, vitába szállt azzal. Elve a szigorú katonai fegyelem volt, de gyakorlati megnyilatkozásaiban inkább elnézőnek mondható. A politikai megnyilatkozásaival szemben cselekedetei sok vonatkozásban ellentétesek voltak. Így azoknak a kollégáknak érdekében, akiket a zsidótörvény sújtott, nem egyszer beadvánnyal fordult a VKM-hez. Ezeknek a beadványoknak a szerkesztésében ő is részt vett. A beadványok szerkesztése részben Fitz kezdeményezésére, részben az érdekeltek kérésére történt.⁵⁸ A következő tanú *Kelemenné Waldapfel Eszter* volt. Előadta, miszerint Fitz főigazgató két alkalommal is segítségére volt, amikor származása miatt üldöztetéstől kellett tartania. Egy alkalommal 1944. júniusban vagy júliusban igazolta azt, hogy az MNM szolgálatában áll, holott akkor csak papírforma szerint volt múzeumi tisztviselő. 1944. decemberében pedig az MNM papírján és annak pecsétjével ellátott hivatalos iratban felszólította, hogy okmányait az MNM-hez nyújtsa be, és ennek alapján esetleges igazoltatásoknál mentesült volna zsidó származását

tanúsító iratai bemutatási kötelezettsége alól. Hajlandónak mutatkozott annak igazolására is, hogy származása dacára *Szálás*ra az esküt letette. Németbarát kijelentéseiről nem tudott és azokról a legnagyobb csodálkozással hallott. Külön szükségesnek tartotta kiemelni, hogy Fitz főigazgató kérése nélkül, saját akaratából tette az említett intézkedéseket.⁵⁹

*Deér József*⁶⁰ vallomásaiban előadta, hogy Fitz főigazgatót régóta ismeri. Ismeretségük hivatali és szakmai volt. Politikai kérdésekről nem beszéltek, a múzeum óvóhelyén október 17-én lefolytatott beszélgetés az egyetlen kivétel. Itt a főigazgató a kormányzati szótartot hozta szóba és azt kifogásolta abból a szempontból, hogy az alkalmat adott Szálasiék uralomra jutására. Taktikai okokból helytelenítette azért, mert ez adott alkalmat a németek beavatkozására. Német győzelmi reményeit illetően nincs tudomása. Politikával nem foglalkozott, természetesen politikai nézetei lehettek. Joó Tiborral való magatartásához érdemben hozzászólni nem tudott, mert ezt másod- és harmadkézből hallotta. Fitz és Joó Tibor politikai jellegű vitája, ellentéte több alkalommal is szóba került, sőt özvegyét is meghallgatták később.⁶¹

*Kozocsa Sándor*⁶² vallomásaiban előadta, hogy Fitz Józsefet tíz év óta ismeri. Előtte politikai kijelentést nem tett, közvetve azonban a néhai Joó Tibortól hallotta, hogy németbarát volt, ő ugyanis több ízben panaszkodott neki Fitz főigazgató németbarát magatartása és kijelentései miatt. A demokráciaellenes törvények végrehajtásával kapcsolatban nem tudott vallomást tenni, mivel nem volt érdekelt.⁶³ *Droszt Olga*⁶⁴ kijelentette, hogy Fitz főigazgató titkárnője volt az Esterházy-palotában és jelenleg is az. Határozott tudomása van arról, hogy a fasiszmus áldozatainak megsegítésében Fitz József tevékenyen részt vett. Részükre részben az ő, Droszt Olga, részben a saját neve alatt segélyeket folyósított. *Kner Erzsébet*,⁶⁵ *Honti János*,⁶⁶ *Haiman-Kner György*⁶⁷ és egy ismeretlen, házukban lakó zsidó személynek a könyvtárát megmentette, de tudomása van arról, hogy a házukban lakó egyéb zsidó személyek vagyont is mentette. A Joó Tiborral folytatott polémiáról nem tud, abban nem vett részt, mivel az Esterházy-palotában volt, politikai magatartásáról bővebben az eddig elmondottakon túl nyilatkozni nem tudott.⁶⁸

*Eppler Erzsébet*⁶⁹ tanú kifejtette, hogy Pasteiner Iván ajánlására került Fitz főigazgató mellé, aki tudva zsidó származását és azt, hogy szombatnapon nem akar hivatalba járni, alkalmazta a könyvtárban. Alkalmazása abban az időben kizárólag Fitz főigazgatótól függött. Mint önkéntes gyakornok 1942. januárjától

1944. március 20-ig állt az OSZK szolgálatában. Ez alatt az idő alatt segély címén egy alkalommal 200 pengőt, tiszteletdíj címén 50 pengőt, azután havi 100 pengőt kapott. Fitz főigazgató politikai megnyilatkozásokat előtte nem tett, de a vele szembeni viselkedéséből arra kellett következtetnie, hogy nem volt fasiszta érzelmű. A Sztójay-kormány alatt mint a Zsidó Múzeum alkalmazottja azzal a kéréssel fordult hozzá, hogy a most említett intézmény könyvtárát légő [?] címén vegye be a múzeumba, amely kérésnek eleget is tett. Előadta, hogy a Fitz József és Joó Tibor közötti polémiáról csak harmad- és negyed kézből tud.⁷⁰ *Posonyi Erzsébet*⁷¹ tanú inkább negatív értelmű vallomást tett. Tudatta, hogy Fitz József titkárnője volt 1944 végéig és ez alatt egy militarizmusért lelkesedő volt katonatisztként ismerte meg, aki a fegyelmet mindennél fontosabbnak tartotta. Meggyőződése szerint ezért rendelte alá magát közvetlen hivatali főnökének, Hóman Bálintnak, akinek politikáját vallotta és követte. Azt, hogy politikai szempontból mindenben egyetértett-e vele, nem tudja, de nagy általánosságban, különösen hivatali dolgokban mindenben alkalmazkodott Hóman Bálinthoz. Azokat, akik nem képviselték az akkori Magyarország hivatalos felfogását, tehát Fitz Józseffel is ellentétben voltak, meggyőződésükért semmi bántalom nem érte. A Múzeum anyagának elszállítására vonatkozóan tartott értekezleten, ahol egy minisztériumi kiküldött is jelen volt, azt az álláspontot képviselte, hogy az anyagot az épületből ne vigyék el. Amikor ennek ellenére az az utasítás érkezett, hogy a legértékesebb anyaggyűjteményt vidékre kell szállítani, ő csak másodrendű értékeket szállíttatott el, úgyhogy ennek alapján a Corvinák és a nyelvemlékek gyűjteménye a múzeumban van. A jelentést vonakodva és késedelmesen tette meg, az akkori hatóságokat megtévesztette az elszállított anyag értékéről.⁷² (Fitz szerepét a könyvtár értékeinek megmentésében részletesen tárgyalja Németh Mária tanulmánya.)⁷³

Tanúként hallgatták meg *Papp Ferenc* II. osztályú altisztet, aki elmondta, hogy 1941 óta volt kapcsolatban Fitz József főigazgató úrral. 1941 óta az Esterházy palotában teljesített szolgálatot altisztként, és amikor már zsidó származásúaknak a könyvtárba bejönni nem volt szabad, illetve amikor a könyvtár zárva volt, akkor a főigazgató úr azt az utasítást adta, hogy a zsidókat feltétlenül be kell engedni a könyvtárba, mivel emberletről van szó. Politikai felfogásáról vallomást tenni nem tud, mert arról neki nem beszélt, ilyen kijelentéseket nem tett.⁷⁴

A jegyzőkönyv tanúsága szerint ezután a bizottság

elnöke ismertette a Magyarország című lap 1944. május 15-ei számában megjelent *Készül a könyvgettó a nagy könyvtárakban* című cikket, amelyből kiderül, hogy Fitz számított azokra a lehetetlenségekre, amelyek a rendelet végrehajtásából származnak, nyíltan közölte, hogy a zsidó művek megsemmisítése során számtalan magyar művet kellene elpusztítani, és ez a munka évtizedeket venne igénybe. A cikk ismertetése után *Soltész Zoltánné Juhász Erzsébet* kért engedélyt Fitz főigazgató egy kijelentésének közlésére. 1944 decemberében egy elmenekülni szándékozó tisztviselő vett tőle búcsút. Arra a kérdésre, hogy neki mi a véleménye a Németországba való menekülésről, Fitz József kijelentette: „*Én egész életemben ez alatt a zászló alatt szolgáltam, más, idegen zászló alatt szolgálni nem tudok.*”⁷⁵

A bizottság megállapította, hogy Fitz József ügyében határozatot hozni nem képes, ezért új tanúkat, Kner Erzsébetet, Haiman-Kner Györgyöt, *Tolnai Gábort*,⁷⁶ *Kósa Jánost*⁷⁷ és *Tasnádi-Kubacska Andrást* kívánta meghallgatni.⁷⁸

A következő tárgyalási napon, 1945. május 7-én került sor az új tanúk meghallgatására. Az előző ülésen említetteken kívül a grémium előtt megjelent Joó Tibor özvegye, hogy Fitz és néhai férje kapcsolatáról, ellentétéről vallomást tegyen. Előadta, hogy férje és Fitz József között határozott politikai ellentét volt és ebből következően állandóan hevesen vitatkoztak. Néhai férje meggyőződéses német- és nyilas-ellenes volt, Fitz Józsefnek tehát az ellenkező oldalon kellett állnia. Tudomása szerint politikai ellentétük ellenére férje ellen nem lépett fel.⁷⁹ A következő tanú Tolnai Gábor volt, aki kifejtette, hogy Fitz József 1942 májusáig szélsőséges németbarát és szélsőjobboldali magatartást tanúsított és jobboldali magyar lapok vezércikkeit emlegette. Joó Tiborral való ellentétei innen voltak. 1944 márciusáig volt Hóman Bálint hűséges kiszolgálója. 1944 márciusa után, amikor Hóman pillanatnyilag megijedt, Fitz is más hangot kezdett használni. A Múzeum anyagának a megmentése, illetve németek részére való átadása tekintetében annyit mondott, hogy az *Apponyi-féle* Hungarica-gyűjtemény és az RMK III. nincsenek meg, a Corvinák és az illusztrált kódexek viszont megvannak, ezeket az utolsó pillanatban hozták vissza a királyi várból. Arra vonatkozóan, hogy a hazai és nemzetközi viszonylatban is komoly értékű művek megmentésében Fitznek lehetett-e szerepe, nem tudott választ adni. Joó Tiborral kapcsolatban előadta, hogy vele baráti kapcsolatban volt. Részben tőle tudta, részben pedig fültanúja volt nagy és elszánt vitáiknak a

magyarországi német befolyást illetően. Joónak az volt a véleménye, hogy a növekvő német befolyás Magyarország vesztét okozza, Fitz szerint viszont ez az egyetlen kivezető út. Fitz főigazgató Joóval szemben, bár homlokegyenest ellenkező véleményen volt, megtorló lépéseket nem tett, vele szemben úriember módján viselkedett. Tolnai a továbbiakban előadta, hogy 1942 áprilisáig hivatali beosztásából adódóan napjában több ízben be kellett mennie Fitz főigazgató szobájába, és így alkalma volt rendszeresen látni az asztalán egy németnyelvű napilapot, de a címére már nem emlékezett.⁸⁰

*Máté Károly*⁸¹ önként kívánt vallomást tenni. Elmondása szerint Pécssett ismerkedtek meg és lettek barátok. Szabadelvű gondolkodónak ismerte meg, aki baloldali személyekkel tartott barátságot. Rajta keresztül ismerte meg *Balogh Józsefet*, a *Magyar Szemle* szerkesztőjét.⁸² Barátságban volt *Kner Imrével*.⁸³ 1934-ben együtt kerültek fel Pestre, de ismeretségük megszakadt, évente egyszer találkoztak.⁸⁴ Fitz mellett tett vallomást Kner Erzsébet is. A könyveit tulajdonképpen *Tápay Szabó Gabriella*⁸⁵ ötletére vitték be a Nemzeti Múzeumba, és amikor Fitz főigazgatót felkereste, ő maga adott utasítást egy könyvtári tisztviselőnek, hogy a könyveit mutassa meg, mert ezekben az időkben jó tudni, hol vannak az értékei. Eredetileg azért kereste fel, hogy tőle egy pártfogó nyilatkozatot kapjon, és deportált családtagjait esetleg kormányzói kegyelem folytán fel tudja kutatni. Fitz József a minisztériumban ezeket az ügyeket intéző *Berczeli Károlyhoz*⁸⁶ adott ajánló levelet. Kner Erzsébet megjegyezte még, hogy vele szemben feltűnően előzékeny, udvarias és szívélyes volt abban az időben, amikor más közhivatalnokokhoz csillagviselésre kötelezett személyként be sem engedték. Tudomása szerint Kner Imre könyvtárát Fitz főigazgató utasítására egy tisztviselő Gyomárról felhozatta a Nemzeti Múzeum számára. Fitz József még két másik alkalommal is felkereste hasonló ügyekben és minden alkalommal az első fogadáshoz hasonló szívélyességet és udvariasságot tapasztalt. Könyvtárát a felszabadulás után hiánytalanul visszakapta.⁸⁷ Unokaöccse, Haiman-Kner György vallomásában elmondta, hogy könyvtárát Fitz főigazgató valóban megmentette, a felszabadulás után hiány nélkül vissza is kapta. Politikai magatartására nézve vallomást tenni nem tudott, de annak a véleményének adott hangot, hogy könyveit a Kner-családra való tekintettel mentette meg Fitz József, tekintet nélkül a könyvek értékére.⁸⁸

Tasnádi-Kubacska András vallomásában a könyvtár

értékeivel kapcsolatban előadta, hogy Fitz azt az álláspontot képviselte, miszerint az anyagot nem kell elszállítani a könyvtár épületéből. A minisztériumi utasítás ellenére nem csomagoltatta be a legértékesebb könyveket, a Corvinákat, magyar nyelvű kódexeket, ezek helyett értékes, de másodrendű anyagot rakatott a ládába. Az általa elkövetett cserét oly titokban tartotta, hogy tisztviselői is csak később, vagy csak a felszabadulás után értesültek róla. Megjegyezte, hogy a hatvan láda könyv és négy láda szépművészeti anyag elküldésével nagy szolgálatot tett a Múzeum többi anyagának érdekében, mert ez ürügyül szolgált a nyilasok további követelésével szemben a többi monumentum mentésére. Tudomása szerint Halász Gábor munkaszolgálat alóli felmentése érdekében igazolást adott, amely ellen a katonaság felterjesztésére a minisztérium illetékes ügyosztálya fegyelmit rendelt el. A fegyelmi vizsgálatot neki kellett volna megindítani, de azt az ősszel összeülő múzeumi tanácsra hárította.⁸⁹

Kósa János a Népszavában április 21-én megjelent cikkről kívánt felvilágosítást adni. Beismerte, hogy ő írta a cikket, de az abban elhangzott vádakról nem győződött meg személyesen, hanem értesüléseit egy múzeumi tisztviselőtől kapta. A bizottság felszólította a tanút az információt adó tisztviselő megnevezésére, de Kósa a többszöri felszólítás ellenére ezt azzal az indokkal tagadta meg, hogy az illetőnek megígérte, nem fogja elárulni.⁹⁰ Ortutay Gyula kezdeményezte, hogy Kósa János ellen az igazolóbizottság a törvényes lépéseket tegye meg.⁹¹ A Kósa-cikk keletkezési körülményeit a Bizottság később tisztázta. A testület 1945. május 14-ei ülésén az elnök ismertette Kósa János levelét, melyben közölte, hogy Kozocsa Sándortól hallotta Fitz Józseffel kapcsolatos cikkének állítását. Ezzel kapcsolatban a bizottság kihallgatta Kozocsa Sándort, aki előadta a következőket: Azt az információt, mely szerint Fitz József főigazgató a nyilas uralom alatt egy Hubay vezércikket olvasott fel tisztviselői előtt, és Hubayt a legnagyobb magyar publicistának nevezte, valóban tőle hallotta Kósa János, de ezt ő *Vayer Lajostól*⁹² hallotta. Arra a kérdésre, hogy erről korábban miért nem számolt be, Kozocsa előadta, azért, mert csak közvetett tudomása volt minderről, és mint ilyent nem tartotta elég súlyúnak. A Joó Tiborral kapcsolatos vallomását, bár az is közvetve jutott tudomására, azért tette meg, mivel tudta, hogy értesülései közvetve Fitz Józseftől származnak. A Bizottság elrendelte Vayer Lajos meghallgatását, aki tagadta, hogy Kozocsa Sándornak ilyent mondott volna. Egy alkalommal Kozocsa Sándor, Kósa

János és ő hármában beszélgettek és akkor megvitták a Múzeumban szállongó híreket. Ez az ostrom után történt. Ha Fitz főigazgató neve szóba került, az csak beszélgetések és a múzeumban szállongó hírek formájában történt. Az elnök a helyzet tisztázására szembesítést rendelt el. Vayer kijelentette, hogy ezt mint múzeumi pletykát hallotta, Kozocsa viszont tényként említette. Vayer Lajos állította, hogy valaki mástól hallotta, de most már nem tudja megmondani, kitől. Azt határozottan állította, hogy ő ezt nem a nagy nyilvánosságnak szánta, hanem csak mint kollégáknak mondta el. Kozocsa kijelentette, hogy ő Kósa Jánosnak nem tényként adta az információt, csak megemlítette, és nem hatalmazta fel arra, hogy nyilvánosságra hozza.⁹³ Az inkriminált rágalmozó cikk jól példázza, hogy gyakran milyen megalapozatlan tények jutottak az igazolóbizottságok tudomására, és rávilágít arra, hogy komoly, tudományos pályán mozgó személyek körében is miként terjednek a képtelen pletykák.

Fitz József főigazgató bizottság általi meghallgatására 1945. május 7-én került sor. A következőket adta elő: A Népszavában megjelent cikk állítása, miszerint Hubay cikket alkalmazottai körében felolvasta volna, valótlan. Ha felolvasta volna, bizonyára lenne valaki, aki emlékezne rá. Valótlan az is, hogy németbarát politikai felfogása lett volna, mert az eseményeket tudósként tárgyilagosan ítélte meg. Joó Tiborral kapcsolatos ellentétét igyekezett tompítani. Kijelentette, valóban többször vitatkozott vele, ez azonban csak a vita kedvéért volt, komoly politikai jelentősége e polémiáknak nem volt. Joó Tibor valahányszor bejött a hivatalba, minden alkalommal felkereste, és megbeszélték a napi eseményeket: kissé túlzó beállítottságú ember volt, és a németiséggel szemben egy generálisan elutasító álláspontra helyezkedett, noha a németiségnek letagadhatatlan érdemei vannak mind a tudomány, mind a művészetek terén. Fitz kifejtette, hogy vitáik során Joó filozófiai műveltségének német gyökereire is rámutatott. A nemzetiszocializmus imperialista megnyilvánulásait elítélte és a rendszer sújtotta üldözötteinek segítséget nyújtott. Hóman Bálintot őt nem tartotta politikailag megbízhatónak, bár jó barátságban volt vele. Olyannyira nem bízott benne, hogy távollétében – annak ellenére, hogy ő volt a rangidős főigazgató – soha nem bízta meg a helyettesítésével. Németországi napilapot nem járatott, a könyvtárba azonban járt német nyelvű újság, melyet átnézett. A nemzetiszocializmussal szemben, mivel nem foglalkozott politikával, álláspontja nem volt, annak embertelen megnyilvánulásait viszont elítélte.

Az MNM anyagának elszállításával kapcsolatban a múzeumi tanács ülésén (egy főigazgató kivételével) a többi tanácstaggal együtt azt a véleményt képviselte, hogy az anyagot nem szabad elszállítani. A minisztériumnak akkor azonban más volt az álláspontja, és megbízottat is küldött a monumentumok elszállításával kapcsolatban. Ennek a megbízottnak utasítására hatvan ládát be is csomagoltak, ezekbe azonban csak duplum-anyag került. Az RMK-k ma is megvannak. 1943 pünkösdi táján a *Pester Lloyd*-ban cikke jelent meg, amelynek az volt a lényege, hogy Széchenyi Ferenc azért alapította a Nemzeti Múzeumot, hogy a germanizáló törekvésekkel szemben a magyarság arzenálja legyen.⁹⁴

Az Igazolóbizottság 1945. május 7-én hozta meg döntését 38/1945. I. B. 1945. V. 7. számú határozatával. A határozat szövege a következő:

„A Bizottság Fitz József főigazgató ügyében az 1080/1945. M.E. rendelet 20. §-nak 2. bekezdése c. és d. pontja értelmében a közszolgálatban való meghagyás mellett az előléptetésből öt évi időtartamra kizárja és vezető állásra alkalmatlannak mondja ki. Bizottság megállapítja a kihallgatott dr. Rédey Tivadar, dr. Kozocsa Sándor, dr. Joó Tiborné és dr. Tolnai Gábor tanúk vallomásából, hogy dr. Fitz József főigazgató politikai felfogását tekintve németbarát volt s ezzel a magatartással, ha akaratlanul is, de közvetve közhangulatot alakított ki a tengelyhatalmak érdekében. dr. Posonyi Erzsébet vallomásából kitűnik, hogy Fitz József főigazgató mindenben Hóman Bálint kultúrpolitikájához alkalmazkodott, illetve Hóman Bálint politikájával szemben nem foglalt állást. Dr. Deér József vallomásából megállapítja a Bizottság, hogy dr. Fitz József főigazgató az 1944. október 15-ei kormányzói szöveget taktikai okokból kifogásolta, mivel ez adott alkalmat Szálasiék uralomra jutásának. Megállapítja a Bizottság dr. Droszt Olga, Eppler Erzsébet, Kelemenné sz. dr. Waldapfel Eszter, Papp Ferenc, Kner Erzsébet és Haiman-Kner György vallomásaiból egyrészt azt, hogy dr. Fitz József főigazgató a magyar alkotmány szellemével ellenkező jogszabályok végrehajtásában nem vett részt, illetve azokkal szemben derék és becstületes módon viselkedett, másrészt, hogy dr. Fitz József főigazgató politikai magatartására nézve a demokraciellenes törvényekkel szembeni állásfoglalásán kívül pozitív vallomást tenni nem tudtak. A Bizottság részben dr. Posonyi Erzsébet, részben dr. Tasnádi-Kubacska András, valamint dr. Tolnai Gábor vallomásából megállapítja, hogy dr. Fitz József a múzeum könyvtárányagát hathatósan mentette és ezáltal kockázatot is vállalt megára. dr. Máté Károly vallomását a Bizottság nem tudta különösképpen értékelni, mivel ő csak 1934-ig volt közvetlen kapcsolatban Fitz József főigazgatóval. A Népszava című lap folyó évi április 21-ei száma 6.

lapján „Tisztogatás” cím alatt megjelent és dr. Fitz József főigazgatóra vonatkozó cikkel kapcsolatban megállapítja, hogy a tanúként megidézett dr. Kósa János – aki a cikket magáénak ismerte el – állításait nem tudta igazolni és így állításait a Bizottság valótlannak vélelmezte. A Bizottság a tanúvallomások gondos megvizsgálása után megállapítja, hogy dr. Fitz József főigazgató annak ellenére, hogy jó kolléga, előzőeken hivatali előjáró és a népellenes törvényekkel sújtott személyekkel szemben humánus és derék magatartást tanúsított, az értékek mentésében hathatósan részt vett, a magyarság sorskérdéseivel szemben azonban nem tanúsított olyan határozott magatartást, amely képességeinél és a Magyar Nemzeti Múzeumban betöltött vezető szerepénél fogva részéről mindenképpen kívánatos lett volna; s így politikai szempontból alkalmatlan arra, hogy a demokratikus népi Magyarországon egy olyan fontos intézménynél, mint a Magyar Nemzeti Múzeum, vezető állást töltsön be.”⁹⁵

Érdemes megemlíteni, hogy Fitz humánus magatartásáról tett tanúságot *Bató Józsefné dr. Ferenczi Sára*⁹⁶ is, akit német- és fasisztaellenes, demokratikus magatartása miatt 1944 nyarán eltávolítottak az *Állami Erzsébet Nőiskola Leánygimnáziuma* tanári karából. Fitz József – bár tisztában volt helyzetével – a legnagyobb készséggel vette fel a könyvtárba, és az ő óhajára osztották be 1944. november 17-én az OSZK-ba.⁹⁷

Fitz ismét az igazolóbizottság előtt

Fitz ügyének volt még egy fordulója ősszel. 1945. október 17-én az igazolóbizottság előtt megjelent Hubay Ilona és előadta, hogy kollégái körében az a hír járja, hogy ő Fitz József főigazgatót feljelentette és az ő feljelentése alapján Fitz József főigazgatónak egészen jól álló igazolási ügyében kedvezőtlen fordulat állott be. E hírek tisztázása céljából felkereste Fitz Józsefet, és felvilágosítást kért tőle erre vonatkozólag, aki e beszélgetés alkalmával kijelentette, valóban ő is ilyen információt kapott ügye tárgyalásának menetéről, s ezt azért tartja lehetségesnek, mert a számára kikézbcsített igazolóbizottsági határozat indoklásában hosszasan fel voltak sorolva mindazok, akiket az igazolóbizottság kihallgatott, de ebben a felsorolásban Hubay Ilona neve nem szerepelt. Amikor pedig Györke József igazolóbizottsági tagtól egy beszélgetés alkalmával megkérdezte, van-e ellene írásbeli beadvány, azt válaszolta, igen, Hubay Ilonáé. Dr. Hubay Ilona alkönyvtárnok és dr. Györke József bizottsági tag azzal a kéréssel fordultak a bizottság elnökéhez, hogy ezen ügyet dr. Fitz József főigazgató

jelenlétében tisztázhassák. A bizottság elrendelte Fitz József főigazgató, Györke József bizottsági tag és Hubay Ilona alkönyvtárnok szembesítését. A szembesítés során a bizottság elnöke ismertette Fitz Józseffel a Hubay Ilona által fentiekben előadottakat, majd változta Hubay vallomástételének körülményeit. A Fitz József főigazgató ügyében kihallgatott tanúk valamelyikének vallomásában utalás történt Hubay Ilonára, mint olyanra, akinek bizonyos momentumokról tudnia kell. Ezen utalás alapján az igazolóbizottság elnöke a betegen fekvő Hubay Ilonát levélben szólította fel, hogy akadályoztatása miatt írásban tegyen vallomást Fitz József főigazgató igazolása ügyében. Erre a felszólításra írta meg vallomását, amelyet még ugyanaz az altiszt hozott vissza a bizottságnak. Hubay Ilona elismerte, hogy vallomását felszólításra tette, és kijelentette, hogy azt mind a mai napig fenn tartja. Az elnök kérdésére Fitz József megjegyezte, abban a tudatban volt, hogy Hubay Ilonától van ellene írásbeli beadvány (mindegy, hogy bejelentésnek, feljelentésnek vagy vallomásnak nevezik), és most meggyőződött arról, hogy ez így van. Az elnök újólá rámutatott az önként tett feljelentésre és az igazolóbizottság felszólítására, az akadályoztatás miatt írásban megtett vallomás közötti lényeges különbségre. Györke József bizottsági tag viszont kijelentette, hogy olyan információt soha, semmilyen beszélgetés formájában nem adott, mely szerint Hubay Ilona feljelentette volna Fitz József főigazgatót. Az elnök kérdésére Fitz József kijelentette, hogy fent előadottak alapján Hubay Ilona vallomástételéről való eddigi véleményét az előadottaknak megfelelően módosítja. A bizottság Hubay Ilona kérésének eleget téve, az elnök felolvasta Fitz József előtt Hubay Ilona vallomását. Hubay Ilona további kérésére az elnök elrendelte oly irat kiadását, melyben igazolta, hogy nevezett Fitz József igazolási ügyében az igazolóbizottság írásbeli felszólítására tett írásbeli vallomást.⁹⁸ Hubay Ilona írásban tett vallomása a következő volt:

„Nevezett feltétlen németbarát voltát mindenki ismeri, mivel ezt annak idején nyíltan be is vallotta. Ezen pártállása talán inkább köztisztviselői mivoltának, mint származásának köszönhető. Elsősorban jó tisztviselő akart lenni, könyvtárában a hivatalos politika őre, aki Hóman Bálint felfogását híven tükrözi és védi. A vele szemben állókkal azonban ugyanakkor udvarias főnök, aki sem előmenetelében, sem munkájában nem gátolt senkit. A zsidótörvény sújtotta tisztviselőkön szinte előszeretettel kívánt segíteni, de csak a maga erélytelen módján. Ezt kénytelen vagyok kimondani,

ma, amikor az újság Halász Gábor halálhírét hozza. Igenis, Halász Gábor sorsával is sokat foglalkozott, de már későn! A Sztójay-kormány uralomra jutásakor, amikor nevezett kollégámat, félig fajmagyar létre, csillag viselésére kötelezték, egy barátommal – nevét nem nevezhetem meg – elküldtem ez ügyben akkor szinte teljhatalommal rendelkező Rácz Jenő [helyesen Rátz]⁹⁹ miniszterelnök helyetteshez. Ő fanatikus jobboldalisága ellenére teljesen méltányosnak vélte megmentését és azt vállalta is volna, ha a Múzeum elnökétől, Hóman Bálinttól csupán egy sor írást kap arra nézve, hogy ezt valóban meg is érdemli. Amint mondta, katonatiszt létre nem ítélheti meg egy író és múzeumi tisztviselő érdemeit. Fitz József közvetítette ezt az üzenetet, de hivatalos írás nélkül jött vissza. Ezért a felelősség elsősorban Hómant illeti, de Fitz Józsefet ugyanúgy. Halász a kivételezettséget a belügyminisztertől később meg is kapta – bár neki nem kivételezettség járt, hanem az, hogy kereszténnyé minősítsék. Ezt kénytelen voltam az Igazolóbizottság előtt Halász Gábor iránti kegyeletből megemlíteni. Fitz Józsefre egyéb terhelő adatot nem sorolhatok fel, mert vele kizárólag könyvtári szakdolgozokról beszéltem, a politikát pedig állandóan kerültem.”¹⁰⁰

Fitz ügyében a határozatot az MNM Tanácsa 1945. május 31-én juttatta el az OSZK-nak. A levél tudatta, hogy „Dr. Fitz József főigazgatót a Tanács jogkörét gyakorló főigazgatói értekezlet f. évi május 16-án tartott ülésén, írásban benyújtott kérelmére a főigazgatói funkciók további kötelezettségének teljesítése alól felmentette.”¹⁰¹

Jegyzetek

1. POMOGYI László: Magyar alkotmány- és jogtörténeti kézisztár. [Bp.] Mérték, 2008. 458–459. p.
2. PALASIK Mária: A jogállam megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949. Bp. Napvilág, 2000. 73. p.
3. BALOGH Sándor: Parlamenti és pártarcok Magyarországon 1945–1947. Bp. Kossuth, 1975. 61. p.
4. POMOGYI László: Magyar alkotmány- és jogtörténeti kézisztár. [Bp.] Mérték, 2008. 106. p.
5. FÖLDESI Margit – SZERENCSES Károly: Halványkék választás : Magyarország 1947. Tanulmány és válogatott dokumentumok. Bp. Kairosz, 2001. 15. p.
6. BIBÓ István: A magyar demokrácia válsága In: Válogatott tanulmányok. 2. kötet 1945–1949. Bp. Magvető, 1986. 15–79. p. Az igazolóbizottságokról 30. p.
7. GYARMATI György: A Rákosi-korszak. Rendszerváltó for-
- dulatok évtizede Magyarországon 1945–1956. Bp. ÁBTL – Rubicon, 2013. 44. p
8. Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1944. december 23. – 1945. november 15. Szerk., a jegyzeteket és a bevezetőt írta Szűcs László. Bp. MOL, 1997. „A” kötet. 371. p., 377–378. p.
9. Pasteiner Iván (1887–1963) könyvtáros. 1909-től a budapesti Egyetemi Könyvtár munkatársa, 1926-tól igazgatója, majd főigazgatója. 1945-ben nyugdíjba vonult, 1947-től Ausztriában, Grazban élt haláláig.
10. VÉRTESY Miklós: Könyvtárosok vagy ejtőernyősök? Az Egyetemi Könyvtár káderpolitikája 1945 és 1961 között = Könyvtáros, 40. évf. 1990. 4. sz. 233–235. p.
11. Mátrai László (1909–1983) filozófus, 1933-tól a budapesti Egyetemi Könyvtár munkatársa, 1945–1980 között főigazgatója.
12. Oszetzky Dénes (1909–?) 1935-ben doktorált a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen, az Egyetemi Könyvtár munkatársa volt.
13. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL) XIX-I-1-H. 28. doboz 26. köteg
14. MNL OL XIX-I-1-H. 338. doboz 1418/1950. köteg
15. Egyetemi Könyvtár 1945. augusztus 8-ai 180/1945. sz. levele, MNL OL XIX-I-1-H. 28. doboz, 26. köteg
16. Pasteiner Iván nyugdíjazási kérelme 1945. április 7. MNL OL XIX-I-1-H, 28. doboz 2203/pallium
17. Az MNM OL Igazgatótanácsa 1946. február 20-ai ülésének jegyzőkönyve, MNL XIX-I-1-H, 126. doboz, 110-3. köteg
18. Homa Gyula (1894–?) jogot végzett, az I. világháborúban katonatiszt, 1920-tól hadbírójelölt, 1921-ben rendőri büntetőbíró. 1921-től a Fővárosi Könyvtár könyvtárosa, 1936-tól főkönyvtárosa. 1944 októberétől a könyvtár ideiglenesen megbízott vezetője volt 1945 januárjáig. A József Nádor Műgyetemen 1939-től adjunktus volt.
19. Chirke Géza (?–?) könyvtáros. 1937-ben elvégezte az MKLE könyvtáros tanfolyamát, a Fővárosi Könyvtár munkatársa, 1944 novemberétől Homa Gyula helyettese.
20. KATSÁNYI Sándor – TÓTH Gyula: A fővárosi könyvtárának története 1945–1998. Bp. FSZEK, 2008. 23. p.
21. Uo.
22. Supka Géza (1883–1956) régész, művelődéstörténész, politikus, 1945-ben az MNM elnöke

23. Országos Széchényi Könyvtár Irattár (Továbbiakban OSZK Irattár) 19/1945.
24. Fitz József (1888–1964) könyvtáros, könyv- és nyomdatörténész, 1934–1945 között az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója
25. OSZK Irattár, 19/1945.
26. Az MNM Tanácsa 1945. október 27-ei 579/1945. sz. levelének melléklete (MNL OL XIX-I-1-H, 28. doboz 26. köteg)
27. Ortutay Gyula (1910–1978) folklorista, egyetemi tanár, politikus
28. Soltész Zoltánné (1921–1997) könyvtáros, könyv- és nyomdatörténész, 1944-től az OSZK munkatársa, 1962-től a Régi Nyomtatványok Tára vezetője 1989-ig, nyugállományba vonulásaig
29. Györke József (1906–1946) nyelvész. 1936-tól az OSZK munkatársa, 1945–1946-ban főigazgatója
30. Szemerényi Oszvald (1913–1996) nyelvész, 1936-ban doktorált, gimnáziumi tanár, 1944-ben egyetemi magántanár, 1946-tól Révai József magántitkára. 1948-ban nyugatra távozott, a londoni egyetem professzora lett, 1965–1981 között Freiburgban volt egyetemi tanár.
31. Horváth Zoltán (1900–1968) újságíró, történész, szociáldemokrata politikus
32. A Budapesti 143/b. sz. Igazolóbizottság iratai. Fővárosi Levéltár (a továbbiakban FL) XVII-1513.1/1945.
33. FL.XVII-1513. 542/1945. szeptember 13-ai jegyzőkönyv
34. FL.XVII-1513. 560/1945. szeptember 17-ei levél, az igazolóbizottság működésére vonatkozó palliumban
35. OSZK Irattár, 142/1945. – A Rácz Ágnesről kapott adat szerint – amelyet ezúton is köszönök – gróf Crouy-Chanel Péter 1896–1976 között élt, Párizsban hunyt el. A VKM 1945-ben visszarendelte az OSZK-ba. 1949. június 8-án a miniszter az OSZK-ban teljesített szolgálata alól felmentette, és rendelkezési állományba helyezte. (OSZK Irattár, 348/1949)
36. Rosta László (1903–1963) jogász, 1945–1948 között a Budapesti Nemzeti Bizottság titkára. 1948-ban Franciaországba távozott.
37. Varjas Béla (1911–1985) irodalomtörténész. 1935-től az OSZK munkatársa, 1947-től igazgatója, majd főigazgatója. 1957-ben leváltották, az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa lett.
38. OSZK Irattár, 659/1947.
39. Hóman Bálint (1885–1951) történész, politikus. Pályafutását az Egyetemi Könyvtárban kezdte, 1922–1923-ban az OSZK igazgatója, 1923–1932 között az MNM főigazgatója, 1934–1945 között elnöke. 1932–1938-ban, majd 1939–1942 között vallás- és közoktatásügyi miniszter. Háborús bűnös-ként életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélték. A Fővárosi Törvényszék 2015. március 6-án bűncselekmény hiányában felmentette és rehabilitálta.
40. Fettich Nándor (1900–1971) régész. 1923-tól az MNM munkatársa, 1944-ben főigazgató-helyettese. 1945-ben állásából felmentették, fellebbezése után visszahelyezték, 1949-ben azonban végleg eltávolították. Fizikai munkás volt, majd 1964–1969 között az MTA Régészeti Intézete szerződéses munkatársa.
41. Oltványi Imre (1893–1963) politikus, művészeti szakíró. Jogot végzett, a két világháború között különböző hivatalok munkatársa és a képzőművészeti élet szereplője, kritikus. 1945-ben az FKGP budapesti szervezetének titkára, 1945–1946-ban az MNB elnöke, később pénzügyminiszter, az MNM elnöke, 1950-től 1952-ig a Szépművészeti Múzeum főigazgatója. 1952-ben nyugdíjazták, visszavonult a közélettől.
42. Fettich Nándor ostromnaplója 1945. január 16. – február 19. Sajtó alá rendezte Bándi Gáborné. Bp. Magyar Nemzeti Múzeum, 2000. 59. p.
43. Halász Gábor (1901–1945) irodalomtörténész, 1927-től az OSZK munkatársa, majd 1943-tól a Kézirattár vezetője. A balfi munkatáborban meggyilkolták.
44. Waldapfel Eszter (1906–1968) történész, könyvtáros, 1933-tól az OSZK munkatársa, 1952–1957 között főigazgató-helyettese. 1958–1966 között az Országos Pedagógiai Könyvtár igazgatója volt.
45. Joó Tibor (1901–1945) történetfilozófus, publicista, könyvtáros. Szegeden szerzett bölcsészdoktorátust, 1929–1933 között a szegedi Egyetemi Könyvtár, 1933-tól az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa.
46. Hubay Ilona (1902–1982) könyvtáros, 1932-től az OSZK munkatársa. 1948-ban nyugdíjazták, 1951-ben édesanyjával kitelepítették, nyugdíját megvonták. 1960-tól Nyugat-Németországban élt, a müncheni Bajor Állami Könyvtár ősnomtatványtárának volt munkatársa.
47. Fettich Nándor: i.m. 72. p. – Fitz Halász Gábor ügyében tett erőfeszítéseit részletesen tárgyalja HARASZTHY Gyula (Halász Gábor és az Országos Széchényi Könyvtár. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1976–1977. Szerk. Németh Mária. Bp., OSZK, 1979. 183–215. p.) és FÖLDESI Ferenc (Könyvtár a magasban – Halász Gábor. In: Eltiporva. A vészkorszak és az Országos Széchényi Könyvtár. Szerk. Ujváry Gábor. Bp. OSZK, 2014. 42–63. p.) – Itt érdemes

- megemlíteni, hogy Fitz is aláírta a Radnóti Miklós munkaszolgálat alóli felmentését kezdeményező 1943-as beadványt. (FERENCZ Győző: Radnóti Miklós élete és költészete. Bp. Osiris, 2005. 582–583. p.)
48. HUBAY Ilona: Joó Tibor 1901–1945 = Magyar Könyvszemle, 69. évf. 1945. 123. p.
49. Huszár Lajos (1906–1987) numizmatikus, 1929-től az MNM Éremtárának munkatársa, 1955-től 1968-ig vezetője, címzetes egyetemi tanár
50. Tasnádi-Kubacska András (1902–1977) paleontológus, az MNM Őslénytárának munkatársa 1931-től, 1941–1945 az MNM elnöki taticára, 1945–1949-ben a Természettudományi Múzeum főigazgatója és 1945–1946-ban az MNM alelnöke. 1950-től 1973-ig a Magyar Állami Földtani Intézet gyűjteményi vezetője volt.
51. Goriupp Alisz (1894–1979) könyvtáros, bibliográfus. 1917-től nyugdíjazásáig, 1960-ig az OSZK munkatársa, a Nyomatványtár vezetője, a kurrens Magyar Nemzeti Bibliográfia szerkesztője.
52. Fettich Nándor: i.m. 133–134. p.
53. Bisztrai Farkas Ferenc (1903–1966) művészettörténeti szakíró, politikus, 1939-ben a Nemzeti Parasztpárt alapító tagja. 1945-től a Budapesti Nemzeti Bizottság tagja, nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő. 1948-tól visszavonul a politikától. 1956. november 1-jétől a Petőfi Párt (a Nemzeti Parasztpárt jogutóda) főtitkára és a Nagy Imre-kormány államminisztere volt.
54. Fettich Nándor i.m. 134–135. p. – Zichy István gróf (1879–1951) régész, történész, festőművész. 1934–1944 között az Országos Magyar Történeti Múzeum főigazgatója volt, 1944-ben németellenes magatartása miatt leváltották, 1948-ban nyugdíját megvonták.
55. Hubay Kálmán (1902–1946) szélsőjobboldali újságíró, politikus. 1946-ban háborús és népellenes bűnökért a Népbíróság halálra ítélte, és kivégezték.
56. Népszava, 73. évf. 1945. április 21. 6. p.
57. Rédey Tivadar (1885–1953) irodalomtörténész, kritikus, könyvtáros. 1910-től az OSZK munkatársa, 1935–1945 között főigazgató-helyettese. 1945-ben nyugdíjba vonult.
58. FL XVII-1513. 6/1945. április 23-ai jegyzőkönyv
59. FL XVII-1513. 6/1945. április 23-ai jegyzőkönyv
60. Deér József (1905–1972) történész, egyetemi tanár, 1941–1945-ben a Magyar Történettudományi Intézet igazgatója. 1948-tól Svájcban élt, a berni egyetem professzora volt.
61. FL XVII-1513. 6/1945. április 23-ai jegyzőkönyv
62. Kozocsa Sándor (1904–1991) irodalomtörténész, könyvtáros, bibliográfus, 1926-tól nyugdíjazásáig, 1964-ig az OSZK munkatársa
63. FL XVII-1513. 6/1945. április 23-ai jegyzőkönyv
64. Droszt Olga (1906–1951) könyvtáros, bibliográfus. Szege-den szerzett bölcsészdoktori címet, 1934-től az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, a Magyar Könyvészet szerkesztője. A Rácz Ágnestől kapott adat szerint – amelyet ezúton is köszönök – a VKM 1950. június. 29-én a tényleges szolgálata alól azonnali hatállyal felmentette, és rendelkezési állományba helyezte, 1950. szeptember 14-én nyugdíjazták. (OSZK Irattár 653/1950.)
65. Kner Erzsébet (1897–1998) könyvkötőművész, Kner Imre testvére. 1925-től volt Budapesten könyvkötő-műhelye. 1949-től az Amerikai Egyesült Államokban élt.
66. Honti János (1910–1945) folklorista. 1936–1944 között az OSZK munkatársa. 1945-ben munkaszolgálatosként hunyt el.
67. Haiman György (1914–1996) tipográfus, könyvművész, Kner Imre unokaöccse. 1968–1983 között az Iparművészeti Főiskola Typografikai Tanszékének vezetője volt.
68. FL XVII-1513. 6/1945. április 23-ai jegyzőkönyv
69. Eppler Erzsébet (??) 1942-től volt az OSZK munkatársa. A Rácz Ágnestől kapott adat szerint – amelyet ezúton is köszönök – 1948-ban Londonban volt ösztöndíjas, a British Museumban kutatott, azután nem tért haza.
70. FL XVII-1513. 6/1945. április 23-ai jegyzőkönyv
71. Posonyi Erzsébet (1897–1971) könyvtáros, irodalomtörténész. Az OSZK munkatársa volt, 1957-ben vonult nyugdíjba.
72. FL XVII-1513. 6/1945. április 23-ai jegyzőkönyv
73. NÉMETH Mária: Az Országos Széchényi Könyvtár értékeinek mentése a második világháború közepétől, 1942-től 1946-ig In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1994–1998. Szerk. Kovács Ilona. Bp. OSZK, 2000. 299–321. p.
74. FL XVII-1513. 6/1945. április 23-ai jegyzőkönyv
75. FL XVII-1513. 6/1945. április 23-ai jegyzőkönyv
76. Tolnai Gábor (1910–1990) irodalomtörténész, 1934–1943 között az OSZK munkatársa, 1945–1947-ben az MNM Elnöki Hivatalának vezetője, 1947–1948-ban az OSZK főigazgatója.
77. Kósa János (1914–1973) történész, újságíró. 1937-ben

- bölcsészdoktori oklevelet szerzett, 1940–1943 között tanársegéd a budapesti Tudományegyetemen. 1945-en újságíró, 1947 egyetemi magántanár Szegeden. 1949-ben elhagyta az országot, Kanadában, majd az Amerikai Egyesült Államokban élt, a bostoni Harvard Egyetem kutatója volt.
78. FL XVII-1513. 6/1945. április 23-ai jegyzőkönyv
79. FL XVII-1513. 36/1945. május 7-ei jegyzőkönyv
80. FL XVII-1513. 36/1945. május 7-ei jegyzőkönyv
81. Máté Károly (1896–1987) irodalom- és sajtótörténész. Középiskolai tanár, 1933-tól a pécsi Egyetem magántanára, 1934-től az Egyetemi Nyomda igazgatója. 1949-ben leváltották, kiadói szerkesztőként dolgozott 1956-ig, nyugdíjba vonulásáig.
82. Balogh József (1893–1944) irodalomtörténész, klasszika-filológus, a Magyar Szemle Társaság főtítkára. Az angolszász politikai orientáció híve volt, 1944 áprilisában a Gestapo meggyilkolta.
83. Kner Imre (1890–1944) tipográfus, a gyomai nyomda tulajdonosa, 1944-ben deportálták.
84. FL XVII-1513. 36/1945. május 7-ei jegyzőkönyv
85. Tápay-Szabó Gabriella (1902–1961) művelődéstörténész. A szegedi egyetemen szerzett bölcsészdoktori oklevelet. 1934-től az MNM Történeti Múzeumának munkatársa, 1950-től az újkori osztály vezetője volt.
86. Berczeli Anselm Károly (1904–1982) író, költő. Bölcsészdoktori oklevelet szerzett, folyóiratok munkatársa volt. 1938-tól az OSZK könyvtárosa, 1942-től a VKM tisztviselője. 1945 után ismét az OSZK munkatársa, 1950-ben nyugdíjazták.
87. FL XVII-1513. 36/1945. május 7-ei jegyzőkönyv
88. FL-XVII-1513. 36/1945. május 7-ei jegyzőkönyv
89. FL-XVII-1513. 36/1945. május 7-ei jegyzőkönyv
90. FL-XVII-1513. 36/1945. május 7-ei jegyzőkönyv
91. FL-XVII-1513. 35/1945. (a bizottság működésére vonatkozó palliumban)
92. Vayer Lajos (1913–2001) művészettörténész. 1936–1945 között a Szépművészeti Múzeum munkatársa, 1945 után egyetemi tanár volt, akadémikus.
93. FL-XVII. 1513. 61/1945. május 14-ei jegyzőkönyv
94. FL-XVII-1513. 36/1945. május 7-ei jegyzőkönyv
95. FL-XVII-1513. 38/1945. május 7-ei határozat
96. Bató Józsefné Ferenczi Sári (Sára) (1887–1952) tanár, könyvtáros. Magyar-francia szakos középiskolai tanár, 1944-től az OSZK munkatársa, 1950-ben a könyvtár szociálpolitikai felelőseként az üzemi bizottság tagja volt.
97. FL-XVII-1513. 230/1945. június 21-ei jegyzőkönyv
98. FL-XVII-1513. 570/1945. október 17-ei jegyzőkönyv
99. Rátz Jenő (1882–1949 vagy 1952 katonatiszt, politikus. 1944-ben miniszterelnök-helyettes, júniusban felmentését kérte. 1945-ben Németországba menekült, háborús bűnösnek kiadták. Először halálra ítélték, majd kegyelemből életfogytig tartó börtönre ítélték. A váci börtönben halt meg 1949-ben vagy 1952-ben.
100. Hubay Ilona vallomása 1945. május 3., az FL.XVII-1513, Nyilatkozatok, határozatok feliratú dobozban található.
101. OSZK Irattár 75/1945.

Beérkezett: 2015. március 26.

Megjelent a Könyvtárvilág, az MKE webmagazinjának 2015. 4. száma

Ízelítő a tartalomból:

Szervezeti élet – A szervezők és a szekciók részletes beszámolói a Vándorgyűlésről, díjak, kitüntetések, elismerések

Szakmai műhely – Létezik-e könyvtár katalógus nélkül? – személyes beszámoló az Utrechti Egyetemi Könyvtár nagy port felvert projektjéről

Ötágú síp – Az iskola és a könyvtár szerepe a szlovákiai magyarok identitás-megőrzésében

Portré – Laki-Lukács László könyvtáros, helytörténeti kutató, vázonszöveg.

(Katalist, 2015. szeptember 15. Kórody Judit híre)

Könyvtár – a könyvtár előtt

Az ELTE Egyetemi Könyvtár „őskönyvtára” (1561–1635)

KNAPP Éva

A tekintélyes európai történeti gyűjteményeket őrző könyvtárak egyik legféltettebb kincse saját állományuk legkorábbi rétege. Az őrzőhelyek ezeknek a dokumentumoknak a körét különös figyelemmel tartják számon, folyamatosan kutatják és igyekeznek – akár saját állományukból, akár külső forrásból – időről-időre újabbakkal kibővíteni.¹ A történeti Magyarország egyik legrégebben alapított (1561), több mint negyedfélszáz éve jogfolytonosan működő kora-új-kori könyvtára az ELTE Egyetemi Könyvtár (budapesti Egyetemi Könyvtár).² Gyűjteménye – mindezenekelőtt a régi könyvek nemzetközileg elfogadott korszakhatáráig, 1800-ig megjelent állománya – dokumentálja a Kárpát-medence egészének művelődés-, könyv- és könyvtártörténetét, s a kulturális emlékezet megtestesítőjeként szerepet játszik a mindenkori magyar társadalom történetiségének tudatosításában. Az Egyetemi Könyvtárat fenntartó jogelődök között kiemelkedő szerepe volt a jezsuita rendnek. Már a Pázmány Péter által alapított (1635) jezsuita egyetem működésének kezdete előtt, az Osztrák–Magyar Jezsuita Provincia keretében tevékenykedő, elsősorban oktató rendtagok közül számosan megfordultak és rövidebb-hosszabb ideig tevékenykedtek

a későbbi Egyetemi Könyvtár „elő-gyűjteményét,” „ősállományát”, „egyetemi könyvtár előtti könyvtárát” őrző és módszeresen gyarapító rendi intézményekben, Nagyszombatban (Trnava, ma Szlovákia, 1561–1567, 1615–1635), Turóc-Znióváralján (Kláštor pod Znievom, ma Szlovákia, 1586–1598), valamint Vágsellyén (Šal’a, ma Szlovákia, 1598–1605). Ők nem csupán használták a könyvtárat, hanem folyamatosan formálták annak arculatát az első hazai jezsuita letelepedéstől (1561) feloszlásukig (1773), az egyetem és a könyvtár Mária Terézia-féle államosításáig.

A nagyszombati egyetem alapítása előtti időben a könyvtári állomány – a folyamatos jezsuita rendi használat mellett – mindezenekelőtt a középszintű oktatást igyekezett szolgálni. Az állományt gondozó XVI. századi könyvtárosok közül mindössze kettőnek a nevét (*Florentius Morus*, *Casparus Mallius*) ismerjük. Az 1601–1635 között tevékeny könyvtárosok közül sem maradt fenn mindegyikük neve, közülük ismeretes *Szednik János*, *Jászberényi Tamás*, *Opazevski Pál*, *Némethi Jakab*, *Helesfényi Pál* és *Thuroczi Illés*.³ Az egyetemalapítás előtti néhány évben a részben általuk tervszerűen bővített könyvanyag jelentős mértékben

megalapozta és segítette a későbbi, egyetemen folyó oktató tevékenységet.

Közismert tény, hogy a budapesti Egyetemi Könyvtár több szakterületet átfogó gazdag állományt őriz, mely a jezsuita rend feloszlását (1773), majd a II. József-kori szerzetesrendek működését felfüggesztő éveket követően a királyi rendelkezéseknek megfelelően többszörösére bővült. Ezáltal a könyvtár hosszú időre, elsőként a magyarországi könyvtártörténetben – mai fogalomhasználattal élve – nemzeti könyvtári funkciót kapott, melynek következtében a gyűjtemény az európai és a magyar kulturális örökség részeként képes dokumentálni több évszázad történetét. Az 1800 előtti úgynevezett régi állomány, a tulajdonképpeni törzsgyűjtemény, sokrétű, egymástól eltérő jellegű, kisebb-nagyobb részgyűjteményekből tevődik össze. Ezek közül ma több részgyűjtemény együttesen őrzi az egyetem megalapítása előtről származó, úgynevezett ősellományt (antiquissima, 1561–1635).⁴

A részgyűjtemények közül az ősellomány tekintében elsőként a kódextár, valamint a szakrendbe sorolt kötetes kéziratokból a kéziratok katalógusok érdemelnek említést. 1628 óta tartozik például az állományhoz az a Szepeességben a XV. század második felében készült, különféle műveket tartalmazó latin nyelvű kódex (Cod. Lat. 73), mely Szepeesszombatból (Spišská Sobota, ma Szlovákia) került a nagyszombati jezsuita könyvtárba.⁵ A kéziratok katalógusok között található az Egyetemi Könyvtár jogelődje, a nagyszombati jezsuita rendház könyvtárának 1630–1633 körül készült, ma ismert legkorábbi, címlap nélküli történeti katalógusa, melyet az egyetem megalapítását követően csaknem 1690-ig tovább használtak.⁶ A XVI–XVII. századi kéziratok közül kiemelést érdemel, hogy Pázmány Péter még életében (1635) a leendő egyetem könyvtárának ajándékozta grázi *Physica* [...] (Graecii, 1598–1599) című munkáját. A fehér pergamenkötésű, fólió alakú kézirat első levelének rektóján olvasható az 1635-ből származó ajándékozási bejegyzés a nagyszombati jezsuita kollégium részére.⁷

Az Ősnyomtatványtárban, mely jelenlegi ismereteink szerint az ország harmadik legjelentősebb Ősnyomtatvány-gyűjteménye (Incunabula),⁸ található meg – *Dümmerth Dezső* kutatási eredményét elfogadva – az az ősnyomtatvány, mely a könyvtár ma is fellelhető, legrégebben, 1586–1589 között beszerzett és máig folyamatosan megőrzött kötete. Ez az egyik jogelőd könyvtárban, Turóc-Znióvárálján már használt kolligátum a jezsuita oktatásban a XVI. századi

kezdetek óta Európa-szerte használt tankönyvnek számított.⁹ Ugyancsak a turóc-znióváráljai állományból származik a Thuróczy krónika brünni kiadásának (1488) egyik példánya, melyet a nagyszombati *Franciscus Zabo* ajándékozott 1590-ben a jezsuita könyvtárnak.¹⁰

A könyvtár 1711 előtt megjelent magyar nyelvű, magyarországi és magyar szerzők által írt hungaricum-nyomtatványai (Régi Magyar Könyvtár – RMK) között – a Thuróczy-krónika mellett – több olyan munka található, mely egyúttal az ősellományhoz tartozik. Így például Vágsellyén 1600-ban készült a tulajdonosi bejegyzése annak az Antwerpenben 1575-ben kinyomtatott, két művet tartalmazó kötetnek, melyben a szöveg egy részének gondozását a nagyszombati születésű *Zsámboky János* végezte.¹¹ Pázmány Péter egykorán több nyomtatványával ajándékozta meg a nagyszombati jezsuita könyvtárat, így például *Az igazságnak győzedelme* (Pozsony, 1614 – RMK I 65) egyik példányának címlapjára 1615-ben írtak Nagyszombatban tulajdonosi bejegyzést, s a *Kereztieni feleletben* (Graecii, 1617 – RMK I 50) is 1615-ből származik a „Societas Jesu” bejegyzés. Annak ellenére, hogy ezeket a köteteket a gyűjtemény felállítása óta (1876) többször katalogizálták és a hazai tudományos kutatásban sem mellőzték, időről-időre újabb és újabb kötetekről állapítható meg, hogy már 1635 előtt is az állományhoz tartoztak.¹²

Az ősellomány legtöbb kötete a könyvtár XVI. és XVII. századi gyűjteményében található. E két gyűjteményhez tartoznak az úgynevezett nem hungaricum nyomtatványok, melyek között nincs magyar nyelvű, Magyarországon vagy magyar szerzőtől kiadott munka.¹³ A módszertanilag is körültekintően megalapozott könyvészeti vizsgálatok során ebből a két állományrészről folyamatosan azonosíthatók az ősellomány részeként eddig még nem regisztrált nyomdatermek. Így például egy megjelenés előtt álló a tanulmányban további három XVI. századi (antikva) és tizenöt XVII. századi (barokk) nyomtatványról vált megállapíthatóvá az antiquissima-jelleg.¹⁴

A történelmi korszakokon átívelő könyvtárosi igyekezet egyik alapvető célkitűzése a dokumentumok autopszián alapuló, lehetőség szerinti minél teljesebb számba vétele. Különösen igaz ez a történeti gyűjtemények korai állomány-részeinek az elkülönítésekor. Az Egyetemi Könyvtár ősellományához tartozó újabb nyomtatványok feltárását elsősorban az elmúlt években egyre gyarapodó számú, szisztematikus irodalom-, könyv- és könyvtártörténeti alap kutatások eredményezték, eredményezik. Ez a ma már tekin-

télyes számú, ilyen jellegű könyvészeti minőségében regisztrálatlan nyomtatvány¹⁵ bizonyítja, a kutatás tovább folytatható. E kiadványok elsőszámú, legfontosabb őrzőhelye természetesen maga az ELTE Egyetemi Könyvtára. Ugyanakkor nem szabad szem elől téveszteni a relevánsnak tűnő további állományokat sem, mindenekelőtt azokat a szlovákiai magyar és magyar vonatkozású dokumentumokat őrző gyűjteményeket, melyekben ott maradtak/maradhattak (például Nagyszombat) vagy bekerültek/bekerülhettek (például Pozsony-Bratislava, Turócszentmárton-Martin) az ősállomány egyes további darabjai.

Az újabban „elkülönített,” összesen negyven antiquissima/ősállomány-kötet meghatározó sajátossága természetesen azonos a már korábban számba vett, e gyűjteményhez tartozó dokumentumokéval: a bennük található kéziratos bejegyzéseket egy vagy több könyvtáros készítette, aki(k)nek feladatait és katalógus-készítő munkáját az előírások részletesen szabályozták.¹⁶ Esetenként sor került a korábbi bejegyzések javítására, illetve „tovább írására” is, amely munkafolyamat egyértelműen visszautal az egyetem alapítása előtti állományrendezésekre és az ezekkel egybekötött katalógizálásokra.¹⁷ Az újonnan alkalmazott, alapvetőnek tűnő módszertani különbség mindenekelőtt az a korábbi kutatáshoz képest, hogy igyekeztem kiterjeszteni a figyelmet az ősállományhoz sorolandó/sorolható úgynevezett bizonytalan, kérdéses kötetekre is, mely a témában elvégezhető, elvégzendő kutatás további ígéretes területét jelentik.

Az újabb negyven kötet – leszámítva egy munkát, melyről nem dönthető el pontosan, hogy Vágsellyén 1600-ban vagy Nagyszombatban 1635 előtt vették-e állományba¹⁸ – megoszlása a következő.

<i>A tulajdonosi bejegyzés éve:</i>	<i>Nyomtatványok száma:</i>
Antiquissima Selliensis	
1600	1
1601	1
Antiquissima Tyrnaviensis	
1617	1
1618	1
1619	1
1627	1
1628	3
1632	16
1633	1
1634	3
1635	10

A táblázat alapján szembevetendő a tulajdonosi bejegyzések „kimagasló” száma 1632-ből és 1635-ből. Az 1632-es év tizenhat újabb bejegyzése mindenekelőtt a könyvtár nagyszombati újra rendezésével és a katalóguskészítéssel magyarázható. Az 1635-ös év az egyetem megalapításának az éve, a könyvtári állományt ekkor minden valószínűség szerint igyekeztek számottevően tovább bővíteni, készülve az első oktatási évre, s ez megmagyarázza a tíz új bejegyzést. A két „kimagasló” számra további lehetséges magyarázat, hogy ezekben az években bejegyezték a már korábban beszerzett, valami okból még nem regisztrált nyomtatványokat is azon a módon, hogy nem a beszerzés évét, hanem a bejegyzés évét tüntették fel úgy a kötetek tulajdonosi bejegyzéseiben, mint a katalógusban.¹⁹ A kötetek közül több tartalomilag is összetartozik, s ezeknek általában a kötése is azonos. Utóbbiak esetében a tulajdonosi bejegyzések egykori készítőinek gyors és némileg felületes munkájára utal az a körülmény, hogy a több kötetes művek minden egyes kötetébe „elfelejtettek” megfelelő bejegyzést készíteni. Ezt a tényt megerősíteni látszik a kötetek azonosíthatósága a XVII. századi történeti katalógusokban.

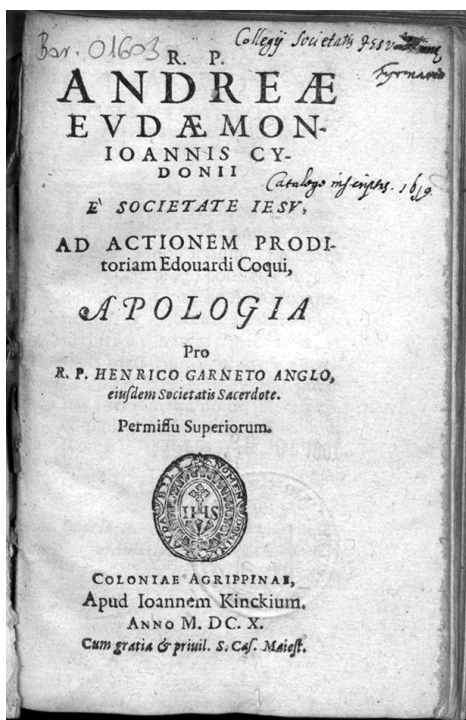
1. ábra

Ant.5489 - Pontificale Romanum [...], Romae, 1595 -
Címlap a tulajdonosi bejegyzéssel

3. ábra

Bar.02227 - Jacques Gualtier, Tabula chronographica [...], Colinae, 1616 - Címlap a tulajdonosi bejegyzéssel

2. ábra

Bar.01603 - Andreas Eudaemon-Joannes, Ad actionem proditoriam Edouardi Coqui Apologia [...], Coloniae, 1610 - Címlap a tulajdonosi bejegyzéssel

Jegyzetek

1. Így például Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek. Vö. Alwin Müller-Jerina, Bestandgeschichte HAB = Lexikon zur Geschichte und Gegenwart der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, hrsg. von Georg Rupprecht und Sabine Solf, Wiesbaden, Harrassowitz, 1992, 26–27.
2. Vö. például, DÜMMERTH Dezső, A budapesti Egyetemi Könyvtár gyűjteményének keletkezése (1561–1635) Magyar Könyvszemle 79 (1963) 43–58; TÓTH András – VÉRTESY Miklós, A budapesti Egyetemi könyvtár története (1561–1944), Budapest, Egyetemi Könyvtár, 1982.
3. Vö. KNAPP Éva, A 450 éves Egyetemi Könyvtár könyvtárosai a jezsuita korszakban (1561–1773) = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei XIV–XV (2011) 111–142.
4. Vö. A nagyszombati egyetemi könyvtár az alapításkor, 1635, szerk., bev. Farkas Gábor Farkas, Szeged, Scriptum Rt., 2001.
5. Tulajdonosi bejegyzés az első levél rektóján: Collegij Tyrnue[n]sis Socie[ta]tis Jesu 1628.
6. Jelzete J 1, [Catalogus Collegij Tyrnaviensis Soc. Jesu, ordine alphabetico auctorum, 1630–1633 között?].
7. Jelzete F6, Pázmány Péter, Physica [...], (Graecii, 1598–

- 1599), bejegyzés az első levél rektóján: Hic tractatus philosophicus in libros Physicos Aristotelis et alios, ab ipso fundatore academiae, qui Graecii eos composuit et dictavit, collegio Tyrnaviensi donatus est. Anno 1635. Vivat memoria cardinalis Pázmány.
- 8 Az 1051 mű (1205 bibliográfiai egység) leírása elektronikus formában is elérhető.
- 9 Jelzete Inc. 256, Marcus Tullius Cicero, *Epistolae ad familiares*, Velence, 1487, A. de Paltaszichis – korábban egybekötve egy XVI. századi Cicero, *Epistolae ad familiares*, Párizs, 1557, apud Audoëneum Parvum, kiadással, Ant. 4297.
- 10 A Thuróczy krónika egyúttal a hungaricum-nyomtatványok gyűjteményéhez is tartozik, jelzete Inc. 338. További antiquissima-ösnyomtatványok például: Inc. 25, Inc. 46, Inc. 278, Inc. 738.
- 11 Jóannés Stobaios, *Eclogarum libri duo* [...] – Geórgios Gemistos Pléthon, *De rebus Peloponens.* [...], Antverpiae, Ex Officina Christophori Plantini, 1575. Jelzete RMK III 142.
- 12 Vö. például, KNAPP Éva, A budapesti Egyetemi Könyvtár 1635 előtti ősszállományának újabb húsz kötete = *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei* 16 (2013) 55–103 (2. kiadás, 2014), Nr. III, X.
- 13 KNAPP Éva, A budapesti Egyetemi Könyvtár két törzsgyűjteménye, XVI–XVII. századi nem hungaricum nyomtatványok = *Könyvtári Figyelő* 58 (2012) 299–310.
- 14 KNAPP Éva, A budapesti Egyetemi Könyvtár 1635 előtti ősszállományának újabb kötetei, II. = *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei* 17 (2016) [Megjelenés alatt]
- 15 A statisztikai számvetést lásd, Knapp, i. m. (11. jegyzet) 55–56.
- 16 *Compendium privilegiorum, et gratiarum Societatis Iesu, Romae*, In Collegio Romano eiusdem Societatis, 1615, 131–133; *Regulae Societatis Iesu. Auctoritate Septimae Congregationis Generalis auctae, Romae*, In Collegio Romano eiusdem Societatis, 1616, 242–244.
- 17 A jelzett könyvtári munkálatok – bár minden bizonnyal egykorán is törekedtek a teljességre – közel sem voltak teljeseek, mint arra az 1690. évi nyomtatott úrlapokra készített nagyszombati katalógus ugyancsak nyomtatott címlapján az alcím is utal. Vö. Vértessy Miklós, *Az Egyetemi Könyvtár 1690. évi katalógusa*, *Magyar Könyvszemle* 73 (1957) 368–372.
- 18 Az erősen roncsolt kötet további, feltételelesen kikövetkeztetett bejegyzése az 1600-as évre utal. Ez kapcsolatban állhat egy korábbi, részleteiben ma még nem ismert állományrendezéssel, mely jelenleg katalógusból nem, csupán a számba vett bejegyzésekből következtethető ki.
- 19 Vö. DÜMMERTH Dezső, A budapesti Egyetemi Könyvtár állományának alapjai, *Magyar Könyvszemle* 80 (1964) 292–309.

Beérkezett: 2015. június 3.

Magyar tag az IFLA Irányító Testületében

Az MKE elnökét, Barátné dr. Hajdu Ágnes tanszékvezető egyetemi docenst beválasztották az IFLA Governing Board (GB) tagjai közé a 2015–2017-es ciklusra. Magyar nemzetiségű képviselő ilyen magas pozíciót még nem töltött be az IFLA szervezetében.

(Katalist, 2015. május 29. Gerencsér Judit híre alapján)

1938 (plusz–mínusz egy repertórium)

2014-ben jelent meg Borsos Attila – Kertész Gyula:
1737 (plusz – mínusz egy repertórium), című műve,
mely azóta 201 új bibliográfiával bővült, ezért
a Magyar Elektronikus Könyvtárban ezen az új címen
1938 (plusz – mínusz egy repertórium) érhető el.

Elérhetősége: <http://mek.oszk.hu/13400/13481/13481.htm>

A repertóriumokat továbbra is gyűjti: Borsos Attila (borsos@oszk.hu)

Könyvtári szolgáltatási platformok, avagy ami az IKR-ek után következik

DANCS Szabolcs

Bevezető

Az egyre inkább hibriddé váló könyvtári gyűjtemények közös rendszerkeretben történő kezelésének igénye, a – Google által inspirált – finomodó keresési technikák előretörése a könyvtári technológiák gyors – a hagyományos terminológiát is immáron átszabó – átalakulását hozta. A műszaki fejlődés háttérében közben csöndesen zászlót bontott, és elindult az új bibliográfiai forradalom: az IFLA által kidolgozott FRBR entitás-kapcsolat modell¹ (illetve annak utóbbi kiterjesztései a besorolási rekordok (FRAD²), valamint tárgyszavak (FRSAD³) vonatkozásában) lefektette a hagyományos címleíráson már messze túllépő „metaadat-menedzsment” alapkövetelményeit. Megjelent a bibliográfiai leírás új szabványa, az RDA⁴, és a nemzeti könyvtárak világszerte árgus szemekkel figyelik, kiknek miként sikerül a modell implementálása, kik lesznek a metaadatkezelés forradalmának valódi úttörői.⁵

Jelen cikkemben néhány mérvadónak tekinthető, átfogó tanulmányt alapul véve törekszem a meghatározó könyvtárinformatikai trendek bemutatására, illetve néhány fogalom terminológiai tisztázására, emellett kitérek néhány konkrét termék (könyvtári szolgáltatási platform, illetve discovery eszköz) rövid ismertetésére, a beszerzés fontosabb szempontjai és a piaci helyzet fölvezetésére, valamint – végül – a fontosabb szabványok, szabályzatok, modellek felsorolására.

Meghatározó trendek

A könyvtári automatizálás legújabb jelenségeivel foglalkozó szakemberek egyetértenek abban, hogy az új könyvtár-informatikai megoldások felbukkanása mindenekelőtt az eltérő formátumú, nyomtatott és elektronikus források egységes keretben történő kezelésének (gyarapításának, feltárásának, hozzáférhetővé tételének) igényére vezethető vissza. *Yongming Wang és Trevor A. Dawes* 2012-ben megjelent tanulmányukban⁶ a könyvtári automatizálás első évtizedeit követő jelentős változások közül a következőkre hívják fel a figyelmet: forrásoldalon megtört a nyomtatott dokumentumok dominanciája (főként a felsőoktatási szférában), elkezdődött az elektronikus források egyre nagyobb térnyerése (digitális gyűjtemények, repozitóriumok megjelenése); szolgáltatási oldalon ezzel egyidejűleg felmerült a Google-típusú keresés, valamint az azonnali és minél egyszerűbb hozzáférés igénye. *Marshall Breeding* 2007-es cikkében⁷ a következő trendeket vázolta:

- ◎ a digitális gyűjtemények növekedése;
- ◎ a felhasználói felületekkel kapcsolatos elvárások változásai;
- ◎ az adat és a szoftver újfajta megközelítése (ld. SaaS és PaaS-modell).

*Andrew Pace*⁸ ezek mellett említi még a webalapú tartalmak, licencelt adatforrások, digitálisan született dokumentumok kezelését, illetve a nyílt forráskódú megoldások felbukkanását (pl. Open Archive Initiative (OAI), DSpace, Koha).

Wang és Dawes a fentiekből vezetik le az újgenerációs IKR-ek igényét, amelyekkel szemben a legfőbb elvárások szerintük: a hibrid gyűjteményű könyvtárak támogatása (nyomtatott és elektronikus tartalmak egységes keretben való kezelése), a web platformként alkalmazása, továbbá megfelelés a SaaS vagy PaaS igényeinek:

Software-as-a-Service (SaaS)

- „szolgáltatott szoftver (gyakran „on-demand software,” azaz lekérhető szoftver) olyan szoftverszolgáltatási módszer, amelynél a szoftvert és a kapcsolódó adatokat központilag tárolják (tipikusan egy felhőben) ugyanakkor a felhasználói hozzáférések egy vékony kliensen keresztül zajlanak, amely leggyakrabban valamilyen web-böngésző alkalmazás”⁹

Platform-as-a-Service (PaaS)

- „A Platform szolgáltatás (angolul Platform as a Service vagy PaaS) a felhőalapú számítás-

technika egy szolgáltatási modellje, amely egy platformot és egymásra épülő szolgáltatásokat kínál felhasználásra. A szolgáltatás felhasználói a szolgáltató eszközeivel hoz létre egy alkalmazást. A felhasználó ellenőrzése alatt áll a szoftver telepítése és konfigurációja. A szolgáltató a hálózatot, a szervereket, a tárhelyet és az egyéb szolgáltatásokat biztosítja.”¹⁰

Ami a közelebbi múlt tendenciáit illeti, *Breeding* 2013-ra vonatkozó 2014-ben megjelent jelentésében¹¹ a fokozódó versenyre hívja fel a figyelmet, mindeelőtt az újgenerációs könyvtári szolgáltatási platformok és a továbbfejlesztett integrált könyvtári rendszerek értékesítéséért folytatott küzdelemre, valamint a discovery szolgáltatások fejlesztésére. *Breeding* szerint a kínálat 2013-ban igencsak sokszínű volt: a nyílt forráskódú megoldásoktól a saját tulajdonú rendszerekig; a felhőtechnológián alapulóktól a helyi eszközökön futó rendszerekig; az elsőfelhasználós (early adoption) fázisba lépő újgenerációs rendszerektől a továbbra is életképes – a nyomtatott mellett az e-könyvek kezelésére is alkalmas – IKR-ekig terjedt. Jelentősnek nevezhető elmozdulás volt tapasztalható ugyanakkor a felhőalapú technológiák, illetve a SaaS üzleti modell elfogadása irányában. Ami az utóbbit illeti, bár magasabb előzetes költséggel jár (a szoftverlicenc és a működtetés éves előfizetési díja formájában), idővel megtérül, ha a kiadásokat a helyi szerverek és infrastruktúra beszerzési és fenntartási költségeihez mérjük. Eleve SaaS-alapú rendszer az Ex Libristől az *Alma*, az OCLC-től a *WorldShare Management Services*, valamint általában a discovery szolgáltatások. A szerveralapú IKR-ek esetén is egyre több könyvtár választ hoszttalapú szolgáltatást ahelyett, hogy új eszközt vásárolna az elavuló helyett. Fontos tényezőként határozza meg *Breeding* a regionális, országos stb. kiterjedésű infrastruktúra-szolgáltatást célzó projektek elterjedését. E kezdeményezések a szállító cégek szempontjából a „győztes mindent visz” forgatókönyv alapján valósulnak meg. A jelenséghez kapcsolódó trendek: növekvő konzorciumok, városi könyvtári szolgáltatások egybeolvasása stb. A megvalósítás jól skálázható, komplex implementálási forgatókönyvek végrehajtására alkalmas rendszereket igényel. Példák: Illinois Heartland Library System (Polaris-alapon, 2012); Dantek országos rendszer a nyilvános és iskolai könyvtárak számára Dániában; Észak-Írországból a SirsiDynix nyert (minden nyilvános könyvtárra kiterjedő rendszert hoznak létre); az Ex Libris Alma terméke a 37 tagú Orbis Cascade Alliance kooperatív (osztott)

rendszer alapja. A nagy kiterjedésű rendszerek száma várhatóan csak szaporodni fog, mivel ezek költség- és erőforrás-kímélők.

Újgenerációs integrált könyvtári rendszer (IKR) vagy könyvtári szolgáltatási platform (KSzP)?

Wang és Dawes 2012-es cikkükben az új könyvtár-informatikai trendek kapcsán kibontakozó technológiai megoldásokról szólva az integrált könyvtári rendszerek új generációját emlegetik. Az újgenerációs IKR-ek két fő pillére szerintük: 1) a források formátum- és elhelyezés-semleges, átfogó és egységes kezelése; 2) szolgáltatásorientált architektúra (service oriented architecture, SOA modell).

A szerzők több szakértő bevonásával készült felmérés¹² nyomán a következő elvart, beépített funkcionálisokat sorolják fel az IKR-ekkel kapcsolatban:

- read-only (csak olvasásra) hozzáférés biztosítás az adatokhoz lehetőleg egy nyílt forráskódú adatbázis-kezelő (pl. a My SQL) segítségével;
- standard kommunikáció az IKR-rel lehetőleg egy API-n, alkalmazásprogramozási felületen keresztül;
- szabványos rendszerek, nagyobb biztonsággal és teljesebb dokumentációval;
- az IKR futtatásának lehetősége a könyvtár által választott tetszőleges hardveren vagy szerverkörnyezetben;
- nagyobb interoperabilitás a könyvtáron belüli (pl. szállítói komponensek, saját fejlesztések) és kívüli rendszerekkel (pl. portálokkal, megosztott könyvtári rendszerekkel, mint az OCLC);
- jelentősebb különbségtétel a (könyvtári munkafolyamatokat támogató) IKR és a (szofisztikált keresőeszközként működtetendő) OPAC között;
- egységes keresőfelület létrehozása minden gyűjteményrész számára, formátumtól függetlenül, a leginkább kurrensnek számító technológiák felhasználásával.

A szerzők szerint az újgenerációs IKR-ek négy kritikus jellemzője a következő:

1. *Átfogó könyvtári forráskezelés* (a források formátum- és elhelyezés-semleges, átfogó és egységes kezelése): az elektronikus forráskezelő rendszerek (ERM)) nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Nem igazodtak a könyvtári munkafolyamatokhoz, így például párhuzamos (redundáns) gyarapítási műveleteket kellett végrehajtani a munkatársaknak.

2. *Szolgáltatásorientált architektúrán alapuló rendszer* (az IKR alapja a Service-Oriented Architecture, SOA): a SOA egymáshoz lazán kapcsolódó komponensek halmaza, amely a szolgáltatás egy jól definiált szintjét hozza létre; az egyes szolgáltatások egymással kommunikálnak (beleértve az adatcserét); a SOA webszolgáltatásokon (alkalmazások közötti adatcserére szolgáló protollok és szabványok gyűjteményein) alapul; a SOA-alapú IKR-ek egyik előnye a platform-függetlenség.
3. *Megfelelés az új könyvtári munkafolyamatok támasztotta kihívásoknak* (az elavuló, 10–15 éve fejlesztett rendszerek annak ellenére, hogy új verziók jelennek meg, továbbra is megkövetelik a dolgozóktól, hogy a régi munkafolyamatok szerint dolgozzanak) a legfontosabb elmozdulás, amelyben a rendszerek nem tudnak lépést tartani az elektronikus források számának növekedése; rugalmasabb, formátum-semleges munkafolyamatokra van szükség, amelyek a munkatársak részéről is eltérő megközelítést igényelnek.
4. *Újgenerációs discovery-réteg* (az elavult és korlátozott hatékonyságú OPAC keresési technológiák kiváltására): az eltérő könyvtári források (helyi nyomtatott állomány, speciális adatbázisok, kereskedelmi célú adatbázisok stb.) egyetlen, egységes felületen való kereshetővé tétele egyetlen keresőmező alkalmazásával (vö. Google), relevancia-alapú kereséssel, szűrési lehetőségekkel, rekordok közösségi taggelésének lehetőségével, perzisztens linkekkel, RSS feed alkalmazással, találati lista elmentési lehetőséggel, a kiválasztott rekordok standard bibliográfiai formátumban történő exportjának lehetőségével; továbbá az OPAC integrálásával, ellátva azt egy navigálhatóbb, testre szabható felülettel. Jelenleg ismert discovery megoldások: a Summon (Serials Solutions), a Primo (Ex Libris), a WorldCat Local (OCLC), az EBSCO Discovery Service és az Encore (Innovative Interfaces).

Carl Grant 2012 végén megjelent írásában¹³ már úgy fogalmaz, hogy az IKR-ek új generációjának elnevezése *library services platform*, azaz *könyvtári szolgáltatási platform* (KSzP).

Marshall Breeding a tárgyban írott tanulmányában¹⁴ a következő terminológiai alapvetést teszi: a könyvtárak által a gyűjteményük kezelésére alkalmazott termékeket *forráskezelő rendszereknek* hívjuk. Ebbe beletartoznak: a *könyvtári szolgáltatási platformok* (platforms), az *integrált könyvtári rendszerek*

(integrated library systems), az *elektronikusforrás-kezelő rendszerek* (electronic resource management systems), a *digitálisgyűjtemény-kezelő rendszerek* (digital collections management systems) stb. A KSzP fogalmát Breeding már 2011-ben bevezette, méghozzá a könyvtári forráskezelő rendszerek azon új csoportjára, amely az IKR-ektől eltérő megközelítésű fejlesztéseket foglalta magában. A fogalom bevezetésére vonatkozó első javaslatok így fogalmaz¹⁵: „Ezek a termékek könyvtár-specifikusak. Lehetővé teszik a könyvtárak számára, hogy szolgáltatásaikat belülről, beépített funkciók révén végezzék, vagy kívülről, az interoperabilitást és testre szabhatóságot támogató külső platformokon, webszolgáltatásokon és egyéb API-kon keresztül.”

A KSzP-k, ahogy azt Breeding megállapítja, lényegi módon eltérnek az IKR-ektől, ugyanakkor a fogalom által lefedett termékek is bizonyos mértékben külön-

bőznek koncepciójukat, technikai és funkcionális jellemzőiket tekintve. A KSzP-k más szóval az IKR-ekből hiányzó, az elektronikus dokumentumoknak a nyomtatottakkal egységesen való kezelését lehetővé tevő (formátum-semleges), a létező kiegészítő megoldásokat (pl. elektronikusforrás-kezelő rendszerek, digitálisobjektum-kezelők vagy linkfeloldók használata) kiváltó új típusú termékek. Grant szerint¹⁶ az IKR és a KSzP között a két legfőbb különbség: 1) a KSzP alkalmas a digitális gyűjtemények kezelésére (még az újrakonfigurált IKR-ek se voltak alkalmasok az e-tartalmak gördülékeny kezelésére); 2) a felhőtechnológia alkalmazása a KSzP-k részéről. A fogalom bevezetésének célja egy szállító-semleges terminus létrehozása volt a jelenség egységes kezelésére (szemben az egyes szállítók termékneveivel: Ex Libris: Unified Resource Management, OCLC: Web-Scale Management Service).

kategória	integrált könyvtári rendszer	továbbfejlesztett IKR	könyvtári szolgáltatási platform
forráskezelés	fizikai objektumok	nyomtatott és elektronikus források	elektronikus és fizikai objektumok
platformtechnológia	szerveralapú	szerveralapú	többügyletes SaaS
olvasói interfész	böngésző-alapú	böngésző-alapú	böngésző-alapú
felhasználói interfész	grafikus asztali	böngésző-alapú	böngésző-alapú
beszerzési modell	vétel	vétel, licenc	licenc
hosztolás	lokális (ASP)	lokális (ASP)	SaaS
interoperabilitás	kötegelte adatmozgatás, saját API	kötegelte adatmozgatás, REST-alapú API-k	API-k (főként REST-alapúak)
termékek	SirsiDynix Symphony, Millennium, Polaris	Sierra, SirsiDynix Symphony/BLUEcloud, Polaris, Apollo	WorldShae Management Services, Alma, ProQuest Intota, Sierra, Kual OLE
fejlesztési stratégia	barnamezős	barnamezős	zöldmezős (vagy vegyes)

1. ábra

Forráskezelő rendszerek összehasonlítása

Könyvtári Szolgáltatási Platform

Grant szerint¹⁷ a könyvtári szolgáltatási platformokkal kapcsolatban két fogalmat különösen fontos hangsúlyozni. Az egyik a korábban már említett Software-as-a-Service (SaaS), ami a szoftverszolgáltatás új módja: egy távoli (hosztolt) eszköz használata egy lokálisan telepített eszköz helyett, amely konstrukcióban a hosztoló szervezet felel a rendszer működtetéséért. A másik fogalom a felhőtechnológia. Ez utóbbit a National Institute of Standards and Technology szerint¹⁸ az alábbiak jellemezik:

- on-demand self-service: a felhasználó maga tud gondoskodni a számítási kapacitás (szerveridő, hálózati tárhely) lefoglalásáról.
- broad network access: a szolgáltatás hálózati kapcsolaton keresztül érhető el.
- resource pooling: a szolgáltató a fennálló igények

szerint dinamikusan osztja szét a számítási kapacitását a felhasználók között.

- rapid elasticity: a számítási kapacitást a szolgáltató az igényeknek megfelelően automatikusan növelheti vagy csökkentheti.
- measured service: az erőforrás-felhasználások jól mérhetőek és átláthatóak.

Grant ebben a tanulmányában¹⁹ ugyancsak felvázolja az egyes fejlesztői megközelítéseket.

1. Újratervezés az alapoktól.

- Kiindulási pont: a könyvtárirányításban bekövetkezett változások könnyebben kezelhetők a rendszerek újratervezésével, és így lehet profitálni a legjobban az új műszaki megoldásokból is; ilyen, az architektúra szintjén megjelenő megoldás, a több-ügyletes működés, az adataggregáció, statisztikák, a redundáns és biztonsági adattárolás;

- b. Előnyök: a workflow integrálja a digitális és nyomtatott dokumentumok kezelését, ezáltal hatékonyabbá teszi a munkaerő-gazdálkodást;
 - c. Hátrányok: egyes funkcionalitások hiányoznak az elején; az új termékek kipróbálása kockázatot rejt magában; komplex termékekről lévén szó, fennáll az esély, hogy csalódásokat okoznak az első felhasználóknak (míg az IKR-ek mögött sokéves fejlesztés és tesztelés van, bár a funkcionalitás mai szemmel korlátozott);
 - d. A következő rendszereket jellemzi: OCLC: WorldShare Management Services, Ex Libris: Alma, Serials Solutions: Intota.
Másképpen: zöldmezős fejlesztés – a projektnek nincsenek az előző/korábbi munkából/fejlesztésből fakadó korlátai.
2. Ne dobjuk ki a fürdővízzel együtt a gyereket!
- a. Kiindulási pont: „a fejlődés inkább evolúció, mint revolúció”; az előző generációs szoftver lényegi elemeit újrahasznosítják, kiegészítik új technológiára épülő elemekkel, mivel nem tartják költséghatékonyak az alapokról való újratervezést;
 - b. Előnyök: rövid távon eredményes – az olvasók kiszolgálásában gyors változást hoz kevés anyagi befektetéssel (hosszú távon a háttérfejlesztések nem nélkülözhetők);
 - c. Hátrányok: miután a rendszer nem többügyfeles technológiára épül, a frissítések lassúak, valamint viselni kell a lokális hosztolás költségeit (kivétel, ha SaaS-technológiát alkalmaznak); miután ez a megközelítés nem hat optimálisan a hardverhatékonyságra, magasabban tartja a működtetés költségeit, mintha felhőtechnológián alapulna; az evolúciós alapon fejlesztett rendszereknek nem képezik részét a digitális gyűjtemények kezelésére kiterjedő integrált és egységesített munkafolyamatok, ezért a munkaerő hatékony átcsoportosítását se teszik lehetővé;
 - d. A következő rendszereket jellemzi: Innovative Interfaces : Sierra, VTLS: Open Skies.
Másképpen: barnamezős fejlesztés – az új rendszert egy már létező rendszerkörnyezetben fejlesztik és telepítik.
3. „Nyitva vagyunk”.
- a. Nyílt forráskódú megoldás, leginkább az előző kettő ötvözetének mondható;

- b. A következő rendszert jellemzi: Quali OLE (Open Library Environment).

Breeding a Library Technology Reports 2015 májusi/júniusi számában²⁰ kimerítő elemzését adja a könyvtári szolgáltatási platformoknak, felsorolva – többek között – azok funkcionális és műszaki jellemzőit.

Funkcionális jellemzők

Elektronikus és nyomtatott anyagok kezelése: egyetlen platformon, közös adattárolókkal és munkaflow-kezeléssel.

Több termék kiváltása: mindenekelőtt az IKR-ek és ERM-ek kiváltása egyetlen termékkel.

Kiterjedt metaadat-kezelés: több adatformátum támogatása, pl. MARC, Dublin Core, egyéb XML-alapú szabványok. A MARC-szabványcsalád egyeduralmának megtörése: MARC és nem-MARC-rekordok kezelésének támogatása normalizálással vagy az eredeti rekordok eltárolásával. (Egyelőre várat magára a kapcsolt adatokon alapuló formátumok, így mindenekelőtt a BIBFRAME²¹ kezelése.)

Többféle beszerzési munkafolyamat kezelése: vétel, licencek, nyílt elérésű dokumentumok. Az IKR-ek fogyatéksága, hogy csak az örökös beszerzésre specializálódtak, az elektronikus tartalmak licencelését nem tudták kezelni. A KSzP-k egyetlen platformra integrálták az elektronikus és nyomtatott tartalmak beszerzését és kezelését.

Tudásbázisok: a helyi gyűjtemények a szolgáltatási platformok által szolgáltatott tudásbázis és bibliográfiai szolgáltatás alapján definiálódnak. A KSzP-szolgáltatók némelyike egy beépített tudásbázissal támogatja a nyomtatott és elektronikus tartalmak kezelését, így pl. a WorldShare Management Services a WorldCatre, mint globális bibliográfiai szolgáltatásra épít; az Alma a Community Catalog katalógus-szolgáltatását minden könyvtára számára elérhető teszi; említhető még a ProQuest Intota szolgáltatása, amely korábban a cég linkfeloldóját és ERM-rendszerét volt hivatott támogatni.

Beépített gyűjteményelemző eszköz: az IKR-ekben általában van lehetőség jelentések készítésére, de a KSzP-k kifinomultabb gyűjteményelemző és -értékelő módszerekkel rendelkeznek; többügyfeles rendszerek lévén nemcsak a lokális gyűjtemény elemzésére képesek, hanem az adatok szélesebb körére is építhetnek.

Konceptuális felépítés: ez nagyban eltérhet a hagyományos IKR-ekétől (katalogizálás, kölcsönzés, beszerzés, időszaki kiadványok kezelése, besorolá-

si állomány kezelése). A „teljesítés” (=fullfillment) pl. mind a kölcsönzést, mind az e-dokumentumokhoz való hozzáférés nyújtását magában foglalja. A metaadat-kezelés kiterjed a dokumentumok MARC-alapú, Dublin Core-alapú feldolgozására, de az elektronikus források tudásbázisba rendezését is magában foglalja.

Discovery-eszközök: a KSzP-knak nem része az online katalógus, helyette indirekt módon, API-kon keresztül kapcsolódnak a discovery-eszközhöz, amely e szolgáltatást nyújtja.

Műszaki jellemzők

A specifikus architektúra és a technológiai komponensek terén a KSzP-k különbözhetnek, de van néhány általános műszaki jellemzőjük.

Túl az ügyfél-kiszolgáló alapú megközelítésen: az IKR-ek mostani generációja még ezen az elven működik, de az új fejlesztések már webalapú szolgáltatások. Nem szükséges külön telepíteni az üzleti logikáról és tárhelyről gondoskodó szervert, illetve kliensgépeken futó, a szervergépekkel kommunikáló alkalmazásokat.

Többügyletes (multi-tenant) platformok: a felhasználó szervezetek és személyek az alkalmazás egyetlen példányát használják. Lehetőség van mind a különböző felhasználókhoz tartozó adatok elkülönítésére, mind az egymással való megosztására. A rendszereket globálisan telepítik egy-egy adatközponttal minden földrészre: a felhasználó a legközelebbi adatközpont-hoz kapcsolódik, illetve – meghibásodás esetén – átkapcsolódhat egy másikhoz.

Az üzleti felhasználók között ilyen rendszert használnak pl. a Salesforce.com, az Amazon.com, a Facebook, a Gmail. A könyvtári világban is elterjedt megoldásról van szó: • WorldCat.org, • elektronikus tartalomkezelők nagy része; • discovery eszközök (Summon, EBSCO Discovery Service, Primo Central); • EBSCO A–Z, LinkSource stb. A könyvtári szolgáltatási platformok közül: az Alma, az OCLC WorldShare Management Services, a ProQuest Intota.

Előnye (üzemeltetői oldalról): a szoftver fenntartása, konfigurálása, finomhangolása, korrekciója, frissítése stb. „egyetlen beavatkozás – globális hatás” alapon működik. A sok ügyféllel rendelkező cégeknek kevesebb alkalmazottra van szükségük, mintha a rendszereket ügyfélgépenként kéne telepíteniük és karban tartaniuk. *Előnye* (könyvtári oldalról): a műszaki adminisztráció a szállító feladata, nem kell erre személyt allokálni, a felelősség is nála van.

Webes interfészek: a KSzP-k esetén nincs szükség

helyi szoftver installálására a szerveren vagy a munkaállomásokon, szemben az ügyfél/kiszolgáló alapú IKR-ekkel, ahol az üzleti logika és tárhely a könyvtár adatközpontjában volt található, míg a felhasználói interfészről a munkaállomásra telepített szoftver gondoskodott. A KSzP-k esetén minden funkcionális a böngészőn keresztül érhető el, az adattárolásról és az üzleti logika hosztolásáról pedig a szállító gondoskodik.

Szolgáltatásorientált architektúra: egy preferált – hatékony és rugalmas – fejlesztési keret, amelyben a magas szintű funkcionálisok újrahasználatos, alacsonyabb funkcionálisú kis elemekre, ún. szolgáltatásokra épülnek. Minden kisebb feladatot csak egyszer kódolnak. Az alacsonyabb szintű szolgáltatásokat közepes szintűekbe szervezhetik, amelyek a magasabb szintű alkalmazások forrásaivá válnak.

API-k a szoftverfunkcionálisok kiterjesztése és az interoperabilitás érdekében: az API-k a külső rendszerekkel való kommunikációt teszik lehetővé. Például adatokat szolgáltatnak jelentések számára külső rendszereknek, amelyek statisztikákat, elemzéseket raknak ezekből össze. Az API-k alkalmasak adatok globális megváltoztatására, frissítésére.

Interoperabilitás: a KSzP-k együttműködnek (interoperálnak) olyan külső alkalmazásokkal, mint pl. a pénzügyi rendszerek, hallgatói fiókok kezelése, oktatási rendszerek, és mindezt inkább API-kon keresztül, mint tömeges adatátvitel (batch load) segítségével. Sok intézmény számára a könyvtári rendszer a műszaki infrastruktúrának csak egy eleme, amely a többi rendszer adatait használja, pl. az egyetem hallgatói rendszerének vagy a humán-erőforrás menedzsment rendszernek a rekordjait az olvasói adatbázisához. A beszerzéssel kapcsolatos pénzügyi adatok – ideális esetben – ugyancsak API-kon keresztül áramlanak a fenntartó intézmény központi pénzügyi rendszerébe.

Előfizetés-alapú árazás: a KSzP-ket általában ilyen üzleti modellben forgalmazzák. Az IKR-ekért korábban egy kezdeti licencdíjat kellett fizetni, majd a működtetés és fenntartás éves díját. A SaaS termékek előfizetesként kerülnek árusításra, a szervezet mérete és komplexitása alapján kalkulált áron. Az első évben általában meg kell fizetni pluszban a migráció és a telepítés költségeit. Az előfizetés díja hatással van a szoftverrel kapcsolatos direkt és indirekt kiadásokra is (hardver, operációs rendszer, adatközpont, technikai személyzet költségei). A SaaS termék éves díja általában nagyobb, mint a helyben hosztolt alkalmazások éves működtetési díja, de a mérlegeléskor az összes költségtevényt számba kell venni.

Elterjedt Könyvtári Szolgáltatási Platformok

Néhány konkrét termék már az előzőekben is említésre került, most nézzük meg a legfontosabb KSzP-eket, ahogy a szakemberek látják őket.

Grant²² szerint a szokásosan emlegetett szállítók és termékek: OCLC: WorldShare Management Services; Ex Libris: Alma; Innovative Interfaces: Sierra; Serials Solutions: Intota; Kuali: Open Library Environment; VTLS: Open Skies. A szerző szerint ezekről a következőket fontos mindenekelőtt tudni:

OCLC: WorldShare Management Services

- felhőalapú, minden típusú könyvtár használhatja, a rendszer elér és használ minden adatot a következő forrásokból: a WorldCat katalógusa, a WorldCat tudásbázisa, a WorldShare szállítói információközpontja és egyéb központi repozitóriumok;
- az implementálás során innovatív megközelítést alkalmaznak: az elsőhasználók (early adopters) közössége együttműködik a folyamatban, de a nap 24 órájában elérhető elektronikus oktatási anyaggal is támogatják a telepítést;
- adatokat gyűjtenek és hasznosítanak az adatelemzés-alapú szolgáltatások érdekében;
- rengeteg nyílt API-t kínálnak, hogy a rendszer más alkalmazásokkal is együtt tudjon működni, az API-k fejlesztését egy külön szolgáltatási keretrendszerrel támogatják, a fejlesztők feltölthetik a rendszerbe az API-jaikat
- az adattárak megfelelnek az ISO 27001 követelményeinek (ld. „A beszerzés szempontjai” című fejezetben).

Ex Libris: Alma

- felhőalapú termék, amely átfogó, egységesített forráskezelést tesz lehetővé, ezáltal erőforrás-kímélő (nincs külön IKR, elektronikus forráskezelő, repozitórium, discovery eszköz és linkfeloldó);
- célcsoport: felsőoktatási és tudományos, nemzeti könyvtárak, konzorciumok; a fejlesztők mélyebben bedolgozták magukat a funkcionalitásokba, mint a többi szállító; konfigurálható workflow-kat hoztak létre; új funkció: a „Community Catalogue” – megosztott metaadattár (közösén épített/tárolt metaadatkatalógus); emellett a megosztott adatokon alapuló statisztikai/elemző komponenssel rendelkezik (a felhasználói szokások követésére);
- az adattárak egyenként SAS 70 tanúsítvánnyal

rendelkeznek (ld. „A beszerzés szempontjai” című fejezetben);

- létrehozta egy „El Commons” elnevezésű weboldalt a nyílt forráskódú kiegészítő programokat készítő számára, Wikivel, illetve kód-megosztási lehetőséggel;
- a felhőalapú könyvtári szoftverek között a leg gazdagabb funkcionalitással rendelkezik.

Innovative Interfaces : Sierra

- a korábbi IKR (Millennium) „újracsomagolása” – új jellemzők: nyílt forráskódú adatbázis-kezelő (PostgreSQL), nyílt forráskódú indexelő eszköz (Lucene), új API-k, új interfész, új modulok;
- fejlesztési politika: a felhasználói igények gyors kielégítése, az újratervezés elhalasztása későbbre;
- „nyílt fejlesztés”: a felhasználók több API-hoz férhetnek hozzá, rugalmas jelentéskészítő eszközök tartalmaz.

Serials Solutions: Intota

- valódi felhőmegoldáson alapuló, többügyletes, az elektronikus és nyomtatott tartalmak kezelésére egyaránt alkalmas rendszer, kiváló statisztikai és elemző eszközzel.

Kuali OLE (Open Library Environment)

- nyílt forráskódú, SaaS-alapú megoldás a felsőoktatási és tudományos könyvtárak számára.

VTLS: Open Skies

- fejlesztési politika: a felhasználói igények gyors kielégítése, az újratervezés elhalasztása későbbre (vö. Sierra);
- jellemzői: multimédiakezelés, eltérő metaadat-formátumok kezelése, mobilkészülökön való megjelenés, interoperabilitás (API-k, SOA), Drupal-interfész hozzáadása; indexelésre a Solr nyílt forráskódú, jól skálázható platformot használja; a Virtua (IKR) és a Vital (illetve a Chamo és Visualizer) rendszerek elegyítésének eredményei: a Chamo Discovery modul, egy közös metaadat-kezelő rendszer, valamint az FRBR és RDA rekordok megjelenítésének fejlődése.
- egységesíti a különböző hordozók kezelését, alapvető megőrzési szolgáltatást nyújt a digitális tartalmak vonatkozásában;
- helyi telepítése és SaaS-on keresztül való szolgáltatása is megoldott.

PLATFORM	Open Skies	Intota	Alma	WorldShare	Sierra	OLE
SZÁLLÍTÓ	VTLS	Serial Solution	Ex Libris	OCLC	Innovative Interfaces	Kuali
JELLEMZŐK						
Többügyletes (Multi-tenancy)	I	I	I	I	N	N
SaaS/felhő	SaaS	Felhő	Felhő	Felhő	SaaS	SaaS
Helyi telepítés lehetséges?	I	NT	N	N	I	I
SAS 70 vagy ISO 27001 tanúsítvánnyal rendelkezik?	N	NT	I	I	N	N
FELHASZNÁLÓI CÉLCSOPORTOK						
nyilvános közönyvtár	I	I	N	I	I	N
felsőoktatási vagy tudományos könyvtár	I	I	I	I	I	I
speciális gyűjtemény	I	I	I	I	I	N
nemzeti könyvtár	I	I	I	I	I	N
konzorcium	I	I	I	I	I	N
FUNKCIONALITÁSOK						
gyarapítás/szelekció	I	I	I	I	I	I
kölcsönzés/nyomtatott és elektronikus tartalom kiszolgálás	I	I	I	I	I	T
katalogizálás/leírás	I	I	I	I	I	T
discovery	NT	O	O	O	O	O
elektronikusforrás-kezelés	I	I	I	I	I	T
könyvtárközi kölcsönzés	I	I	I	I	I	NT
könyvelés	K	NT	T	NT	I	N
statisztikák	N	I	I	I	N	N
jelentéskészítés	I	I	I	I	I	I
egyetlen felhasználói felület	I	I	I	T	K	T
tudásbázis	N	I	I	I	I	N
kapcsolt adatok támogatása	K	NT	K	K	N	N
nyílt API-k és/vagy SOA	I	I	I	I	I	I
mobíli eszközök támogatása	I	NT	I	I	I	N
videófolyam támogatása	I	NT	I	NT	NT	N
többnyelvű tárgyszavazás lehetősége	I	NT	I	I	I	N
FRBR támogatása	I	T	K	K	N	N
RDA támogatása	I	T	I	I	I	N
megőrzési képességek	I	N	I	N	N	N
E-könyv támogatás	I	NT	I	I	NT	NT

I(gen), N(em), NT=nem tudni, K(oriázottan), O(pcionális), T(ervezett)

2. ábra

Könyvtári szolgáltatási platformok összehasonlítása

A beszerzés szempontjai

Grant szerint egy új rendszer beszerzése és implementálása során a következőkből kell kiindulnunk:

1. Mennyiben igazodik adott rendszer a könyvtár missziójához? (Ehhez persze egyezségekre kell jutnunk a küldetés tekintetében.)
2. Fontos az aktív könyvtárosi részvétel a fejlesztésekben: munkaidő allokálása a könyvtárak jövőjét meghatározó projektekre, könyvtárosi részvétel a

szabványok létrehozásában, különösen az API-k és a felhőkörnyezetből/-be való adatmigráció vonatkozásában.

3. Megvizsgálandó, hogy szervezetünk miben nyújt más, mint egyéb szervezetek. Mik a magiszolgáltatásaink: mitől vagyunk preferált információforrás a véghasználó számára? A magiszolgáltatások jelentik a fenntartásunk alapját.

A szóba jövő KSzP-ket érdemes elemezni a következő felhőtechnológiai jellemzők szerint:

- „Multi-tenant” szoftver – „többügyletes szoftver”: az alkalmazás egyetlen példánya több ügyfelet szolgál ki; az alkalmazás egyes részei (pl. a felület) testre szabható, de a kódhoz nincs hozzáférése az ügyfélnek; költséghatékony megoldás: az ügyfelek osztoznak a fejlesztés és működtetés költségein; az ilyen architektúrájú rendszert a fejlesztőnek is csak egyszer kell (központilag) frissítenie, nem példányonként.
- Biztonsági tanúsítvány – mind a SaaS, mind a felhőalapú technológia alkalmazása esetén fontos, hogy megbizonyosodjunk adataink kezelésének a biztonságáról, a közbeszerzés során ezt külön ellenőriznünk kell; két szabványt szükséges itt említeni:
 - ISO/IEC 27001 – az információbiztonsági irányítási rendszerek követelmény szabványa; a szabványnak való megfelelést érdemes számon kérni a szállítóktól, odafigyelve, hogy az arra az adatközpontokra vonatkozzon, ahol az adatainkat tároljuk, a tanúsítvány kibocsátása ugyanis adattároló helyekre vonatkozik.
 - SAS 70/SSAE 16 – a SAS 70 a szolgáltató szervezet ellenőrzési tevékenységeinek és munkafolyamatainak vizsgálatára vonatkozik, 2010-től a SSAE 16 helyettesíti.

A beszerzésről való döntést a stratégiai prioritások határozzák meg, illetve az elérhető termékekben rejlő lehetőségek áttekintése. Breeding²³ sorra veszi, hogy a műszaki stratégiánk kidolgozásakor mire kell figyelemmel lennünk:

- Egyedül szeretnénk a megoldást implementálni vagy más könyvtárakkal való együttműködésben? Ha van már konzorciumunk, szeretnénk-e azt bővíteni? (Várható, hogy a jövőben is a különálló telepítés marad a leginkább elfogadott stratégia.)
- Lényeges szempont az új rendszer által kezelendő gyűjteményrész és szolgáltatások meghatározása. A KSzP-k révén több rendszer kiváltható egyetleneggyel: fel kell tenni a kérdést, hogy a speciális gyűjteményrészeket (levéltári anyagokat, elektronikus forrásokat) is az új rendszerben kívánjuk-e kezelni.
- Kérdés, hogy a könyvtár milyen discovery eszközzel szeretné kiszolgálni az olvasót: van, aki hajlamos elfogadni a KSzP-vel „egybecsomagolt” discovery megoldást, mások esetleg maradnának a már meglévő eszközüknél.
- Ha pozitív tapasztalatokkal rendelkezik a könyvtár a már meglévő IKR vagy discovery eszköz szállítójaival kapcsolatban, esetleg érdekében áll, hogy a

KSzP-t is tőle, meghívásos közbeszerzés révén szerezzé be. Ennek előtte azonban alaposan meg kell vizsgálnia, milyen egyéb lehetőségek vannak.

- Sok intézmény esetében akkor is le kell folytatni a közbeszerzési eljárást, ha már van egy előzetes elképzelés arról, mely terméket szeretnék mely szállítótól megvásárolni.
- A közbeszerzés során alkalmazott kétféle megközelítés: 1. magas szintű stratégiai elképzelések, vízió megfogalmazása a kiírásban, amelyre a szállítónak kell konkrét válaszokat adni: hogyan találkozik a termék az elképzelésekkel, hogy valósítja meg azokat; 2. részletes kiírás elkészítése a funkcionális elvárások listájával – ez idő- és erőforrás-igényes, de tisztább képet ad arról, hogy az elvárt képességek megtalálhatók-e a rendszerben.
- A nyílt forráskódú megoldások alkalmazásáról való döntés magas szintű stratégiai mérlegelést igényel. A KSzP-k esetén egy lehetőség kínálkozik: a Quali OLE, az ezt választó könyvtáraknak érdemes a projekthez csatlakozniuk ahelyett, hogy közbeszerzés keretében próbálnák beszerezni a terméket (a későbbiekben a szoftver kereskedelmi szolgáltatói valószínűleg képesek lesznek egy kiírásra megfelelően reagálni).

Discovery eszközök és a kapcsolódó beszerzési stratégiák

2009-ben indult el a webalapú discovery szolgáltatások közötti erős verseny.²⁴ Ezek az átfogó keresést lehetővé tevő eszközök a könyvtári elektronikus előfizetések, nyílt hozzáférésű dokumentumok és az IKR által kezelt helyi források centralizált indexeire épülnek. A legfontosabb termékek: a Primo és a Primo Central az Ex Libristől, az EBSCO Discovery Service és az OCLC WorldCat Discovery Service terméke.

A discovery termékek sok esetben szorosan kapcsolódnak a KSzP-khez. A KSzP-k funkcionalitása közvetlen vagy közvetett módon befolyásolja a discovery felületen zajló keresést vagy a találatok megjelenítését. A discovery termékek megkönnyítik a forrásokhoz való hozzáférést, a felületükön a keresés és megjelenítés lebonyolítása mellett más funkciók (pl. önkiszolgáló funkció) is elérhetők. Az indexalapú discovery szolgáltatások egy nagy központi indexre építenek. Ezeknek jelenleg csak kereskedelmi változata létezik. Az IKR-ek és KSzP-k is törekszenek a forrásokhoz való hozzáférés egyszerűsítésére, de ez a könyvtári személyzet komoly beavatkozását igényli.

Vegyük sorra Breeding 2015-ös tanulmánya alapján a discovery szolgáltatást és KSzP-t egyaránt nyújtó szállítókat és termékeiket.

Ex Libris: Alma + Primo

Az Ex Libris célcsoportját a felsőoktatási, a tudományos és a nemzeti könyvtárak teszik ki. A cég 2006-ban egy új termékstratégián kezdett el dolgozni, ugyanebben az évben egy új felhasználói interfésszel rukkoltak elő: ez volt a Primo, amely az Aleph és Voyager IKR-eken kívül más szállítók termékeihez is illeszkedett. A Primo relevancia-alapú keresőkomponense az IKR mellett minden érdeklődésre számot tartó helyi vagy távoli tartalom metaadatait leartatta, amelyet technikai értelemben alkalmas volt elérni, illetve amelyhez rendelkezett megfelelő hozzáférési engedéllyel. 2009 júliusában jelent meg a Primo Central, amely egy cikkszintű index. Mind a Primóhoz, mind a cég metakereső eszközhöz (MetaLib) illeszkedik. Az Alma forráskezelő rendszer megjelenésével a Primo a cég felhasználói felületévé és discovery szolgáltatásává vált. Az Alma API-kat használ, technikailag tehát nincs akadálya, hogy a Primótól eltérő discovery eszközökhöz kapcsolódjon. Az Almat használó könyvtár rekordexporttal tud adatot szolgáltatni bármely discovery számára, emellett a rendszer használja a Z39.50 és a SIP2 protokollokat a valós idejű elérés, ill. az olvasói fiókokkal kapcsolatos funkciók érdekében. A Primo az Alma elsődleges interfésze, egyelőre nem ismert olyan implementáció, ahol más interfésszel telepíthetők volna a rendszert.

Innovative: Sierra + Encore

Az Innovative Interfaces 2006-ban indította el az Encore discovery interfészt, amely együttműködik a Millennium és Sierra rendszerekkel, illetve könnyített navigációt és relevanciaalapú keresést kínál. A Sierrát implementáló könyvtáraknak több lehetőségük van: ami a felhasználói felületet illeti. Használhatják a WebPAC Pro-t vagy az Encore-t, esetleg valamilyen nyílt forráskódú megoldást. Az Innovative nem hozott létre saját indexalapú szolgáltatást, ehelyett szerződött az EBSCO Information Services-zel, hogy használhassa az EBSCO Discovery Service API-ját. Ami a nyílt forráskódú megoldást illeti, a *Marmot Library Network in Colorado* konzorcium VuFind-alapú discovery környezetet hozott létre, amelyet a Sierrával együtt használ pl. az e-kölcsönzés megoldására. A konzorcium kifejlesztett egy platformot, amelyen keresztül a könyvtárak a szállítói platformok (OverDrive, 3M Library Services, Baker & Taylor)

megkerülésével kezelhetik e-könyveiket.

OCLC: a WorldShare Management Services és a WorldCat Discovery Service

Az OCLC WorldShareManagement Services szolgáltatása és discovery termékei között szoros az integráció. 2014-ben jelentette be a szervezet, hogy a 2007 óta létező WorldCat Local discovery szolgáltatásról áll a WorldCat Discovery Servicesre. Utóbbi (az előbbihez hasonlóan) cikkszintű indexelést tartalmaz. Ami egyébként az indexelést illeti, 2012 júniusa óta az OCLC és az EBSCO Information Services együttműködik, hogy a könyvtárak együtt használhassák az EBSCO Discovery Service és a WorldShare Management Services eszközöket. A Massachusetts–Lowell egyetem implementálta a WorldShare Management Servicest, a WorldCat Localt használva a katalógusban való keresésre, és az EBSCO Discovery Service-t a cikkekben való keresésre.

Kuali OLE

A Kuali OLE projektnek (l. alább, a *Piaci helyzetkép* című fejezetet) nem volt része egy discovery eszköz kifejlesztése, helyette úgy tervezték meg a rendszert, hogy minden jelentősebb – nyílt forráskódú vagy kereskedelmi – termékkel együttműködjön. A rendszer API-kon keresztül kommunikál, illetve lehetőség van rekordexportra a discovery eszközök felé. A Kuali OLE nem tartalmaz hagyományos online katalógust, ezt a funkciót is a discovery eszköz tölti be. A rendszert implementáló szervezetek különböző stratégiákat követtek. A University of Chicago és a Lehigh University kifejlesztett egy VuFind-alapú interfészt. A 2015-ben csatlakozó Indiana University Blacklighttal oldotta meg a kérdést. Az EBSCO csatlakozott a Kuali Alapítványhoz, hogy megkönnyítse az EBSCO Discovery Service és a rendszer integrációját. A University of Chicago a VuFindba integrálta az EBSCO Discovery Service-t.

EBSCO Discovery Service

Az EBSCO Information Services nem fejlesztett saját KSzP-t, helyette együttműködésre lépett több szállítóval és projekttel. Az EBSCO Discovery Service jelenleg domináns az indexalapú discovery szolgáltatások piacán. Az EBSCO együttműködik az Innovative Interfaces-zel és az OCLC-vel, valamint csatlakozott a Kuali Alapítványhoz. Az Ex Libris-szel 2015. június végén kötöttek szerződést.²⁶

Ami a beszerzési stratégiánkat illeti, ezen a téren, a legfontosabb kérdés, hogy a terméket egyetlen szál-

lítótól vásároljuk-e meg, csomagban a forráskezelő szoftverrel együtt, vagy külön termékként. Íme, néhány ok, amiért többen az első verziót választják:

- a szállító általában komoly kedvezményeket ad, ha a könyvtár mindkét terméket tőle vásárolja, ezzel a könyvtár pénzt takaríthat meg;
- a támogatás (support) tekintetében: egyszerűsödik a problémamegoldás, egyéb esetben nehézséget okoz még a problémák azonosítása is;
- a két rendszer teljes mértékben együttműködik, így nincsenek integrációs problémák, mivel vagy a rendszeren belüli kommunikációról van szó, vagy előre programozott API-k segítik az együttműködést, egyéb esetben a két rendszer szállítójának szorosan együtt kell működniük, amely magában foglalja:
 - a metaadat- és állományadat-gyűjtemény exportját és szinkronizációját a discovery szolgáltatás indexállományával,
 - a példánystátuszokra vonatkozó kérésekre és szolgáltatási kezdeményezésekre adandó válaszokat,
 - az olvasói rekordok kezelését a discovery felületén.
- ha a termékek két szállítótól származnak, a felelősség kérdése a rendszerek megfelelő együttműködését illetően bonyolultabbá válik;
- konzisztens koncepciót megvalósító tervezés: ha a két termék egy szállítótól van, elvárható, hogy a források kezelése és hozzáférhetővé tétele ugyanazon koncepción alapszik; az, hogy a KSzP hogyan valósít meg egyes funkcionalitásokat, kihatással van a discovery működésére is.

Néhány érv mellett, hogy külön vásároljuk meg a két terméket:

- a felhasználói szempont elkülönülhet a könyvtári munkatársak érdekének szem előtt tartásától, és adott esetben két eltérő rendszer jobban kedvez a két eltérő szempont kiszolgálásának;
- főleg nagy, megfelelő személyzettel rendelkező könyvtárak esetén lehet fontos a testre szabhatóság szempontja: egyes könyvtárak szeretnék, ha a felhasználók számára több, esetleg más-más szállítótól származó komponensen alapuló megoldásokat kínálhatnának; pl. a könyvtár egy nyílt forráskódú discoveryt használ (VuFind vagy Blacklight),

amely együttműködik egy kereskedelmi forráskezelő rendszerrel és egy index-alapú discovery szolgáltatással.

- a szállítótól való függés csökkentése: egyes könyvtárak szeretik, ha nem egyetlen szállítótól függenek, hanem több szolgáltatóval is együtt dolgozhatnak, valamint a nyílt forráskódú megoldások több cégen keresztül is támogathatók.

Adott esetben egy szállítótól vásárolni a két terméket kevesebb költségvonzattal jár, illetve a telepítés is egyszerűsödik, mégsem minden könyvtár követi ezt a megoldást. Van olyan forgatókönyv is, ahol a discovery szolgáltatója anyagi ösztönzéssel is tud élni, emellett képes olyan fokon integrálni a két rendszert, amely megközelíti az egyszállítós megoldás hatékonyságát.

Mind a discovery, mind a forráskezelő rendszereknek jelentős számú API-val kell rendelkezniük, hogy ne ütközzenek korlátokba a külső rendszerekkel való kommunikáció során. Abban az esetben is, ha ugyanattól vásárolja a könyvtár a két terméket, nem baj, ha rendelkezik olyan forgatókönyvvel, amely alapján más szolgáltatásokhoz is kapcsolódni tud. A könyvtárak értékelik, ha több lehetőséggel is rendelkeznek, és a technológia mai világában megfelelő nyitottságot és rugalmasságot várnak el. Jelenleg a helyzet az, hogy a KSzP-k és a discovery eszközök szorosan kapcsolódnak egymáshoz, kevés könyvtár dönt úgy, hogy ezeket külön vásárolja meg.*

Szabványok, szabályzatok

Ha elérkezettnek látjuk az időt, hogy könyvtári tevékenységünket új rendszeralapokra helyezzük, a munkafolyamataink újragondolásán túl érdemes számba vennünk mindazokat a szabványokat, szabályzatokat, amelyek implementálása a korszerű működés alapja.

Ahogy *Gildas Illien*, a Francia Nemzeti Könyvtár Bibliográfiai és Digitális Információs Osztályának igazgatója fogalmazza²⁹, „[el]várható, hogy a könyvtárak által drágán előállított, strukturált információt minél több nem könyvtári felhasználó használhassa, és hogy ezek az információk más típusú adatokhoz kapcsolódva új tudást és új szolgáltatásokat teremtsenek az emberek számára.” Nézzük, melyek azok a – többségükben Illien által is említett – kulcstermi-

* A piaci helyzetképet és az értékesítési tapasztalatokat összefoglaló fejezetet helyszűke miatt a cikk elektronikus változatában mutatjuk be. (A szerk.)

nusok, amelyek adott esetben megkerülhetetlenek. A könyvtári világban nagyrészt ismert modellekről, szabványokról, szabályzatokról lévén szó nem töreksem itt részletes ismertetésükre.

Az FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records) modell³⁰ implementálása a hasonló/azonos adatokat használó különböző célrendszerek (könyvtári, könyvterjesztői, jogkezelői stb.) okán különös jelentőséggel bír. Hasonló okból van elterjedőben az RDA (Resource Description and Access) katalogizálási szabályzat³¹, illetve – egyes országokban legalábbis – a különböző rendszerek (ISBN, könyvtári katalógus, jogkezelői, könyvterjesztői adatbázis stb.) közötti adatcserét lehetővé tevő ONIX³². Ha már FRBR, fontosak ennek a besorolási rekordokra és a tárgyszavakra vonatkozó kiterjesztései: FRAD³³ (Functional Requirements for Authority Data), FRSAD³⁴ (Functional Requirements for Subject Authority Data).

Természetesen említést érdemel az ISBD (International Standard Bibliographic Description), ennek a minden dokumentumtípusra egységesen kidolgozott 2011-es kiadása³⁵, amelynek magyarítása egy ideje várat magára. Emellett mindenképp kedvező volna, ha a hazai szakma tevőlegesen is részt venne az IFLA kompetens szakmai csapatának (ISBD Review Group) munkájában.

Nagyobb, összetettebb gyűjtemények esetén, mint amilyen pl. a nemzeti könyvtár, mindenképp jelentőséggel bírnak a levéltári megközelítést kínáló feldolgozási szabályzatok, amilyen az EAD (Encoded Archival Description)³⁶. Ez jól használható a hagyományosan fonszerűen feldolgozott kéziratgyűjtemények elektronikus feltárása során. Megfelelő erőforrás rendelkezésre állása esetén lehetőség van a kéziratok filológiai alaposágú feldolgozására is, amely kapcsán a Text Encoding Initiative (TEI)³⁷ lehet irányadó.

A tárgyi feltárásról szólva említenünk kell a W3C konzorcium RDF (Resource Description Framework) nyelven³⁸ megfogalmazott ajánlását, a SKOS-t³⁹ (Simple Knowledge Organization System), amelyet a tezauruszok, tárgyszó-rendszerek, taxonómiák vonatkozásában fogalmaztak meg.

A digitalizált objektumok gyűjteményi kezelése szempontjából bír különös jelentőséggel a DSSOA⁴⁰ (Digital-Surrogate Seal of Approval), amely arra ad választ, mennyiben tekinthető a digitális változat az eredeti, analóg objektum hiteles helyettesítőjének (szurrogátumának).

Zárszó

Összefoglalásképpen elmondható, hogy a könyvtári automatizálás terén tapasztalt mostani változások oly mérvűek, hogy jelentősen feldúsították, illetve átfomálták fogalmi készletünket. Egyes ebben a cikkben is használt terminusoknak a mai napig nincs magyar megfelelője, sőt egyelőre fel se bukkannak a magyar nyelvű szakirodalomban. Fordítási kísérleteink így szerény javaslatnak is felfoghatók. A fejlődés nem csupán az IKR-eket váltotta le KSZP-kre, de a megszokott munkafolyamatainkat leképező modulok is átkeresztelődtek az idők folyamán, legalábbis az angol terminológiában, ahol a kölcsönzés helyett megjelent az immáron az elektronikus dokumentumok szolgáltatását is magában foglaló „fulfillment” (teljesítés). A nemzetközi gyakorlatok és rendszerek implementálásával mindenesetre a szakkifejezések szintjén történő felzárkózás is megkerülhetetlenné válik.

Jegyzetek

1. Functional Requirements for Bibliographic Records – <http://www.ifla.org/publications/functional-requirements-for-bibliographic-records> (2015. augusztus 6.)
2. Functional Requirements for Authority Data – <http://www.ifla.org/publications/functional-requirements-for-authority-data> (2015. augusztus 6.)
3. Functional Requirements for Subject Authority Data – <http://www.ifla.org/node/5849> (2015. augusztus 6.)
4. Resource Description and Access – <http://www.loc.gov/aba/rdal/> (2015. augusztus 6.)
5. Interview with Gildas Illien, Director, Bibliographic and Digital Information Department, Bibliothèque nationale de France (BnF) = Information Standards Quarterly, 25. vol. 2013. 4. no. 22–29. p. – http://www.niso.org/apps/group_public/download.php/11938/IP_Illien_BnF_isqv25no4.pdf (2015. augusztus 6.)
6. WANG, Yongming – DAWES, Trevor A.: The next generation integrated library system: A promise fulfilled? = Information Technology and Libraries, 31. vol. 2012. 3. no. 76–84. p.
7. BREEDING, Marshall: It's time to break the mold of the original ILS = Computers in Libraries, 27. vol. 2007. 10. no. 39–41. p.
8. PACE, Andrew: 21st century library systems = Journal of Library Administration, 49. vol. 2009. 6. no. 641–650. p.
9. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Saas> (2015. augusztus 6.)
10. https://hu.wikipedia.org/wiki/Platform_szolg%C3%A1ltat%C3%A1s (2015. augusztus 6.)
11. BREEDING, Marshall: Library systems report 2014: competition

- and strategic cooperation – <http://americanlibrariesmagazine.org/2014/04/15/library-systems-report-2014/> (2015. augusztus 6.)
12. BAHR, Ellen: Dreaming of a better ILS = Computers in Libraries, 27. vol. 2007. 9. no. 10–14. p.
 13. GRANT, Carl: The future of library systems: library services platforms = Information Standards Quarterly. 24. volt. 2012. 4. no. 4–15. p.
 14. BREEDING, Marshall: Library services platforms: a maturing genre of products = Library Technology Reports, 51. vol. 2015. 4. no.
 15. BREEDING, Marshall: Smarter libraries through technology = Smart Libraries Newsletter, August, 2011.
 16. Grant i. m.
 17. Uo.
 18. <http://csrc.nist.gov/publications/nistpubs/800-145/SP800-145.pdf> (2015. augusztus 6.)
 19. Grant i. m.
 20. Breeding: Library services platforms
 21. <http://bibframe.org> (2015. augusztus 6.)
 22. Grant i. m.
 23. Breeding : Library services platforms
 24. Breeding: Library systems report 2014
 25. Breeding: Library services platforms
 26. A megállapodás tartalmáról: <http://www.prweb.com/releases/EBSCO/open/prweb12812132.htm> (2015. augusztus 7.)
 27. <https://www.kuali.org/sites/default/files/ole/alaoleimplementation.pdf> (2015. augusztus 6.)
 28. <http://www4.lehigh.edu/news/newsarticle.aspx?Channel=/Channels/News+2014&WorkflowItemID=32f072df-c3ba-4f9c-8ef9-3d885779ab3f> (2015. augusztus 6.)
 29. Illien 2013
 30. L. 1. jegyzet!
 31. L. 4. jegyzet!
 32. <http://www.editeur.org/8/ONIX/> (2015. augusztus 6.)
 33. L. 2. jegyzet!
 34. L. 3. jegyzet!
 35. <http://www.ifla.org/publications/international-standard-bibliographic-description> (2015. augusztus 6.)
 36. <http://www.loc.gov/ead/> (2015. augusztus 6.)
 37. <http://www.tei-c.org/index.xml> (2015. augusztus 6.)
 38. <http://www.w3.org/RDF/> (2015. augusztus 6.)
 39. <http://www.w3.org/2004/02/skos/> (2015. augusztus 6.)
 40. JACOBS, James A.: The digital-surrogate seal of approval: a consumer-oriented standard = D-Lib Magazine, 19. vol. 2013. 3/4. no.

Beérkezett: 2015. augusztus 7.

Az EBSCO konzorcium 15 éve Magyarországon

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatásával hosszú távon biztosítja az EBSCO információs adatbázisaihoz a hozzáférést az EISZ konzorciumi tervében.

A magyar könyvtárosok és az EBSCO Information Service együttműködése hosszú időre nyúlik vissza, idén az EBSCO nemzeti konzorcium 15 éves évfordulóját ünnepelhetjük.

A szolgáltatás több mint 12 ezer külföldi szakfolyóirathoz biztosít hozzáférést a nemzeti, a tudományos, a felsőoktatási könyvtáraknak, valamint a közkönyvtárak számára.

A konzorciumi licenc segítségével az olvasók egyedülálló tartalmakat érhetnek el, melyek használata gazdasági előnyt is jelenthet.

Az EBSCO adatbázisai széles körű információt biztosítanak valamennyi tudományterületen és a társadalmat foglalkoztató globális kérdésekben. Az EBSCO adatbázisait az Európai Unió valamennyi országában használják, beleértve olyan neves intézményeket, mint a *British Library*, a *Francia Nemzeti Könyvtár*, a *Német Nemzeti Könyvtár*. A konzorciumi/nemzeti licencek sikerét bizonyítja, hogy egyre több magyar folyóirat kíván az adatbázisban szerepelni, a használati statisztikák évről-évre dinamikusan nőnek, és hogy az EBSCOhost a leglátogatottabb keresőfelület a licenszelt online adatbázisokat kínáló keresőfelületek között.

Az ünnepi alkalmából az EBSCO munkatársai az MTA Könyvtár és Információs Központ EISZ Titkárságával közösen 2015. szeptember 17-én konferenciát tartottak, amelyen az EISZ iroda képviselői, a felhasználó könyvtárak, a csehországi konzorcium koordinátor és az EBSCO képviselői megosztották a hosszú évek alatt felhalmozott tapasztalataikat.

Prága, 2015. szeptember

Jan Luprich
EBSCO Information Services

Műveltség a digitális korban

FELVÉGI Emese – MATTHEW, Kathryn I.

A szerzők „Literacy in the Digital Age” című írását Hegyközi Ilona fordította. Az írás eredetileg a Tehetség – zene – olvasás (Debrecen, 2015. ápr. 11.) konferenciára készült, de technikai okok miatt nem hangzott el. A konferenciáról lapunk előző számában Nagy Attila számolt be.

Bevezetés

Globalizált világunkban az információs és kommunikációs technológiák (IKT) átalakították az írni-olvasni tudást. Ma az egyéneknek komplex gyakorlati készségeket kell elsajátítaniuk ahhoz, hogy hozzá tudjanak férni az információkhoz, és a társadalom alkotó tagjaiként alkalmazni is tudják azokat. Az írni-olvasni tudás kutatása egyre bővíti a spektrumát, hogy mindazt átfogja, amit ma az jelent, hogy valaki tud írni és olvasni, hiszen az új technológiák teljesen átfomálják az olvasási, írással kapcsolatos és kommunikációs folyamatokat, amelyekben részt veszünk. Társadalmi, politikai, gazdasági és technológiai összefüggéseket kell tekintetbe vennünk, amikor azokat az oktatást befolyásoló tényezőket vesszük sorra, amelyek a digitális szakadékból adódó egyenlőtlenségekkel foglalkoznak. Nagy jelentőséget tulajdonítunk az írni-olvasni tudás nemzetközi összehasonlító értékeléseinek, amikor az olvasást digitális környezetben vizsgáljuk, ami teendőket róhat a politikai döntéshozókra, az oktatókra és a nagyközönségre egyaránt.

Az információs műveltség funkciója és problémái az új évezredben

Az IKT-nak köszönhetően (Blurton, 1999) az emberek munkahelyükön és a mindennapi életben ma másképp tevékenykednek, mint korábban. Az IKT életünkben mindenütt jelen van, és ez azzal jár, hogy az egyén IKT-val kapcsolatos készségeitől és ismereteitől függ, mennyire elérhetőek számára a globalizáció korában a növekedési lehetőségek (Blurton, 1999; Gleick, 2011; Levy, 2010). Mindez viszont kihatott az oktatás céljaira és funkciójára, valamint a kultúra és a technológia változásaira is, és a munkahelyeken azokra a készségekre, amelyek a társadalom működtetéséhez szükségesek (Anstey–Bull, 2006; Leu, 2006). Az oktatásnak kell olyan releváns készségeket és ismereteket nyújtania, amelyek lehetővé teszik, hogy az egyének részt vegyenek a társadalomban, javítsák a körülményeiket és lehetőségeiket (Bourdieu, 1986, 2005; Kalantzis–Cope, 2000). A progresszív oktatásnak az az átfogó célja, hogy reményt és a mobilitást kínáljon azok számára,

akik szeretnének javítani az életükön (Freire, 2004; Mayo, 2009). A remény ígérete önmagában benne rejlik az oktatásban; az oktatás ugyanis azzal motiválja a diákokat, hogy lehetőségeket nyit meg előttük. Ebben a szellemben hirdeti az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete is (UNESCO, 2003), hogy az információs műveltség olyan erősség, amely az egyéni és globális haladás előfeltétele. Valóban, az UNESCO-nak „*Az információs műveltség mint szabadság*” című nyilatkozata (2003) jelzi talán a legjobban az információs műveltség jelentőségét, világossá téve, hogy „az információs műveltség előmozdítása valamennyiünk érdeke és a békére, a tiszteltetlre és a vélemények cseréjére irányuló erőfeszítések része a globalizálódó világban” (1 §). Egyetemesen elismert, hogy az írni-olvasni tudás a fenntartható fejlődés záloga, s ez garantálja azt, hogy az oktatással, a képzéssel és az információs műveltség aktív terjesztésének gyakorlatával felemelhetők a szegények, és foglalkozni lehet a szegénység kérdéseivel (Bhola, 2009).

Új készségek az új évezredben

Az információ négy nagy forradalma radikálisan átalakította világunkat. A nyelv és az írásrendszerek megjelenése, a könyvnyomtatás létrehozása, majd a digitális forradalom mind kihatott arra, hogyan férünk hozzá az információhoz, hogyan tesszük közzé és hogyan használjuk azt (Gleick, 2011). Az információ digitális forradalma és az új technológiák ebből eredő folyamatos változásai nemcsak egyszerű lehetőséget jelentenek, hanem nagy kihívásokat is: újfajta készségek és kompetenciák kellenek ahhoz, hogy megbirkózzunk velük (Levy, 2010). Ezek a „21. századi készségek” (National Council of Teachers of English, 2009) jóval többet jelentenek annál, mint hogy ismerjük, hogyan kell használni a technológiát; olyan kompetenciák összességét jelentik, amelyek között nemcsak az információs műveltség és a szövegértés szerepel, hanem különböző személyiségvonások és beállítódások is (Ananiadou–Claro, 2009; Coiro, Knobel, Lankshear, Leu, 2008; Kamil, 2003; Moje, Young, Readence, Moore, 2000; Tompkins, 2003).

Az oktatás területén az IKT a korábbihoz képest páratlan tanulási lehetőségeket és a tananyagok, tanulási stílusok és személyes döntések nagyobb választékát biztosítja (Selwyn, 2004). Az IKT átalakítja az olvasást, a szövegértést is, amely legfontosabb kulturális kompetenciánk az információs társadalomban. A kü-

lönböző koncepciók, irányelvek, olvasásfejlesztési programok, oktatástechnológiai szabványok, kutatási beszámolók és állásfoglalások arra buzdítják a tanárokat, oktatókat, hogy használjanak fel minden rendelkezésre álló forrást az információs műveltség oktatására szerte a világon. Az International Reading Association (IRA, 2003; IRA, 2009) felhívta a pedagógusokat, hogy tanítsák meg az új technológiákhoz szükséges új ismereteket, hogy a tanulók alkalmazkodni tudjanak az újonnan megjelenő eszközökhöz és technológiákhoz, és működni tudjanak a globális közösségben. A National Council of Teachers of English (NCTE, 1995, 2007, 2010) és az International Society for Technology in Education (ISTE, 2007) támogatta és elismerte ezt a változást az írni-olvasni tudás átadásával kapcsolatos tevékenységekben, és felszólította a tanárokat, hogy használják fel az összes rendelkezésre álló forrást az oktatásban.

Az UNESCO vonatkozó kezdeményezése (Literacy Initiative for Empowerment, LIFE) és az ENSZ ezzel kapcsolatos évtizede (United Nations Literacy Decade, UNLD) olyan koncepciókat tartott szükségesnek, amelyek az írni-olvasni tudást, annak új hordozóját, új formáit és a hozzá kapcsolódó új készségeket kiterjesztve értelmezik (UNESCO, 2003). Az Egyesült Nemzetek globális, e-iskolákról és közösségekről szóló kezdeményezése (Global e-School and Communities Initiative, GeSCI) abban támogatja a kormányokat, hogy a technológiát integrálják az oktatásba és képzésbe. A GeSCI „IKT az oktatáspolitikában” (ICT4E) keretrendszerei felvázolják, hogyan lehet ezt ésszerűen kivitelezni, és tájékoztatást adnak a világon készült, ICT4E-vel kapcsolatos koncepciókról (Brassi, 2011). A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD, 2009c, n.d.) kezdeményezései tekintetbe veszik a technológiákkal az információk szolgáltatásában bekövetkezett változások miatt összefonódó, különböző információs műveltségfajták politikai, társadalmi és gazdasági eredményeit.

Ausztráliának a digitális oktatást forradalmasító stratégiai terve (Australian Information and Communication Technology in Education Committee, 2013) és Új-Zélandnak az e-learninggel kapcsolatos cselekvési terve (New Zealand Ministry of Education, 2013) olyan kormányzati kezdeményezések, amelyek a diákok számára 21. századi készségeket nyújtanak az IKT-k értelmes használata révén. Markauskait (2005) arról írt, hogy az elmúlt években az ausztrál, IKT-vel kapcsolatos, információs műveltségről szóló koncepciók a korábbinál holisztikusabb meg-

közelítést alkalmaztak, és az IKT-t már nem gazdasági, hanem oktatási tényezőnek tekintik. Hong Kong-Kína Empowering Learning and Teaching with Information Technology stratégiája (Education Bureau, 2007) kitért arra, hogyan kell a tanárokat és a diákokat az IKT-val felvértezni. Japán élethosszig tartó tanulással kapcsolatos koncepciói az oktatásban is javasolják az IKT használatát (Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology, n. d.)

Az Európai Bizottság Digitális menetrendjében (European Commission, 2010a) arra törekedett, hogy erősítse a kontinensen a hosszú távú IKT-kezdemenyzéseket és célokat, amelyek között szerepel a digitális műveltség terjesztése is. Az EU tagállamai (a PISA ERA résztvevői: Ausztria, Belgium, Dánia, Franciaország, Írország, Magyarország és Spanyolország) felkarolták ezt a kezdeményezést, és továbbra is támogatják a céljait a gazdaság és társadalom fejlesztésével kapcsolatos nemzeti koncepciók és stratégiák keretében (Álvarez, 2005; Hungarian Ministry of National Development, 2011; Government of Ireland, 2013). Bár az IKT bekerült a tantervekbe (Danish Ministry of Education, 2009; Hungarian Institute for Educational Research and Development, 2012), a kutatások között alulreprezentáltak az információs műveltség oktatásának hatékony gyakorlatát elemző országos vizsgálatok.

Az információs műveltség új meghatározása a tudástársadalomban

A változatos információs és kommunikációs technológiák (IKT) elterjedése rétegezte azt, amit az olvasásnak, szövegértésnek nevezünk. Az olvasás, szövegértés meghatározásai drasztikusan változtak a huszadik század folyamán: kezdve a korlátozott megközelítéstől, mely olvasáson szavak sikeres dekódolását és kiejtését értette; a mai összetett konstrukcióig, amely elismeri az írni-olvasni tudással kapcsolatos mély készségeket, azokkal az összefüggésekkel és attitűdökkel egyetemben, amelyeket a szövegértelmezés során felhasználunk (Baynham-Prinsloo, 2010; Rosenblatt, 1994; Langer, 1995). Az elektronikus eszközök megléte és gyors működése következtében átalakult az olvasás, az írás és a kommunikáció, ami kihat a szövegek elérésének és a velük való interakciónak alapvető eszközeire, módjaira és módszereire is (Coiro, Knobel, Lankshear, Leu, 2008; McKenna, Labbo, Kieffer, Reinking, 2006; Monteith, 2005). Noha a terminus már nem újkeletű, az új információs műveltséggel foglalkozó tanulmányok továbbra

is azt vizsgálják, hogyan hatnak az új és mindenfelé elterjedő technológiák arra, amit információs műveltségnek hívunk, s ami egyre inkább interdiszciplináris területté kezd válni. Az új információs műveltséggel foglalkozó tanulmányok a műveltséget különböző perspektívákból szemlélik, amelyek túlmutatnak a pedagógiai, nyelvtudományi vagy kognitív vizsgálatokon, s a folyamatot és az olvasót egy szélesebb összefüggésben az élet, a társadalom és a kultúra részének látják (Bartlett–Holland, 2002; Gee, 2010a). Az olvasásnak az új műveltségből kiinduló megközelítése azt állítja, hogy a digitális korszakban a szöveg megértéséhez az embernek rendelkeznie kell olyan, adaptálható készségekkel, amelyek lehetővé teszik, hogy az egyén kezelje a folyamatot, a célt és a feladatok sikeres befejezésének összefüggéseit (Leu, Kinzer, Coiro, Cammack, 2004).

A komplex írástudás elmélete a hagyományos nyomtatott írástudást ötvözi a vizuális és kritikus írástudással, ugyanakkor megengedi a különböző – iskolai és iskolán kívüli – tanulási lehetőségekkel, mint például a játékkal vagy a virtuális világokkal való kölcsönhatást (Cole, Pullen, Pullen, 2010). E szemlélet túlmutat azon, hogy az új információs műveltség az értelmes digitális gyakorlatokat tanítja meg, és komoly súlyt helyez arra, hogy az új technológiák és műveltség milyen hatást gyakorol az egyének „társadalmi jövőjére” (Cope–Kalantzis, 2000, 7. p.). A vonatkozó elmélet interdiszciplináris jellegű, és magába foglalja a társadalmi kontextusba ágyazott affektív elméletet, továbbá a hatalom kérdései is befolyásolják (Cope–Kalantzis, 2000; New London Group, 1996).

A multimodális szövegek nem pusztán a nyomtatott média digitalizált változatai; esetükben jóval többre van szükség az olvasás pusztá képességénél. Szinesztéziás élményt kínálnak, ami arra készíti az olvasót, hogy felismerje a média legkülönbözőbb ösvényeit és kombinációit, és navigáljon azokon (Hartman, Morsink, Zheng, 2010; Kalantzis, Cope, Cloonan, 2010). A technológia ma már nem korlátozza sem a dizájnt, sem a használt médiatípust; az olvasóknak tehát olyan adaptálható készségekkel kell rendelkezniük, amelyek lehetővé teszik számukra, hogy bekapcsolódjanak és fejlődjenek az egyes új szövegekkel való találkozás során. Lemke (2006) megjegyzi, hogy az írni-olvasni tudást ma már nemcsak írott szóként, hanem multimodális entitásként határozzuk meg. Ahogy a diákok hozzáférnek az információhoz, és ahogy kiválasztják az információt, hatással van az adott információ értékelésére, következőképpen arra is, hogy a kritikus írni-olvasni tudást hogyan

kellene oktatni. Egy-egy üzenet multimédiás komponensei azt igénylik az olvasótól, hogy sokféle információforrásra reagáljon. Nemcsak az írott szót kell megértenie, hanem annak kapcsolatát a média-komponensekkel, valamint a hozzá komplex hálóban kapcsolódó, más médiatípusokhoz is. A tudatos és kritikus értelmezés kialakítása létfontosságú az írni-olvasni tudással kapcsolatos rendezvények során, amelyek az üzenetek multimodális komponenseinek kölcsönhatásán alapulnak, hogy az olvasó ezeket a multimodális üzeneteket bizonyos fokú tudatossággal fogadja, készen arra, hogy új médiát hozzon létre, és azzal dolgozzon.

Az említett sokféle, írni-olvasni tudással foglalkozó elmélet és definíció azt illusztrálja, hogyan bővült az elmúlt évtizedekben az új műveltség vizsgálati spektruma. Ezek az elméletek és definíciók felismerik a kontextus fontosságát is, amikor az írni-olvasni tudással kapcsolatos cselekvésekről van szó. Az írni-olvasni tudás kutatásának diskurzusába gyakran bevonják a politikai, a társadalmi és a gazdasági kérdéseket, mert az oktatás végső célja az egyenlőtlenségek kiegyensúlyozása, a társadalmi mobilitás segítése és a tanulók felkészítése a mindennapi élet új élményeire való alkalmazkodásra (Baynham–Prinsloo, 2010; Freire, 2004; Siegel–Fernandez, 2002). Amikor az írni-olvasni tudást ebből a szempontból vizsgáljuk, a bourdieui kritikai elméletre támaszkodunk, amelynek révén a kutatók megérthetik az oktatás olyan kérdéseit, amelyek az egyenlőtlenségekből fakadó kihívásokkal kapcsolatosak (Carspecken, 1996; Gee, 2010; Heath, 1983; Moje, Overby, Tysvaer, Morris, 2008).

Az új információs műveltség mint tőke

Az új technológiák és az új műveltség vizsgálatához olyan új, komplex keretek szükségesek, amelyek révén a műveltség változó környezetének egyes kérdéseit interdiszciplináris nézőpontból vizsgálhatjuk meg (Warschauer–Ware, 2011). Ezért a kortárs műveltségkutatást áthatja az információelmélet és információgazdaságtan, továbbá a műveltségoktatás minden feltételét, folyamatát és eredményét vizsgálja, hogy kiderüljön, az iskolák mennyire jól vértetik fel a diákokat a szükséges készségekkel. Az oktatási rendszereket a bourdieui kritikai szemszögből vizsgálják meg, azt kiderítendő, vajon felvértetik-e vagy sem a diákokat ahhoz, hogy az oktatáspolitikai és az oktatási gyakorlat úgy fejleszthesse készségeiket, hogy képessé váljanak az élethosszig tartó tanulásra

(Baker, 2010; Noblit, 2005).

Amikor egy ország az oktatási rendszerébe beruház, gazdasági nyereséget remél. Noha az oktatás és a haladás közötti kapcsolatot nehéz felmérni, az oktatáskutatás egyik legfontosabb feladata az oktatási kiadások és források hatásának vizsgálata (Moore, 2004). A kiadások és a források tőkét jelentenek, és akik rendelkeznek ezzel, azoknak van hatalmuk, akiknek viszont nincs ilyen tőkéje, azoknak hatalmuk sincs. Bourdieu (1986, 1993, 2005) megkülönböztette a tőke különböző típusait, és kifejtette, hogyan tudják az iskolák „felfegyverezni” diákjaikat, amikor ezt a tőkét előállítják, népszerűsítik, illetve átadják. A műveltségkutatásnak szemügyre kell vennie az iskoláztatás társadalmi, politikai, kulturális és gazdasági környezetét, hogy képviselni tudja a kapcsolódó kérdések minden szempontját, és tájékoztatást adjon a szakpolitika számára (Siegel–Fernandez, 2002). Amikor az egyenlőtlenségeket feltárják, abban benne rejlik az a lehetőség, hogy változást lehet elérni.

A technológiai tőke különösen nagyon fontos egy olyan korszakban, amelyben a fejlett világnak ilyen szerves része lett az IKT. Bár nem ezzel a névvel illetik, a technológiai tőke egy ideje az IKT kezdeményezések és célok központi kérdése, gondoljunk például az Európai Bizottság Digitális napirendjére, amely az új technológiák bevonásával hosszú távú tervezés révén próbálta erősíteni Európát (European Commission, 2010a). A fenntartható és növekedésközpontú jövő a digitális technológiák sikeres integrálásától függ (Nijkamp, van Delft–van Veen–Groot, 2005). Az IKT-t a jobb jövő zálogának tekintik, ezért a digitális műveltségi ismeretek és készségek hiánya igencsak akadályozza a kíváncsok társadalmi és gazdasági fejlődést. A Digitális napirend számos akciót vázolt fel az átfogó célok támogatására, így a hozzáféréssel, a biztonsággal és az interoperabilitással kapcsolatosakat, és egyértelműen kimondta, hogy ennek az IKT-val átítatott új korszaknak kell elvezetnie ahhoz, hogy az egyének a megfelelő készségekkel fel legyenek vértetve (European Commission, d.n., 2007).

A digitális szakadék mint műveltségi kérdés

Eredetileg a *digitális szakadék* kifejezés arra a résre utalt, mely a számítógéppel és IKT-val rendelkezők és a többiek között áll fenn (Prensky, 2010). A legújabb kutatások azonban kiterjesztették ezt a meghatározást: most már magába foglalja a fizikai, digitális, emberi és társadalmi erőforrásokat is (Warschauer,

2010). Ezen kívül, ahogy Monroe (2004) rámutatott, a kérdés már nemcsak hozzáférésről szól, hanem a „nincs neki” és a „nem akarja” kérdéséről is (14. o.); mivel az IKT birtoklása azzal a hatalommal jár, hogy pozitívan vagy negatívan tud hatni a haladásra (Servon, 2002; Bennett, Maton, Kervin, 2008). A közpolitikának és az oktatási politikának túl kell lépnie a digitális szakadék hozzáférési kérdéseire, és a szakadék csökkentése érdekében foglalkoznia kell a képzéssel, a tartalommal és a hozzáállással.

Az IKT-t gyakran úgy említik, mint ami a különböző társadalmi-gazdasági csoportok közötti egyenlőtlenségek okozója az oktatásban, és úgy vélik, hogy az IKT a társadalmi csoportok közötti szakadék kiszélesítésének, nem pedig szűkítésének vagy felszámolásának kulcsfontosságú tényezője. Warschauer, Knobel és Stone (2004) arra mutatnak rá, hogy az emberi, hardverrel, szoftverrel kapcsolatos, szolgáltatási és finanszírozási kérdések mind hozzájárulnak a szakadékhöz, a probléma tehát sokkal összetettebb, mint a pusztán hozzáférés kérdése. Míg sokan azt remélték, hogy az IKT-k kiegyenlítik a különbségeket, továbbra is az egyenlőtlenség forrásai maradnak (Selwyn, 2004). A PISA-felmérés régebbi eredményesorai is bizonyították ezt az egyenlőtlenséget, és felhívták a figyelmet a digitális szakadék meglétére azok között, akik vagy hozzájutottak a technológiához, vagy nem, vagy éppen hozzáfértek, de vagy birtokában voltak a megfelelő készségeknek és kompetenciáknak, vagy nem, hogy eredményesen használni tudják ezeket a technológiákat (OECD, 2010a, 2010f).

Az oktatás világszerte jelentős kihívásokkal szembe-szül a diákoknak és a tanároknak az információs társadalomra való felkészítése során egy olyan időszakban, amikor a tanárok gyakran nincsenek jól felkészítve az IKT-k használatára, és az iskolákban nem áll rendelkezésre az az infrastruktúra, amely segítené az IKT integrálását (Blurton, 1999; UNESCO, 1998a). Digitális szakadék létezik az egyes nemzetek között és egy-egy nemzeten belül is. Tsipouri (2000) azt javasolta, hogy különböző intézkedésekkel szüntessék meg a digitális szakadékot az USA és az EU között, hogy javuljon az utóbbi viszonylagos pozíciója az információs társadalomban, és hozzátette, az Egyesült Államokban nagyobbak az IKT-ra fordított kiadások, noha Európa lakossága jóval nagyobb. Az Európai Bizottság stratégiai K+F programja (European Strategic Programme for Research and Development in Information Technologies, ESPRIT) (European Commission, 1983) és a legújabb, 7. Kutatási keretprogram (European Commission, 2011) irányelveket adott az IKT kutatásához, hogy biztosítsa az EU ver-

senyképességét a globális piacon.

Niemivirta és Järvelä (2003) feltárta azokat az okokat, melyek Finnország oktatási sikerei mögött rejlenek, és az élethosszig tartó tanulást és az IKT-t nevezte meg az első PISA-vizsgálatban elért kitűnő eredmények kulcsfontosságú tényezőiként. A finn oktatástervezők még az új évezred beköszönté előtt felismerték, hogy az IKT az élethosszig tartó tanuláshoz kötődő kompetenciák egyik eszköze, és az IKT szerepét hivatalosan és időben elismerték az oktatáspolitikában (Niemivirta & Järvelä, 2003). Ez a finn diákok és a tanárok számára legalább egy évtizednyi előnyt jelentett az EU többi országával szemben. Hargreaves és Shirley (2009) – miután feladatuk kapták, hogy derítsék ki a finn PISA-siker okát, hogy az támpontul szolgáljon más nemzeteknek – azt állapította meg, hogy a finn serdülők kiemelkedő helyezését a verseny során a gazdaság, az oktatás és az erős szociális igazságérzet együttese határozta meg. A 2010. évi Új készségek az új munkahelyekhez program (European Commission, d.n.) a digitális műveltséget helyezte a középpontba, jelezve e kérdés rendszerszintű elismerésének súlyát, hasonlóan az EK már említett Digitális menetrendjéhez. Az Európai Bizottság a digitális írástudásra koncentrált 2014-ben induló, az Európai Szociális Alapról szóló szabályozó dokumentumában, másfél évtizeddel a finn kezdeményezések után (European Commission, 2010a).

A globalizáció korában a technológia alakítja a kultúrát, míg a technológia körüli legfontosabb kérdések továbbra is megtartják illuzorikus és megosztó mivoltukat. Az új technológiák megjelenése olyan gyorsan követi egymást, hogy alkalmazásuk is nehézségekben ütközik, és eközben állandó vita folyik arról, hogy a társadalom milyen mértékben fogadja be őket, ha egyáltalán. Mindazonáltal a technológia eszközt ad mind az erős, mind a gyengébb csoportok kezébe, amelynek segítségével előnyökre tehetnek szert a társadalomban (Misa, 2004). Sajnálatos, hogy – bár a technológiai változások átalakították az emberek életét –, az iskolák mégsem támogatják teljes erejükkel, hogy a diákok használják is az IKT-t az iskolákban és azokon kívül egyaránt (Prensky, 2010).

Irodalom

ÁLVAREZ, C. V.: ICT as a part of Chile's strategy for development. Present issues and challenges. 2005. 34 p.

<http://slideplayer.com/slide/5383093/> (2015. 08. 12.)

ANANIADOU, K. – CLARO, M.: 21st century skills and competences for new millennium learners in OECD countries:

- OECD Education Working Papers, 2009. No. 41. DOI: 10.1787/218525261154
<http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=EDU/WKP%282009%2920&doclanguage=en> (2015. 08. 12.)
- ANSTEY, M. – BULL, G.: Teaching and learning multiliteracies. Changing times, changing literacies. Kensington Gardens, International Reading Association, 2006. 148 p.
- Australian Information and Communications Technology in Education Committee. (2013). Digital education revolution strategic plan.
<http://aictec.edu.au/2011/03/digital-education-revolution-strategic-plan/>
- BAKER, E. A.: New literacies, new insights. In: The new literacies. Multiple perspectives on research and practice. E. A. Baker (Ed.). New York, The Guilford Press, 2010. 285–311. p.
- BARTLETT, L. – HOLLAND, D.: Theorizing the space of literacy practice = Ways of Knowing. vol. 2. 2002. no. 1. 10–22. p.
- BAYNHAM, M. – PRINSLOO, M.: The future of literacy studies. New York, Palgrave Macmillan, 2010.
- BENNETT, S. – MATON, K. – KERVIN, L.: The 'digital natives' debate. A critical review of the evidence = British Journal of Educational Technology. vol. 39. 2008. no. 5. 775–786. p. doi: 10.1111/j.1467-8535.2007.00793
- BHOLA, H. S.: Reconstructing literacy as an innovation for sustainable development. A policy advocacy for Bangladesh = International Journal of Lifelong Education, vol. 28. 2009. no. 3. 371–382. p. doi:10.1080/02601370902799184
- BLURTON, C.: New directions of ICT-use in education. Paris, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 1999. 51 p.
<http://www.unesco.org/education/wf/dl/edict.pdf> (2015. 08. 15.)
- BOURDIEU, P.: The forms of capital. In: Handbook of theory of research for the sociology education. J. E. Richardson (Ed.). New York, Greenwood, 1986. 46–58. p.
<https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/bourdieu-forms-capital.htm> (2015. 08. 12.)
- BOURDIEU, P.: Sociology in question. London, Sage, 1993. 192 p.
- BOURDIEU, P. The social structures of the economy. Cambridge, Polity Press, 2005. 180 p.
- BRASSI, R.: ICTs in education (ICT4E): Policies and plans worldwide. 2011. <http://www.gesci.org/asset/files/Knowledge/Centre/country-policies.pdf>
- CARSPECKEN, P. F.: Critical ethnography in educational research: A theoretical and practical guide. New York and London: Routledge, 1996.
- COIRO, J. – KNOBEL, M. – LANKSHEAR, C. – LEU, D. J.: Central issues in new literacies and new literacies research. In Handbook of research in new literacies. J. Coiro, M. Knobel, C. Lankshear, and D. J. Leu (Eds.). New Jersey, Mahwah, Erlbaum, 2008. 1–21. p.
- COLE, D. R., Pullen, S., & Pullen, D. L. (Eds.). (2010). Introduction to multiliteracies in motion: Current theory and practice. New York: Routledge, 2010.
- COOPER, J.: The digital divide: The special case of gender = Journal of Computer Assisted Learning, vol. 22. 2006. no. 5. 320–334. p.
- Danish Ministry of Education. (2009). ICT in upper secondary education in Denmark. Retrieved from eng.uvm.dk/news/~.../091118_ICT_in_upper_secondary.ashx
- Education Bureau. (2007). Empowering learning and teaching with information technology. Retrieved from (<http://www.edb.gov.hk/index.aspx?nodeID=2677&langno=1>)
- European Commission. (1983). ESPRIT: First European strategic programme for research and development in information technologies. Bulletin of the European Communities, supplement. Retrieved from (<http://aei.pitt.edu/id/eprint/5881>)
- European Commission. (2010a). Digital Agenda for Europe. Retrieved from (http://ec.europa.eu/information_society/digital-agenda/index_en.htm)
- European Commission. (2011). The main objectives of FP7: Specific programmes. (http://cordis.europa.eu/fp7/understand_en.html)
- European Commission. (n.d.). New skills for new jobs. (<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=568>)
- European Communities. (2007). The key competences for lifelong learning – A European framework. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. The fourth way: The inspiring future for educational change. Hargreaves, A. P. – Shirley, D. L.(eds.) Thousand Oaks, CA: Corwin Press, 2009. 145 p.
- FREIRE, P. (2004). Pedagogy of hope. London, Continuum.
- GEE, J. P. (2010a). A situated-sociocultural approach to literacy. In: The new literacies: Multiple perspectives on research and practice. E. A. Baker (Ed.) New York: The Guilford Press, 165–193. p.
- GEE, J. P.: Discourse and sociocultural studies in reading. In: Methods of literacy research: The methodology chapters from the handbook of reading research. M. L. Kamil, P. B. Mosenthal, P. D. Pearson, R. Barr (Eds.) Vol. 3. New Jersey, Mahwah, Lawrence Erlbaum Associates, 2010. 119–132. p.
- GLEICK, J. : The information: A history, a theory, a flood. New York: Pantheon Books, 2011.
- Global e-School and Communities Initiative (2012). About us. (<http://www.gesci.org/about-us.html>)
- Government of Ireland. (2013). Digital future discussed at Brussels event.

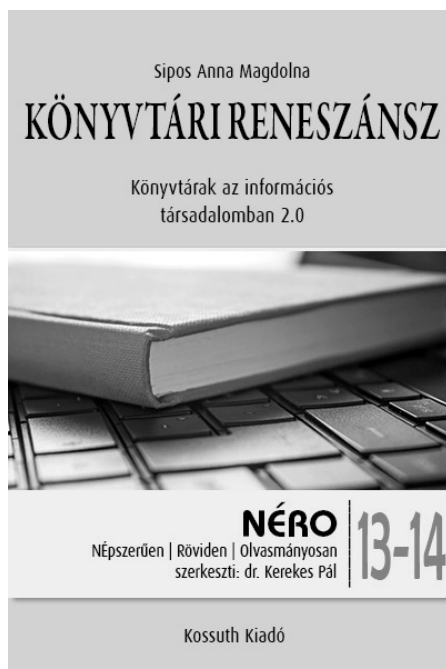
- (<http://www.eu2013.ie/news/news-items/20130201digitalagenda>)
- Harris County Department of Education. (n.d.) Area head start programs. (<http://www.hcde-texas.org/default.aspx?name=HeadStart>)
- HARTMAN, D.K. – MORSINK, P. M. –ZHENG, J.: From print to pixels. The evolution of cognitive conceptions of reading comprehension. *Multiple Perspectives on New Literacies Research and Instruction*. In: E.A. Baker (Ed.). New York, Guilford, 2010.131–164. p.
- HEATH, S. B.: *Way with words: Language, life, and work in communities and classrooms*. New York, Cambridge University Press, 1983.
- Hungarian Institute for Educational Research and Development. (2012). Kerettantervek. (<http://kerettanterv.ofi.hu/>)
- International Reading Association. (2003). Investment in teacher preparation in the United States. Position statement. Retrieved from <http://www.reading.org/General/AboutIRA/PositionStatements/TeacherPrepPosition.aspx>
- International Reading Association. (2009). New literacies and 21st-century technologies: Position statement. (<http://www.reading.org/general/AboutIRA/PositionStatements/21stCenturyLiteracies.aspx>)
- International Society for Technology in Education. (2007). Standards for global learning in the digital age. (<http://www.iste.org/standards.aspx>)
- KALANTZIS, M. – COPE, B.: Changing the role of schools. In: *Multiliteracies: Literacy learning and the design of social futures*. B. Cope, M. Kalantzis (Eds.). London, Routledge, 2000. 121–148. p
- KALANTZIS, M. – COPE, B. – CLOONAN, A.: A multiliteracies perspective on the new literacies. In: *The new literacies. Multiple perspectives on research and practice*. E. A. Baker (Ed.). New York, The Guilford Press, 2010. 61–87. p.
- KAMIL, M. L.: *Adolescents and literacy: Reading for the 21st century*. Washington, DC: Alliance for Excellent Education, 2003.
- LANGER, J. A.: *Envisioning literature*. Newark, International Reading Association, 1995.
- LEMKE, J.: Toward critical multimedia literacy: Technology, research and politics. In: *International handbook of literacy and technology*. M. McKenna, L. D. Labbo, R. D. Kieffer, & D. Reinking (Eds.). Vol. 2.
- Mahwan, NJ. Lawrence Erlbaum Associates, 2006. 3–14. p.
- LEU, D. J.: New literacies, reading research, and the challenges of change. A deictic perspective. In: *The 55th Yearbook of the National Reading Conference*. J. V. Hoffman, D. L. Schallert, C. M. Fairbanks, J. Worthy, B. Maloch (Eds.). Creek, WI: National Reading Conference, Inc., 2006. 1–20. p.
- LEU, D. J. – KINZER, C. K. – COIRO, J. – CAMMACK, D. W.: Toward a theory of new literacies emerging from the Internet and other information and communication technologies. In: *Theoretical models and processes of reading*. R. B. Ruddell, N. Unrau. (Eds.). 5th ed. Newark, DE: International Reading Association. 2004. 1570–1613. p.
- LEVY, F.: How technology changes demands for human skills. *OECD Education Working Papers*, 2010. no. 45. doi: 10.1787/5kmhds6czqzq-en
- MARKAUSKAIT, L.: Notions of ICT literacy in Australian school education = *Informatics in Education*, vol. 4. 2005. no. 2. 253–280. p.
- MAYO, P.: *Liberating praxis – Paulo Freire's legacy for radical education and politics*. Rotterdam, Sense Publishers, 2009.
- McKENNA, M. C. – Robinson, R. D.: *Teaching through text. Reading and writing in the content areas*. Boston, Pearson Education, Inc., 2006.
- Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology. (n.d.). Information oriented education. <http://www.mext.go.jp/english/lifelonglearning/1303773.htm> (2015. 08. 12.)
- MISA, T. J.: *Leonardo to the Internet. Technology and culture from the Renaissance to the present*. Charles Village, The Johns Hopkins University Press, 2004. http://www.amazon.com/Leonardo-Internet-Technology-Culture-Renaissance/dp/1421401533#reader_1421401533 (2015. 08. 15.)
- MOJE, E. B. – OVERBY, M. – TYSVAER, N., – MORRIS, K.: The complex world of adolescent literacy. Myths, motivations, and mysteries = *Harvard Educational Review*, vol. 78. 2008. no. 1. 107–154. p.
- MOJE, E. – YOUNG, J. – READENCE, J. –MOORE, D.: Reinventing adolescent literacy for new times. *Perennial and millennial issues = Journal of Adolescent and Adult Literacy*, vol. 43. 2000. no. 4. 400–410. p.
- MONROE, B.: *Crossing the digital divide. Race, writing, and technology in the classroom*. New York, Teachers College Press, 2004.
- MOORE, R.: *Education and society: Issues and explanations in the sociology of education*. Cambridge, Polity Press, 2004.
- National Council for Teachers of English. (1995). Resolution on electronic online services. (<http://www.ncte.org/positions/statements/online-services>)
- National Council for Teachers of English. (2007). 21st-century literacies: A policy research brief produced by the National Council of Teachers of English. (<http://www.ncte.org/positions/21stcenturyliteracy>)
- National Council for Teachers of English. (2009). NCTE framework for 21st century curriculum and assessment. (<http://www.ncte.org/governance/21stcenturyframework>)
- National Council for Teachers of English. (2010). Kajder, Sara B. : *Adolescents and digital literacies: learning alongside our students*. Urbana, IL: Author. <http://vufind.carli.illinois.edu/>

- vf-uiu/Record/uiu_6429860
- New London Group. A pedagogy of multiliteracies. Designing social futures = Harvard Educational Review, vol. 66. 1996. no. 1. 60–92. p.
http://vassarliteracy.pbworks.com/f/Pedagogy+of+M+multiliteracies_New+London+Group.pdf (2015. 08. 12.)
- New Zealand Ministry of Education. (2013). The e-learning action plan.
http://www.minedu.govt.nz/NZEducation/EducationPolicies/Schools/Initiatives/ICTInSchools/ICTInitiativesAndProgrammes/OverviewOfICTProgrammesForSchools09/The_E-learning_Action_Plan.aspx#Strategy_overview_eLearning_action_plan_for_schools_20062010
- NIEMIVIRTA, M. – JÄRVELÄ, S.: Tools for life-long learning. The growing emphasis on learning-to-learn competencies and ICT in adolescent education in Finland. In: International Perspectives of Adolescence. F. Pajares, T. Urdan (Eds.). Greenwich, Information Age Publishing, 2003. 123–148. p.
- NIJKAMP, P. – van DELFT, H. –van VEEN-Groot, D.: Sustainable mobility and globalization. New challenges for policy research. In: Economics of globalization. P. Gangopadhyay, M. Chatterji (Eds.). Hants, Ashgate Publishing, Ltd., 2005. 95–114. p.
- NOBLIT, G.: (2005). Perspective 7: Critical theory. In: Introduction to the philosophies of research and criticism in education and the social sciences. J. Paul (Ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson Education, 2005. 76–79. p.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2009c). PIAAC literacy. A conceptual framework. Paris, OECD Publishing (27 p.).
<http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=edu/wkp%282009%2913> (2015. 08. 12.)
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2010a). Are the new millennium learners making the grade? Technology use and educational performance in PISA 2006. Paris, OECD Publishing.
<http://www.oecd.org/edu/cei/educationalresearchandinnovationarethenewmillenniumlearnersmakingthegradetechnologyuseandeducationalperformanceinpisa2006.htm> (2015. 08. 12.)
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2010f). PISA 2009
 What makes a school successful? Resources, Policies and Practices
<http://dx.doi.org/10.1787/9789264091559>
- PRENSKY, M.: Teaching digital natives: Partnering for real learning. Thousand Oaks, CA: Corwin, 2010.
http://marcprensky.com/wp-content/uploads/2013/04/Prensky-TEACHING_DIGITAL_NATIVES-Introduction1.pdf (2015. 08. 12.)
- ROSENBLATT, L.: The reader, the text, and the poem: The transactional theory of the literary work. Carbondale/Edwardsville, IL: Southern Illinois University Press, 1994. 210 p.
http://www.amazon.com/The-Reader-Text-Poem-Transactional/dp/0809318059#reader_0809318059 (2015. 08. 12.)
- SELWYN, N.: Degrees of digital division: Reconsidering digital inequalities and contemporary higher education. RUSC = Revista de Universidad y Sociedad del Conocimiento, vol. 7. 2010. no. 1. 33–42. p.
- SERVON, L. J. Bridging the digital divide. Oxford, Blackwell Publishers Ltd., 2002. Chapter 1. Redefining the digital divide: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9780470773529.ch1/summary> (2015. 08. 12.)
- SIEGEL, M. – FERNANDEZ, S. L.: Critical approaches. In: Methods of literacy research: The methodology chapters from the handbook of reading research. M. L. Kamil, P. B. Mosenthal, P. D. Pearson, R. Barr. (Eds.). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2002. vol. 3. 2002. 141–151. p.
- The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2003). United Nations Literacy Decade (2003–2012).
<http://www.unesco.org/new/en/education/themes/education-building-blocks/literacy/un-literacy-decade/>
- The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Towards knowledge societies. Paris, UNESCO Publishing, 2005.
- The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. International Standard Classification of Education. ISCED 2011. Paris, UNESCO Publishing, 2011.
- TOMPKINS, G. E.: Literacy for the 21st century. Upper Saddle River, NJ: Merrill/Prentice Hall, 2003.
- TSIPOURI, L.: Europe and the Information Society. Problems and challenges for supranational intervention = Journal of Comparative Policy Analysis. vol. 2. 2000. no. 3. 301–319. p. doi: 10.1023/A:1011484906376
- WARSCHAUER, M.: Digital divide. In: Encyclopedia of library and information sciences. M. J. Bates, M. N. Maack. (Eds.). vol. 2, 3rd ed. New York, CRC Press, 2010. 1551–1556. p.
- WARSCHAUER, M. – WARE, P.: Learning, change, and power. Competing frames of technology and literacy. . In: The handbook on reading research. (Eds.) M. Kamil, D. Pearson, E. Moje, P. Afflerbach. vol. 4. New York, Routledge, 2011. 215–240. p.
- WARSCHAUER, M. – KNOBEL, M. – SLONE, M.: Technology and equity in schooling. Deconstructing the digital divide = Educational Policy, vol. 18. 2004. no. 4. 562–588. p.

Beérkezett: 2015. május 22.

Elérhető a Kossuth Kiadó NÉRO sorozatának legújabb kötete

Kerekes Pál hívta fel nemrégiben a figyelmünket a Katalisten (2015. szeptember 9.) egy könyvújdonságra.

SIPOS Anna Magdolna: Könyvtári reneszánsz. Könyvtárak az információs társadalomban 2.0. [elektronikus dok.] Budapest, Kossuth Kiadó, 2015. (NÉRO sorozat 13–14.)

ISBN: 978-963-09-8305-1

Elérhetősége: <http://www.multimediaplaza.com/ekonyvek/adatlap/4929>

A könyv tartalomjegyzékéből:

- Az Európai Unió információs politikájának változásai
- Az információs társadalom fejlesztésére irányuló stratégiai koncepciók Magyarországon
- Az UNESCO kommunikációs és információs programja
- A könyvtárügy változásai az IFLA (nemzetközi könyvtáros szervezet) dokumentumok tükrében
- Az Internet használatának mennyiségi változásai 2005–2014 között
- Az Internet használatának minőségi változásai 2005–2014 között
- A hazai országos elektronikus szolgáltatások jellemzői
- A könyvtári szolgáltatások használatának változásai Magyarországon az utóbbi évtizedben

A tanulmány statisztikai adatokkal gazdagon alátámasztva illusztrálja a könyvtári szolgáltatások használatában bekövetkezett változásokat, elemzi az olvasás intézményrendszereinek működését, ismerteti az EU-s és a hazai könyvtári és kulturális stratégiákat.

A műről a Könyvkonnektoron lehet részletesebben tájékozódni:

<http://konyvkonnektor.hu/?p=4891>.

Lapunk következő számában a Könyvtári Figyelő is bemutatja a könyvet. (A szerk.)

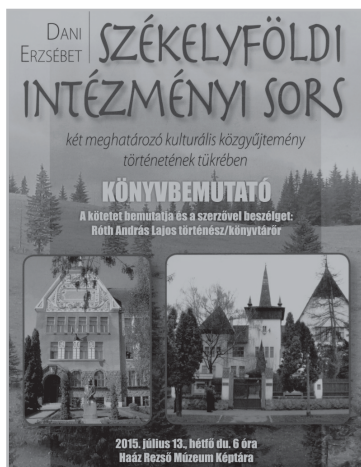

Székelgyöfödi intézményi sors

Örvendezzünk *Dani Erzsébet* kolleganő első könyvének, holott – bár ő erről végképp nem tehet – valójában szégyenkeznünk kellene. Mármint nekünk és elődeinknek, a magyar könyvtártörténet-írás egykori és mai művelőinek. Azért, mert igencsak mostohán viszonyultunk az erdélyi magyar könyvtárkultúra fejlődéséhez, különösen közelmúltjához. Aminek egyik, valószínűleg döntő oka, hogy már nyolc és fél évtizede más államhatárok között élünk, és ez bizony historiográfiai szempontból is elég hosszú idő és nehezen leküzdhető korlát.

Akár jellemzőnek is tekinthető *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig* című, Kovács Máté összeállításában 1970-ben megjelent dokumentumgyűjtemény, amelyben a két világháború közötti időszakot tárgyaló fejezet bevezető tanulmánya (szintén Kovács Máté tollából) korrekt áttekintést ad a külföldi magyar nyelvű kiadványokról¹, így a romániaiakról is, ugyanakkor a határon túli magyar könyvtárakról egyetlen szót sem ejt. Hasonló módon lehangoló az 1987-ben közzétett *Magyar könyvtártörténet*: mintha 1919 után egyáltalán nem léteztek volna magyar könyvtárak a környező és más országokban. A korábbi időszakokat, főleg az 1849 előtti évszázadokat illetően kedvezőbb a kép, noha komoly hiányok is vannak, ami egyrészt a forrásokhoz való hozzáférés gátjaival, másrészt az erdélyi fejedelemség közjogi különállásával magyarázható. A könyvtártörténeti kutatás Erdélyben sem volt számottevő. A kelet-európai rendszerváltás e téren is jól érzékelhető fordulatot hozott, ezt egyebek között igazolja a most ismertetett monográfia bibliográfiai és hivatkozási apparátusa. Mind a magyarországi, mind az erdélyi kutatók fokozódó érdeklődéssel vizsgálják e szakterület múltját, fontos könyvek, tanulmányok láttak napvilágot, az utóbbiaknak olykor a hazai szaksajtó (mindenekelőtt a Magyar Könyvszemle és a Könyvtári Figyelő²) is teret ad.

Mindazonáltal az adósságunk még mindig nagy, a törlesztés folyamata lassú és (különösen a szomszédban) akadályokba ütközik. Ezért kell örülnünk minden eredménynek, így Dani Erzsébet figyelmet érdemlő és követelő teljesítményének,

DANI Erzsébet

Székelyföldi intézményi sors két meghatározó kulturális közgyűjtemény történetének tükrében / Dani Erzsébet. – [Budapest] : Argumentum, [2015]. – 339 p., [8] t. ISBN 978-963-446-744-1

Székelyföldi intézményi sors két meghatározó kulturális közgyűjtemény történetének tükrében című, a budapesti Argumentum Kiadó gondozásában nemrég megjelent kötetének. A szerző maga is székelyföldi, jelenleg a Debreceni Egyetem Könyvtárinformatika Tanszékének adjunktusa, ambíciós, szorgalmas kutató. Ezúttal is a tudományosság igényével és módszereivel, szeretetteljes érzelmi elfogultsággal és ugyanakkor a történetírás elvárható objektivitásával közeledett választott tárgyához. A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum és a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára (vagyis a helyi református kollégium hajdani könyvtára) fejlődését mutatja be – átfogó jelleggel elsőként. S ahol csak lehetett (vagyis ha elérhetőek voltak) az eredeti forrásokra támaszkodva, természetesen a szegényes szakirodalom addigi megállapításait is felhasználva. Érdekes odafigyelni a megértést elősegítő adatokat tartalmazó mellékleteire és a meghatározó személyeket megjelenítő fényképekre. Látszólag két – egy hosszabb és egy rövidebb – értekezés egymás mellé helyezéséről lenne szó. A látszat itt is csal: a bevezetés és még inkább a remekül sikerült, az összehasonlítást és összevetést elvégző zárófejezet, továbbá a szövegben elrejtett jó néhány gondolat sejteti és bizonyítja, hogy a két intézmény részleteiben némileg eltérő történelmi vázlatát egységes egészként fogta fel. Voltaképpen erre utal a találó, már-már jelképes, mert általánosítható főcím is, hiszen a tartalom a mindenkori kisebbségi sors (kettős) példája.

Köztudott, hogy Erdélyben három elismert nemzet élt: a magyar, a székely és a szász. (A többségben lévő románok a polgári forradalomig jogilag nem voltak egyenrangúak.) Magán és iskolai könyvtárak, levéltárak és múzeumok mindhárom népesség körében léteztek, de a nemzeti közgyűjtemények kialakításában a tizenkilencedik században a székelyek csekély lépéshátrányba kerültek. A testvérhazában *Széchenyi Ferenc* gróf nagylelkű adománya (1802) révén már a század elején létrejött Pesten a Magyar Nemzeti Múzeum és benne a *Széchenyi Országos Könyvtár*³. Szintén magánhagyatékából, *Samuel Bruckenthal* báró múzeumi és könyvtári gyűjteményéből szerveződött Szebenben a szász nemzeti múzeum (1817-ben nyílt meg). A reformkorban, 1841-ben kezdeményezte *Kemény József* gróf a magyar nemzeti múzeum és könyvtár alapítását (és e célra felajánlotta saját gyűjteményét), törvényjavaslat is született, de a bécsi kormányzat elutasította, és csak 1859-ben alakulhatott meg Kolozsváron az Erdélyi Múzeum-egylet.⁴ Az újkori és a polgárosodás idején sokáig tovább élő modell érvényesült a székelyeknél is: húsz évvel később egy jómódú nemesi özvegy, *Cserey Jánosné Zathureczky Emília* áldozatkészségéből állt fel Sepsiszentgyörgyön a Székely Nemzeti Múzeum. Később is leginkább adományokból gyarapodott. Hamar tisztázódott, hogy a gyűjtemény igazi hivatása, hogy „a székelyekre vonatkozó mindennemű emlékek tárháza legyen.” Vagyis a régebbi nemzetközi, magyarországi és erdélyi gyakorlatot követte, többféle funkciót is betöltött: egyszerre volt könyvtár (és kéziratár), levéltár (és okmánytár), volt érem-, természetrajzi és néprajzi tára, régészeti és képzőművészeti anyaga, gyűjtött ipari tárgyakat, tehát integrált kollekció. Az elkerülhetetlen és olykor éles jogi viták után három székely megye (Háromszék, Csík, Udvarhely) fennhatósága alá (mondhatni közös tulajdonába) került, de az adományozó befolyása haláláig (1905-ig) megmaradt. Hamarosan a helyi Mikó Imre Kollégiumban helyezték el, majd 1913-ra felépült a saját, impozáns székháza.

Dani Erzsébet az intézmény történetének bemutatására azt az elfogadható, mert célravezető megoldást választotta, hogy az időrendhez igazodva a mindenkori vezetők munkássága szerint tagolja a fejlemények sorát (bár olykor a kronológiai szerkezet megtörik). Magától értetődően be kellett iktatnia az általa impériumváltásnak nevezett szakaszhatárokat is: 1920, 1940, 1944, és külön-külön fejezetet szentel a Tartományi Múzeum (1951-1968) és a Kovászna Megyei Múzeum (1968-1989) időszakának, valamint az ún. rendszerváltozás utáni másfél évtizednek. A múzeumőrök többnyire a Mikó Kollégium igazgatói vagy tanárai, a pedagógusok segítettek a kisebb teendők elvégzésében is. Az irányító szerepkört ellátó személyek tevékenységét igyekszik tárgyilagosan értékelni (teljes felsorolás nélkül: a gyűjteményszervező *Vasady Nagy Gyula, Nagy Géza, László Ferenc, Csutak Vilmos*). Talán a legjobb példa erre *Székely Zoltán* régész, aki negyven évig (1949–1989) igazgatta az intézményt: jeles tudós, ám elvtelen kompromisszumokat kötött a románokkal, feltehetően azért, hogy együtt tartsa a gyűjteményt (a levéltárat mégis elvittek); egyáltalán: a szerző úgy véli, elsősorban neki köszönhető a Székely Nemzeti Múzeum megmaradása. Elődje, a kommunista *Szabédi László* (a költő, műfordító) fő érdemeként is a megtartást emeli ki. A területi revízió éveiben regnáló, de a székelyek által igazán soha be nem fogadott *Herepei János* érdemeit szintén megpróbálja méltatni, és belebonyolódik (sajnálatos módon a köztörténeti háttér negligálásával) a budapesti kormányzat elrendelte nyugatra menekítés szerencsétlen, végül a könyvtári gyűjtemény jelentés részének elpusztulását előidéző, és egyébként is felesleges akciójának értékelésébe. Rokonszenvesen nyilatkozik *Fadgyas Anna* titkárnőről, a múzeum mindeneséről, rendkívül megbízható és munkabíró munkatársáról.

A székelyudvarhelyi könyvtár több mint száz évvel korábban, 1670-ben keletkezett. A protestáns kollégiumalapítások újabb hullámában a székely kisváros református közössége hozta létre, és iskolai könyvtárként működött az államosításig. Mégpedig a másfelé is divatos rendszerben: kollégiumi nagykönyvtár (kezdetől fogva sajátos szakrendre bontva, nevezték közkönyvtárnak is), az adományozók nevét viselő tékák (mindmáig megvannak), ifjúsági olvasóegylet (a nagyobb diákoknak), gyermekkönyvtár (a kisebb tanulóknak), egy ideig a tanári kör periodikumai. A románok nemigen tudtak mit kezdeni az elkobzott gyűjteménnyel, szerencsére nem semmisítették meg és nem szórták szét. A szocializmus éveiben sem volt nyilvános, jó ideig a közönségtől elzárt, ún. do-

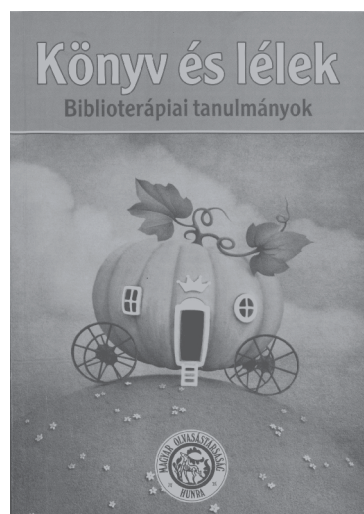
kumentációs könyvtár, és éppen ez a zártság, a belső munka ezzel járó folytonossága eredményezte a túlélést. Mivel sosem volt önálló jogi személy, nem okozott meglepetést, hogy ez a státus nem változott 1990-től sem. A Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára, de továbbra is maradt az újból egyházi tulajdonba adott Református Kollégium épületében. Ez szintén 1913-ban épült fel, mint a sepsiszentgyörgyi múzeum, és mindkettő nagyrészt államsegélyből. A névadó a huszadik század elején a kollégium tanára, a néprajzi gyűjtemény – amiből később múzeum lett – megalapozója. Mostani minőségében a közepes méretű, mintegy 33–34 ezer egységet tartalmazó bibliotéka – és az ott dolgozó, a hazai szaksajtóból is ismert nevű könyvtáros, *Róth András Lajos* – elsődleges hivatása az értékmentés, újabban a digitalizálás lehetőségével is élve. Kivételes művelődéstörténeti érték az Osztrák-Magyar Monarchia majdnem nyolcszáz iskolájából származó, kb. kilencezer füzetet számláló értesítő-gyűjtemény. Miután nem sok eredeti kézirat forrásból meríthetett, indokolható a szerző azon kísérlete, hogy amíg megjelentek (1874-től 1917-ig), az udvarhelyi iskolai értesítők alapján kísérli meg rekonstruálni a könyvtár történetét (miközben a tanintézet életének legfontosabb mozzanatait is regisztrálja). Ez a kísérlet ismételten ráirányíthatja a kutatók figyelmét e fontos, ám méltatlanul mellőzött kiadványtípus iskola- és könyvtártörténeti hasznosságára.

Mint szó esett róla, a zárófejezet talán a könyv leg-sikerültebb része. Dani Erzsébet itt összefoglalja mindazt, amit addig leírt, s megfontolt mérlegelés után vonja le következtetéseit. Összehasonlításra is vállalkozik, és ennek kapcsán érdekességgént megemlíthető, hogy míg a Székely Nemzeti Múzeum eleve a múzeum-könyvtár-levéltár szimbiózisában jött létre, a székelyudvari kollégiumi könyvtárhoz csak jóval később járultak eltérő feladatok, és csak mostani életének utolsó szakaszában lett egy múzeum része. A szerző „Végezetül” (ez a zárófejezet címe) felvázol egy biztató jövőképet is. Reménye szerint a digitalizálás és persze az internet, a nagy digitális archívumokhoz való kapcsolódás lehet az egyik záloga a kisebbségi magyarság kulturális autonómiájának, így teremthető meg az összmagyar kultúra egysége, így valósulhat meg a digitális Kárpát-medence. Úgy legyen!

Bényei Miklós

Jegyzetek

1. Kovács Máté: Az ellenforradalom korszaka, 1919-1945 : Magyar nyelvű kiadványok más országokban. In: A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig. Budapest : 1970. 368-380. p.
2. Például a Könyvtári Figyelő közölte James P. Niessen Múzeumok, nemzetiségi és nyilvános tudományos könyvtárak a 19. századi Erdélyben (2007. 1. sz. 74-100. p., Murányi Lajos fordítása) című alapvetését.
3. Dani Erzsébet a 15. oldalon tévesen datálja 1825-re a Magyar Nemzeti Múzeum alapítását, valószínűleg a Magyar Tudós Társaságra gondolhatott, hiszen az előbbi Széchényi Ferenc alapította, az utóbbi létrejöttét az ő fia, Széchényi István nevéhez fűzzük.
4. Az erdélyi fejleményekről: Bényei Miklós: Művelődési törekvések az erdélyi reformországgyűléseken 1834-1848. Debrecen : 2008. 159-187. p.

Könyv és lélek : biblioterápiai tanulmányok / [szerk. Gombos Péter, Vörös Klára] ; [közread. a] Magyar Olvasástársaság. – Budapest : M. Olvasástárs., 2015. 96 p.

ISBN 987-963-12-2038-4

Könyv és lélek – az első magyar biblioterápiás konferencia kötetének margójára

Évek óta gyakran elhangzik, hogy a hazai könyvpiacra nem létezik olyan szakkönyv, amely átfogó képet tudna nyújtani a hazai biblioterápia elméleti és módszertani kérdéseiről, jó gyakorlatairól. Sokáig pusztán két kiadvány állt a rendelkezésünkre, a Bartos Éva által szerkesztett szakirodalmi szemelvénygyűjtemény, az *Olvasókönyv a biblioterápiáról* (1989), valamint a Magyar Olvasástársaság (HUNRA) országos pályázatára beérkezett olvasói írásokból összeállított *Segített a könyv, a mese – Vallomások életről, irodalomról, olvasásról* (1999) című sajátélménygyűjtemény. Az utóbbi két évtizedben ugyancsak sűrűn forgatták és idézték e köteteket szakirodalomként, időközben azonban jelentősen el is maradtunk a nemzetközi mezőny biblioterápiás szolgáltatások, kutatások, szakkönyvek és folyóiratcikkek terén nyújtott sokszínű és színvonalas teljesítményétől.

Az elmúlt öt év szerencsésen alakult, hiszen a szakma megújodni látszik, átalakult és differenciálódott a képzési paletta, új biblioterapeuta generációk nevelődtek ki, s egyre több biblioterápiás kezdeményezést mutatnak be a magyar folyóiratok (pl. *Könyvtári Figyelő*, *Literatura*, *Könyv és nevelés*, *Iskolakultúra*, *Fordulópont*, *Napút*, *Könyv, könyvtár, könyvtáros*). Újabban szinte évente megjelenik egy-egy könyv is: 2013-ban Jeney Éva *Nyitott könyve*, 2014-ben Gilbert Edit *Az együttérzés irodalmi és vonzatai* című kötete látott napvilágot, amelyek a biblioterápiás munka alapjainak erősítéséhez tárgyaltak fontos elméleti kérdéseket. A HUNRA által 2015 tavaszán kiadott, Vörös Klára és Gombos Péter szerkesztette *Könyv és lélek* ebben a körben hiánypótló kiadvány kívánt lenni, s valóban annak is tekinthető, amennyiben alapvető szakmai kérdések átgondolására sarkall.

A Magyar Olvasástársaság 2014. május 16-án NKA-támogatásból rendezte meg Nyíregyházán a „Segített a könyv, a mese” című „biblioterápiai”

konferenciát. Ez a konferencia fontos mérföldkönek számít a hazai biblioterapeuta szakma történetében, hiszen korábban csak a 2003-as és a 2011-es nemzetközi művészetterápiás világkongresszusok keretében volt lehetőség arra, hogy a biblioterápiával foglalkozók nagyobb létszámban találkozhassanak és folytathassanak eszmecserét egymással, illetve munkájuk eredményeit be tudják mutatni a szélesebb érdeklődő közönség előtt. A HUNRA meghívásos alapon szervezte az első magyar biblioterápiás konferencia előadói körét, és szándékai szerint az ország legjelentősebb szakembereiből válogatva kívánt reprezentatív képet adni a hazai biblioterápia jelenkori állásáról, az elméleti és gyakorlati kérdésekről, kihívásokról, a képzésről és a jó gyakorlatokról. A konferencia programját szemlélve ez a szándék csak félig-meddig valósult meg. Ugyanakkor üdvözlendő, hogy legalább a széthúzó hazai biblioterápiás szakma két, párhuzamosan működő civil egyesülete, a Magyar Irodalomterápiás Társaság és a Magyar Biblioterápiás Társaság tudott egymás felé nyitni és közös fórumon szerepelni. A nemzetközi szinten egyedülálló, magyar jellegzetesség, hogy egy országban több biblioterápiás szervezet működjön, és akkora kínálat legyen biblioterápiás képzésekből, mint nálunk. Az érintettek alapvető szakmai kérdésekben nem egyeznek, a legkritikább esetben kommunikálnak egymással, és úgy tűnik, hogy nem veszik figyelembe egymás munkásságát. A kialakult helyzet egy rendkívül összetett és rövid távon nehezen korrigálható szkizma felszíni tünete. Vajon mi lenne az ebből kivezető út?

Erre vonatkozóan fogalmaz meg fontos gondolatokat a kötet első tanulmányában (A biblioterápia útja Magyarországon az 1970-es évektől napjainkig) *Bartos Éva*. Alighanem ő az, akitől – a biblioterápia magyarországi elismertté tételében és népszerűsítésében szerzett vitathatatlan érdemei fényében – mindnyájan elfogadjuk a kritikát és a változásra való felhívást. „*A biblioterápia magyarországi pályafutása során, négy évtized múltán új szakaszhoz érkezett: már a professzionális tevékenység igényével léphet fel. Ez óriási előrelépés és óriási felelősség is egyben.*” – fogalmaz *Bartos*. De azt is tegyük hozzá, hogy ha mérföldkőhöz érkezett a hazai biblioterápiás szakma, az azt is jelenti, hogy a biblioterápia többé nem tekinthető a könyvtárosok magánügyének. Manapság sok olyan biblioterapeuta hallgató van, aki más szakterületekről érkezve szándékozik hasznosítani a biblioterápiás tudást. Rájuk gondolva már nem érdemes csak a könyvtáros társadalomra fókuszálva megfogalmazni a biblioterápia szakmai kritériumait és kihívásait, mintha külön műfajként létezne „könyvtári biblioterápia”, vagy a könyvtárosnak (mint ösztönös biblioterapeutának) más kiképzésre és

tudásra volna szüksége a segítő szakma műveléséhez. Ha a biblioterapeuta szakma komolyan veszi saját magát és azokat, akiknek szolgáltat, be kell látnia, hogy alapszakmájától függetlenül minden képzésben résztvevőnek egyforma kompetenciákra, alapos csoportpszichoterápiás és szakmódszertani fölkészítésre van szüksége ahhoz, hogy valóban képessé váljon az önálló, felelős, megbízható terápiás munkára és csoportvezetésre.

Bartos Éva megfontolandó gondolataival már találkozhattunk interjú formájában, a *Fordulópont* 2014/3. tematikus számában. Sajnos úgy tűnik, hogy a *Könyv és lélek* megjelenéséig eltelt közel egy év alatt nem jutottunk sokat előre az általa fölvetett alapvető kérdésekben, ami a biblioterapeuták hálózatosodását, partnerségét, utánkötő támogatását, a minősítési követelményrendszer kidolgozását és az adatbanképítést illeti.

A „szakmásodás” mérföldköveire reflektál *Hász Erzsébet* A biblioterápia professzionalizációjának néhány kérdése című tanulmányában is, aki alig félreérthető iróniával (hogy ti. valaha létezett „*okleveles, cédulás és kontár*” bába) utal a hazánkban magukat biblioterapeutának nevező szakemberek képzettségének színvonalbeli különbségére. Különös hangsúlyt ad ennek a gondolatnak a kötet hátsó fülszövegén található szerzői ismertető, ahol egyedül *Hásznak* van „dipl. biblioterapeuta” megjelölése, degradálva ezzel a másutt végzeteket, nyilván nem tudva, hogy azok miként mutatkoznak majd be a szerzőktől kért rövid életrajzokban. Közben ott szerepel mellette *Sóron Ildikó*, *Tegzes Tünde* és *Kovács Zsuzsanna*, akik pedig szintén a PPKE közpönyegéből bújtak elő, s a *Hász* által akkreditáltatott curriculum szerint képződtek. Még ha köztudott is, hogy a hazai biblioterápiás képzések között – kidolgozott szakmai standardok hiányában – komoly tartalmi különbségek vannak, ami nemcsak a képzésekre rendelkezésre álló időből fakad, hanem az oktatók szakmai meggyőződéséből is, nem tűnik szerencsésnek ez a fajta fellépés, hiszen a végső cél nem a széthúzás erősítése, hanem az összefogás előkészítése kellene legyen. Ugyanakkor nem felejtethetjük el azt sem, hogy *Hásznak* köszönhetjük az egyetemi szintű biblioterapeuta képzés kidolgozását és beindítását. Ebből a perspektívából *Hásznak* sok fontos meglátása van, például nagyon igaza van abban, hogy a hazai biblioterapeutáknak elsősorban terápiás szemléletben és képzettségben kell fejlődniük, az erre vonatkozó alapot pedig egy gyakorlatorientált képzésben lehet megszerezni. Ehhez háttérként ki kell dolgozni a szakmai jogosítvány standardjait és ellenőrző rendszerét. A tanulmány második felében olvasható néhány vitára ösztönző gondolat is, amely írói-költői és előadóművészi véna meglétét várná el a biblioterapeuta jelöltektől, esz-

tétikai értékek közvetítéséről beszél terápiás értékek közvetítése helyett, illetve rövidítené a hosszú és költséges kiképzést a szociális és egészségügyi szférára szakembereinél, akik elektronikus biblioterápiás adatbázisokat tudnának fejleszteni. Vitathatatlan, hogy a nyugaton nagy hagyományokkal rendelkező e-biblioterápiás szolgáltatásokra nagy szükség volna nálunk is, mert ezzel biztosíthatnánk a biblioterápiás szolgáltatás alapszintjének széleskörű elérhetőségét. Bizakodjunk, hogy a hosszán és költségesen kiképzett biblioterapeuták erre a nagy munkára is mielőbb rászánják magukat.

A terápiás szemléletformálás tekintetében a kötet legtanulságosabb és egyben legszimpatikusabb hangvételű írása *Nagy Attila*é (Biblioterápia a köznevelésben), aki Bartos Éva mellett a biblioterápiás szakma másik „nagy öregje”. Az elsősorban olvasáskutatóként ismertté vált pszichológus csoportvezetői attitűdje és terápiaelfogása, újra való nyitottsága, rugalmas szöveg szemlélete és egyszerűen nagyszerű módszertani ötletei a mai terapeuta generációk számára is példaértékűek.

Hasonlóképpen figyelemre méltó *Vaczóné Antal Erika* hátrányos helyzetű olvasókkal kapcsolatos munkásságának gazdag bemutatása (A biblioterápia alkalmazásának lehetőségei hátrányos helyzetűek körében a Móróc Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárban), ahogy értékes Sóron Ildikó és Tegzes Tünde kamaszokkal vitt kiváló programjának részletes, ám befejezetlenül hagyott leírása (Önismeret-fejlesztés a biblioterápia eszközeivel kamaszcsoportban), amely azonban már ismert volt számunkra a Könyvtári Figyelő 2014/4. számában megjelent, átfogó tanulmány részeként. Fontos tapasztalatokat oszt meg Tegzes Tünde másik tanulmánya (A biblioterápia az idősek lelki és szellemi egészségének szolgálatában: közös olvasás, beszélgetés irodalomról – terápiás célokkal) is, amelyben végre publikál valamit az idősekkel folytatott sokéves munkássága eredményeiből.

Kovács Zsuzsanna (Szakirodalmi ellátottság, publikációk, honlapok a biblioterápiához c. írásában) nagyon nehéz, és talán kevésbé testhezálló feladatra vállalkozott, amikor a biblioterápia hazai és nemzetközi szakirodalmi ellátottságát igyekezett bemutatni. Kovács Zsuzsannát elsősorban a börtönben végzett biblioterápia jeles képviselőjeként tartjuk számon, és ebben a minőségében nagyon hiányzik a munkája az elkészült konferenciakötetből. Ezt némileg korrigálja, hogy a Könyvtári Figyelő 2014/3. száma a „konferenciáról kimaradt” írásokként közöl egy-egy tanulmányt tőle, valamint *Asztalos-Varga Csilla* gyermekotthonban folytatott munkájáról.

A szakirodalmi ellátottság bemutatásában inkább az ismertebb források említődnek, ugyanakkor elmarad a folyóiratcikkek ma már óriási tárházának legalább

a kulcsszerzőkig terjedő szemlézése. Pedig a szakirodalmi ellátottság témája kulcsfontosságú a szakma fejlődésében: mások eredményeinek az ismerete és hasznosítása elengedhetetlen ahhoz, hogy nemzetközileg érvényes, tudományosan is alátámasztható eredményeket produkáljon a magyar biblioterápia. A hazai szerzők közleményeinek ebben áll az egyik fő hiányossága, hiszen leginkább saját elképzeléseiket és gyakorlatukat mutatják be, ami fontos, hiszen a kollégák ezekből a leírt gyakorlatokból tudnak tanulni és ötleteket meríteni, ugyanakkor kevesen törődnek témájuk szakirodalmi beágyazottságával, mások hasznosítható eredményeivel. Ez csak részben következhet az idegen nyelvi kompetenciák hiányosságából, hiszen a hazai biblioterapeuták többnyire egymás magyarul írt közleményeire sem hivatkoznak (a bevezetőben említett néhány alapművön kívül).

Czomba Magdolna írása, Vigasztaló gyerek(irodalom) címmel inkább szülőknak és óvodapedagógusoknak szóló, hasznos gyermekirodalmi ajánló, semmint biblioterápiás tanulmány. *Jeney Éva* (A biblioterápia irodalomelméleti kérdései) irodalomelméleti okfejtése is érdekes arról, hogy az értékes irodalomnak önmagában is lehet olyan katartikus hatása, amely a gyógyulás kezdetét jelenti, de a gyakorló biblioterapeuta számára kevésbé hasznosítható, terápiás szempontból vitára készítő állításokat tartalmaz. *Baják Gábor* bibliodramás összefoglalója (Írnyitott, spontán játék. A bibliodramáról dióhéjban), amely a maga műfajában értékes írás a bibliai történetek pszichodráma keretében való eljátszásáról, de kilóg a kötetből. Kár *Kovács Marianna* meseterápiás előadásáért és *Sóron Ildikó* közismert Műkincsvadászat sorozatának ismertetéséért, amelyek a konferenciaprogramban még szerepeltek, a kötetből azonban kimaradtak. A kötet struktúrája tehát hagy némi kívánnivalót maga után.

Egy konferenciakötet ritkán lesz bestseller. A *Könyv és lélek* kapcsán mégis azt kívánhatjuk, hogy ha nem is lesz minden betűje megkerülhetetlen szakirodalom, minél többekhez jusson el a kötet, s ösztönözze őket arra, hogy a közeljövőben keressék az együttműködés és tapasztalatcsere formáit, induljon több átfogó biblioterápiás program és kutatás, jelenjen meg több könyv és tanulmány, s főként jöjjön létre nagyobb összetartás a biblioterápia ügyét szívükön viselő hazai szakemberek között.

Béres Judit

Könyvtár- és információ- tudomány

Általános kérdések

127/2015

SALARELLI, Alberto: Sul perché, anche nel mondo dei Linked Data, non possiamo rinunciare al concetto di documento. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 54. (2014) 2/3.

Res. angol nyelven

Miért nem mondhatunk le még a Linked Data világában sem a dokumentum fogalmáról

Feldolgozó munka; Információ

A *Linked Data* a nyílt adatok (*open data*) használatának egyik legérdekesebb és leghatékonyabb formáját jelenti, lehetővé téve, hogy különböző digitális archívumokban tárolt adatokat kapcsoljanak össze, különösen innovatív információs rendszereket hozva így létre. Másrészt néhány problémát is felvet, köztük az adatok származásával és töredezettségével kapcsolatosakat. Éppen ezért minél inkább háttérbe szorítja a Linked Data által alkalmazott dekonstruktív logika a dokumentum fogalmát, annál kevésbé szabad lemondanunk róla. Csak a dokumentum fogalmának életben tartásával tudjuk az információ cseppfolyósságát (*liquidity*) olyan szilárd struktúrákban tartani, amelyek (még ha nem is kizárólag) a könyvtári-bibliográfiai tradíció jellemzői, és amelyek alapvető fontosságúak a társadalmi valóság építéséhez.

(Autoref.)

Történet

Lásd 131

Kutatás

128/2015

KOLTAY Tibor – ŠPIRANEC, Sonja – Z. KARVALICS László: The shift of information literacy towards Research 2.0. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 41. (2015) 1., p. 87-93.

Az információs műveltség és a Kutatás 2.0

Információs műveltség; Tudományos kutatás

A Kutatás 2.0 jelentőségét a felsőoktatási könyvtárak is felismerték. A kifejezés az információs és kommunikációs technológiák térnyerésével a tudományos kutatásban bekövetkezett változásokat jelöli. Nemcsak új távlatokat ígér, hanem kockázatokkal is jár, ezért nem várható, hogy rövid vagy középtávon radikális és rendszerszintű változásokat hozzon. Elterjedését akadályozza, hogy a bizalom és a tekintély megítélése a kutatók körében nem változott meg a technológia változásával, ami különösen igaz a közösségi médiára, amelynek minimális a felhasználása a tudományos eredmények közzétételére. A publikálás fő csatornáit ugyanis továbbra is a lektorált folyóiratok.

Amellett, hogy az eredmények blogbejegyzésekben való közlését nem honorálja a tudományos közösség, az eredmények eltulajdonításától is félni kell bizonyos területeken. A közösségi média nagyobb mérvű használata publikálásra a fiatal kutatók körében sem jellemző. Mindeközben mégis van elmozdulás a változások irányába, különösen az informális kommunikáció területén, és a megbízhatóságnak többféle, az eddigitől eltérő felfogása alakult ki az új információs környezetben. Összességében azonban az új eszközöket főként olyan célokra használják a kutatók, amelyek kapcsolódnak a hagyományos funkciókhoz az eddiginél hatékonyabb kihasználásához.

Az írástudás új típusainak szintjei közül a gyakorlati jellegű készségek sorában az információs műveltség a legismertebb, amely ráadásul az információs túlterhelés enyhítésére is alkalmas. A kutatók információs viselkedéséhez kötődő formák közül kiemelendő a

tudományos és az akadémiai írástudás. Az előbbi a tudományos gondolkodás képességéhez és a tudományos kutatás végzéséhez szükséges készségekhez kötődik, míg az utóbbi a tudományos írás és olvasás készségeit foglalja magában. Mivel az információs műveltségnek nemcsak instrumentális és funkcionális dimenziói vannak, értelmét vesztené, ha csak annak alapján ítélnék meg, hogy mennyire járul hozzá a kutatási tevékenység elismeréséhez. Az információs műveltség és a Kutatás 2.0 egyaránt hangsúlyozzák a publikálás meglévő rendszerének kritikáját és a nyílt hozzáférés fontosságát. Ebben a kontextusban, az információs műveltségnek kevesebbet kellene foglalkoznia az információ visszakeresésének formális kérdéseivel, viszont több figyelmet kellene fordítania az értékelésre, az információmenedzsmentre és az adatok kezelésére. Mindeközben akár az is felmerülhet, hogy az információközvetítők újra szerepet kaphassanak a tudományos kommunikációban, igaz, az eddiektől eltérő módon.

(Koltay Tibor)

129/2015

VIVARELLI, Maurizio: Specie di spazi : alcune riflessioni su osservazione e interpretazione della biblioteca pubblica contemporanea. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 54. (2014) 2/3.

Res. angol nyelven

A tér fajtái. Néhány megjegyzés a mai közkönyvtár értelmezéséhez

Könyvtáreépület -közművelődési; Könyvtártudományi kutatás; Közművelődési könyvtár

A cikk egy kutatási projektet ír le, melynek célja, hogy értékelje és elemezze azokat a különféle jelenségeket, amelyek a könyvtár – fizikai, digitális, konceptuális, metaforikus – térben megmutatkoznak, valamint e jelenségek kölcsönös kapcsolatait. A kutatás ötletét a közkönyvtár mibenlétéről szóló ellentmondásos viták és az ezzel kapcsolatos technikai és metodológiai vélemények különbözősége adták, másrészt pedig négy, a szigorúbban értelmezett könyvtárügyön kívüli szerző: Georges Perec, Barabási Albert-László, Gregory Bateson, Edmond Husserl gondolatai.

A hagyományos *public library* modell meggyengülése és lényegi válsága különféle (és nem egyszer összeegyeztethetetlen) értelmezéseket és nézőpon-

tokat hozott. Ezekre tekintettel szükségesnek látszik a könyvtári térben jelentkező valamennyi jelenség megfigyelése és elemzése. A cikkben ismertetett kutatás, amely három különböző esettanulmányban (*Biblioteca delle Oblate*, Firenze; *Ginestra fabbrica della conoscenza* kulturális központ, Montevarchi; *MMAB*, Montelupo Fiorentino) valósul majd meg, mennyiségi, minőségi és a *network science*-ből származtatott módszerek kombinációját fogja használni.

(Autoref.)

Tudománymetria, bibliometria

130/2015

TURBANTI, Simona: Navigare nel mare di Scopus, Web of science e Google Scholar : l'avvio di una ricerca sulla vitalità delle discipline archivistiche e biblioteconomiche italiane. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 54. (2014) 2/3.

Res. angol nyelven

Navigálni a Scopus, a Web of Science és a Google Scholar tengerén: kutatás indítása az olasz levéltár- és könyvtártudomány életképességéről

Adatbázis; Bibliometria; Gépi információkeresés; Hivatkozás

A római La Sapienza Egyetem irodalom-, nyelvészet- és dokumentáció-tudományi PhD programjának keretében kutatás indult az olasz könyvtári-levéltári diszciplínák állapotának felmérésére azt megállapítandó, mennyire képesek kilépni környezetükből, és jelen lenni sajátjukén kívüli szakterületeken és/vagy nyelvi területeken. A cikk leírja a szakterület olasz szerzőinek munkáira való keresést a Scopus, a Web of Science és a Google Scholar tartalmában, bemutatja az alkalmazott módszert, a használati különbözőségeket – és nem kevésbé az adatbázisok korlátait. Részletesen elemzi a Google Scholar használatának nehézségeit, és bemutatja a két másik adatbázisból nyert számszerű eredményeket is. A kirajzolódó kép azon kívül, hogy rávilágít e hivatkozási eszközök használatának bonyolultságára, megmutatja, milyen nehéz releváns mennyiségi adatokhoz jutni olyan esetekben, mint az olasz könyvtár- és információtudomány (LIS), lévén az kevésbé képviselt a hivatkozási panorámában. Az első kutatási eredmények világossá teszik, hogy az olasz LIS tanulmányok jelenlétének és hatásának (más szavakkal: „nemzetközivé tételének” és életképességének) vizsgálatához alapvető fontosságú a mennyiségi adatok korrekt gyűjtése és használata.

(Autoref.)

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

131/2015

SOKOLOV, Arkadij Vasil'evič: Social'nye sub'ekty upravleniâ bibliotečnym delom : bibliotečnaâ triada In: Bibliote-kovedenie. – (2015) 1., p. 27-31.

A könyvtárügy irányításának társadalmi alanyai (szubjektumai): a könyvtári triász

Állami irányítás; Könyvtárügy története; Olvasásra nevelés

A könyvtárak nem maguktól jönnek létre, a hatalom létesíti és finanszírozza őket azért, hogy a társadalom irányításában fel tudja használni. A könyvtárügyben a triász egymással összefüggő és egymást feltételező alanyai: a létrehozók (állam, egyház, ipar, oktatás stb.), a könyvtárosok és az olvasók. A triász tagjai közötti viszonyok nem egyértelműek: lehetnek kiegyensúlyozottak (normális triász), deformáltak (torz triász) és válságosak (a triász felbomlása). Ezt

a sokféleséget az oroszországi könyvtárak 20. századi történetén lehet bemutatni.

Ezüst korszak. A 20. század elején a könyvtárügy fejlesztését a felvilágosult orosz értelmiség kezdeményezte; a könyvtárat a nem iskolarendszerű oktatás és az önképzés valódi központjának tartották, a könyvtárost pedig az olvasás oktatójának és irányítójának. A könyvtári felvilágosító munka pedagógiai lényegét a következő pontokban foglalták össze:

- minőségileg segítse az olvasókat érdeklődési körüknek és nézeteiknek megfelelő irodalom kiválasztásában,
- különböző ajánlásokkal bővítse az olvasott művek körét,
- olvasási kultúrára neveléssel fejlessze az olvasók önállóságát,
- ne erőltesse a kéréseket, és ne tiltsa az olvasóknak a kért könyveket.

A könyvtári pedagógia az olvasónevelés tudománya lett, a társadalom elismerte és tisztelte a képzett, önzetlen könyvtárosokat. Szakmai öntudatuk fejlődését tanúsítja demokratikus egyesülésük (1911. évi kongresszusuk). A triász normális és kiegyensúlyozott volt.

Szovjet korszak. Az 1920-as évek kulturális forradalmában a hatalom széleskörűen kihasználta a könyvtárak pedagógiai potenciálját. Az olvasás irányítása a pártosság elvét követte, ideológiai munkának számított; magában foglalta az olvasók megismerését, egyéni és tömegkommunikációs módszereket, az olvasási kultúrára nevelést, de mindezt egyoldalúan, deformálva a normális triászt. A deformáció lényege abban volt, hogy a politikai hatalom a könyvtári rendszer egyetlen fenntartója és irányítója. A könyvtári pedagógia a szovjet irodalom és könyvolvasás propagandája lett, ennek következtében a könyvek iránti igények meghaladták a kínálatot, az irodalom hiánycikké vált, a könyvtárak túlszűfoltak lettek.

Posztszovjet korszak. Az 1990-es években a könyvtári liberálisok elvetették a könyvek és az olvasás propagálását, helyette a könyvtári szolgáltatásokat helyezték előtérbe. A fogalom az olvasói igények kielégítésére irányuló valamennyi könyvtári tevékenységet tartalmazza. Elismert lett az információhoz való hozzáférés könyvtári etikája. Úgy képzelték, hogy a polgárok felszabadultan igyekeznek a demokratizált könyvtárakba, ahol mindenki számára nagylelkűen megnyitják az összes korábban zárolt raktárat. A piaci privatizálás légkörében a könyvtári propaganda helyébe a szervilizmus lépett, az olvasás irányítását az információellátás váltotta fel. A „használói pia-

con” nagy a könyvkínálat, és csökken a könyvtári szolgáltatást igénybe vevők száma. A 21. században az oroszok olvasók helyett információhasználókká váltak, olvasás iránti vágyuk elapadt. Egy 2014. évi felmérés szerint a sohasem és a ritkán olvasók aránya 36% volt (2009-ben 27%), a városi könyvtárak szolgáltatásait 8% vette igénybe (2009-ben 10%). A triász légüres térben lapul, az új generáció messze elkerüli. A haladó gondolkodású könyvtárosok a kiutat a könyvtári marketingben látták, a nem olvasók könyvtári célcsoporttá válnak. A hiba ott van, hogy a könyvtár nem áruház, nincs üzlet a könyvtáros és az olvasó között, minden adófizető ingyen veheti igénybe a szolgáltatásokat. A könyvtári marketing nem kereskedelmi tevékenység, a társadalmi hatásra irányul; vagyis a könyvtár irányító tevékenysége az olvasókkal a szovjet korszakban folytatott munka analógiája piaci körülmények között.

Meg fogja tudni oldani a könyvtári marketing a váltságot, visszatér a triász a normális állapotba? Ebben csak a könyvtáros érdekelt. A marketing szigorú törvénye szerint: a szakma jövője az aktív korosztálytól függ.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 136, 142, 183, 184

Nemzeti könyvtárügy

Lásd 133

Központi szolgáltatások

132/2015

LONSKÁ, Pavlína: Informační část Centrálního portálu českých knihoven : ok 2014 ve znamení příprav In: Čtenář. – 67. (2015) 3., p. 88-92.

A cseh könyvtárak központi portáljának információs része: 2014 az előkészületek éve

Fejlesztési terv; Könyvtártudományi tájékoztatás; Központi szolgáltatások; Portál

A Cseh Köztársaság 2011–2015. évekre szóló könyvtárfejlesztési koncepciójának 19. prioritásához kapcsolódó munkacsoport foglalkozik a cseh nyilvá-

nos könyvtári rendszer marketingtámogatásával. A könyvtárak feladatköre mára a kölcsönzés mellett információs, képzési és kulturális központi tevékenységekkel egészült ki. A cseh könyvtárak potenciális aktivitása és szolgáltatásai nem eléggé kihasználtak, melyre a könyvtári portál támogató megoldást nyújthat. A www.knihovny.cz portál a használók számára egy helyről elérhető, kényelmes szolgáltatásokat biztosít. A portál része az az információs felület, amely a cseh könyvtárak és szolgáltatásaik kiindulási pontját jelenti a nyilvánosság számára. A projekt előzményének tekinthető a 2004-ben megvalósult korábbi könyvtárportál, amelynek aktualizálása, megújítása mára elengedhetetlenné vált. Milyen tartalommal és hogyan kellene kialakítani az információs portált? Ezzel kapcsolatban 2014-ben kérdőíves felmérést végeztek a könyvtárak körében, melyre 477 válasz érkezett. A munkacsoport számára megfogalmazott válaszok szerint a portált a következő tartalommal kellene feltölteni: információk a könyvtári hálózatról, a cseh könyvtárak szolgáltatásairól és forrásairól, hírek az egész köztársaságban futó könyvtári akciókról, frissített könyvtári címtár, „Kérdezd a könyvtárost” tájékoztató szolgálat, információ a központi könyvtári portál projektről.

A projekt bevezető szakaszában lezajlott a weboldalak funkcionális elemzése, amely a megvalósítás alapjául szolgált. Született néhány megoldási javaslat a weboldalak struktúrájára, mely áttekinthető, egyszerű menüben, hat témakörben nyújt tájékoztatást (bevezetés, könyvtárak adatbázisa, információk a könyvtárakról, online források, jelentős akciók, kérdezd a könyvtárost).

A könyvtári címtár új böngészőfelület, amely a 19. prioritás munkacsoport munkájaként a finn nyilvános könyvtárak címtárának mintájára készül (<http://hakemisto.kirjastot.fi/en/>) és a kapcsolatokon, elérhetőségeken kívül a nyitvatartási időt és a szolgáltatási kínálatot is tartalmazza.

A jelenlegi cseh címtár elsősorban a közös katalógushoz csatlakozott könyvtárak adatait tartalmazza, a további könyvtárak adatai eltérő mélységben és részletezettséggel találhatók meg, és tartalmazzák a megszűnt könyvtárak adatait is. Ezért új adatstruktúra kidolgozására került sor, bizonyos adatok csak a könyvtárosok számára lesznek elérhetőek (pl. könyvtárközi kölcsönzés). Az elemzés igazolta, hogy a címlisták mellett interaktív térképekre is szükség van. A térképen való ábrázolás domináns része mellett a nyitvatartási adatok, a katalógus és a honlap is közvetlenül elérhető. A térképes ábrázolás

alatt három tematikus lehetőség további információkat nyújt a könyvtárakról (kapcsolatok, fiókok, szolgáltatások).

A 19. prioritás munkacsoportja a prágai városi könyvtár irányításával kidolgozta a központi könyvtári portál használói forgatókönyvét. Három olvasói célcsoport (szépirodalom-olvasó, felsőoktatási hallgató, tudós/kutató) reprezentatív képviselőit szólították meg, kis minta alapján. A használói szokások vizsgálata alapján (hogyan használja a katalógust, milyen kérései vannak, hogyan mozog a katalógusban) készült a portál használói forgatókönyve.

A portál információs részének szöveges és grafikai megvalósítása a 2015-ös év feladata, melyhez a kulturális tárca támogatását kérték. Az előkészített projekt részeként további mélyebb használói vizsgálat szükséges a forgatókönyv elkészítéséhez a központi könyvtári portállal kapcsolatban.

(Prókai Margit)

133/2015

RICHTER, Vít – ŠTĚPÁNOVÁ, Bedřiška: Knihovnický Institut Národní knihovny ČR a jeho funkce v systému knihoven. – Bibliogr. In: Knížnica. – 16. (2015) 1., p. 11-19.

Res. angol nyelven

A Cseh Köztársaság Nemzeti Könyvtárának Könyvtári Intézete és funkciói a könyvtári rendszerben

Feladatkör; Koordináció -belföldi; Könyvtártudományi szakkönyvtár; Könyvtártudományi tájékoztatás; Módszertani központ; Továbbképzés

A cseh Könyvtári Intézet (továbbiakban: KI) az elmúlt több mint ötvenéves történetében számos szervezeti változáson ment keresztül. Legkorábbi előde az 1953-ban a tudományos könyvtárak számára alakult Könyvtári Tudományos-Módszertani Kabinet volt. A bársonyos forradalom után a neve 1991-ben Könyvtári Kutatási és Fejlesztési Részlegre változott. 1994 elejétől Könyvtári Osztályként fő feladata a nyilvános könyvtári és információs szolgáltatások kutatása és fejlesztése lett. 2005-től a Cseh Köztársaság Nemzeti Könyvtárának Könyvtári Intézete néven működik, három osztállyal. Része a Könyvtártudományi Szakkönyvtár, mely 1953-ban jött létre, mára 44 ezer kötet és 200 folyóiratcím található gyűjteményében. A könyvtártudományi szakirodalom adatbázisát Aleph rendszerben szolgáltatja. A könyvtári szakirodalom

beszkennelt katalógusa 1890–1989 közötti adatokat tartalmaz, melyhez közel 60 ezer tételes, 1970–1989 közötti szakmai dokumentációs kartoték kapcsolódik. A könyvtár fontos szolgáltatása a 2001–2002 között létrejött „A cseh könyvtár- és információtudomány terminológiai adatbázisa”, melyet a „Könyvtári és információs rövidítések adatbázisa” egészít ki.

A szakmai kiadói tevékenység a KI-ben mindig fontos volt, itt jelenik meg a *Knihovna* című referált szakfolyóirat nyomtatott, *Knihovna Plus* néven az elektronikus változata. A könyvtáros szakma számára a KI 1998-ban létrehozta a Könyvtári Portált, ahol a fontos információk mellett elektronikus vitafórumok és konferenciák is helyet kapnak. A portált Facebook-oldal egészíti ki. Virtuálisan a portálhoz kapcsolódik a Könyvtár- és információtudományi szakmai oldal, amely a könyvtárosok és információs szakemberek, az oktatók és hallgatók igényeit elégíti ki.

A KI Oktatási osztályának feladata a képzések, továbbképzések szervezése. 1996-tól végzi a képzést szaktanfolyamok keretében olyan könyvtári munkatársak számára, akiknek középiskolai végzettségük vagy nem könyvtáros szakirányú felsőfokú végzettségük van, lehetővé téve számukra a szakképesítés megszerzését. 2002 óta szervezik a számítógépes és információs írástudás alapjait elsajátíttató tanfolyamokat. Oktatási tevékenységük része a speciális és innovációs továbbképzések, szemináriumok szervezése, aktuális témákban (pl. szerzői jog, marketing, lektorálás, szociális háló stb.). 2014-ben 83 szemináriumot szerveztek 1995 személy részvételével.

A KI 1998 óta foglalkozik a könyvtárosok életkori megoszlásának, fizetésének és végzettségének elemzésével. 1998-ban, 2004-ben és 2012-ben átfogó kutatásokat végeztek a témával kapcsolatban. A törvény regionális, nemzeti feladatokat is meghatároz a KI számára, 14 megyei könyvtár és további 85 könyvtár szakmai tanácsadását, koordinálását látja el.

A Könyvtári statisztika része a Kulturális statisztikának, amelyet a Nemzeti kulturális információs és tanácsadó központ készít a KI-vel együttműködve.

A KI a Könyvtári nyilvános információs szolgáltatások program koordinációs központja, mely 2000 óta támogatja a könyvtárak pályázati forrásokban való részesedését, 14 éves közreműködésének köszönhetően több mint 1 milliárd Kč került a könyvtárakba.

A könyvtárak képviselőjét a szerzői jogok területén a KI a Könyvtári és Információs Szakemberek Szövetségével és az ágazati minisztériummal együttműködve végzi. A szerzői jogi törvény megújítás alatt áll,

mely megnyitja a lehetőséget a digitális dokumentumok csoportos licencszerződéséhez is.

A Cseh könyvtárosok szótára a KI új tevékenysége: 2013-ban új adatbázist alakított ki a könyvtáros személyiségek bemutatására a múltból és a jelenben egyaránt. Könyvtári címtárat 1973 óta készít, 2003-tól csak elektronikusan Aleph rendszerben, amely 3000 cseh könyvtár adatait tartalmazza, akik részt vesznek a közös katalógus (CEZL/CASLIN) építésében és a könyvtárközi kölcsönzésben. 2015-ben az összes könyvtár adatát elérhetővé teszik a központi könyvtári portál részeként.

A felnőttek és gyerekek olvasási szokásainak vizsgálata, olvasáskutatói projektek megvalósítása is a KI feladata. A Cseh Tudományos Akadémia Cseh Irodalmi Intézetével együttműködve végez reprezentatív kutatásokat, 2007-ben a 15 év feletti felnőtt lakosságot, 2013–14-ben a 6–14 év közötti fiatalokat vizsgálták.

A KI koordinálja a külföldi projektekben való együttműködéseket is (PULMAN, TEL-ME-MORE, Calimera stb.).

(Prókai Margit)

134/2015

STOKLASOVÁ, Bohdana: Centrální portál českých knihoven na rozcestí In: Čtenář. – 67. (2015) 3., p. 83–87.

Válaszúton a cseh könyvtárak központi portálja

Együttműködés -belföldi; Fejlesztési terv; Központi szolgáltatások; Portál

A cseh könyvtárak központi portáljának célja olyan erős, minőségi, kényelmi szolgáltatások biztosítása, amelyek a használok számára a kívánt dokumentumot vagy információt bármikor, bárhol, bárhol elérhetővé teszi, akár nyomtatott, akár digitális formában. A portál első mérőföldkövét jelentette 2010 márciusában a Központi Könyvtári Tanács által elfogadott határozat, amely erős központi szolgáltatás létrehozásának szükségességét hangsúlyozta. 2011-től a Cseh Köztársaság 2011–2015. évre szóló könyvtárfejlesztési koncepciójában a 6. cél fogalmazta meg a könyvtári rendszer összes könyvtár által elérhető szolgáltatásainak hozzáférését. 2012-ben a cél keretében zöld utat kapott a kormánytól a koncepció, és szeptemberben létrejött a Központi Könyvtári Portál (www.knihovny.cz), ahol a projekttel kapcsolatos

információk szerepeltek. 2013 februárjában munkacsoport alakult a portálszolgáltatás megvalósítására, mely magában foglalta a központi portál, az információforrások szolgáltatása, az online fizetés, a könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás feladatait.

2014 elejétől már négy szakterületi munkacsoport dolgozott a projekt kidolgozásán, amikor megalakult a finanszírozással és szervezéssel foglalkozó új munkacsoport. 2014 elejétől megkezdődött a Morva Területi könyvtár irányításával Brnóban a könyvtárak felkészítése a csatlakozáshoz. Az év májusában a projekt a harmadik, majd negyedik verzióba lépett, és év végére vagy 2015 elejére tervezték a portálszolgáltatás indítását. A jogi dokumentáció azonban nem készült el, és további kétségek merültek föl a projekt kulcsrakész indításával kapcsolatban. A megoldatlan kérdések nagy idő- és költségigénye miatt a portálszolgáltatás indítása két lehetőség közti választást elé jutott:

1. A specifikumok lehetőség szerinti minimumra redukálása.
2. A specifikumok nagy részének megőrzése és a nyílt hozzáférés melletti döntéshozatal.

Mivel az alapító könyvtárak nagy többsége nem tudott konszenzusra jutni szervezési és finanszírozási kérdésekben, a továbbiakra nézve az alábbi kérdéseket fogalmazták meg.

1. 2015-ben a központi portálszolgáltatás külső technológiai feltételei nem valósulnak meg.
2. A tempó lassítása szükséges az alapvető projektdokumentumok átdolgozása és a csatlakozó könyvtárak felkészítése miatt.
3. További könyvtárak csatlakozási szándékának megerősítése.
4. A projekt lehetséges megvalósításához saját fejlesztés szükséges.

A döntéshozó csoport ezért 2015-re az alábbi feladatokat határozta meg: az alapvető projektdokumentumok átdolgozása, a könyvtárak és a könyvtári rendszer felkészítése a portálszolgáltatásokhoz való csatlakozásra, további könyvtárak csatlakoztatása a projekthez, felhasználói forgatókönyvek készítése. A portálszolgáltatás architektúrájának kidolgozása, bemutatása a nyílt forrású VuFind-dal, a portálszolgáltatás tesztverziójának fokozatos megvalósítása VuFind-dal. A társuló alapkönyvtárak lokális forrásainak csatlakoztatása, a helyi források szállítóival megállapodások megkötése, a kiválasztott helyi források fokozatos csatlakoztatása a portálhoz.

A projekt alprojektjei a következő területeket érintik: információs rész (választás a szolgáltatás kínálatból), közös katalógusfelület, böngésző (metaadatok a teljes szövegekhez), linkserver (további hivatkozások), könyvtárközi kölcsönzés.

A projekt előnyei közé tartozik a szélesebb és minőségi szolgáltatások köre, az egy helyről történő komfortos hozzáférés lehetősége, a gyűjteményekre és szolgáltatásokra való egységes rálátás biztosítása, a könyvtárak „családba” tömörülése, modern technológia biztosítása. Eddig a projekthez 26 könyvtár csatlakozott, de nem zárták le a lehetőséget, várják a további társuló könyvtárakat.

2015-ben a projekt tesztverzióba lépett: az eredeti elképzelésektől eltérően a technológiai megvalósítást nem egy komplex külső szállítótól rendelik meg, hanem saját nyílt fejlesztéssel valósítják meg, lényegesen csökkentve a könyvtárak portálhoz való csatlakozási költségeit.

(Prókai Margit)

Együttműködés

Lásd 134, 144, 160, 162, 181

Jogi szabályozás

135/2015

CORNISH, Graham Peter: Reform of UK copyright law and its benefits for libraries In: Interlending & document supply. – 43. (2015) 1., p. 14-17.

A brit szerzői jogi törvény reformja és előnyei a könyvtárak számára

Joszábály -más területről; Másolás; Szerzői jog

A brit szerzői jogi törvény előírásaival legutóbb a Hargreaves-jelentés (2012) foglalkozott, főként a gyakorlati kérdésekkel. A jelentés alapján a brit kormány 2014 végén néhány változtatást hajtott végre, amelyet rendeletként (statutory instrument) adtak közre.

A korábbi előírások szerint bizonyos nem profitorientált könyvtárak (főként közkönyvtárak, hivatali, iskolai és felsőoktatási könyvtárak) és esetenként levéltárak másolhattak (szaknyelven szólva: többszö-

rőzhettek) szerzői jogi védelem alá tartozó dokumentumokat. Az új szabályozás szerint ezen intézmények körébe beletartozik minden olyan könyvtár, levéltár, múzeum vagy galéria, amelynek tulajdonosa nem profitorientált, és amely intézmény nyilvánosan hozzáférhető. A nyilvános jelleget és a hozzáférhetőséget igen szélesen értelmezik.

A korábbi megszorításokat (szöveges dokumentumok másolása a méltányos használat keretében) feloldva most már bármilyen dokumentumtípus másolható, feltéve, hogy méltányos használatról van szó. A másolat formátumára nézve is szabad kezet kaptak a könyvtárosok.

Ami a könyvtárosok által végzett másolást illeti, régebben egy cikket volt szabad lemásolni egy folyóiratszából, illetve egy nem periodikus kiadvány ésszerű részét (a közmegegyezés szerint 10%-át vagy egy fejezetét). Az új szabályozás is egy részt enged lemásolni, de a cikket mint „önállóan leírt egységet” definiálja. A jogászokra vár, hogy elgondolkodjanak a felvetődő kérdésekről, például hogy mit jelent egy hangfelvétel 10%-a, nem is beszélve a filmekről és a DVD-kről.

Egyszerűsödik az ügyintézés. A könyvtári szolgáltatások távoli felhasználóinak kéréskor csak a nevüket és a kért mű adatait kell megadniuk, személyes aláírásukra nincs szükség. Nyilatkozatra továbbra is szükség van ugyan, de egyszerűsödött a nyomtatvány. Elektronikusan is benyújtható, és a könyvtár a használó képviselőjében továbbíthatja azt egy másik könyvtárnak.

A könyvtárközi dokumentumszolgáltatásban a gyűjteménybe bekerülő dokumentumok esetében a cikkekre a már ismertetett előírások vannak érvényben. A publikált művek valamely részének másolása esetén a könyvtárnak a másoláshoz igyekeznie kell beszerezni a jogosult engedélyét. Ez az előírás mostantól mindenféle formátumra vonatkozik. A használó a kérő könyvtárban tölti ki a megfelelő nyilatkozatot arról, hogy a szerzői jog rendelkezéseit betartja.

A korábbi előírások már engedélyezték, hogy látássérültek számára a dokumentumokat más formátumba konvertálják. Az érintettek körét az új rendelkezésben jelentősen kibővítették: minden fogyatékkal élő beletartozik. A dokumentumok köre is kibővült: a hangfelvételekkel, filmekkel és a sugárzott műsorokkal. A kért dokumentumokat könyvtárközi kölcsönzéssel juttatják el a használó könyvtárába.

Az állományvédelmi és pótlási célú másolásról szóló rendelkezésekbe könnyítésként bekerült, hogy bármely formátumban kérhető a pótlás, bármely más

könyvtártól, függetlenül attól, hogy az eredeti dokumentum milyen formátumban jelent meg.

A változások egyik legfontosabbika a szerződésekkel, licencekkel és kivételekkel kapcsolatos. A rendelet kimondja, hogy a szerződések és licencek klauzuláit (ilyen például a kiadványokon szereplő „No part of this publication may be reproduced, photocopied and stored in a computer system [...]” szöveg), amelyek a szerzői jogi törvényhez képest korlátozásokat szabnak meg, érvénytelennek kell tekinteni, azokat figyelmen kívül lehet hagyni.

A korábbi rendelkezés megnevezett egyes külföldi könyvtárakat, amelyek bizonyos előnyöket élvezhettek az előírásokból adódóan. Az új rendelkezésben nincsenek kedvezményezettek megnevezve. Feltehetőleg azok a külföldi könyvtárak élhetnek a lehetőségekkel, amelyek megfelelnek a brit előírásokban foglalt kritériumoknak, és akkor, ha a másolás saját országukban sem jelent jogsértést.

A térítések kérdése mindig is sok problémát hordozott. Ebben nagy előretörés született: a szabályozás nem teszi kötelezővé térítés beszedését, csupán annyit ír, hogy amennyiben térítést kérnek, annak tükröznie kell a tranzakció tényleges költségét.

(Hegyközi Ilona)

136/2015

MATUŠÍK, Zdeněk: Knihovní legislativa v České republice. – Bibliogr. lábjegyzetben In: ITlib. – 18. (2015) 1., p. 14-21.

Könyvtári törvényhozás a Cseh Köztársaságban

Jogszabály -könyvtárügyi; Könyvtárügyi

A cikk a könyvtárakat érintő legfontosabb jogszabályok, a könyvtári törvény, a szerzői jogi törvény és a kötelespéldány-törvény megújításának problémáival foglalkozik.

Csehországban 2001-ben fogadták el a 257/2001. törvényt a könyvtárakról és a nyilvános könyvtári és információs szolgáltatások közvetítésének feltételeiről, mely 2002. január 1-től hatályos. A törvény szövege nem érintette a nyilvános könyvtárak szolgáltatásainak társadalmi küldetését. Ezzel kapcsolatban 1999-ben elkészült az állami információs politika stratégiai dokumentuma, mely az információs társadalom céljait és prioritásait tartalmazza. Ennek egyik akcióterve a jelenleg is futó *Könyvtári nyilvános információszolgáltatások* program, amely az elmúlt 13 évben 9

alprogram keretében az állami költségvetésből 754 millió Kč támogatást kapott.

A könyvtári törvény a könyvtári rendszer felépítését és funkcionális szerkezetét jelölte ki. A törvény szövege sokakat meglepett, hiszen könyvtárszakmai problémákat rendkívül korlátozottan érintett. Az első (1919. évi) könyvtári törvénnyel szemben nem írta elő a települések önkormányzatai számára a könyvtár fenntartásának kötelezettségét, ennek következtében a könyvtárak száma azóta folyamatosan csökken (6000 település 5400 könyvtár). Az uniós szabályok ellenére nem került bele a nyilvános könyvtár kifejezés sem. Nagy vitát váltott ki az egyenlő esélyű hozzáférés előírása betarthatatlansága miatt. Figyelemkeltő volt az az előírás, hogy minden könyvtárnak internetelérést kell biztosítania használói számára (legkésőbb 2006-ig). Ehhez kapcsolódott a szolgáltatás ingyenes vagy fizetős meghatározásának problémája, mivel az interneten elérhető közhasznú állami és önkormányzati információkat a könyvtáraknak ingyenesen kell biztosítaniuk. Nem rendezte a határon belüli könyvtárközi kölcsönzés díjtételezését sem a törvény.

A könyvtári törvény szükséges megújítása érinti a digitális termékek elhelyezésének, az e-raktárnak a témáját és a web archiválását is. Frissítésre vár a használók személyes adatai kezelésének, tárolásának a kérdése. A nemzeti könyvtárat a hitelesített másolatok készítésének jogosítványa is megilleti, ahogy a magyar nemzeti könyvtárról szóló törvény is rendelkezik a kérdéssről.

A kollektív szerzői jogokkal kapcsolatban a nemzeti könyvtár számára kiegészítő rendelkezések bevezetésére lenne szükség a jogtulajdonosokkal való megállapodások megkötéséhez, a könyvtári rendszer működése érdekében.

A szerzői jogi törvény megújítása során a 37. § szabályozza az ún. „könyvtári licenc” kérdését. A digitális tartalmak viharos fejlődése következtében szükségessé vált a jogi szabályozás megújítása. 2012-re elkészült a könyvtári szervezetek, könyvkereskedők közreműködésével az új szerzői jogi törvény tervezete, amely szabályozná a kereskedelmi forgalomban nem kapható műveket is. Az egyeztetések problémái között szerepelt az árva művek digitális hasznosítása, melyet beillesztettek a megújuló törvénybe.

A kereskedelmi forgalomba nem kerülő művek hasznosításának esete is reménytelen jogi szempontból. Ezt eddig csak a franciák és a németek szabályozták. Németországban az 1965 végéig kiadott, kereskedelmi forgalomba nem került művek digitalizálási jogát tet-

ték szabaddá és elérhetővé a Német Digitális Könyvtárban. Csehországban a könyvtárak már 2012-ben javaslatot tettek ezzel kapcsolatban, de a törvényhozás azóta is késik. Időközben viszont a könyvtárak kiterjesztették a javaslatot a 10 évnél régebbi időszak kiadványok körére is.

Kíváncsún volna a jogi szabályozásban annak a valóságnak a figyelembevétele, hogy a könyvtárak egyértelműen tartalomszolgáltatók, miközben a szerzői jogi törvény kizárólagosan használóknak tekinti őket. Ezért a szerzők és a kiadók sokszor a könyvtárakkal szemben is rendkívül érzékenyek a jogaikra, miközben a könyvtáraktól egyidejűleg szolgáltatásokat várnak el. Az e-könyvek és főként az e-kölcsönzés szabályozása, a jogtulajdonosoktól a licencek megszerzése ma is megoldandó kérdés a könyvtárak számára.

A nemzeti elektronikus publikációs termés kötelespéldányainak a beszolgáltatása is jogi szabályozást igényel. A Cseh Webarchívum kezelése a nemzeti könyvtár feladata 2000 óta. De ez csak az archiválás problémáját oldja meg, és nem érinti a hozzáférés biztosítását. A cseh kötelespéldány-törvény megújítása 2015 folyamán befejeződik, hatálya 2016 elejétől várható.

(Prókai Margit)

137/2015

SAHAROV, Nikolaj Anatol'evič: Federal'nyj zakon „O bibliotečnom dele” : itogi 20-letnej raboty In: Bibliotekovedenie. – (2014) 6., p. 20-28.

A könyvtárügyről szóló oroszországi szövetségi törvény: a húszéves munka eredményei

Jogsabály -könyvtárügyi

Húsz évvel ezelőtt, a gazdasági és politikai változások idején lépett hatályba Oroszországban a könyvtári törvény. Hasonló törvényerejű jogszabály a szovjet időkben is volt. A két törvény között alapvető különbség van: korábban a könyvtárak (szakszervezeti, vállalati stb.) főhatóságuktól függetlenül, közös fő feladataik és tevékenységi elveik alapján egységes rendszert alkottak, a magánkönyvtárakkal a törvény nem foglalkozott. Az egységes rendszer egységes könyvtári állományokat feltételezett, tároló funkcióikon túl a könyvtárak kulturális és ismeretterjesztő intézmények is voltak. Elsősorban ideológiai kötelezettségük volt, de a marxista-leninista propaganda

mellett feladatuk volt a morális, esztétikai és a munkára nevelés, az általános műveltségi, kulturális és szakmai színvonal emelése, a tudományok fejlesztésének, az eredmények gyakorlati bevezetésének támogatása. Az ideológiai töltéstől megtisztítva a feladatok továbbra is aktuálisak.

Már az 1992-ben elfogadott kulturális alaptörvényben a könyvtárügy mint a kultúra egyik ága szerepel, és az is, hogy minden embernek joga van a kulturális értékekhez jutáshoz, beleértve a könyvtári állományokat. A piacosság idején különös jelentőségű volt, hogy az állami és helyhatósági szervezeteknek meg kell őrizniük a közkönyvtári szolgáltatások ingyenességét a lakosság számára. Ezt követte 1994-ben a könyvtári törvény elfogadása, amelyben a könyvtár meghatározásában a hangsúly a szakmai tevékenységre kerül; külön foglalkozik a könyvtárügy (a könyvtárhálózatok létrehozása, a gyűjtemények építése és feldolgozása, a szolgáltatások megszervezése, szakemberképzés, kutatási és módszertani tevékenység) fogalmával. A korábbi országos szintű „egységes rendszer” helyett helyi szinten írja elő a centralizált könyvtári rendszert mint a könyvtárak önkéntes egyesülését, valamint az ingyenes alapszolgáltatásokat nyújtó, országos és városi közkönyvtári rendszert.

Az új törvény foglalkozik az olvasók jogaival, a távoli és egyéb korszerű szolgáltatásokkal, az „olvasók” helyett a „könyvtárhaználó” fogalmát használva. Az állományépítésben kizárja az állami vagy egyéb cenzúra lehetőségét, az állományok elérhetőségét a könyvtárak alapszabályzata határozza meg. Érdeme, hogy érinti a nemzeti kisebbségek jogait, az állami könyvtári rendszeren keresztül a nemzetiségi nyelvű dokumentumok elérhetőségét. Hasonló jelentősége van az „egyéb használoi csoportok” jogainak, ide sorolva a gyermek- és ifjúsági korosztályt, a mozgásukban korlátozottakat és a fogyatékkal élőket.

A kulturális törvénynek megfelelően az állam a könyvtárügybe szakmailag nem avatkozhat be, a használok, a könyvtárak és a könyvtárügy jogainak biztosítója az állami politika. A fenntartók finanszírozzák és ellenőrzik a könyvtárak munkáját, de tevékenységükbe nem szólhatnak bele. A szövetségi törvény meghatározza az állam, az ezt követő regionális törvények pedig a helyhatóságok konkrét kötelezettségeit.

A szovjet törvény szerint a könyvtáraknak elsőbbségük volt a gyűjtőkörüknek megfelelő dokumentumok beszerzésében; a gyarapítás a könyvtárellátókon keresztül történt, a nyomtatott kiadványok példányszámát a könyvtárak igényei határozták meg. Ma a gya-

rapítást a piac irányítja; a törvény szerint azonban a könyvtárak elsőbbséget élveznek a szövetségi állami könyvkiadási programok keretében megjelenő művek és a felszámolásra kerülő könyvtárak esetén.

Újdonság, hogy a törvényeknek megfelelően bármely jogi vagy fizikai személy létesíthet könyvtárat Oroszország területén.

Külön paragrafus foglalkozik a nemzeti könyvtárakkal, megteremti a jogi alapokat a regionális és helyi könyvtárak számára, pontosan meghatározza a hálózati központi könyvtárak helyét.

Az eltelt 20 év alatt a törvényt 37 helyen ötször módosították, főleg az új fogalmak vagy megfogalmazások miatt. A 2014-ben elfogadott Polgári Törvénykönyv 4. fejezete bővítette a könyvtárak jogait az e-dokumentumok használatában, a törvényt ennek megfelelően még ki kell egészíteni.

(Viszocsekné Péteri Éva)

138/2015

VARELA-OROL, Concha: Las colecciones patrimoniales en las bibliotecas españolas : dialéctica entre legislación y prácticas. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 37. (2014) 3.

Res. angol nyelven

A történelmi-kulturális örökség a spanyol könyvtárakban: a jogi szabályozás és a gyakorlat viszonya

Jogsabály -könyvtárügyi; Kulturális örökség; Megőrzés; Régi és ritka könyvek

Az „örökség” nehezen meghatározható, összetett és szinte folyamatosan változó fogalom. A családi örökséghez hasonlóan nemcsak anyagi javakat foglal magában, hanem értékeket, eszméket, ismereteket, hiteket stb. is. Az örökséget minden generáció a saját érdekeinek megfelelően használja és alakítja különböző stratégiák révén. Ezek a stratégiák a 19. század folyamán öltöttek jogszabályi formát.

Az örökségi javak fogalma, köre történelmileg folyamatosan módosul, a jogi szabályozás viszont határozott, fix képet mutat róla. Ezt a tényt figyelhetjük meg a „bibliográfiai örökség” esetében is, melynek fogalma szélesedik vagy szűkül a jogi szabályozás vagy az örökséget kezelő intézmények környezetétől függően. Spanyolországban a jogi szabályozás alapja ma a spanyol történelmi örökségről szóló 1985-ben kelt törvény (LPHE), melyet számos további, országos és tartományi, a történelmi örökségre, a

kulturális javakra, a könyvtárakra vonatkozó jogszabállyal együtt elemezték annak megállapítására, hogy milyen szempontok, előírások alapján válnak gyűjtemények (esetleg egész könyvtárak) örökségi javakká. A nemzet dokumentációs és bibliográfiai kincsének védelméről rendelkező 1972-es törvény óta egyre több figyelem fordul a dokumentum művészi, műszaki, tudományos érdemén kívül azokra az informatív értékekre, melyek nem a mű tartalmából, hanem az örökség más darabjaihoz való viszonyából, kontextusából (a beszerzés módjától az ex libriseken át a bejegyzésekig) fakadnak.

Ebben a szellemben szól az említett 1985-ös LPHE és az egyetemekről szóló 2001-ben kelt törvény is. Általánosítva a jogi szabályozás alapvetően azt mondja ki, hogy a köztulajdonban lévő könyvtárakon, illetve gyűjteményeken kívül védendőek azok az egyes irodalmi, történelmi, tudományos vagy művészeti kéziratos vagy nyomtatott dokumentumok is, amelyek az LPHE-ben rögzített kritériumoknak megfelelnek. Nem tartoznak a bibliográfiai örökség körébe, de hasonló elvek és előírások vonatkoznak a filmekre, fényképekre, lemezekre, tehát a bármilyen formájú kép- és hangrögzítésekre, az audiovizuális dokumentumokra.

Ami a digitális megőrzést illeti, az eredeti és a konvertált digitális objektumokat a 2011-es kötelespéldány-törvény tette a „digitális örökség” részévé. Védendő és az örökség körébe tartozik minden dokumentum, ami egyedüli (unikális), ritka vagy régi, ám ez utóbbi kritériumnak nincs egységes meghatározása. Általában 100 évnél húzódik a „rég” határa, ám van tartomány, ahol a köztulajdonban lévő könyvtár 30 évesnél idősebb része érdemli ki az örökségnek kijáró védelmet. Máshol régi mindaz, mely hordozójának mulandósága 100 évnél kevesebb. Noha a ritkaság és a régiség történelmileg az örökséggé válás elsődleges kritériuma, az örökség fogalma kiszélesedett, elég a környezeti örökségre utalni.

A bibliográfiai örökség esetében is megfigyelhető a bővülés: egyre gyakrabban írott örökségről, dokumentációs örökségről esik szó. A könyvtárakban a „patrimonizáció” (azaz valamely állományrésznek az örökség körébe sorolása) nem a jogi szabályozás állandó kritériumai alapján, hanem a könyvtár állományának tulajdonított érték szerint folyik. Ennek gyakorlata a megőrzésre törekvéssel kezdődik: az adott gyűjteményrészt kivonjuk a selejtezés alól, csak helyben használhatóvá minősítjük, forgalmazhatósága és megőrzése érdekében digitalizáljuk. Gyakran jár együtt ez az állományrész fizikai elkü-

lönítésével, saját katalógusának elkészítésével is. A közkönyvtárak esetében leggyakrabban a helyi (helyismereti, helytörténeti) gyűjtemény, ezt követően a régi gyűjtemény, és (jóval kisebb arányban) a hagyatékok anyagát teszik nem kölcsönözhetővé. Az egyetemi könyvtárak elsősorban régi állományukat, a szakdolgozatok, disszertációk gyűjteményét, térképtárak anyagát teszik nem kölcsönözhetővé. Ugyanakkor a selejtezés lehetősége alól kivonják a régi és ritka gyűjtemények mellett az egyetem kiadványait, illetve az egyetem szerzőinek műveit és az egyetem története szempontjából fontos dokumentumokat, ezek kölcsönzését viszont többnyire lehetővé teszik. A magától értetődő (rég, ritka, különösen értékes) állományrészek mellett – függetlenül a jogszabályi előírásoktól – a könyvtárak (mind az egyetemi, mind a közkönyvtárak) elsősorban a saját (illetve a környezet, az intézmény) identitása szempontjából fontos állományrészeket vonják be az örökség védendő, megőrzendő körébe.

(Mohor Jenő)

Lásd még 178

Könyvtárosi hivatás

139/2015

MATTESON, Miriam L. – CHITTOCK, Sharon – MEASE, David: In their own words : stories of emotional labor from the library workforce. – Bibliogr. In: The library quarterly. – 85. (2015) 1., p. 85-105.

Saját szavaikkal: emocionális tevékenységükről mesélnek a könyvtárosok

Kommunikáció -használókkal; Kommunikáció -személyzetben belül; Könyvtárosi hivatás; Munkahelyi légkör

Ez a kutatás az emocionális tevékenységet vizsgálja könyvtárakban. Huszonhárom könyvtáros vezetett munkanaplót öt napon át, és rögzítették az olvasókkal és munkatársaikkal folytatott interakciók azon részleteit, melyek során úgy érezték, hogy emócióik ellentétesek azzal, amit az intézményük megkívánna. A résztvevők 83 eseményt jegyeztek fel. Ezeket a szerzők elemezték az esemény, az interakciós partner, az érzés és a mutatott viselkedés típusa szerint, továbbá az eseményből következő eredményeket, valamint a résztvevők reflexióit arról, milyen más

módon kezelte volna intézményük a szituációt. A kapott eredmények azt mutatják, hogy emocionális tevékenységről akkor beszélhetünk elsősorban, ha az olvasókkal, a kollégákkal vagy a feljebbvalókkal zajlik az interakció. A könyvtárosok lényegesen több felületen, mint mély cselekvést mutattak emócióik kifejezésének szabályozásában, és az események során érzelmeik széles skálájáról számoltak be. Az eredmények nyomán néhány javaslatot is megfogalmaztak a szerzők a könyvtárvezetők számára arról, hogyan csökkenthetnék a munkahelyi emocionális tevékenység negatív hatását.

(Autoref.)

Oktatás és továbbképzés

140/2015

PUM, Gabriele: Bibliotheksausbildung im Umbruch : Neuerungen in Österreich. – Bibliogr. lábjegyzetben In: Bibliothek. – 39. (2015) 1., p. 80-90.

Res. angol nyelven

Áttörés a könyvtárosképzésében. Újítások Ausztriában

Könyvtárosképzés -felsőfokú; Nemzeti könyvtár; Tanterv, óraterv; Továbbképzés

A tanulmány az osztrák könyvtárosképzés történeti fejlődését mutatja be időrendben, végül a 2015-ben tervezett újításokat ismerteti.

1929-ben szabályozták először az osztrák állami könyvtárakban dolgozók képzési és vizsgarendjét, és helyéül az Osztrák Nemzeti Könyvtárat (ÖNB) jelölték ki. Először csak egyetemet végzettek vettek részt elméleti képzésben munkaidő után 7-ig három hónapon át; ezt egy három hónapos egyéni gyakorlat követte. (Később érettségizettek is részt vehettek az elméleti képzésben.) A vizsgán öt – az érettségizettek-nél három – idegen nyelv alkalmazás szintű ismerete is követelmény volt.

1979-ben rendelet szabályozta a tudományos könyvtárak munkatársainak szakmai képzését, amely fenntartotta az elmélet és gyakorlat dualizmusát, de a dokumentáció kérdései is bekerültek már a tananyagba. A kutatásszervezési törvény nyomán az ÖNB-ben 1981-ben külön képzési osztály létesült, amely már a továbbképzésért is felelt. Decentralizálták a képzést: a 12, illetve 7 hetes képzések a bécsi, linzi, grazi,

innsbrucki, salzburgi egyetemi könyvtárban és a nemzeti könyvtárban folytak. (Bécsben évente, a többi helyen igény szerint.) Zárásként az egyetemet végzettek írásbeli házi dolgozatot írtak, míg az érettségizettek választhattak az írásbeli házi vagy a vizsgadolgozat között. Ezt szóbeli vizsga követte. A költségeket az illetékes minisztérium állta. A tantervet a könyvtáros egyesület (VÖB) munkabizottsága állította össze, és az illetékes minisztérium hagyta jóvá.

1992-ben a jelentkezők nagy száma miatt két részre bontották az oktatást. Emiatt az ÖNB új helyiségeket kapott, melyekben az új integrált könyvtári rendszert (BIBOS) is oktatták.

1993-ban Ausztria az EU tagja lett, és felmerült, hogy a képzést igazítsák a többi német nyelvű ország gyakorlatához.

1995-ben egy kísérleti projekt keretében a képzés anyagát öt többhetes modulra bontották, és részvizsgákat vezettek be. Korszerűsítették a tananyagot is, elsősorban az új médiumokkal. A minőségbiztosítást folyamatos értékeléssel valósították meg. (A nyelvismeret iránti követelmény háromra, illetve kettőre csökkent.)

1999-ben új rendelet készült, ami 2004-ig volt érvényben. Ez már figyelembe vette a legújabb IT-, tudásközvetítési és projektmenedzsment-ismereteket is, így a képzés a nemzetközi szabványokhoz is közeledett. A rendelet képzőkönyvtárként határozta meg a grazi, innsbrucki, salzburgi és a bécsi egyetemi könyvtárat és a nemzeti könyvtárat. Ettől kezdve a stúdiumok decentralizált formában, 3–4 hetes modulokra bontva folytak, megkönnyítve a tanulók részvételét. Új tanulási formák is megjelentek a gyakorlati projektek mellett.

A 2002-ben született új felsőoktatási törvénynek köszönhetően 2004-ben létrejött az egyetemközi „Library and Information Studies MSC” szak, ami azonban nem alapképzést ad, hanem továbbképzési forma. A két féléves képzés után felsőfokú könyvtár- és információs szakértő címet kap a végzős, ami után az egyetemet is végzettek a könyvtárban végzett munka mellett a tudományos elmélyülést segítő tanfolyamon vehetnek részt, és tézisük elkészítése után mesterfokozatot (MSc) szerezhetnek. A két féléves egyetemi képzés gyakorlatközpontú. Ez a forma először a bécsi egyetemen – az ÖNB-vel kooperálva –, 2005-ben az innsbrucki, 2006-ban pedig a grazi egyetemen indult el. (2006-ban a három egyetem együttműködési szerződést kötött.) Bécsben évente, Innsbruckban kétévenként, Grazban háromévenként indul a képzés olyanok számára, akik már

ilyen munkakörben dolgoznak. A képzésnek 100 napos gyakorlat is a része. A záródolgozat mindig egy gyakorlati jellegű projekt megírása. 2005-től a végzeteket szövetségi alkalmazottként ismerik el a könyvtárakban.

A tanulmány ezután azt ismerteti, hogyan alakult a *Master of Science Library and Information Studies* megnevezésű képzés 2009 és 2013 között Bécsben, Grazban, Innsbruckban és Salzburgban, majd a 2004-ben indult, féléves *Könyvtár, információ és dokumentáció* tanfolyamot és a hároméves *Levéltári, könyvtár- és információ-asszisztensi* képzést mutatja be. Zárásképpen az ÖNB harmincféle 1–2 napos továbbképzéséről, majd a 2015-ben a képző egyetemek és az ÖNB közös szervezésében induló két posztgraduális kurzusról esik szó.

(Murányi Lajos)

141/2015

PYMM, Bob – JUZNIC, Primož: The view from industry : LIS students on placement. – Bibliogr. In: Library review. – 63. (2014) 8/9., p. 606-623.

Könyvtáros hallgatók gyakorlaton

Felmérés; Gyakorlati képzés; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtáros-utánpótlás

Valamennyi könyvtár- és információtudományi képzésnek fontos eleme a gyakorlat, amelynek során a hallgatók alkalmazhatják az egyetemen tanultakat. Korábban több kutatás is vizsgálta hallgatói oldalról a gyakorlatot, és rendre meg is állapították, hogy a diákok hasznosnak ítélik a képzés ezen szakaszát, a munkáltatói oldalról azonban nem születettek hasonló tanulmányok. 2012-ben szlovén és ausztrál, könyvtár szakos gyakornokokat foglalkoztató munkáltatók véleményét vizsgálták. Arra keresték a választ, hogy mi hajtja a munkáltatókat arra, hogy gyakornokokat foglalkoztassanak, mennyire érzik hasznosnak ezeket a programokat, és mennyire elégedettek az eredménnyel.

Mind Ausztráliában, mind pedig Szlovéniában háromhetes gyakorlatot kell teljesíteniük a hallgatóknak különböző könyvtártípusokban, valamint hasonló területen működő szervezeteknél (könyvesboltok, levéltárak, könyvkiadók). A gyakornokot foglalkoztató intézményeknek minden esetben ki kell tölteniük egy formanyomtatványt a folyamat végén, amelyhez

kapcsolódóan a kutatás alatt egy másik kérdőív kitöltését is kérték.

Ausztráliában 20 válasz érkezett, ezek közül 19 nem először fogadott gyakornokot. A fő motiváció számukra „a szakma támogatása iránti erős elkötelezettség”, a második „a diákok szakmai karrierje megalapozásának segítése iránti kötelességérzet” volt. Szlovéniából 37 válasz érkezett. Az itteni munkáltatóknál kiegyenlítettebb volt a válaszok közötti választás, de a legtöbben „a diákok által hozott friss szemlélet hasznosságát” jelölték meg fő motivációként.

Arra a kérdésre, előfordult-e már, hogy megbánták, hogy elfogadták a jelölt jelentkezését, az ausztrál munkáltatók közül heten válaszoltak igennel, jellemzően a diákok motiválatlanságára vagy felkészületlenségére hivatkozva. Szlovén oldalról egy „igen” válasz volt erre a kérdésre. Az általános elégedettség igen magas, Ausztráliában 19-ből 13, Szlovéniában 37-ből 31 válaszadó bizonyult „különösen elégedett”-nek, a többiek pedig „elégedett”-nek. A diákokkal való elégedettség szintén magas. Ausztráliában 19-ből 18 válaszadó szerint, Szlovéniában pedig 39-ből 36 volt az odaérkező hallgató „felkészült” vagy „nagyon felkészült”. Ausztráliában 19-ből 12-en „biztosan” vagy „nagy valószínűséggel” alkalmaznának a későbbiekben a gyakornokot, 6-an „mérlegelnék” ennek a lehetőségét, egy esetben válaszolták, hogy biztosan nem, de ennek is az volt az oka, hogy nincs szabad pozíció. Szlovéniában 37-ből 33-an válaszolták, hogy biztosan vagy nagy valószínűséggel alkalmaznák a gyakornokot.

A válaszadók jellemzően pozitív tapasztalatokról számoltak be mindkét országban. Néhány megjegyzés született a diákok bizonyos területeken való felkészületlenségére vonatkozóan. Ez azt sugallja, hogy jobban oda kell figyelni a munkáltató speciális igényeire. Például egy egyetemi könyvtári környezetben fontos, hogy a jelölt ismerje a repozitóriumokkal kapcsolatos alapvető tudnivalókat vagy egy iskolai könyvtárban a tanítási módszereket. Az egyetemmel való kapcsolattartás, az adminisztrációs teendők tekintetében jellemzően nem érzékelnek problémát a munkaadók. Mindkét országban úgy ítélik meg, hogy a gyakorlat egy sikeres komponensét jelenti a könyvtár- és információtudományi képzésnek. A gyakorlaton részt vevő diákok későbbi alkalmazásával kapcsolatos pozitív nyilatkozatok azt sugallják, hogy mind a fogadó intézmények, mind a diákok szempontjából lehet közvetlen haszna is ezeknek a programoknak. Szlovéniában probléma, hogy a könyvtár- és információtudományi végzettség az iskolai könyvtárak kivé-

telével nem elvárás a munkavállalókkal szemben, ami miatt a könyvtárosok és a vezető beosztásban lévők kevésbé elkötelezettek a képzés iránt.

(Tóth Máté)

Egyesületek

142/2015

TRUŠINA I. A.: *Strategičeskie iniciativy RBA v gosudarstvennoj bibliotечноj politike* In: *Bibliotekovedenie*. – (2015) 1., p. 18-22.

Az Oroszországi Könyvtári Egyesület stratégiai kezdeményezései az állami könyvtári politikában

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Könyvtárpolitika; Középtávú terv

2014. október végén megkezdődött a visszaszámlálás az Oroszországi Könyvtári Egyesület (Rossijskaâ bibliotечноâ asociaciâ, RBA) 20 éves fennállásának megünnepléséhez. Az év fő eseménye az RBA kongresszusa lesz a 2015. év könyvtári fővárosában, Szamarában, *Könyvtárak az Olvasás évében az Oroszországi Föderációban* címmel. Másik fontos esemény az IFLA 2017. évi közgyűlése és konferenciája lesz, amelyet Szentpétervárra terveznek.

Az RBA szervezte 2014 augusztusában a *Szeliger-2014 Össz-oroszországi Ifjúsági Fórum* keretében a *Jövő könyvtárosa* tematikus napot, amelyen mintegy 300 fiatal szakember vett részt; a cél a legtehetségesebb fiatal szakemberek megtalálása és összefogása volt, bekapcsolásuk az országos ifjúsági mozgalomba, az önszervező szakmai közösség feltételeinek megteremtése, a jövő minőségileg új könyvtári világának előkészítése.

Az egyesület aktív részt vállalt *Az állami kulturális politika alapjai* c. stratégiai dokumentum megvitatásában; kezdeményezésére a parlamenti meghallgatáson a tervezetbe bekerült a könyvtárak stratégiai szerepének fontosságát és ennek megfelelő finanszírozását rögzítő paragrafus. A dokumentumot az állam elnöke hagyja jóvá. Az RBA széles körű kampányt folytatott annak érdekében, hogy a városi könyvtárak gyarapítási keretét államilag támogassák; a 2015. évre és a 2016–2017. tervidőszakra szóló költségvetési törvény tervezete szerint a városi könyvtáraknak 50 millió rubelt utalnak át. A következő feladat, hogy

az országgyűlési képviselők bevonásával elérjék az összeg 350 millió rubelre emelését.

A könyvtári politikával és törvényhozással foglalkozó szekció három éven át szorgalmazta a könyvtári törvény módosítását annak érdekében, hogy a közkönyvtárak térítésmentes szolgáltatásai közé vegyék fel az internetelérést, és legyen minden könyvtárban internet. A RBA részt vett a kulturális törvény módosításában és az új kötelezpéldány-törvény tervezetének előkészítésében. 2014 júliusában lépett hatályba az orosz nyelvről szóló törvény és az orosz nyelv használatát előíró jogszabályok; a törvény előkészítésébe a könyvtárakat nem vonták be. Az RBA-t az az előírás aggasztja, amely szerint a nyomdafestéket nem tűrő tartalmú nyomtatott és audiovizuális termékeket csak figyelmeztető jellel, zárt csomagolásban lehet terjeszteni. Az RBA elnöke levélben kérte a kulturális minisztert, hogy ez a pont ne vonatkozzon a könyvtárakra; a minisztérium támogatta a kérést, és rögzítette, hogy az előírás nem érinti a könyvtárak dokumentumszolgáltatási tevékenységét. Az elnöki rendelettel létrehozott orosz nyelvi tanácsba három könyvtárost hívtak meg. Az RBA részt vett *A közkönyvtárak tevékenységének szabványos modellje* c. tervezet kidolgozásában is; álláspontja szerint az új dokumentumot egyesíteni kell a nyilvános könyvtárakra vonatkozó, jelenleg hatályos szabvánnyal, és az egységes dokumentumot országos ajánlásként kell jóváhagyni.

Az RBA 2016–2020. időszakra szóló stratégiai fejlesztésének kidolgozására munkacsoportot hoztak létre. Az utóbbi évek tapasztalata, hogy dinamikus felépítésének (több szekcióból felkért szakemberekből szervezett munkacsoportok) köszönhetően az egyesület hatékonyan be tud kapcsolódni az aktuális kérdések megoldásába. A működő munkacsoportok közül kiemelést érdemel:

- a krími könyvtárak integrálását segítő munkacsoport (a Krim–2014 konferencián 130 krími és szevasztopoli könyvtáros vehetett részt, a könyvtárak közel 1500 könyvet kaptak, valamint képzési-továbbképzési támogatást stb.);
- a korlátozott életfeltételekkel élők könyvtári ellátásához szükséges ajánló dokumentumokat kidolgozó munkacsoport;
- a kiadói és könyvterjesztői szekció keretében 2014-ben létrehozott *Könyvtárak és a közmédia* munkacsoport;
- a könyvtári bloggerek munkacsoportja.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

143/2015

BLUMBERG, David – UKELES, Raquel: The National Library of Israel renewal : opening access, democratizing knowledge, fostering culture In: Alexandria. – 24. (2013) 3., p. 1-16.

Az Izraeli Nemzeti Könyvtár megújulása: a hozzáférés megnyitása, a tudás demokratizálása, a kultúra ápolása

Fejlesztési terv; Feladatkör; Könyvtárápület -nemzeti; Megőrzés; Nemzeti könyvtár

A most 120 éves Izraeli Nemzeti Könyvtár (NLI) átfogó felújítási programot indított el egy új intézmény megteremtésével, mellyel széles körű hozzáférés válik lehetővé az összes felhasználó számára a nyílt digitális könyvtárhoz. A köz- és a magánszféra érdekeltjeinek koalíciója által vezérelve az NLI megújítási programja kibővítette a könyvtár korábbi feladatkörét: azon túl, hogy a Héber Egyetem humán tudományi könyvtára, a nemzeti kultúra megőrző intézményeként mind Izrael államot, mind a világban élő zsidókat szolgálja. Az NLI is csatlakozott azokhoz a globális erőfeszítésekhez, melyek számos együttműködő digitalizálási projekt révén a tudást terjesztik. Az új létesítmény Jeruzsálem nemzeti kerületében lesz, és a lakosság minden rétegét kiszolgálja majd. Az épület kialakítása figyelembe veszi majd az NLI-nek a nyitott, hívogató térről vallott fontosabb alapelveit, mely mind a csendes tanulást, mind a közös munkát ösztönözni tudja. Műalkotások, kiállítások és kulturális programok terei segítik a kulturális cserét az NLI gyűjteményeire és kincseire alapozva. Az épület teljesen integrálja a technológiát, és magas szintű ökológiai fenntarthatósággal működik. Az új létesítményen túl az NLI megújulási programja az intézményi változások széles spektrumát vázolja fel. Főbb elemei között szerepel a négy fő gyűjteményi terület (judaika, az iszlám és a Közel-Kelet, Izrael állam és a humán tudományok), az NLI kulturális és oktatási központként való működtetése, valamint egy ambiciózus digitális stratégia, különösen a héber nyelv, a zsidó örökség dokumentálása, az izraeli

társadalom és történelem területén. 2011 óta kezdte meg az NLI ezeknek a változtatásoknak a bevezetését felkészülve az új létesítmény 2018-ban tervezett birtokba vételére.

(Autoref.)

144/2015

GRUZNOVA, E. B.: Sovet sotrudničestva nacional'nyh bibliotek Rossii : itogi i perpektivy In: Bibliotekovedenie. – (2015) 1., p. 24-26.

Az oroszországi nemzeti könyvtárak együttműködési tanácsa: eredmények és perspektívák

Együttműködés -nemzeti; Elektronikus könyvtár; Nemzeti könyvtár

A három nemzeti könyvtár, az Oroszországi Állami Könyvtár (Rosszijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka, RGB), az Oroszországi Nemzeti Könyvtár (Rosszijskaâ nacional'naâ biblioteka, RNB) és az Elnöki Könyvtár (Prezidentskaâ biblioteka) együttműködése a közösen megoldandó feladatok prioritásától függ, a legeredményesebb a normatív-jogi szabályozás és a szabványosítás terén.

2014 júliusában a Kulturális Minisztérium mellett a nemzeti könyvtárak részvételével munkacsoport jött létre *Az Oroszországi Föderáció kultúrájáról* szövetségi törvény végleges kidolgozására. A munkacsoport elvetette egy újabb törvény kidolgozását, helyette a hatályos ágazati törvények (*A könyvtárügyről, A dokumentumok kötelezpéldányáról*) megtartását és aktualizálását irányozta elő. A kötelezpéldányról szóló törvény megújítását számos szakmai rendezvényen szorgalmazták, végül a Kulturális Minisztérium összehívta a nemzeti könyvtárak egyeztető tanácskozását.

Több fórumon vitatták a nemzetközi könyvcseréhez szükséges jogi alapok megteremtését; a külföldi információval való ellátást, és Oroszország bemutatását külföldön a legfontosabb állami stratégiai feladatként értékelték. A témát fel kell venni az állami kulturális politikával foglalkozó dokumentumba, a nemzetközi könyvcserét a szövetségi és a nagykönyvtárak állami feladatává kell tenni. Az RNB a vonatkozó törvény

alkalmazásáról három tanfolyamot szervezett a gyarapító könyvtárosoknak. Előkészítették a gazdaságfejlesztési minisztérium beszerzési osztályának szóló levelet, amelyben a könyvpiac sajátosságaira hívják fel a figyelmet.

Teljesítette feladatát a szabványok és módszertani ajánlások kidolgozására létesített munkacsoport: elkészült az *Elektronikus dokumentumok. Főbb típusok, kiadási adatok és műszaki jellemzők* és a *Könyvtári állományalakítási technológia* nemzeti szabvány első olvasata. A nemzeti könyvtárak részt vettek *A köz-könyvtárak tevékenységének szabványos modellje* c. dokumentum megvitatásában, felhívták a figyelmet a kulturális törvényben foglaltakra.

2014-ben a nemzeti könyvtárak négy tudományos-gyakorlati rendezvényt tartottak aktuális kérdésekről, az elektronikus dokumentumok készülő szabványáról és a közös könyvtári forrásokról.

Egyelőre nem talált visszhangra a három könyvtár közös kiadói terve, fokozódott viszont az együttműködés az audiovizuális termékek létrehozásában. Rendszeresen napirenden van az állami feladatok teljesítésének értékelése, de az Elnöki Könyvtár sajátos működése és szolgáltatásai miatt ez elsősorban az RGB-t és az RNB-t érinti.

Szoros a könyvtárak együttműködése a Nemzeti elektronikus könyvtár (Nacional'naâ elektronnaâ biblioteka, NEB) projektben, az Elnöki Hivatallal kapcsolatban álló ágazatközi munkacsoportban mindhárom nemzeti könyvtár szakemberei részt vesznek. Az RNB és az Elnöki Könyvtár tapasztalatai képezték a digitalizálással szembeni egységes követelmények alapját, a NEB-be bekerült az *Oroszország elektronikus forrásainak közös katalógusa*. A Kulturális Minisztérium finanszírozásával az Elnöki Könyvtár kísérleti teret adott a nyilvános könyvtárak mint a NEB forrásaira, szolgáltatásaira épülő intellektuális információs-kulturális központok új modelljének kipróbálásához, valamint felhőket alakított ki a regionális könyvtárak digitális állományainak NEB-be kapcsolásához.

Folytatódott az Aleph szoftverrel az RGB és az RNB katalógusainak, valamint a személynevek és testületi nevek besorolási fájljainak egyesítése, egyeztetették a UNIMARC és a RUSMARC formátumokban a személynevek besorolási fájljába kerülő adatok összetételét. Ugyancsak folytatódott a különböző bibliográfiai adatbázisok feltöltése és a mutatók előkészítése. Széles körben megvitták *A nemzeti bibliográfia 2020-ig történő fejlesztési programja* tervezetét, az Oroszországi Könyvtári Egyesület éves

konferenciáján a következő évekre meghatározták a vezető könyvtárak bibliográfiai tevékenységének fő irányait.

(Viszocsekné Péteri Éva)

145/2015

SHVEIKY, Rivka – BAR-ILAN, Judit: National libraries' traditional collection policy facing web archiving In: Alexandria. – 24. (2013) 3., p. 37-72.

Mit kezd a nemzeti könyvtárak hagyományos gyűjtési politikája a webarchiválással?

Állománygyarapítás; Elektronikus dokumentum; Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Patriotika

A nemzeti könyvtárak fő küldetése a nemzeti emlékezet dokumentumainak összegyűjtése és megőrzése nyomtatott vagy digitális formátumban. Az 1990-es években kezdték meg az interneten publikált művek begyűjtését és archiválását. Ennek érdekében felülvizsgálták hagyományos gyűjtési politikájukat, és átgondolták, hogyan illeszthetők be ebbe webarchiválási elképzeléseik.

A szerzők 18 nemzeti könyvtár gyakorlatát és kapcsolódó szabályozó dokumentumait vették szemügyre. Megállapították, hogy a hagyományos dokumentumokkal kapcsolatos gyűjtőkör (a széles értelemben vett patriotika irodalom) és gyűjtési politika (mély és a tartalomtól, értéktől és minőségtől független átfogó gyűjtés) a világ különböző régióiban és a különböző kultúrákban jelentős hasonlóságot mutat.

Ettől gyökeresen eltérő tapasztalatokat szereztek a webarchiválás tekintetében, nagyon eltérő koncepciókat találtak. A vonatkozó jogszabályok nem tartalmaznak eszközöket arra, hogy a nemzeti könyvtárak összegyűjtsék a weben közreadott kiadványokat, sőt a szerzői jog védelmében kifejezetten korlátozzák a webarchívumok tevékenységét. Kérdés, hogy egyáltalán létre lehet-e hozni a webhelyek országos átfogó gyűjteményét. Hatalmas mennyiségről, kétséges minőségű tartalomról és szerzői jogi kételyekről van szó. A felmérés tapasztalatai szerint ezekkel a dilemmákkal minden nemzeti könyvtárban szembesültek, és néhány év elteltével vegyes megoldásokat fogadtak el.

Az 1990-es évek közepétől napjainkig a kiválasztás és a megőrzés kérdései foglalkoztatják leginkább a szakembereket. A webtartalom kezelésének új szabályai most vannak kialakulóban, ezzel párhuzamosan

a nemzeti könyvtárakban most dolgoznak a nemzeti gyűjtemény fogalmának újraértelmezésén.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 180

Felsőoktatási könyvtárak

146/2015

COX, Andrew M. – PINFIELD, Stephen: Research data management and libraries : current activities and future priorities. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 46. (2014) 4., p. 299-316.

A kutatási adatok kezelése és a könyvtárak: jelenlegi tevékenységek és jövőbeli prioritások

Felsőoktatási könyvtár; Információszerzés; Kutatás információellátása; Tudományos kutatás

A dolgozat arról a kutatásról számol be, amelynek során 2012 végén felmérték az Egyesült Királyság egyetemeit, hogy részleteiben megtudják, milyen módon vesznek részt a könyvtárak a kutatási adatok kezelésében, és a kutatási adatok kezelése nyomán biztosított szolgáltatások milyen mértékben kapnak stratégiai prioritást. A kutatás szerint a könyvtárak korlátozott mértékben nyújtottak ilyen szolgáltatásokat, a legtöbbet az olyan nagy egyetemeken, ahol magas szintű kutatási tevékenység folyik. A legnagyobb problémák a jártasságok hiányosságaiból és a pénzügyi, kulturális változásokból adódtak. Mindazonáltal a könyvtárak részt vesznek a kutatási adatok kezelésével kapcsolatos új intézményi szabályzat és szolgáltatások kialakításában, és tisztában vannak azzal, hogy ez jövőbeli munkájuk fontos része. Az olyan prioritások, mint tanácsadás a kutatási adatok kezeléséről és képzési alkalmak egyre inkább megjelennek a könyvtárakban. A kapott eredmények és a téma friss irodalmának módszeres összevetését is elvégezték annak érdekében, hogy a tevékenységek és trendek teljes képét írassák le. Egy innovációs hype-görbe keretében alkalmazásával próbálták változni a szerzők a lehetséges jövőt, és Andrew Abbott foglalkozásokról szóló elméletét is felhasználták, hogy képet adhassanak arról, miként versengenek a könyvtárak hatáskörük kiterjesztéséért, miközben együttműködnek a többi érdekelttel is.

(Autoref.)

Lásd még 155, 158, 164, 167, 176, 179

Közművelődési könyvtárak

147/2015

BARBIAN, Jan-Peter: Dienstleistung nach Kassenlage : Zukunft Öffentlicher Bibliotheken hängt entscheidend von der finanziellen und strukturellen leistungsfähigkeit der Kommunen ab In: BuB. – 67. (2015) 1., p. 38-40.

Res. angol és francia nyelven

A közkönyvtárak jövője döntően a települések pénzügyi és szerkezeti teljesítőképességétől függ

Fenntartó szerv; Közművelődési könyvtár; Működési feladatok; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Első pillantásra jól megy a német közkönyvtáraknak: a milliós kölcsönzési adatok és az aktív olvasók számai arra utalnak, hogy súlyuk változatlan. Ha azonban a kulisszák mögé nézünk, kevésbé lesz okunk az optimizmusra – véli a szerző, aki a Duisburgi Városi Könyvtár igazgatója.

A német könyvtárügy statisztikai adatai figyelemre méltók. A Könyvtárak Szövetségének (dbv) 2014 őszén kiadott helyzetképe a 10 098 tagkönyvtárban több mint 400 millió médiaegységet, évi 350 ezer rendezvényt, 10,5 millió olvasót és 466 millió kölcsönzést mutat (http://www.bibliotheksverband.de/fileadmin/user_upload/DBV/publikationen/Bericht_zur_Lage_2014.pdf). A könyvtárellátó ekz is elégedett a forgalmával. Az imponáló adatok után azonban kijózanító tényekkel is találkozunk. A látogatók számát tekintve Berlin áll az élen Hamburg és München előtt, de az egyesített fővárosban 25 éve nem épült meg a tizenkét kerülethez méltó központi könyvtár. A helyzetkép vége lehangoló: áttekintést kapunk azokról a takarékosági intézkedésekről, melyekre az eladósodott települések miatt van szükség. A megszorítások a gyarapítást és a létszámot is érintik. (Létszámcsökkentésre a könyvtárak 6,5%-ában került sor, míg 15%-ában a megüresedett állások nem tölthetők be újra.)

A számok mögött lopakodó szakmaiatlanság figyelhető meg: a létszámcsökkentés elsősorban a diplomás könyvtárosokat sújtja; az önkéntesek alkalmazásával – amivel a kisebb könyvtárak bezárását akadályozzák meg – a könyvtárak azt igazolják, hogy a működéshez nincs is szükség szakképzettségre. Emiatt több könyvtárvezetőnek sem anyagi forrás, sem szakképzett személyzet nem áll rendelkezésére. Ezek

a szerkezeti problémák a jövőben még élesebben jelentkeznek majd: rengetegen mennek hamarosan nyugdíjba, akiknek a helyét nem szabad betölteni, másrészt 2020 után az adóssághű miatt egyre nagyobb nyomás nehezedik a településekre. Eddig kudarcot vallottak azok a törekvések, hogy szövetségi vagy tartományi szinten a szabványos minőségbiztosítást kötelezővé tegyék a közkönyvtárakban, így a település vezetői fognak – jól-rosszul – dönteni a helyi könyvtárakról.

A problémák nemcsak pénzügyi természetűek. Az elmúlt húsz év hatalmas átalakulást hozott a média világában, az információtechnológia innovációja folyamatos, permanens lépéstartásra kényszerítve az intézményeket, amelyben a könyvtárak jó része le is marad. Az e-könyvek megjelenése és az internet lehetőségei miatt a könyvtárak könnyen olyan helyzetbe kerülhetnek, hogy a fiatalok számára nem lesznek elég vonzóak. A társadalmi változások is számottevőek: a szerző elsőként a társadalom előregedését és a sokrétűségét említi: 2050-re minden harmadik német 65 éven felüli lesz, illetve 16 millió lakosa a világ 140 országából származik. Jelentős mértékű a bevándorlás Európából, Törökországból és a válságövezetekből; az iskolások 30%-a bevándorlók gyermeke, és a szülők gyakran munkanélküliek, és segélyre szorulnak. A szegénység egyre több embert érint (arányuk 2006 és 2013 között 14-ről 15,2 százalékra nőtt). A demográfiai változások, a kulturális sokszínűség és az elszegényedés olyan trendek, melyek a könyvtárakra is kihatnak, melyek nincsenek erre felkészülve, és előfordulhat, hogy városok és nagyobb régiók is rendes közkönyvtár nélkül maradnak. „Régebben még a jövő is jobbnak nézett ki” – idézi *Karl Valentin*, a német Chaplin mondását befejezésül a szerző.

(*Murányi Lajos*)

148/2015

JESSEN, Inka: Medzi share economy a digitálnou čitateľskou gramotnosťou In: *ITlib*. – 17. (2014) 3., p. 43-46.

Közösségi gazdaság és digitális írástudás: a Stuttgarti Városi Könyvtár mint multimédiás tanulási tér

Információtechnológia; Szolgáltatások; Városi könyvtár

A Stuttgarti Városi Könyvtár új, hatalmas épületet kapott, melyet 2013-ban adtak át, ezzel Németország harmadik legnagyobb városi könyvtára lett (München

és Hamburg után). Az intézményhez egy központi épület, 17 fiókkönyvtár és két bibliobusz tartozik, 22 megállóhellyel. A gyűjtemény 1,4 millió egységből áll. 2013-ban az „Év könyvtára” lett, a tanulás innovatív helyévé vált. 2,7 millió látogatója, 6,5 millió kölcsönzött egysége mellett számos rendezvényt, kiállítást szervez.

Az új épület építészeti bravúrja a világ minden részéről vonzza a látogatókat. A könyvtár elektronikus kölcsönzést, e-könyvtárat is működtet. 74 600 e-kölcsönzést regisztráltak, a város lakóinak 20%-a könyvtári tag. A központi épület hétfőtől szombatig reggel 9-től este 9-ig tart nyitva, de a könyvek visszavétele 24 órában biztosított. Az épület nyolc szintjén összesen 150 munkatárs dolgozik, 500 ezer dokumentum található szabadpolcon. A könyvtárban 28 internetes állomás, 112 mobil laptop és notebook hozzáférhető, melyek egész napra kölcsönözhetők a terekben. Wifi biztosítja, hogy kényelmes fotelokban ülve a laptopokon írni, olvasni, tanulni vagy videózni is lehet.

Az épület napi látogatószáma 3500–6000 között mozog. Építész a koreai Eun Young Yi, az európai negyedbe a környezetéből kimagasló monumentális tudástárat tervezett. A beton és üveg épület introvertált jellegű, ha esik, a homlokzat szürke, ha süt a nap, ezüstszerű. Éjjel kék fénnel világítják meg. A bejáratoknál digitális monitorok köszöntik és invitálják a látogatókat. Az információs paneleken minden megtudható a könyvtárról, a katalógusról. Az épület szíve a negyedik szintig ér, mely meditatív térként szolgál. A szív közepén egy hagyma formájú forrás fakad, a tudás forrását szimbolizálva. A könyvtár teljes belső tere fehér, a „színezést” a főszerepet játszó könyvek biztosítják. A galérián a szépirodalom, a legfelső szinten kávézó található, étkezési lehetőséggel. A könyvtártechnikára jellemző az RFID alkalmazása, a könyveket kölcsönző automaták veszik vissza. Az értékmegőrzők és ruhatári szekrények ujjlenyomat alapján nyílnak. Minden szinten érintőképernyős kijelzők segítik a tájékozódást. Álmatlanságban szenvedők számára egy 24 órán át működő, intelligens szekrény friss könyvtári kínálatot biztosít. A látásérülteket vakbarát számítógépek segítik. A központi épületben működik a stuttgarti gyermekkönyvtár, mely internet jogosítványt ad a gyerekeknek, megvédve őket a hálózati veszélyektől. A PressDisplay szolgáltatás által 2200 újság érhető el, 97 országból, 54 nyelven. Stuttgartban 38% a migránsok aránya, ezért fontos a soknyelvűség. Ingyenes az e-learning szolgáltatás nyelvtanfolyamok, IT és gazdasági ismeretek témákban.

A médiatáron kívül a hangstúdióban hanganyagok digitalizálhatóak, a „néma zongorán”, fülhallgatóval lehet gyakorolni. A könyvtárban való tájékozódást sokféle eszköz segíti, hangos kísérők is rendelkezésre állnak a vizuális képernyők mellett. Teljesen újszerű az augmented reality, videoguide szolgáltatás, amelyet a filmakadémia hallgatói készítettek Baden-Württemberg híres személyiségeiről. A könyvtárban minden fizikai formában létező anyagot digitálisan is hozzáférhetővé tesznek. A „share economy” ezeknek a tartalmaknak a távoli elérését biztosítja.

A könyvtár hatalmas tematikus sajtóarchívum adatbázishoz nyújt keresőfelületet, bármely folyóiratból keres valaki cikket, itt megtalálja. Az elektronikus szolgáltatások keretében e-könyveket, e-audio- és videogyűjteményeket kölcsönöznek. A kölcsönzési idő két hét, ezt követően az anyagok nem nyithatók meg. Németországban az elektronikus kölcsönzés 2005-ben indult, és azóta 1200 könyvtár csatlakozott hozzá.

Az olvasói digitális írástudás az egyik legfontosabb téma a könyvtárban. Feladatuknak tekintik, hogy megtanítsák használóikat arra, hogy jól használják az internetet, ezért felhasználóképzéseket, tanfolyamokat szerveznek. A digitális művészek számára is platformot biztosítanak workshopok és fesztiválok keretében. A könyvtár a jövőben is a város képzési, oktatási, elektronikus műveltségi multimédia-központja és a valós találkozások élő helyszíne egyszerre kíván lenni. Az analóg és a digitális világ nem szétválasztható, szorosan összefügg egymással. A könyvtár az elektronikus lehetőségek világában virtuális tér, de valóságos helyszín is, ahol élvezetes tartózkodni.

(Prókai Margit)

149/2015

LUX, Claudia: Supporting breakpoints in life – a new concept for public libraries. – Bibliogr. látjegyzetben In: Bibliothek. – 39. (2015) 1., p. 55-60.

Res. német nyelven

Az élet döntő pillanatainak támogatása – új koncepció a közkönyvtárak számára

Feladatkör; Igény; Könyvtárhasználat; Közművelődési könyvtár; Társadalmi követelmények

A közkönyvtárak különböző koncepcióval rendelkeznek, és különböző irányban fejlődtek az elmúlt 10 évben, a dániai „nyitott könyvtárak”-tól a delfti

DOK könyvtárig többféle elképzelés is született, melyek arra készítették a könyvtárosokat, hogy többre vállalkozzanak egy multimédia környezetben, mint gyűjteményük kínálása. Ezek között vannak hobbi-klubok, különböző szolgáltatások, ünnepi rendezvények is.

A közkönyvtárak felméréseket végeznek olvasóik körében, hogy kiderüljön, miképpen használják a könyvtárat, milyen szolgáltatásokat igényelnek. Amit nem tudnak meg, hogy ki nem jár könyvtárba, és miért nem. Az elmúlt öt évben több német felmérés foglalkozott a könyvtárat nem használókkal. Az egyik alapvető felmérés, melynek adatait ismerteti a szerző, 2012-ben készült. E szerint a megkérdezettek 29% volt aktív használó, míg 71 nem volt könyvtárban az elmúlt évben (28%-a soha nem volt még könyvtárban). Van-e mód arra, hogy a néhai könyvtárlátogató visszatérjen? Csak az épületek jobb kialakítása és nyitvatartási ideje, kávézó és internetelés esetében. De a tanulmány még érdekes eredményeket mutat: az egyik olvasó elmesélte, akkor tért vissza csak, amikor válságos helyzetbe került.

Milyen válságról van szó? Negatív kimenetelűről vagy olyanról, ami pozitív kicsengésű volt? Hogyan lehet ezt a felismerést a könyvtár új stratégiájába beemelni? Sokan egy speciális esemény után jönnek vissza a könyvtárba, elváltak, hirtelen munkanélkülivé váltak vagy megbetegedtek; nem diákok, rendszeres olvasók, hanem akiknek egy adott pillanatban sajátos információra van szükségük. Ezeket az *élet döntő pillanatainak* nevezhetjük, amikor megállunk, és elgondolkodunk; többnyire új információkra is szükség van. Ha egy könyvtár ezeket a pillanatokra koncepciót tud kidolgozni, vonzó lehet azok számára, akik segítséget és/vagy válaszokat keresnek problémáikra.

A szerző ezután áttekinti az élet döntő pillanatait, amelyekhez a könyvtár kapcsolódni és információkkal szolgálni tud: a gyermek születése, óvodába menése, első napja az iskolában, iskolaváltás, pályaválasztás, felsőoktatási tanulmányok elkezdése, végzés utáni első munkahely, házasságkötés, házvásárlás vagy házépítés, súlyos betegség, a munkahely elvesztése, szülők gondozása, költözés vagy utazás, válás, halál.

Egy ilyen koncepcióval a közkönyvtárak el tudják érni a könyvtárat nem használó lakosokat is. Új szemléletet jelent, felhasználható minden közkönyvtárban, de nem lehet az egyetlen minta a könyvtári szolgáltatások szervezésére.

Bizonyos élethelyzetekben az internethez is lehet fordulni segítségért és információkért, bár ezek az információk nem mindig megbízhatóak: a közkönyvtár többre képes, mivel jó és megbízható információkat, többféle szempontú megközelítést nyújt. Ezen kívül a közkönyvtár alkalmas tér az élethosszig tartó tanulás számára is. Fontos része e tevékenységeknek természetesen a felkészült, jól képzett könyvtárosok is.

(Murányi Lajos)

150/2015

PINGO, Zablon B.: Transition from camel libraries to digital technologies in Kenya public libraries In: Public library quarterly. – 34. (2015) 1., p. 63-84.

Váltás a tevékenységekről a digitális technológiákra a kenyai közkönyvtárakban

Információtechnológia; Könyvtári hálózat; Közművelődési könyvtár; Mozgókönyvtár

Kenyában a közkönyvtárak azzal a céllal jöttek létre, hogy információs szolgáltatásokat nyújtsanak a nagyközönség számára. A Kenyai Nemzeti Könyvtári Szolgálat (Kenya National Library Service, KNLS) végzi a szolgáltatást könyvtári hálózatán keresztül az egész országban. A múltban az analfabetizmus elleni küzdelemben különféle kezdeményezéseket indított a KNLS, köztük mozgó szolgáltatásokat és települési könyvtárak kialakítását. A közkönyvtárak most átmeneti időszakban vannak az információkhoz való hozzáférés biztosításában: a papíralapú könyvtári szolgáltatásoktól a korszerű digitális technológiák beépítése felé haladnak. A cikk a digitális korszak előtti állapottól a jelenig tartó fejlődéssel foglalkozik, s azokat a nehézségeket és kihívásokat vizsgálja, melyek a modern információs korban az új technológiák bevezetése során adódnak.

(Autoref.)

Lásd még 129, 151, 159, 173

Tudományos és szakkönyvtárak

Lásd 165

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

151/2015

AGOSTO, Denise E. – BELL, Jonathan Pacheco – BERNIER, Anthony – KUHLMANN, Meghann: „This is our library, and it's a pretty cool place”: a user-centered study of public library YA spaces In: Public library quarterly. – 34. (2015) 1., p. 23-43.

„A mi könyvtárunk nagyon menő hely”: Használatközpontú tanulmány a közkönyvtárak ifjúsági tereiről

Berendezés; Felmérés; Ifjúsági könyvtár; Ifjúsági olvasó; Igény

A tanulmány adatokat próbált gyűjteni tinédzserek és könyvtárosok körében arról, mit szeretnek és ajánlanak a tiniket szolgáló terek hatékony kialakításához. Az Egyesült Államok huszonnégy közkönyvtárában könyvtárosok és tinédzserek filmezték le az ifjúsági részleg videovezetését. A vizsgálatban minőségi tartalomelemzési technikákat alkalmaztak a videoadatok elemzéséhez és ajánlásainak kidolgozásához a hatékony közkönyvtári ifjúsági részlegek terének kialakítása érdekében. A tiniket szolgáló terek hatékony kialakítására vonatkozó speciális ajánlások mellett a vizsgálat hangsúlyozza, hogy a folyamatos olvasói visszajelzést figyelembe kell venni a részlegek kialakításánál és működtetésénél, hiszen a tinik igényei időről időre és településekként is változnak, fejlődnek.

(Autoref.)

Iskolai könyvtárak

152/2015

TRASKA, Maria R.: District library supervisors under duress : the Lilead Project survey results In: American libraries. – 45. (2014) 11/12., p. 34-38.

Körzeti iskolai könyvtári szakfelügyelők kényszer hatása alatt: a Lilead projekt felmérési eredményei

Felmérés; Iskolai könyvtár; Működési feltételek; Szakfelügyelet; Vezetés

Több mint öt évvel a világméretű pénzügyi összeomlás után az amerikai iskolai könyvtárak nehéz helyzetben vannak: költségvetésük csökkent, személyzetük kicsi vagy nincs is, álláshelyek betöltetlenek vagy szakképzetlenek működtetik, beszerzési kereteiket törölték. Több könyvtári program csak irányítói szinten fut, rájuk sem a szakfelügyelőknek, sem a helyi iskolai könyvtárosnak nincs hatása.

Mindez egy olyan országos felmérésből derült ki, melyre közel ötven évvel a legutóbbi vizsgálat után került sor, a *Lilead* nevű projektből. Ennek keretében az iskolai könyvtári szakfelügyelőknek küldtek ki a kérdőívet azokba a körzetekbe, ahol 25 ezer vagy több diák tanul. A felmérést az Institute of Museum and Library Services (IMLS) anyagi támogatásával a University of Maryland's College of Information Studies kutatócsoportja végezte 2012 őszén. Az ívet sokan (61%) küldték vissza 29 körzetből, 38 államból. (A felmérést 2014 őszén megismétlik.)

A felmérés eredményei: (1) Az alapvető kiadásokra szánt keretek csökkentek, míg a technológiára szántak nem változtak. (2) Az iskolai könyvtárakban a személyi feltételek romlottak (egyre több a szakképzetlen vagy az önkéntes munkaerő). (3) A bekövetkezett változások nem pozitívak. (4) Nemcsak az iskolaigazgatók felejtették el, mire való az iskolai könyvtár, a képzetlen munkaerő vagy a szülő önkéntes sincs tisztában vele.

Munkájuk során a szakfelügyelők számos feladatnak tesznek eleget, elsősorban az egyes iskolák könyvtárosaikat látogatják, és különböző területeken nyújtanak segítséget (technikai képzés vagy tanácsadás, állománygyarapítás, digitális írástudás oktatása stb.). Feladataikat fontosnak tartják, és felelősséggel végzik. Többségük (95%) teljes munkaidőben dolgozik felügyelőként, kis részük (8% iskolai könyvtáros is.)

A szakfelügyelők élete stresszesebb, mint valaha, néhányan félig-meddig önkéntesként dolgoznak. Ennek megfelelően számuk némely körzetben egyre csökken. Sokan hiányolták a támogatást, nemcsak kollégáik és a törvényhozás, hanem eljáróik részéről is. Továbbképzésre főleg a vezetélmélet, a tanítás és tanulás, állami szabványok, személyi és pénzügyi menedzsment terén lenne szükségük

Ami a szakfelügyelők általános jellemzőit illeti: a tipikus szakfelügyelő nő, fehér, azelőtt tanított, korábban iskolai könyvtárosként dolgozott és mesterszakon szerzett könyvtáros diplomát (MLS); nagyjából a fele 55 és 64 év közötti. Munkakörük elnevezésére tizenegy fogalom használatos; a három leggyakoribb a *könyvtári koordinátor*, *igazgató* és a *felügyelő*. Munkahelyükre, a körzeti hivatalra is hús elnevezés használatos; többségük a *tantervi és instrukciós* (71%) vagy az *oktatási-instrukciós technológiai részlegben* (22%) dolgozik. Irodáik nagysága is nagyon különböző; a hivatalok majdnem a felében (48%) rajta kívül a többiek nem szakképzett főfoglalkozásuk, 9%-ukban hat vagy annál több szakképzett munkatárs dolgozik. (14% jelezte, hogy csupán mellékfoglalkozású munkatársuk van a hivatalban.) A felmérésből az is kiderült, hogy a szakfelügyelők elszigeteltnek tartják magukat, és hogy szívesen fejlődnének szakmailag. Ennek nyomán a Lilead projekt két kezdeményezést dolgozott ki: (1) a *Lilead Network*-öt, egy olyan online közösséget, amelybe minden érdeklődő bekapcsolódhat (lilead.umd.edu), és (2) a *Lilead Fellows Program*-ot az IMLS anyagi támogatásával, mely egy 18 hónapos szakmai fejlesztő program huszonöt szakfelügyelő részvételével (2015–2016-ban). (Az érdeklődők a projektről további információkat találnak a <http://lileadproject.org/> címen.)

(Murányi Lajos)

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

153/2015

BAILEY, Timothy P. – SCOTT, Amanda L. – BEST, Rickey D.: Cost differentials between e-books and print in academic libraries. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries. – 76. (2015) 1., p. 6-18.

Az e-könyvek és a nyomtatott könyvek közötti árkülönbség a felsőoktatási könyvtárakban

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyv; Felmérés; Könyvtárak

A rájuk nehezedő nyomás ellenére, a felsőoktatási könyvtáraknak gondosan meg kellene vizsgálniuk, hogy kizárólagosan e-könyveket szerezzenek-e be. Az Alabama állambeli Montgomery városában működő Auburn Egyetemen oktatóitól a 2012. év őszi szemeszterben beérkezett könyvrendelések elemzése megerősítette egy 2012-es összehasonlító vizsgálat eredményeit, amely azt mutatta, hogy az e-könyvek drágábbak, mint a nyomtatottak. Az árazási modellek így az elektronikus folyóiratok néhány évtizeddel ezelőtti helyzetére emlékeztetnek. Emellett több kiadó díjat kér a folyamatos hozzáférésért, viszont ritka az e-könyvekre adott árkedvezmény.

A 462 igényelt egyedi cím 57%-a e-könyvként is rendelhető volt. A nyomtatott könyvek átlagára 53,50 USD, az e-könyv változatoké 73,50 USD volt, és mindössze 44 e-könyv volt olcsóbb. Mindösszesen a kiadók 35,11%-kal drágábban kínálták ez e-könyveket. Ezen belül a kereskedelmi kiadók e-könyvei 43,61%-kal voltak drágábbak, mint nyomtatott megfelelőik, ami 25,76 USD felárat jelent, amely az egyetemi kiadóknál 19,17 USD.

A tudományterületenkénti átlagos árkülönbség a human tudományok területén 21,55, a társadalomtudományok esetében 18,30, a természettudományoknál 23,52 USD volt.

(Koltay Tibor)

154/2015

COTTRELL, Terrance Luther – BELL, Brigitte: Expensing e-books : how much should patron habit influence collection development? In: The bottom line. – 27. (2014) 4., p. 142-146.

Megéri-e e-könyveket vásárolni; mennyire kellene befolyásolniuk a használói szokásoknak a gyűjteményfejlesztést?

Állománygyarapítás; Elektronikus könyv; Gyarapítási keret; Olvasási szokások

Napjainkban mind a felsőoktatási, mind a köz-könyvtárak szolgáltatnak e-könyveket. Az e-könyvek megjelenésükkor hirtelen igen nagy érdeklődést váltottak ki. A növekedési trend azóta megállt; de az emberek egyre több e-könyv olvasót vásárolnak. Két párhuzamos jelenség figyelhető meg: az emberek kevesebben olvasnak, de eközben egyre többen képesek az e-könyvek olvasására, illetve a könyvtárak több e-könyves tartalmat szolgáltatnak, de eközben a nyomtatott könyvek olvasása nem olyan gyorsan szorul háttérbe, mint ahogy azt jósolták.

A könyvtárakat elgondolkodtatja, hogy vajon az e-könyvek jelentik-e majd a domináns olvasási platformot, érdemes-e forrásaik jelentős részét erre költeni. Eközben a könyvolvasás volumene csökken. A használók a különböző formátumok között autonóm módon választanak. Jelentős előny fűződik a könyvtárakban zajló emberi interakcióhoz.

Az e-könyvek szerepéről alapos használói felmérésekre lenne szükség, ugyanis igen sokféle véleményvel lehet találkozni. Vannak, akik szerint a képernyőn való olvasás jótékonyan hat az agyra, ugyanakkor csökkenti az elmélyült olvasás kognitív képességét. Vannak, akik örülnek, hogy olyan készülékeket használhatnak, amelyekkel különböző formátumokat próbálhatnak ki. Mások azt hozzák fel, hogy még a technikai guruk (Steve Jobs és társai) is ragaszkodtak ahhoz, hogy saját gyerekeik a könyvtárban vagy otthon ne a képernyőn olvassanak.

A nyomtatott könyvek kontra e-könyvek vitában a döntő szempontot a használói igények jelentik. A használókat meg kell tanítani arra, hogy azt mérlegeljék, hogy egy bizonyos dokumentumtípus miért alkalmas vagy alkalmatlan a tudás megőrzésére, a

tanulásra vagy a hosszú távú gondolkodás elősegítésére. Azt is meg kell vitatni velük, hogy milyen hatással jár, ha valamelyik hordozót preferálja a könyvtár. És ha úgy adódik, akár vissza is lehet térni régebben használt hordozókhoz, ahogy ez történt a vinil lemezek esetében, amelyek újra népszerűek lettek kiváló hangminőségüknek köszönhetően.

(Hegyközi Ilona)

155/2015

GOEDEKEN, Edward A. – LAWSON, Karen: The past, present, and future of demand-driven acquisitions in academic libraries. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries. – 76. (2015) 2., p. 205-221.

Az igény szerinti gyarapítás múltja, jelene és jövője a felsőoktatási könyvtárakban

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyv; Felmérés; Használó; Igény

Az igény szerinti gyarapítási (DDA) programok jól bevált módja lett annak, hogyan lehet a felhasználókat bevonni a felsőoktatási könyvtári gyűjtemények építésének a folyamatába. Azonban ezek a programok állandóan átalakulóban vannak, bővülnek. Az e-könyvek hozzáféréseiben erre új példa a nagy e-könyv gyűjtemények megjelenése, melyek tartalmát a könyvtárak kölcsönözhetik, de nem birtokolhatják, csak ha úgy döntenek. E tanulmány az olvasói használatot és az e-könyvek könyvtárosok általi kiválasztását vizsgálja a jelzetek adatainak az összehasonlításával, mely adatokat három entitás felhasználásával generáltak. Ezek (1) egy ebrary PDA, (2) az Academic Complete, ami e-könyvek bérelt gyűjteménye, és (3) a szakreferensek által kiválasztott címek, melyeket az YPB nevű könyvtárellátó cég megtekintési tervén jelöltek ki az Iowa Állami Egyetemen. A szerzők az igény szerinti gyarapítási (DDA) programok kialakulásának és fejlődésének leírása mellett azt is elemzik, hol állnak most, és merre tartanak a gyarapítással foglalkozó könyvtárosok a gyűjteményfejlesztés folyamatos jobbításával a felsőoktatási könyvtárakban.

(Autoref.)

156/2015

GOLSCH, Michael: Patron driven acquisition – schon wieder ein Auslaufmodell? : Erfahrungen aus der SLUB Dresden. – Bibliogr. lábjegyzetben In: Bibliothek. – 39. (2015) 1., p. 47-54.

Res. angol nyelven

Elavult modell már az olvasók által kezdeményezett gyarapítás? Tapasztalatok a drezdai Szász Tartományi Állami és Egyetemi Könyvtárban (SLUB)

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár -műszaki; Elektronikus könyv; Használó; Igény; Regionális könyvtár

A SLUB állománygyarapításában előnyt élvez a digitális formátum. E-könyvtárunk kialakításában a retrospektív digitalizálás és az e-dokumentumok beszerzése egyaránt kiemelt feladat. Az elsőt tekintve a SLUB régóta élen jár 70 ezer nyomtatvánnyal, kézirattal, zeneművel és 1,5 millió képpel (fotók, térképek, építészeti tervrajzok), valamint 50 ezer hanghordozóval. 2012 óta a hosszú távú megőrzést az ExLibris Rosetta szoftverére alapozzák. A könyvtár évi 7,9 millió eurós gyarapítási kerete kiemelkedő. Míg 2011-ben a beszerzett dokumentumok 25%-a volt e-dokumentum, 2014-ben már 61% volt az arányuk. Még jobban látszik ez a váltás a drezdai Műszaki Egyetem ellátásában: a fontosabb folyóiratok már csak e-formátumban járnak. Az infláció és az áremelkedés következtében 2007 és 2014 között a felére csökkent a nyomtatott dokumentumok gyarapítása, de ezt nem lehetett kompenzálni e-könyvek beszerzésével. (Létszámcsoökkentésre is sor került.) A nyomtatott dokumentumok kölcsönzése 20%-kal csökkent öt év alatt, míg ez alatt a teljes szövegű e-dokumentumok letöltése 48%-kal nőtt. Ebben a 2012-ben bevezetett olvasók által végzett gyarapításnak (PDA) is szerepe volt

Az állománygyarapítás a műszaki egyetem igényeihez igazodik; a monográfiák esetében a szakterületek mellett formai kritériumokat (kiadó, nyelv) is figyelembe vesznek. A megtekintésre beküldött újdonságok a beszerzés 85%-át teszik ki, de ez mégsem elégíti ki teljesen az igényeket. A szakreferensek a felhasználókat képviselik, de mivel a beszerzett dokumentumok 30%-át az első két évben senki sem kölcsönzi, a könyvtár úgy döntött, hogy az e-könyvek esetében is a PDA alkalmazását javasolja. Az ún. *aggregátor modell*ben a szállító biztosítja a dokumentum leírását a SLUB katalógusában, valamint 5–10 percre a teljes szövegét is; ha az olvasó tovább

akarja tanulmányozni, automatikusan elindul a *rövid kölcsönzés* (STL), aminek a költségét a könyvtár fizeti. Ha többen is keresik ezt a dokumentumot, a könyvtár dönthet a megvételéről, vagyis tartósan a tulajdonába kerül.

A könyvtár 2011 végén az Ebook Library (EBL) beszállítójával, a *Schweitzer Fachinformation* nnel 200 ezer e-könyvet tesztelt, majd egy év múlva már üzemelt is a platform. Mára közel 450 ezer cím érhető el a könyvtár rendszerében (*Primo*). Azóta a monográfiák 10%-át PDA keretében gyarapították (3750 cím, átlag 65 €-ért), emellett 44 ezer STL-t indítottak (egyenként 8,70 €-ért). Ez a modell nagyszámú dokumentum elérését teszi lehetővé, hátránya viszont, hogy a szállító nem tudja befolyásolni a kiadók kínálatát, árképzését és felhasználási feltételeit (DRM). Emiatt a SLUB 2014 elején felülvizsgálta a modellt; a szállító könyvcsomagjai licencelése mellett egyes címeket is megvásárolt. Mivel az EBL-re nem terjedtek ki a kiadói korlátozások lazításai, a SLUB továbbfejlesztette e-könyves stratégiáját az alábbi alapelvek szerint:

- az elektronikus formátum mindig előnyt élvez,
- a PDA továbbra is a beszerzési politika fontos része,
- amíg érdemes, maradnak az aggregátor-modellnél,
- törekednek – az OA gyakorlatot követve – a szabadon elérhető e-könyvek beszerzésére.

Valamennyi licencelt mű esetében elvárja a könyvtár, hogy

- a szállító biztosítsa ingyenesen a szabványos metaadatokat
- a teljes szöveget belső használatra feldolgozhasák,
- biztosítsák a megadott IP címek számára az elérhetőséget,
- biztosítson ingyen statisztikai adatokat (COUNTER-szabvány szerint), és
- biztosítsa tartósan a tartalmat.

A tanulmány végkövetkeztetése, hogy a PDA nem avult el, sőt mivel bevonja a használókat is a gyarapításba, hatékonyan segít az igények kielégítésében, és a paradigmaváltás során az első fontos lépés, melynek során az e-folyóirat, adatbázis és e-könyvek közötti különbségek fokozatosan feloldódnak, és rugalmas üzleti modellek jönnek majd létre.

(Murányi Lajos)

157/2015

McGRATH, Mike: A review of changes in the delivery of information to users : 12 years of Literature Reviews in Interlending & Document Supply In: The bottom line. – 28. (2015) 1/2., p. 70-76.

Hogyan változott a használóknak nyújtott információszolgáltatás az utóbbi 12 évben? Áttekintés

Állománygyarapítás; Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus könyv; Felmérés; Hozzáférhetőség; Könyvtárak; Szerzői jog

A szerző, Mike McGrath 12 éve szerkeszti az *Interlending and Document Supply* (ILDS) című folyóiratban a könyvtárközi dokumentumszolgáltatással foglalkozó szakirodalmi szemlék sorozatát. Eddig összesen 48 összeállítás készült el. Ezekre visszatekintve, a jelenlegi helyzetet és az ezredforduló körül bekövetkezett visszaesésnek az okait elemezve a következő tényezőket villantja fel tömör összegzésében:

Dokumentumcsomagok beszerzése – A „Big Deal”-ek keretében a 90-es évektől először kurrens anyagokat lehetett így beszerezni, később következtek a retrospektív fájlok. A digitalizálás hatalmas munkával és befektetéssel járt. A felmerülő hatalmas költségek miatt sok helyen aránytalanságok léptek fel a gyűjteményfejlesztési stratégiában. A megoldás hátrányosan érintette a kis folyóirat- és könyvkiadókat. A címenkénti rendelésre való visszatérés rendszerint drágább lenne a Big Dealnél. „A könyvtárak többet kínálnak használóknak, de gyakran nem azt, amit azok szeretnének” – a Big Dealek jövője tehát még kérdéses.

Nyílt hozzáférés – A korábban könyvtárközi kölcsönzésben beszerzett cikkek 20%-a elérhető nyílt hozzáféréssel, a cikkek mennyisége évente növekszik. A publikálás során fizetendő ún. közlési díj (jelenleg 2000–2500 dollár) jelentős visszatartó erőt jelent ugyan, de pályázatokból fizetik, és indokolt esetekben elengedik. Beigazolódtott, hogy a nyílt hozzáférésű publikációkra jóval többen hivatkoznak. A megoldás tíz éven át nem sokat változott, de jelenleg megindult az átalakulása. Hogy ez valódi változást jelent-e, azt másképp látják a kiadók, a könyvtárosok és a használók.

A használók által kezdeményezett beszerzés (PDA) – Különböző (főként amerikai) vizsgálatok azt mutatják, hogy az igény szerint beszerzett könyveket kétszer annyian kölcsönzik. Ez az e-könyvekre is

igaz. A megoldás igen népszerű az USA-ban, és mást is gyorsan terjed; valamelyest visszaveti viszont a könyvtárközi dokumentumszolgáltatást.

Térítés a megtekintés arányában – Ennek a megoldásnak mostanáig igen csekély hatása volt a cikkek szolgáltatására. A háttérben a kiadók rendkívül magas árai állnak (20–30 font cikkenként). Történtek kísérletek az árak csökkentésére (pl. ReadCube) elektronikus kuponok alkalmazásával és a hozzáférési idő korlátozásával (általában 24 órára). Ha a kiadók az árat túl alacsonyan állapítanak meg, a könyvtárak törölnék előfizetéseiket.

E-könyvek – Az e-könyvek lendületes fejlődésének a szabványok hiánya, az olvashatósági problémák és a megfelelő tartalom hiánya szabott gátat. E problémák legtöbbjét megoldották, nem feltétlenül az olvasó javára. Mára amerikai vizsgálatok szerint az olvasóknak csak 4%-a tért át teljességgel elektronikus formátumra. Az egyetemi használat valószínűleg még tovább növekedhet. Az e-könyvek kölcsönzése sikeresnek bizonyult, de eredményeként nem csökkent a nyomtatott könyvek kölcsönzése.

Szerzői jog – A szerzői jognak nem sikerült érdemben reagálnia az elektronikus dokumentumszolgáltatás okozta változásokra és a kiadók megkötéseire. Az EU 2002. évi direktívája sem hozott megoldást a közvetlenül a felhasználónak nyújtott szabad felhasználású dokumentumszolgáltatás magas szerzői jogdíjának kérdésében. Eddig kizárólag az Egyesült Királyságban született erre megfelelő jogszabály. E kezdeményezés elterjedése kedvezően befolyásolná a könyvtárközi dokumentumszolgáltatást.

Konzorciumok és forrásmegosztás – Az elmúlt 12 évben nőtt a konzorciumok száma, összetettsége és tapasztalata. A konzorciumokon belüli dokumentumszolgáltatás mennyiségi mutatói állandóan növekednek. A technológiai fejlődés lehetővé tette a gyűjtemények összekapcsolását és a hatékony dokumentumszolgáltatást. A fejleményeket az ILDS jól dokumentálta.

Árképzés – Van valami, ami nem változott: a folyóiratárak emelkedése. A kiadók igyekeznek megtartani profitjukat. Ha teljességgel áttérnének az elektronikus közreadásra, költségeiket fel kellene tárniuk, de erre nem vállalkoznak. A cikkek szolgáltatása abban az esetben bizonyult ésszerűnek könyvtárközi megoldással, amikor kevésbé használt dokumentumokról van szó.

(Hegyközi Ilona)

158/2015

PROCTOR, Julia: Demand-driven acquisition and the sunk cost model. – Bibliogr. In: Collection building. – 34. (2015) 1., p. 2-5.

Igény szerinti beszerzés és a csökkenő költségek modellje

Állománygyarapítás; Elektronikus könyv; Gazdaságosság -könyvtárban; Használó; Igény

Használói javaslat alapján történő gyarapítás, olvasói kérésre történő beszerzés, bizonyítékokon alapuló beszerzés – ilyen elnevezésekkel emlegetik azt az állományépítési modellt, melyben a használóktól származó igények a meghatározók, és főként elektronikus könyvek beszerzésére irányul. Támogatói állítják, hogy takarékos megoldás, ami konkrét adatokkal is alátámasztható. A kiadók és terjesztők különböző modelleket kínálnak, melyeknek közös jellemzőjük, hogy a könyvtárnak meghatározott összeget előre le kell kötniük a beszerzéshez.

A University of Wyoming Libraries (UWL) 2013-ban az egyedi, címenkénti beszerzés helyett az Elsevier bizonyítékokon alapuló válogatását (Evidence-based Selection – EBS) vette igénybe. Megállapodás szerinti hozzáférési díjat fizettek egy évig, majd ez után a használati adatokat megvizsgálva választhattak, mire van valójában szükségük. Ezen kívül két évre visszamenően letölthetik az Elsevier MARC rekordjait is. A szakirodalomban található vizsgálatok eredményeivel megegyezően a használók az UWL-ben sem kölcsönzik a nyomtatott könyvek jelentős részét. Ezért vált vonzóvá az e-könyvek használói igényeken alapuló (demand-driven acquisition – DDA) gyarapítási modellje, mely egyrészt a távoli elérés lehetőségét biztosítja a használóknak, másrészt a könyvtárat azzal kecsegteti, hogy kiküszöbölhetők vele a fölösleges beszerzések. Első ránézésre tehát jobb és gazdaságosabb megoldást jelent, valójában azonban a dolog nem ilyen egyértelmű. A hallgatók számára szükséges irodalom jelentős része például csak nyomtatott formában létezik, vagyis az elektronikus csomagokban nem szerepel. Ezenkívül az e-könyv csomagok gyakran nagy átfedéseket mutatnak a könyvtár már meglevő állományával. Az UWL ezért más megoldást választott: az Elseviertől rendelték, de teljes e-könyv csomag helyett csak a legfontosabb referenzművekre és könyvsorozatokra fizettek elő. 2013 végéig 880 elsevieres e-könyv rekordot töltöttek be a katalógusukba. Ezek kölcsön-

zését elemezve azt találták, hogy az szinte pontosan megegyezett a nyomtatott könyvekével: az e-könyveknek csak töredékét használták intenzívebben, az összes könyvnek viszont csak kevesebb mint a felét kölcsönözték egyáltalán. Ha egyenként vették volna meg a használt könyveket, ezek ára összesítve kevesebb lett volna, mint az előfizetésre ténylegesen költött összeg. Nem biztos tehát, hogy mindig és automatikusan a nagy cégek által ajánlott DDA modell a legmegfelelőbb egy egyetemi könyvtár számára. A könyvtárnak alaposan mérlegelnie kell, hogy az előfizetési ár arányos-e a kapott tartalommal, vagyis megtérül-e a befektetett összeg.

(Fazokas Eszter)

159/2015

RØGLER, Jannicke: The case for weeding : the Buskerud bandits contribution to a knowledge-based discarding practice in Norwegian public libraries. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 54. (2014) 5-8., p. 382-402.

A selejtezés ügye. A „buskerudi banditák” szerepe a tudásalapú selejtezési gyakorlat elterjedésében a norvég közkönyvtárakban

Állományapasztás; Megyei könyvtár; Munkaszervezés

A gyűjteményfejlesztésnek igen fontos, de sok problémával járó része a szisztematikus selejtezés. Közismert, hogy a könyvek viszonylag gyorsan elvesztik relevanciájukat, a kölcsönzők pedig az új könyveket keresik. A norvég közkönyvtárakban 3,7 könyv jut egy lakosra, ami sokkal több, mint amit az IFLA irányelvei ajánlanak. Ugyanezen irányelvek szerint a megyei könyvtárak 18 millió kötetes állományát 10–15 millióra lenne célszerű csökkenteni. A gyűjtemények használatát jelző ún. forgási sebesség sok állományrésznél nem éri el az 1-es értéket, azaz az egyes könyveket átlagosan egynél kevesebbszer veszik kölcsön évente. A norvég közkönyvtárak az utóbbi évtizedben 12%-kal csökkentették állományukat; ez különösen a felnőtteknek szóló könyveket érintette, és egyenlően oszlott meg az ismeretterjesztő és a szépirodalom között.

2008 végén a regionális szerepkörű Buskerudi Megyei Könyvtárat megkereste egy kis település, Hallingdal könyvtárosa, hogy segítséget kérjen a gyűjtemény apasztásához. Mint kiderült, a könyvtárban az utóbbi negyven évben nem volt selejte-

zés. A megyei könyvtár munkatársai két nap alatt a könyvgyűjtemény 18%-át kivonták az állományból, főként a felnőtteknek szóló ismeretterjesztő könyveket ítélték elavultnak.

A megyei könyvtárban ezt követően kiemelt feladatként kezelték a selejtezést, és ehhez különböző segédeszközöket fejlesztettek ki. A feladattal foglalkozó, tapasztalt és eredményesen dolgozó szakemberek egy csoportba tömörültek, és tréfásan elnevezték magukat buskerudi banditáknak. Munkájuk nagyban támaszkodik a texasi könyvtárakban kidolgozott és több évtizede használt CREW irányelvekre (*Continuous Review Evaluation and Weeding guidelines*), amelyeket lefordítottak és adaptáltak, ma már az oslói és az akerhusi könyvtárosképzés tananyagában is szerepelnek.

A Banditák akkor vállalnak selejtezést, ha hívják őket. Évente 2-3 alkalommal, egy-egy helyen két napot dolgoznak. A selejtezés elfogadtatása érdekében weboldalt és blogot indítottak, ahol közzéteszik a törlésre kijelölt könyvek adatait, borítójuk képével egyetemben. A blog posztjait a Facebookon és a Twitteren is megosztják. Úgy vélik, a selejtezés mindig alkalmat ad arra is, hogy elgondolkodjunk a könyvtárról mint fizikai térről, újragondoljuk a hasznosítását, kellemesebb környezetet kínálunk az olvasóknak. A Banditák hangsúlyozzák, a selejtezés olyan gyakorlati tevékenység, amelynek során tudásalapú megközelítést kell alkalmazni.

A Banditák egyebek mellett a norvég könyvtárosok levelezőlistáján is beszámoltak tevékenységükről, a könyvtári selejtezést népszerűsítve. A selejtezés belső és befelé tekintő tevékenységnek tűnik ugyan, de tapasztalataik szerint sokat számít, hogy nyilvánosan, humorral és elkötelezetten végzik-e el. A Banditák akcióit és azok fogadtatását a nagyközönség és a fenntartók körében sokszor tárgyalta a helyi, regionális és országos média, pozitív és negatív előjellel egyaránt. Szakmai körökben gyűjteményfejlesztésről és apasztásról szóló előadásokkal és szemináriumokkal terjesztik eredményeiket. Norvégia 19 megyéje közül 14-ben már voltak ilyen rendezvények. A szemináriumok során mindig elegendő időt szánnak a tapasztalatok, kihívások, sőt a selejtezéssel járó fájdalmas érzelmek megtárgyalására. A munkamódszerek ismertetése során kiemelik, hogy a humort stratégiai céllal használják fel: segít ugyanis feloldani a konfliktusokat, és megteremteni a résztvevők közötti kohéziót. Érzelmi döntések helyett tudományosan alátámasztott gyakorlatra van szükség. A pozitív megközelítés igen lényeges. A selejtezési procedura

számos feszültséget és konfliktust kelthet a közvélemény, a média és a fenntartók körében.

(Hegyközi Ilona)

160/2015

WALKER, Kizer: Re-envisioning distributed collections in German research libraries – A view from the U.S.A. – Bibliogr. lábjegyzetben In: Bibliothek. – 39. (2015) 1., p. 7-12.

Res. német nyelven

Az osztott gyűjtemények rendszerének átalakulása német tudományos könyvtárakban az Egyesült Államokból nézve

Egybehangolt állományalakítás; Együtműködés -belföldi; Kutatás információellátása; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Tudomány és szakkönyvtárak

A német tudományos könyvtárak átalakulóban vannak, a DFG által támogatott, speciális gyűjtőkori rendszerből (SSG) „tudományos szakinformációs szolgáltatások” rendszere lesz. A tanulmány feltárja a hasonlóságokat és különbségeket a két ország tudományos könyvtárainak egybehangolt állományépítési gyakorlata között, és beszámol a *Deutsche Forschungsgemeinschaft* (DFG) és a *Center for Research Libraries* (CRL) közötti megbeszélésekről.

Az Egyesült Államokban az utóbbi öt évben erősödött a törekvés, hogy fogjanak össze, és együttműködve hozzák létre és működtessék a tudományos gyűjteményeket a tudományos könyvtárak. Az ötlet nem új: számos konzorcium működik az Egyesült Államokban már, de a tudományágak szerinti speciális gyűjteményszervezés nem létezik. Volt rá kísérlet, de csak igen kis mértékben és területen lehet sikeresnek nevezni. A 2009-es pénzügyi válság azonban sürgőssé tette a rendszeresebb és nagyobb mérvű együttműködést mind a nyomtatott, mind az e-dokumentumok területén. A gazdasági nyomás azonban csak arra világított rá, milyen változások zajlanak a tudományos könyvtárak gyűjteményeiben. Az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) 2010-ben ki is jelentette: „Komolyan gondoljuk, hogy tényleg szükség van a kooperatív állományépítésre”.

Szinte ugyanekkor folyt Németországban a már hatvanéves SSG rendszer felülvizsgálata, melynek ajánlásai fontos változásokhoz vezettek.

A két államban tapasztalható párhuzamosságok és különbségek alkalmat adtak a párbeszédre. Ilyen alkalom volt 2013-ban a DFG és a CRL közötti első találkozás, amit egy összejövetel követett Frankfurtban a Német Nemzeti Könyvtárban 2014-ben. (A chicagói székhelyű CRL felsőoktatási és tudományos könyvtárak nemzetközi konzorciuma, amely a nemzetközi irodalom beszerzését segíti.) Ezen az informális frankfurti találkozón központi kérdés volt az elektronikus dokumentumok licencmegoldásainak összehasonlítása és az együttműködés, mely mindkét ország számára hasznos lehet.

A szerző röviden áttekinti a német SSG rendszer megszületését (1949) és fejlődését; a külföldi szakirodalomra fókuszált, a tudományágakat 25 könyvtár között osztották el. 2010-ben, amikor értékelték a programot, 36 könyvtár volt felelős 110 szakcsoport anyagának a gyarapításáért, s 27 könyvtár kapott az pénzek 75%-ára a DFG-től támogatást. A 2014. évi értékelés után tértek át az új támogatási rendszerre, melyben a kutatói közösségeket is bekapcsolják a gyarapításba.

Amerikai szemmel a német SSG rendszer furcsa és ismerős is egyszerre, s elképzelhetetlen lenne így az Egyesült Államokban, ahol a tudományos könyvtárak mérete, története, gyűjteménye igen különböző; az együttműködésnek viszont jelentős hagyományai vannak. A támogatott együttműködés a második világháborút követő időszakban kezdődött. A CRL elődjét 1949-ben alapították – ugyanakkor, amikor az SSG program indult. A Farmington Plan, amely a háború okozta hiányok pótlását célozta, 1942-ban kezdődött. A Tudományos Könyvtárak Szövetsége (ARL) szponzorálta a negyvenes évek közepétől a külföldi kiadványok egybehangolt gyarapítását 1972-ig, megszűnéséig. A kormányprogramok (pl. a Title VI grants program, melyet az oktatási minisztérium finanszírozott) is segítettek egy-egy terület irodalmának gyarapítását, amíg a kereteket nem csökkentették drasztikusan. A nyolcvanas évek RLG Conspectus kezdeményezése is az SSG rendszerrel mutat hasonló vonásokat. Míg országos szinten nem működött jól az együttműködés, kisebb könyvtári csoportok regionálisan sikertörténeteket írtak: az észak-karolinai *The Triangle Research Libraries Network* (TRLN), a Cornell Egyetem Könyvtára (Ithaca) a New York és a Columbia Egyetem Könyvtára (New York) „mély partnerségi viszonya” és „2CUL” modellje nagy figyelmet keltett. Említhető még a több intézményből álló *Borrow Direct* könyvtári konzorcium is. 2012-ben az ARL egyik bizottsága foglalkozott a tudomá-

nyos könyvtárak anyagának jövőjével, és kiemelte a használói igények fontosságát.

A DFG új rendszere az elektronikus formátumot helyezi előtérbe, és új nevet is választott (tudományos szakinformációs szolgáltatás, FID). Ez nem automatikusan váltja ki a régít: a tagkönyvtáraknak pályázniuk kell a támogatásra a 2013–2015. évekre. Az első öt támogatott szakterület: a jogtudomány (Állami Könyvtár, Berlin) kriminológia (Tübingen), művészettörténet (Heidelberg és Drezda), média- és kommunikációtudomány (Lipce) és zenetudomány (Állami Könyvtár, München) volt.

2005 óta támogatja a DFG az e-dokumentumok licencelését. Kezdetben a régebbi évfolyamok és az országos elérhetőség volt a fókuszban, majd ez áttevődött a „szövetségi licenc”-re, amelybe bekapcsolódhattak könyvtárak a DFG által irányított konzorciumba.

Ahol az USA könyvtárai sikereket értek el az elmúlt húsz évben az együttműködő, több intézményre kiterjedő állományépítésben, az az e-dokumentumokról folytatott konzorciális tárgyalások voltak. Kettő említendő ezek közül: a The NorthEast Research Libraries Consortium (NERL) és a The California Digital Library (CDL). Utóbbi Liblicence projektje alapvető fontosságú minta lett. Új verziója, a *Liblicence Model Licence Agreement* (2014), mintává vált a felsőoktatási könyvtárak számára. A német gyakorlatban a szerző számára a legérdekesebb a „community licence” (országos licenc), és az a véleménye, hogy a két ország licencmodelljeiről folytatott megbeszélések gyümölcsözőek lehetnek számukra.

(Murányi Lajos)

Lásd még 145

Állományvédelem

Lásd 138, 145

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

161/2015

ČONKA, Roman : Rómska kultúra v digitálnej podobe : Štátna vedecká knižnica v Prešove ukončila realizáciu

národného projektu Dokumentačno-informačné centrum rómskej kultúry In: Knižnica. – 16. (2015) 1., p. 3-6.

Res. angol nyelven

Roma kultúra digitális formában: az eperjesi Állami Tudományos Könyvtár befejezte a Roma Kultúra Dokumentációs-Információs Központ nemzeti projektjének megvalósítását

ČONKA, Roman – GODLOVÁ, Erika: Poznaním svojej minulosti ziskávame možnosť lepšie formovať svoju budúcnosť In: Knižnica. – 16. (2015) 1., p. 6-8.

Múltunk megismerésével keressük jövőnk alakításának lehetőségeit

Általános tudományos könyvtár; Cigány olvasó; Fejlesztési terv; Különgyűjtemény; Tájékoztatói intézmény

2014. október 31-én zárult az eperjesi Állami Tudományos Könyvtár TIOP keretében megvalósított projektje, melynek eredményeként létrejött a Roma Kultúra Dokumentációs-Információs Központja 2019-ig szóló fenntartási kötelezettséggel. Az új dokumentációs-információs központ nemcsak új munkahelyeket, hanem új szervezeti egységet is teremtett a könyvtárban. 2012. február 23-án indult a projekt, melynek első öt hónapja során felújították a könyvtár által 2010-ben megvásárolt épületet. A 2013 márciusára befejeződött felújítás az irodai berendezéssel folytatódott. 2012 decembere és 2013 márciusa között került sor a technikai berendezések (számítógépes munkaállomások, kamerák, diktafonok stb.) beszerzésére. Ezt követte a teszt üzemmód indítása.

Összesen 4 könyvtáros munkatárs és 2 operátor dolgozik az új szervezeti egységben, amely három alapvető kulturális területet térképezett föl és dokumentált: oral history, a romák zenei öröksége, romák és a kézműves mesterségek.

Az oral history témakörben néhány részterület feltárására került sor: a roma holokauszt az egyik olyan téma, amely nincs kellően feltérképezve és dokumentálva. Túlélő visszaemlékezők szóbeli közléseit dolgozták föl hanganyagok formájában. A másik részterület a szegénységgel összefüggő képzettséget érintette. A romákkal kapcsolatban az alulképzettség sztereotípiája miatt szerettek volna rámutatni a szlovákiai romáknak arra a csoportjára, kétharmados többségére, akik integráltan élnek, róluk általában nem sok szó esik a médiában. Ezért egyetemista roma hallgatókkal és felsőfokú végzettséggel ren-

delkező romákkal kezdeményeztek beszélgetéseket, egyrészt, hogy befolyásolják a többségi társadalom által elfogadott hibás sztereotípiákat, másrészt, hogy pozitív példát mutassanak a roma fiatalok számára. A romákkal kapcsolatban pozitívan a zene kapcsán szoktak beszélni. A projekt egyik fő témája a roma zenei örökség dokumentálása volt. Audiovizuális formában megszólaltattak amatőr és professzionális zenei csoportokat, törekedve a műfaji sokféleség, a hagyománnyal rendelkező zenei fesztiválok bemutatására is.

Megkülönböztetett figyelmet szenteltek a feldolgozás folyamán a kassai „Romathan” nevű romaszínház bemutatásának, amely 1992-ben alakult. 2013–2014-ben minden premierjüket rögzítették, és a projekt során folyamatosan rögzíteni fogják. 2014 szeptemberében megjelent egy multimédiás kiadvány „Roma zene Szlovákiában” címmel roma és angol nyelven. A könyvet multimédiás DVD egészíti ki.

A harmadik terület a kézművességet, mesterségeket öleli föl. Itt elsősorban a kovácmesterség 300 éves hagyományainak feltérképezése volt a cél. Dunajská Lužná (Dénestorcsmisérd) már 11 éve szerveznek európai roma kovács szimpóziumot, ahol különböző képzőművészek is bemutatkozhatnak. A roma falfaragók a Roma Art műhely keretében Čičaván (Csi-csóka) mutatkoztak be.

A dokumentációs tevékenység mellett a központban speciális roma tanulószobát is kialakítottak, amelyet Elena Lackováról, a híres roma írónőről neveztek el. A központ fontos tevékenysége az interkulturális párbeszéd támogatása a régióban, multikulturális találkozások, eltérő etnikumok megszólításával.

Az eddigi tényadatok: a projekt költsége csaknem 1,9 millió €, a forrást az Európai Regionális Fejlesztési Alap biztosította. A dokumentálás számai összesítve: 2013 februárjától 460 órás 2D és 3D kép- és hanganyag került felvételre (12 TB-nyi adatmennyiségben) és 26 ezer fotó készült el.

Az élő szlovák roma kultúra digitális dokumentálásának projektjét a roma származású vezető, Erika Godlová elmondása szerint egy évig készítették elő, körültekintően kidolgozták. Javaslat alapján dolgozták ki a három dokumentálandó területet. A projekt elérte célját, mert általa olyan szakmai központ jött létre, amely a mai élő roma kultúra digitális megőrzését és közvetítését tűzte ki célul azért, hogy mítoszok és tévképzetek helyett tényadatok terjedjenek a romákról a romák és a többségi társadalom körében egyaránt. A központ ezért folytatja a projekt keretében a munkát, szeretne több időt szentelni a roma

nyelv megismertetésének és kutatásának is. A roma központ nem szigorúan vett könyvtári tevékenységek mentén szerveződik, inkább olyan hibrid szervezet, melyben részben a múzeumok és galériák feladatai is megjelennek, de hagyományos és digitális könyvgyűjteménnyel is rendelkezik. Sajátos programokat szervez, kulturális, bemutató és képzési, oktatási tevékenységet is folytat. A munkához szükségük van operátorra, vágóra, olyan munkatársakra, akik sok időt töltenek terepen, koncerteket szerveznek, felolvasóesteket tartanak, képzőművészeti kiállításokat és mesterségbeli műhelynapokat szerveznek.

A roma központ pozitív példát szeretne mutatni Szlovákiában a roma kultúra megőrzése és népszerűsítése terén tevékenykedő, hasonló céllal működő intézmények számára.

(Prókai Margit)

Feldolgozó munka

162/2015

LUCARELLI, Anna: «Wikipedia loves libraries»: : in Italia è un amore corrisposto... – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 54. (2014) 2/3.

Res. angol nyelven

„A Wikipédia szereti a könyvtárakat”: Olaszországban ez viszonzott szerelem

Együttműködés -nemzetközi; Enciklopédia, lexikon; Feldolgozó munka; Használó

A GLAM (galleries, libraries, archives, and museums) projekt keretében a Wikipédia közössége elindította a *Wikipedia Loves Libraries* kampányt azzal a céllal, hogy az enciklopédia kapcsolatot teremtsen a könyvtárak, levéltárak és a nyílt hozzáférés világával. Más országokhoz hasonlóan Olaszországban is vannak a könyvtárakat és olvasóikat is bevonzó kezdeményezések. A tevékenység kb. két éve kezdődött, néhány „wikipédista” könyvtárosnak köszönhetően. Rövid idő alatt több rendezvényt kezdeményeztek, szemináriumokat, konferenciákat, továbbképzéseket szerveztek; megállapodásokat írtak alá és projekteket dolgoztak ki, amelyek a katalógizálás, az *authority control* területét is érintik. Az ICCU (az olasz könyvtárak közös katalógusának intézete) munkálatokat kezdett annak érdekében, hogy az SBN (országos könyvtári

szolgálat) keretében létrejövő authority rekordok jobb kihasználása révén intenzívebbé tegye az olasz részvételt a VIAF-ban (*Virtual International Authority File*), és kösse össze azokat a Wikipédia címszavaival. A Firenzei Központi Nemzeti Könyvtár (BNCF) kapcsolatot létesített az új tárgyszójegyzék (*Nuovo soggetario*) tezaurusza és a Wikipédia között. 2013 májusa óta a Wikimedia Italia a kölcsönös kapcsolat (*interlinking*) alkalmazását támogatja, így módon létrejött az interoperabilitás prototípusa a Wikipédia és a könyvtári világban létrehozott interdiszciplináris tárgyi indexelő eszköz között. A BNCF a Wikidata használatával is kísérletezik a Library of Congress angol tárgyszavaival való kapcsolat javítására és a Wikisource-szal való együttműködés szélesítésére. Mindez azt sugallja, hogy az olasz könyvtárak képesek lesznek annak a nyílt, kreatív és kollaboratív szellemnek az elsajátítására, ami a Wikipédiát élteti.

(Autoref.)

163/2015

THARANI, Karim: Linked Data in libraries : a case study of harvesting and sharing bibliographic metadata with BIBFRAME. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 34. (2015) 1., p. 5-19.

A Linked Data a könyvtárakban: esettanulmány a bibliográfiai metaadatok begyűjtéséről és megosztásáról a BIBFRAME-mel

Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás

A tanulmány esettanulmány segítségével mutatja be és értékeli a bibliográfiai keretrendszert (vagy BIBFRAME-et) mint olyan eszközt, amely a bibliográfiai metadatok weben keresztüli begyűjtését és megosztását teszi lehetővé a könyvtárak számára. A BIBFRAME a Kongresszusi Könyvtár által kifejlesztett és egyre bővülő keretrendszer a Linked Data alapján történő bibliográfiai leírásra. A szemantikus webhez hasonlóan a Linked Data célja is az, hogy a webet „adattudatossá” tegye, és a mostani dokumentumok hálóját adatok hálójává változtassa. A Linked Data a jelenlegi webes infrastruktúrát kihasználva strukturált adatok összekapcsolását és megosztását teszi lehetővé.

A BIBFRAME modell megkísérli a Linked Data technológia könyvtári kontextusba helyezését. A könyvtári alkalmazások és rendszerek kiváló minőségű strukturált metaadatokat tartalmaznak, de ezek

az adatok megjelenésükben általában statikusak, és ritkán integrálhatók más belső metaadatforrásokkal vagy kapcsolhatók külső webforrásokhoz. A BIBFRAME segítségével a meglévő különböző könyvtári metaadatforrások, például a katalógusok és digitális gyűjtemények adatai begyűjthetők és integrálhatók a weben keresztül. Ezenkívül a Linked Data-val kibővített bibliográfiai adatok több navigációs kontrollt és hozzáférési pontot kínálnak a használók számára. A Linked Data elvei alapján a könyvtári metaadatok a keresőgépekkel „learathatóvá” válnak, ezáltal az „alvó” katalógusok és digitális gyűjtemények aktív tudás-repozitóriummá alakulnak át. Így a Linked Data-val való kísérletezés a bibliográfiai metaadatok felhasználásával azt a lehetőséget nyújtja a könyvtárak számára, hogy a rendelkezésre álló kereskedelmi keresőgépek kiaknázásával saját ellenőrzött metaadataik révén a tudás új, speciális területeinek forrásait szerezzék be, tegyék kereshetővé és navigáljanak közöttük.

A tanulmány bevezető része bemutatja a BIBFRAME-t, és a Linked Data-t könyvtári kontextusban tárgyalja, majd lépésről lépésre felvázolja és illusztrálja a BIBFRAME meglévő könyvtári metaadatokkal való feltöltésének a folyamatát.

(Autoref.)

Lásd még 127

Információkeresés

Lásd 174

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

164/2015

GONZÁLEZ-FERNÁNDEZ-VILLAVICENCIO, Nieves – CÁNOVAS-ÁLVAREZ, Encarnación – ARAHAL-JUNCO Consuelo: Evaluación del servicio de referencia de una biblioteca universitaria : Biblioteca de la Universidad de Sevilla. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 37. (2014) 2.

Res. angol nyelven

Egy egyetemi könyvtár tájékoztató szolgálatának értékelése: a Sevillai Egyetem Könyvtára

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Hatékonyság; Referenzsz

Az egyetemi könyvtárak legtöbbször nyújt tájékoztató szolgáltatást helyben és virtuális, digitális formában egyaránt. Sokuk fontos feladatának tekinti a használóképzést is, hiszen mind a változó technológiai környezethez való igazodás, mind a csökkenő anyagi források szolgáltatásaik fejlesztésére ösztönzik a könyvtárakat. Ugyancsak szükségesnek érzik, hogy felmutassák, bizonyítsák, hogy értéket képviselnek (sőt teremtenek) egyetemük számára. Ennek érdekében is szükséges szolgáltatásaik értékelése, amely a tájékoztató szolgálat tekintetében – a szakirodalom tükrében – főleg a következő kérdéscsoportokra keresi a választ: A használat adatai (tranzakciók száma, a válasz időigénye, megválaszolt és meg nem válaszolt kérdések aránya stb.); Költséghatékonyság; Használói elégedettség; A válaszok minősége; Új ismeretek létrejöttének lehetősége.

A könyvtárak hagyományos és természetes módon gyűjtik az adatokat tevékenységükről, ám a spanyol egyetemi könyvtárak hálózatának (REBIUN) statisztikái nem térnek ki a tájékoztató szolgálatra (szemben pl. az amerikai gyakorlattal), épen ezért volt különösen érdekes egy konkrét eset (a Sevillai Egyetem könyvtára tájékoztató szolgálatának) vizsgálata. A főbb megállapítások szerint a kérdések többségét (a nemzetközi tapasztalatokhoz hasonlóan, de annál sokkal nagyobb mértékben) személyesen teszik fel, alapfokú tudnivalókról, röviden, és a kérdezők többsége hallgató. Több a kérdés délelőtt, mint délután (60:40), de a májusi és novemberi mérések adatai között legfeljebb öt százalékpontnyi az eltérés. A szakirodalmi adatokhoz képest meglepően alacsony a *chat* használata. Végeredményben a tájékoztató szolgálat használata ugyan magas, ám kihasználtsága alacsony; igen komoly marketingmunkára van szükség ahhoz, hogy az egyetemi könyvtár olvasói megismerjék és ki is használják a tájékoztató szolgálatban rejlő lehetőségeket, hiszen az mind tartalmában, mind elérhetőségét tekintve sokkal többet tud nyújtani, mint amire jelenleg használják.

(*Mohor Jenő*)

165/2015

SÛNTÛRENKO, O. V.: Napravljeniâ perspektivnogo raz-
vitiâ informacionnoj deâtelnosti VINITI In: Nauçnye i
tehniçeskie biblioteki. – (2015) 1., p. 42-50.

A VINITI információs tevékenységének távlati fejlesztési irányai

*Fejlesztési terv; Országos szakkönyvtár -műszaki; Tájé-
koztató munka; Termelés információellátása*

Az Össz-oroszországi Tudományos-Műszaki Információs Intézet (Vserossijskij institut naučnoj i tehničeskoj informacii, VINITI) megalakításakor 1953-ban az alapkoncepció az volt, hogy nemzeti központot hozzanak létre a világ tudományos-műszaki irodalmának referálására minden alap- és alkalmazott kutatási irányban. A koncepció mára már elévült, az Oroszországi Tudományos Akadémia (a VINITI főhatósága) esedékes megreformálása még aktuálisabbá tette a VINITI szervezeti-működési korszerűsítését.

Oroszországban az informatika, és ezen belül a VINITI fő problémája, hogy az információs termékek és szolgáltatások piaca nem tudja kielégíteni a gazdaságirányítás, az innovációs és termelési ágazat, az oktatás és a tudomány növekvő és egyre szélesebb körű igényeit. A VINITI-ben a korszerűsítés az egységes műszaki adatbázis lehetőségeinek bővítésével, az információelemző tevékenység és az információmodellezés fejlesztésével, újabb internetes szolgáltatásokkal kezdődött. A cél az információ mélyebb feldolgozása, az adatok elemzése, új termékek és szolgáltatások indítása a kutatások támogatására és a gazdasági döntésekhez. Az új termékek és szolgáltatások között lesz:

1. A VINITI referáló adatbázisa: az információ utólagos feldolgozása adatelemzési módszerekkel. A VINITI adatbankja több mint 35 millió rekordot tartalmaz, néhány témakörben 15 évre visszamenőleg; statisztikai és adatelemzési módszerekkel való feldolgozásával a törvényszerűségek feltárhatók. Az utólagos feldolgozáshoz a saját adatbank mellett felhasználhatók más hazai (alapkutatások, statisztikai hivatal stb.) és külföldi források (ISI, CAS, NSF stb.). A statisztikai utófeldolgozási módszerek és eszközök célirányos használata új tudományos irányt teremt, a hálózati tudományometriát.
2. Prognosztizáló-elemző és szemléző információs termékek. Korszerű eszközökkel újra kell indítani a hagyományos kiadványokat, mint a havonta megjelenő tematikus vagy probléma-orientált expressz-információ, rövid szemle, bibliográfiai válogatások; a feladat az aktuális témák kiválaszt-

tása, a megfelelő szakemberek bevonása, árképzés stb.

3. Az innovációs tevékenység támogatására osztott funkció-orientált rendszer létrehozása. A cél a felhasználók navigálását és a kutatási-fejlesztési eredmények teljes szövegű adatbázisait tároló szerverek elérését lehetővé tévő megaportál megvalósítása; a CORDIS-hoz (EU) hasonló rendszerben a VINITI-nek interaktív alrendszer kell kiépítenie az innovációk jeladó információit, a potenciális befektetőket, a fejlesztések megvalósításában érdekelt vállalatok és szervezetek adatait tartalmazó adatbázisokkal.
4. Információszerzés indítása interneten teljes szövegű adatbázisok alapján.
5. A nem publikált anyagok interneten elérhető adatbázisának építése.
6. Jeladó szolgáltatás indítása az elektronikus referáló lapok alapján. Kritikus pontok: a referátumok átalakítása jeladó információvá, a cikkek annotációjának felhasználása, minden cikkhez az eredeti nyelvű kivonat, az oroszra fordított cím és kivonat csatolása stb.
7. A gyártott és használt ipari termékek interneten elérhető adatbázisának építése, elsősorban Oroszország és a FÁK-tagországok ipari katalógusai, kiállítási anyagok stb. alapján.
8. Célirányos internetes tömegkommunikáció megvalósítása az új generációk számára (az internethasználok száma az utóbbi 10 évben Oroszországban 1883%-kal nőtt).
9. Interneten elérhető adatbázisok építése: hazai és külföldi céginformációkról, szövetségi, főhatósági, ágazatközi és regionális tudományos-műszaki és ipari programokról.

A fejlesztési irányok megvalósítását az intézet jelentős tartalékai és tudományos-műszaki potenciálja segítik. A részletes munkatervek rövid idő alatt elkészíthetők, a szükséges kiegészítő finanszírozás kiszámolható, a humán erőforrást azonban erősíteni kell.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

166/2015

APPLEYARD, Andrew: British Library Document Supply : an information service fit for the future In: Interlending & document supply. – 43. (2015) 1., p. 9-13.

Dokumentumszolgáltatás a British Library-ben: a jövő információszolgáltatása

Dokumentumszolgáltatás; Együttműködés -belföldi; Nemzeti könyvtár

A BL Document Supply Service (BLDSS) felmérések szerint ma is a három legjelentősebb dokumentumszolgáltató egyike. Nemzeti könyvtári és közszolgáltatásként is megállja a helyét az üzleti világ körülményei közepette. Használói főként: 1. üzleti felhasználók és 2. azok, akik közszolgáltatásként, a könyvtárak közvetítésével veszik igénybe.

1961-es alapítása óta a BLDSS számos változáson ment át. Az 1990-es évek végéig az igények folyamatos növekedése, majd hirtelen csökkenése volt megfigyelhető. Az okok: az internet és más digitális technológiák megjelenése, a Google szolgáltatásai, új kiadói üzleti modellek („big deal” és megtekintés szerinti térítés). A nemzetközi kereslet akkor esett vissza, amikor 2011-ben megszüntették a tengerentúli használók könyvtári kedvezményeit.

A szolgáltatásra vonatkozó piackutatás során összefoglalták és néhány esettanulmányban részletesen áttekintették az általános, az üzleti szektor és a nem üzleti (köz-) szektor részéről felmerülő elvárásokat. (A megállapítások tömör összefoglalása a cikk 1. ábráján.) Ezután elvégezték a PESTLE-elemzést, és azonosították az egyes területeken változást előidéző tényezőket, amelyek a következők: politika (P): nyílt hozzáférés; gazdaság (E): gyarapítási költségvetések csökkenése; társadalom és kultúra (S): azonnali, rugalmas és intuitív hozzáférésre van igény; technológia (T): új digitális, közvetlen, fogyasztói, kutatási és mobiltechnológiák; jog (L): digitális jogkezelés a licencek komplex előírásai mellett, határokon átnyúló szolgáltatás; környezet (E): változó piaci és versenyfeltételek.

A jövő fejlesztéseinek alapja a BL 2008. évi stratégiájának vonatkozó része (Document Supply Futures). A Document Supply Futures projektjei az elmúlt

években folyamatosan zajlottak és zajlanak. 2015-ben például ezekkel a kérdésekkel foglalkoztak: a BL által előfizetett tartalom esetében a megfelelő kiadói webhelyekhez való kapcsolódás, viszonyossági alapú szerzői jogi partneri együttműködés, mobilbarát interfész kialakítása, a cikkadatbázis hozzáférhetőségének kibővítése. A BL arra törekszik, hogy a szolgáltatás továbbra is releváns maradjon a felhasználók számára. A költségekkel kapcsolatos nyomás folytatódik, tovább dolgoznak a működési modelleken, és kreatív megoldásokat keresnek a munkatársak alkalmazására.

Hosszú távon a fejlesztések egyik legfontosabb tényezője a tartalom. A BL gyűjteményeinek egyesítésével és a hozzáférési akadályok eltávolításával eddig is sokat tett a kutatókért. Most állásfoglalásban állt ki a közpénzből finanszírozott kutatások eredményeinek nyílt hozzáférése mellett, amit érvényesíteni igyekszik. Csökkenő költségvetése találatkonyságra kényszeríti: hagyományos gyűjtési tevékenységét („collecting”) ki kell egészítenie a külső forrásokhoz való dinamikus és intuitív kapcsolódással („connecting”). A szerzői jogok és a használói adatok kezelésének megoldása kulcsfontosságú lesz ezen a területen.

A fejlesztések másik kulcskérdését a partneri együttműködés jelenti. A partnerek: a kiadók, a jogkezelők, a használók és a technológiai szolgáltatók. Valamennyien a BLDSS e-kereskedelmi platformját használják. A partnerek segítsége szükséges ahhoz, hogy a BL megfelelően szegmentálni tudja használói bázisát, és szolgáltatásait testre szabva egy-egy szegmens speciális igényeihez tudja igazítani.

A cikkben négy esettanulmány vázlatos összefoglalója szerepel: a BLDSS beépítése az egyetemek könyvtári integrált rendszereibe; a BLDSS használatának előnyei egy vezető egyetem szempontjából; a PhD-dolgozatok, a brit EThOS rendszer és a brit felsőoktatás; partneri kapcsolat a brit szerzői jogi hivatallal (CLA).

(Hegyközi Ilona)

167/2015

DE JONG, C. J. – FREDERIKSEN, Linda J.: CARL Libraries – a Canadian resource-sharing experience In: Interlending & document supply. – 43. (2015) 1., p. 22-33.

Forrásmegosztási tapasztalatok a kanadai tudományos könyvtárakban

Dokumentumszolgáltatás; Együttműködés -belföldi; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Könyvtárközi kölcsönzés

A kanadai tudományos és felsőoktatási könyvtárak működésében nagy hagyományai vannak a gyűjtemények közös hasznosításának országos, tartományi, regionális és helyi szinten. A felsőoktatási intézményeket (számuk 346) a tartományok tartják fenn, ennek következtében működési feltételeik igen sokfélék. A 29 nagy tudományos könyvtárat tömörítő egyesület, a CARL évente összegyűjti a statisztikai adatokat, többek között a könyvtárközi dokumentumszolgáltatásra vonatkozóan; aggregált adatainak százalékos változásai igen tanulságosak. A tranzakciók elemzése jól érzékelteti a könyvtárközi dokumentumszolgáltatás változó trendjeit és mintázatait.

A cikkben ismertetett elemzés az 1999 és 2012 közötti időszak adatait használta fel. Általánosan megállapítható, hogy ebben az időszakban a kezdeti növekedés után a könyvtárközi kölcsönzés mindkét irányú tevékenységében (ti. kölcsönadás és kölcsönvétel) jelentős visszaesés következett be. A kölcsönvétel terén 2005-re, a kölcsönadás terén 2006-ra tehető ez a fordulópont.

Esettanulmányként a University of Alberta (UA, Edmonton – 38 ezer hallgató és közel 15 ezer oktató) szerepel a cikkben. Az UA egyetemi könyvtárának dokumentumszolgáltatási részlege 2013-ban 18 ezer kérést fogadott, meglepő módon többet, mint az előző három évben. A fellendülésnek az lehetett az oka, hogy a 2010 óta folyamatosan zajló költségvetési megszorítások a gyarapításra is kihatnak, ezért fordulnak a használók más könyvtárakhoz. Szintén jelentős dokumentumigényt generálnak az ún. szakirodalmi szemlék (systematic reviews), amelyek egy-egy témát igen alaposan feldolgoznak (ezek különösen az orvostudományi-egészségügyi tájékoztatásra jellemzőek). A UA kb. háromszor annyi kérést teljesít, mint ahányat ő maga kezdeményez.

A kanadai felsőoktatási könyvtárak jelenlegi helyzetét a következők jellemzik: új kutatási trendekkel szembesülnek, miközben csökken a költségvetésük, és igyekeznek használók számára új keresőrendszereket (discovery systems) rendelkezésre bocsátani. A konzorciumi együttműködésben beszerzett online források egyre szélesebb körben hozzáférhetőek, ami potenciálisan csökkentheti a dokumentumszolgáltatás iránti igényt.

Az elemzést végző kutatók szerint a 2000-es évek közepén végbement negatív irányú változás egyik kiváltó oka lehetett az országos licencek beszerzése

(Canadian National Site Licensing Project, CNSLP, később Canadian Research Knowledge Network, CRKN néven); a kezdeményezéshez 74 intézmény csatlakozott. A visszaesés kevésbé drámai módon zajlott a kölcsönadás terén, minden bizonnyal azért, mert ezekben a tranzakciókban külföldi, főként USA-beli partnerek is érdekeltek.

Összességében megállapítást nyert, hogy a könyvtárközi kölcsönzés iránti igények 2005 és 2012 között tovább csökkentek. A CRKN megjelenése mellett ebben közrejátszott a CISTI szolgáltatásainak kiszervezése 2009-ben az Infotrieve céghez. A nemzeti könyvtár és levéltár (Library and Archives Canada, LAC) 2012-ben 10%-os költségvetés-csökkentést szenvedett el, emiatt felfüggesztette könyvtárközi dokumentumszolgáltatását. 2014-ben ezt részben visszaállította ugyan, de kizárólag mint „utolsó szolgáltató” szerepel, és fenntartja magának a döntés jogát, hogy valamit kölcsönöz vagy digitális másolatot készít róla. Komoly további vizsgálódást igényel a nemzeti könyvtár szerepe, és hogy egyes intézményekben miért érvényesülnek az országos tendenciákkal ellentétes jelenségek.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 157

Tájékoztatói eszközök

168/2015

LEVIN, G. L.: *Budušee rossijskoj gosuderstvennoj bibliografii* In: *Bibliografija*. – (2014) 3., p. 3-14.

Res. angol nyelven

Az orosz nemzeti bibliográfia jövője

Nemzeti bibliográfia; Nemzeti bibliográfiai intézet

Az Oroszországi Föderáció elnökének 2013. decemberi utasítása előírta az állami tömegkommunikációs intézmények (SMI=sistema massovoj informacii) hatékonyságának növelését; eszerint a korábban állami költségvetésből működő Oroszországi Könyvkamara (Rossijskââ knižnaâ palata, RKP) minden vagyonával együtt az ITAR-TASZSZ információs távirati ügynökség gazdasági felügyelete alá került. Elkészült a kötelepéldánnyról szóló rendelet módosítása is a hazai nyomtatott kiadású kötelepéldányokkal kapcsolatos feladatok átadásáról. A váratlan és nem egy-

értelmű döntés tudományos, könyvtári-bibliográfiai és kiadói körökben komoly aggodalmat keltett.

Az RKP több mint 90 éves tevékenységét sokan sok szempontból kutatták. Könyvtári szakmai körökben az RKP egyértelműen az országos bibliográfiai információk létrehozásának és terjesztésének intézménye. Terminológiailag oroszul megkülönböztetik az 1920-as évektől használt országos (gosudarstvennyj) bibliográfia fogalmát, amelyet a 2000-es években a nemzeti bibliográfia egyik típusaként határoztak meg. A fogalmak máig sem egyértelműek, a hazai, orosz nyelvű publikációkban az „országos”, míg nemzetközi szinten a „nemzeti” jelzőt használják. A legtöbb országtól eltérően Oroszországban a nemzeti bibliográfiát sohasem a nemzeti könyvtár állította elő. Az RKP-t a hazai kiadványok kurrens bibliográfiai számbavételével és archiválásával még az Ideiglenes Kormány bízta meg 1917 áprilisában.

Tény, hogy az RKP tevékenységét korszerűsíteni kell, de a nemzeti bibliográfia előállítása a világon mindenütt államilag szervezett és finanszírozott feladat. Akármilyen formában is fog a bibliográfiai ügynökség működni, számos feladat áll előtte. Az új szervezetnek az RKP-től csak a nemzeti bibliográfiai ügynökségre jellemző tevékenységi irányokat kell átvennie, mivel az évek során az RKP sok új feladatot kapott, beleértve a kutatási, módszertani, adatbázis-építési munkát is (például az oroszországi Books in Print). 1980-tól napjainkig az RKP tevékenysége a Szovjetunió, majd Oroszország teljességre törekvő, kurrens nemzeti bibliográfiájának előállítására összpontosult. A feldolgozás eredményeit a kumulált bibliográfiai adatbankok feltöltésére és a segédletek (évkönyvek) kiadásához használták. 2005-től az évkönyvek szabadon hozzáférhetők, kereshetők. Az RKP-ben végzett retrospektív konvertálás során az 1917–1955. évek bibliográfiai tételei kerültek az adatbázisokba.

A nemzeti bibliográfiai adatbázisok és mutatók a könyveket és brosrúkat, az időszaki kiadványokat, a disszertációk autoreferátumait tartalmazzák, valamint a zenei, térképészeti és képzőművészeti kiadványokat. Nem szigorúan állami feladat a folyóiratok analitikus feldolgozása, az RKP azonban 1926 óta ezzel is foglalkozott. A témában jelenleg is folyik a *Cikkék regionális analitikus feldolgozása* nevű projekt, 221 különböző rendszerekhez és főhatóságokhoz tartozó könyvtár 2019 folyóiratot dolgoz fel – a munka folytatása azonban kétséges. Hasonlóképpen vitás az RKP koordinációs feladatából adódó az *Oroszországi bibliográfiák bibliográfiája* c. mutató előállítása.

A további eredményes munkához tisztázni kell a pénzügyi feltételeket (térítéses és szabad hozzáférésű szolgáltatások), ki kell dolgozni az adatbázisok feltöltésének optimális modelljét (valószínűleg a regionális könyvtárakra épülő, részben decentralizált modell lesz). További feladat a csak elektronikusan megjelenő kiadványok nyilvántartása, a kötelezpéldányban részesülő intézmények módszertani segítése és koordinálása.

Oroszországban a bibliográfiai számbavétel 80 évvel az RKP megalakítása előtt kezdődött, a RKP megszűnése után is élni fog; fontos, hogy megőrizze történelmi elsőbbségét, tapasztalatait kritikus szemmel átgondolják és hasznosítsák.

Utószó: a cikk írásakor a szakma meg volt győződve az RKP teljes felszámolásáról; időközben kiderült, hogy az RKP ugyan nem lesz független tudományos költségvetési szerv, de alapfunkciói megmaradnak.

(Viszocsekné Péteri Éva)

169/2015

ŽUKOVA, Ljudmila Vasil'evna – TEPLICKÁ, Aleksandra Valentinovna: Sozdanie obših bibliografičeskich resursov v nacional'nyh bibliotekah SNG In: Vestnik BAE. – (2014) 3., p. 58-62.

Közös bibliográfiai források létrehozása a FÁK-tagországok nemzeti könyvtáraiban

Bibliográfia; Együttműködés -nemzetközi; Felmérés; Nemzeti könyvtár; Tájékoztató kiadványok készítése

Közel 10 évvel ezelőtt hozták létre a FÁK-tagországok nemzeti könyvtáraiban lévő kiadványok és elektronikus források bibliográfiai mutatóját. A csak elektronikus formában létező mutató alapján több szempont szerint lehet elemezni az Eurázsiai Könyvtári Egyesületbe (Bibliotečna Assamblea Evrazii) tartozó 14 nemzeti könyvtár munkáját. A cikk a könyvtárakban az állományok bibliográfiai eszközökkel történő feltárásának 2008–2012 közötti időszakát vizsgálja. A forrásoknak nincs konkrét olvasói vagy célcsoportjuk, a dokumentumválogatás formai elvei alapján épülnek.

A bibliográfiai termékek a könyvtárak összes kiadványainak 25%-át teszik ki. A vizsgált időszak alatt 632 forrás készült el, ebből 321 (51%) általános bibliográfia. A legtöbb (112) a Jelcin Elnöki Könyvtárban készült, ezt követte az ukrán és az Oroszországi Nemzeti Könyvtár (Rossijskaja nacional'naja biblioteka,

RNB) (43–43). A bibliográfiák 59%-a csak elektronikusan jelenik meg, 20%-a csak nyomtatott formában, és vannak olyanok is, amelyek mindkét hordozón. Az elektronikus kiadványok előállításában is első helyen az Elnöki Könyvtár van, őt az RNB és a Fehérorosz Nemzeti Könyvtár követi. Valamennyi nemzeti könyvtárnak a honlapja a hivatalos nemzeti nyelven van, 9 könyvtár honlapjának van angol nyelvű és négynek orosz nyelvű változata is.

Az általános bibliográfiák típus szerinti csoportosítása: nemzeti bibliográfiák és közös katalógusok (12%), állományok, gyűjtemények katalógusai (72%), könyvkiállítások katalógusai, időszaki kiadványok tartalmi mutatói (2%). Retrospektív bibliográfiákat adtak ki Ukrajnában, Örményországban és Moldovában; mindhárom országban nyomtatott és elektronikus formában. Ukrajnában nyomtatott közös katalógus készült az állami könyvtárak és múzeumok ukrán nyelvű könyveiről; az oroszországi nemzeti könyvtárak hétkötetes közös katalógust állítottak elő.

A nemzeti könyvvállomány fontos része a kormányzóságok és a megyék régi helyi, ma már ritkaságszámba menő, kis példányszámú kiadványai (emlékkönyvek, kalendáriumok, statisztikák stb.). A világon a legnagyobb gyűjteménnyel rendelkező RNB-ben nyomtatott katalógusban dolgozták fel ezeket, 2009-től digitalizálják.

A könyvtári állományokat feltáró katalógusok előállítása több száz évre nyúlik vissza. Az első helyen ebben is az Elnöki Könyvtár áll 104 kiadványával, átlagos tartalmuk azonban csak 20–31 cím, mivel a könyvtárban csak a dokumentumok elektronikus másolatai találhatóak. Valamennyi nemzeti könyvtárban elektronikus gyűjtemények is épülnek, ezek tartalmát külön katalógusokban dolgozzák fel; a válogatás tematika vagy kiadványtípus alapján történik.

A nemzeti könyvtárak közös elektronikus könyvtárakat is építenek, például Az Eurázsia arany gyűjteménye projektben 2010-től hét könyvtár vesz részt; Fehéroroszország és Kazahsztán a Kéziratok elektronikus könyvtára projektbe kapcsolódott be. A legmunkaigényesebb a magángyűjtemények, kéziratok és régi könyvek állományának feldolgozása; több országban folyik neves tudósok, kultúrával, népműveléssel foglalkozó szakemberek magángyűjteményeinek katalógizálása. Különlegességek:

- cirill betűs kéziratok és régi nyomtatott könyvek katalógusai (Oroszország, Ukrajna),
- latin betűvel írt kazah nyelvű könyvek és perzsa nyelven kézzel írt könyvek kétkötetes nyomtatott

- katalógusa (Kazahsztán),
- nemzeti ex librisek katalógusa (Moldova),
- francia autogramokat tartalmazó könyvek katalógusa (Fehéroroszország),
- 13–19. századi nyomott textillel borított könyvek katalógusa (Oroszország).

A nemzeti könyvtárak képzőművészeti kiadványok, kották és hangzó anyagok gazdag gyűjteményeivel rendelkeznek, több országban folyik ezek feldolgozása. Könyvkiállítások katalógusait 6 könyvtárban dolgozzák fel (Moldovában ezek teszik ki a bibliográfiák

64%-át), az utóbbi években a virtuális elektronikus kiállítások anyagait is.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 130, 132

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

Lásd 161

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

170/2015

CALARESU, Michael – SHIRI, Ali: Understanding Semantic Web : a conceptual model. – Bibliogr. In: Library review. – 64. (2015) 1/2., p. 82-100.

Megérteni a szemantikus webet: egy elméleti modell

Gépi információkeresési rendszer; Tárgyi feltárás; Számítógép-hálózat

A szemantikus web gyakran említett kifejezés a könyvtár és információtudományi szakirodalomban. A cikk áttekintést ad a világháló fejlődéséről és egy új, kevésbé technológiai szemléletű modellt alkot a szemantikus webről. Az emberiség története során létrehozott legnagyobb és legsokrétűbb tudásbázis a világháló. Fő erősségét és gyengeségét a mérete jelenti. A legnagyobb nehézség maga az emberi nyelv, mely túlságosan bonyolult ahhoz, hogy bármelyik működő gép képes lenne a jelentést pontosan értelmezni.

A hagyományos keresőrendszerek előre elkészített indexelt oldalakon végzik el a kereséseket. Az indexelést folyamatosan végzik, naprakészen követik a világhálón lévő tartalmak gyors változásait. A találatok generálásában és sorrendezésében vannak olyan módszerek, melyekkel találhatunk ugyan releváns dokumentumokat egy-egy keresés során, de mindig elbuknak amiatt, hogy csak a dokumentum szavai

és metaadatai alapján tudnak tartalmakra rátalálni. A mesterséges intelligenciában a természetes nyelvfeldolgozás akkor sikeres, ha – hasonlóan az emberi információfeldolgozáshoz – sok kontextuális információ áll a gép rendelkezésére: a szemantikus web pedig a kontextust próbálja megragadni.

A web fejlődésében három szakaszt szoktak megkülönböztetni, melyben a *web 3.0 a szemantikus web* szinonimája. A világháló eredetileg a dokumentumok csatolásának nemlineáris rendszerét hozta, mellyel hatékonyabban lehet navigálni a dokumentumok között. A három alapvető technológia (HTML, http és URI) jelentette a rendszer alapját, amely elsősorban a dokumentumok összekötéséről szólt. A *web 2.0* középpontjában a tartalmak megosztását biztosító platformok, azaz a *közösségi média* áll, mely hatékonyan köti össze az embereket. A *web 3.0* az ember-számítógép interakciót segíti; míg az első kettőben a célközönséget az emberek, a harmadikban ezek az alkalmazások jelentik.

Az ontológiák az egymással összefüggő elemek megfogalmazásainak formalizált leírásai, ahol a fogalmi kapcsolatokat explicit módon dokumentálják. Hátterükben taxonómiák vannak, amelyekben azonban csak a szülő–utód kapcsolatok kerültek leírásra, így nem alkalmasak összetettebb kapcsolatok reprezentálására. Összetettebb viszonyokat írnak le a tezaurszok, de a leírható kapcsolatok köre itt is korlátozott. Az ontológiák esetében a formális logikai kapcsolat alapján olyan ismeretek is kikövetkeztethetők, amelyeket közvetlenül nem írtak le.

A szemantikus webet jellemzően egy szemantikus *boglya* vagy *réteges sütemény* modellel szokták bemutatni, melyben az egymással összefüggő jelölőnyelveket ábrázolják; fő komponenseit pedig szintaktikai és szemantikai elemekként szokták csoportosítani. Ezzel az a gond, hogy a technológiák magas szintű ismeretét feltételezi, ezért egy másik modell kidolgozására van szükség. A szemantikus web rendszerében három fő terület együttműködéséről beszélhetünk. Ezek a javasolt elméleti modell fő elemei: 1) a tartalmak felhasználói (meghatározott kontextusban); 2) szoftveralkalmazások, amelyek segítik a tartalom létrehozását és használatát; 3) digitális dokumentumok, melyeknek létrehozták és használták a tartalmát. Negyedik elemnek tekinthetnénk azokat a lehetőségeket, melyekkel a dokumentumok tartalmát az alkalmazások képesek feldolgozni. Ez lehetne egy olyan enciklopédia is, amely a tartalom feldolgozásához szükséges ismereteket hordozza. Az ún. *archetípus dokumentumok* tartalmazzák azokat

az elemeket, fogalmakat, melyekre a dokumentumokban leírt konkrét esetekben hivatkoznak, és biztosítják a fogalmak különböző előfordulásai között a konvergenciát.

(Tóth Máté)

Lásd még 163, 173

Könyvtártudományi tájékoztatás

Lásd 132

Kutatás és termelés információ-ellátása

Lásd 146

Vezetés, irányítás

Tervezés

171/2015

SAARTI, Jarmo [et al.]: Towards a new library system : a paradigmatic shift in the Finnish library system planning and acquisition. – Bibliogr. In: Library management. – 36. (2015)1/2., p. 2-11.

Új könyvtári rendszer felé. Paradigmaváltás a finn könyvtári rendszer tervezése és beszerzése kapcsán

Együttműködés -belföldi; Integrált gépi rendszer; Munkaszervezés; Szoftverválasztás; Tervezés

A finn könyvtárügy élenjáró volt a 70-es évek könyvtár-automatizálási folyamataiban, a 80-as és 90-es évek digitalizálási tevékenységében és az online szolgáltatások kialakításában. 2011-ben pedig elérkezett az idő, hogy Finnország felsőoktatási, szak- és közkönyvtárai közösen térjenek át egy új, egységes, közös adatbázisokon alapuló könyvtári rendszerre. A rendszernek illeszkednie kell a nemzeti emlékezet ör-

zésére hivatott gyűjtemények (levéltárak, könyvtárak és múzeumok) nagyszabású és átfogó digitalizálási tevékenységéhez és adatbázisaihoz. Célul tűzték ki ezen kívül egy nemzeti metaadat-repozitórium létrehozását is. Az átállási folyamatot törvényi szinten is megalapozták 2011-ben. Az új jogszabályok az állam által fenntartott információs rendszerek közti átjárhatóság megteremtésére irányulnak.

Az új rendszer kialakításakor a különböző könyvtár-típusok különböző hagyományain és körülményein, eltérő társadalmi környezetén kívül a kiadók önálló információs rendszereihez való illeszkedés jelentette az egyik legnagyobb kihívást. A másikat pedig a megvalósítás során alkalmazott vállalati megoldások, amely – lévén, hogy a legtöbb résztvevő számára újak voltak – külön tanulási folyamatot igényeltek.

A közös munka a különböző típusú könyvtárak munkafolyamatainak feltérképezésével kezdődött, és a szükségletek meghatározásával folytatódott. Mindkettő rendkívül összetett feladat, melyben nagyon sok tényezőt kellett figyelembe venni. A tervezés során az ipari termelésben jellemző „co-configuration” munkamódszert alkalmazták. Lényege, hogy a gyártók

a fogyasztókat bevonva, élő hálózatokat kialakítva, egyre szélesedő tanulási folyamat során folyamatosan fejlesztik a termékeket. Ennek mintájára a könyvtárosok számos jól működő, ám rendkívül időigényes együttműködési formát alkalmaztak – mindezt a szokásos napi munkájuk mellett. A wikiépítéstől a levelezési listákon át az élő webes találkozókig, workshopokig minden eszközt a folyamatos tanuláson alapuló építkezés szolgálatába állítottak. Figyelmük középpontjában a hagyományos könyvtári munkák: a forrásleírás, kölcsönzés, könyvtárközi kölcsönzés, az elektronikus forráselérés, beszerzés és a különböző típusú dokumentumok életciklus-elemzése állt. Eközben rengeteg figyelembe veendő szempont gyűlt össze. 2013 elejére a tervezés első fázisa lezárult, kialakult a leendő rendszer struktúrája, mely integrálta az új könyvtári rendszert, a nemzeti digitalizálási projektet és a közös nemzeti katalógust. Az időszak fő tanulsága az volt, hogy habár a lelkesedés és az önkéntes munka dicsérendő dolog, de nem elégséges az ilyen nagy léptékű feladat elvégzéséhez. Ekkora projektet nem lehet a hagyományos feladatokkal párhuzamosan futtatni, valamint a többtucatnyi együttműködő munkájának összehangolása sem megy egy jó projektkezelő eszköz alkalmazása nélkül. Így az oktatási és művelődési minisztérium támogatását elnyerve új rendszertervező munkatársak felvételét határozták el. A projekttervezéshez és -irányításhoz pedig – a wikiépítés helyett – szükség lesz egy profi eszközre.

(Fazakas Eszter)

Pénzügyi és gazdasági kérdések

Lásd 147, 153

Személyzet

172/2015

DUKIĆ, Gordana – DUKIĆ, Darko: An analysis of job satisfaction among Croatian librarians as support to library human resource management. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 46. (2014) 4., p. 289-298.

Mennyire elégedettek munkájukkal a horvát könyvtárosok? A könyvtárak humánerőforrás-menedzsmentjét segítő vizsgálatról

Felmérés; Könyvtárosi hivatás; Munkabér, alkalmazás; Személyzet

Az információtechnológia által uralt világban a könyvtárak sok kihívással szembesülnek feladataik teljesítése során. Ahhoz, hogy megfelelően reagáljanak a gyors és komplex változásokra, magasan képzett és motivált alkalmazottakra van szükségük. Mivel az emberek jelentik egy szervezet legnagyobb vagyonát, a humánerőforrás-menedzsmentnek kiemelt figyelmet kell kapnia a könyvtárakban is. A munkával való elégedettségre vonatkozó kérdések alapvető fontosságúak a hatékony humánerőforrás-menedzsmenthez. A tanulmány egy olyan kutatás eredményeit mutatja be, amely kelet-horvátországi könyvtárosok véleményét igyekezett feltárni munkájuk bizonyos aspektusairól. Az elemzés azt mutatja, hogy a horvát könyvtárosok viszonylag pozitívan viszonyulnak munkájukhoz, de kevésbé elégedettek társadalmi státuszukkal, bérszínvonalukkal, munkakörülményeikkel, továbbképzési lehetőségeikkel és a munkahelyi interperszonális kapcsolatokkal. A vizsgálat eredményei erőteljesen arra utalnak, hogy a kelet-horvátországi könyvtárakban a humánerőforrás-menedzsmentet javítani kell. A kutatás során statisztikai módszereket is alkalmaztak a könyvtárosi vélemények különbségeinek nem, kor, beosztás és könyvtártípus szerinti feltárására.

(Autoref.)

Felhasználók és használat

Általános kérdések

173/2015

SPACEY, Rachel [et al.]: Regulating Internet access and content in UK public libraries : findings from the MAIPLE project. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 47. (2015) 1., p. 71-84.

Az internet-hozzáférés és az internetes tartalom elérésének szabályozása az Egyesült Királyságban: a MAIPLE projekt eredményei

Felmérés; Hozzáférhetőség; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat; Tájékoztatás szabadsága

A négy szerző tanulmánya az Egyesült Királyság közkönyvtáraiban az internet-hozzáférés kezeléséről folytatott online felmérés eredményeiről számol be. A felmérésre a MAIPLE (*Managing Access to the Internet in Public Libraries*) program keretében került sor. Valamennyi közkönyvtár fenntartóját felkérték a kérdőív kitöltésére, de csak 39%-uk töltötte ki. A felmérés feltárta azokat a módszereket, amelyekkel az elfogadható internethasználatot biztosították a közkönyvtárakban olyan megoldások révén, mint a szűrőszoftver és a használói azonosítás. A válaszoló nyolcvan közkönyvtár mindegyike használt szűrőszoftvert. A statikus internet-hozzáférést biztosító azonosító eljárásuk is egységes volt, míg a vezeték nélküli (WiFi) hozzáférést sokkal kevésbé szabályozták.

(Autoref.)

Használat- és igényvizsgálat

174/2015

BIANCHINI, Carlo: Il falso in Internet: autorevolezza del Web, information literacy e futuro della professione (Prima parte). – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 54. (2014) 1.

Res. angol nyelven

BIANCHINI, Carlo: Il falso in Internet: autorevolezza del

Web, information literacy e futuro della professione (Seconda parte). – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 54. (2014) 2/3.

Res. angol nyelven

A hamis információ terjedése az interneten: a honlapok megbízhatóság, az információs műveltség és a szakma jövője.1–2. rész

Használói szokások; Honlap; Információs műveltség

Egyre elterjedtebb a hallgatók és kutatók körében a web mint kutatási eszköz használata (ma 83%-uk valamely keresőgépről indulva kezdi meg kutatását). Ez felveti az interneten elérhető információk minősége és megbízhatósága értékelésének problémáját; az értékelés minden könyvtáros fontos feladatává válik. A cikk részletesen feltárja a hamis információk keletkezésének, terjedésének és felhasználásának mechanizmusait, tekintettel a kérdésnek a könyvtári szolgáltatások jövőjével való kapcsolatára. Rámutat, hogy mind a könyvtárosok, mind az olvasók számára elengedhetetlen, hogy jól megismerjék ezeket a mechanizmusokat, legyenek tisztában az internet működésével, hogy az ott található információkat kritikus, helyes és kreatív módon tudják felhasználni.

(Autoref.)

Lásd még 149

Használók képzése

175/2015

KOLTAY Tibor: Data literacy : in search of a name and identity. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 71. (2015) 2., p. 401-415.

Az adatírástudás: a név és az identitás keresése

Információs műveltség; Terminológia

A számos eltérő elnevezés (*data information literacy, science data literacy, research data literacy*) és a részben eltérő értelmezések helyett egységes terminológiára van szükség, mivel – ha nem beszélünk egy

nyelven – mások sem fogják érteni az adatírástudás fontosságát.

Adatírástudásra egyaránt szükségük van a kutatóknak és a könyvtárosoknak. Az adatírástudás nemcsak viszonylag új terület a könyvtárak számára, hanem interdiszciplináris természetű is, továbbá a felsőoktatási könyvtárak hagyományaitól eltérő szerkezetet követel meg. Több területen érintkezik az információs műveltséggel, amelynek esélye van arra, hogy egyesítse magában a különböző írástudásokat, és amely a kutatók számára szükséges gyakorlati kompetenciák közül a legismertebb. Érintkezési felülete van az akadémiai írástudással, a tudományos írástudással, a médiaműveltséggel, a digitális írástudással, a meta-írástudással és a statisztikai írástudással is. Olyan, az adatokkal kapcsolatos készségek és képességek együttese, amely magában foglalja annak ismeretét, hogy mit is értünk adat alatt, hogyan értelmezzük, kezeljük, értékeljük kritikusan és használjuk az adatokat etikus módon. Foglalkoznia kell az adatok előállítóinak szempontjaival is.

Az ACRL által 2000-ben kiadott és korszerűtlensége miatt sokat bírált, „Az információs műveltség és kompetencia követelményrendszere a felsőoktatásban” elnevezésű dokumentumban a harmadik követelmény (Az információs műveltséggel rendelkező hallgató kritikusan értékeli az információkat és azok forrásait, a kiválasztott információkat beépíti saját tudásbázisába és értékrendszerébe) érvényes az adatírástudásra is. Az adatírástudás magában foglalja az adatok kezelésének és gondozásának szinte minden folyamatát, készségeket és az adatokkal kapcsolatos kritikai hozzáállást. Különösen fontos az adatokhoz való nyílt hozzáférés támogatása, az adatokra való szabványos hivatkozás, valamint az adatok minőségének kérdése, amely önmagában is igen összetett. A hivatkozás különösen azért hangsúlyos, mert ösztönözhetné a kutatókat az adatok megosztására, különös akkor, ha az adatokra való hivatkozás ugyanolyan súlyt kapna, mint a publikációk hivatkozottsága.

(Koltay Tibor)

176/2015

URIBE TIRADO, Alejandro: 75 lecciones aprendidas en programas de alfabetización informacional en universidades iberoamericanas. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 37. (2014) 3.

Res. angol nyelven

75 tanulság az ibero-amerikai egyetemek információs műveltségi programjaiból

Használók képzése -felsőoktatásban

A cikk célja, hogy rendszerezetten és szervezeten bemutassa az ibero-amerikai egyetemek legjobb információs műveltségi programjaiból levonható tanulságokat. Ezek kiválasztásához olyan modellt használtak, amely a különféle információforrások és kutatási módszerek (a szakirodalom és a honlapok elemzése, interjúk, kérdőíves felmérések stb.) háromszögelésén alapul. Az eredmény 75 tanulság azonosítása lett, melyeket négy nagy csoportba soroltak: a speciális szociális és szervezeti kontextussal; az oktató és kutató folyamatokkal; a tanítással; a minőség-értékelési folyamatokkal és a folyamatos javulással kapcsolatos tanulságok. Mindez kalauzul szolgálhat azoknak az ibero-amerikai egyetemeknek, melyek már megkezdtek információs műveltségi képzési programjuk tervezését és kivitelezését, és azok számára is, akik most kezdenek bele ebbe a folyamatba.

(Autoref.)

177/2015

ZANIN-YOST, Alessia: Competenza visuale : imparare e insegnare nella biblioteca accademica del XXI secolo e oltre. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 54. (2014) 2/3.

Res. angol nyelven

Vizuális kompetencia: tanulás és tanítás a 21. századi egyetemi könyvtárban és azon túl

Használók képzése -felsőoktatásban

A cikk áttekintést nyújt az ACRL (*Association of College and Research Libraries*) által kidolgozott vizuális kompetenciáról, foglalkozik a vizuális és az információs műveltség rokonságával. Kitér a könyvtárosok szerepére az amerikai egyetemeken, és kapcsolatukra a vizuális kompetenciák oktatásával. Tárgyalja egy nem hagyományos közvetítő eszköz, a képregény lehetséges használatát a vizuális műveltség terjesztésében.

(Autoref.)

Lásd még 128

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

Lásd 143

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

178/2015

ŠRAJBERG, Ā. L.: Elektronnaâ kniga v bibliotekah Rossii v usloviâh menâûšegosâ zakonodatel'stva In: Nauçnye i tehniçeskie biblioteki. – (2014) 12., p. 5-12.

Az elektronikus könyv az oroszországi könyvtárakban a változó jogi környezetben

Állománygyarapítás; Elektronikus könyv; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Szerzői jog

Az oroszországi könyvtárakban az 1990-es évek elején jelentek meg az e-kiadványok és e-folyóiratok. Több külföldi kiadó és terjesztő tett előnyös ajánlatokat a könyvtáraknak teljes szövegű folyóiratok előfizetésére. Sok egyetemi, tudományos és akadémiai könyvtár élt is a lehetőséggel a nyomtatott változatok előfizetése helyett. Az e-könyvek az 1990-es évek végétől találhatók meg a könyvtárakban, aktív használatuk a 2000-es évek közepén kezdődött. Ekkor már hatályban volt a szerzői és szomszédos jogokkal foglalkozó törvény, amely gyakorlatilag nem érintette az e-publikációk közreadását és használatát. Az illegális másolatok piacának fejlődését ösztönözte az e-kiadványok egyre növekvő száma. A kiadói-szerzői közösségek nyomására 2006 végén megkezdődött egy új törvény kidolgozása az amerikai és európai jogszabályok figyelembevételével.

A LitRes előrejelzése szerint 2015–2017-ben az e-könyvek forgalma a felhasználói piacon (B2C, business to customer) el fogja érni az 1 milliárd rubelt. Már 2014 végén az e-könyvtári rendszerekkel

(electronic library systems, B2B) együtt a piaci érték több volt, mint 1 milliárd rubel.

Az e-könyvek piaca az elmúlt 6 évben dinamikusán nőtt: 2013 végén a legális piac 15 millió dollár volt, 2015–2017-re több mint 30 millió dollárt várnak. Nő az oroszországi kiadású e-könyvek száma. A könyvtárak mind az online, mind az offline e-könyveket beszerzik. Az e-könyvek az országban 2014-ben kiadott könyvek 10–12%-át teszik ki.

2008. január 1-jétől hatályos a Polgári Törvénykönyv 4. részének a szerzői jogok és a szellemi tulajdon védelmével foglalkozó új kiadása. A törvényhozás szigorított, gyakorlatilag megszűnt a *fair use* lehetősége, ennek következtében nőtt a kalózkodás. Néhány kivételtől eltekintve egyetlen e-könyv szolgáltató sem ígér állandó elérhetőséget, mivel a szerzőkkel határozott időre szóló szerződések kötnek.

A sajtó- és tömegkommunikációs ügynökség közel-múltban kiadott jelentése szerint a könyvtárak részesedése az e-könyvek piacán 4%, míg a legtöbbet, 37%-ot a kiadók forgalmazzák. 2013 végén az e-könyvek B2C piacán működött: a LitRes aggregátor, legalább 6 vezető kiskereskedő, néhány terjesztő és egy „zárt” rendszer az okostelefonokra és tabletekre (Apple/iTunes). Az aggregátortól némileg függetlenül tud működni az AjMobilko és az OZON.ru kiskereskedő. 2010-től a könyvtárakban az e-tartalom előfizetésének alakulása: az időszaki kiadványokra (elsősorban a tudományos-műszaki) 70–100%-ban, az e-könyvekre 20%-ban.

A legfontosabb e-könyvtári projektek:

- Nemzeti könyvtári állomány (www.natlib.ru): Oroszországban megjelent 40 ezer könyv teljes szövege – a jogtulajdonosokkal történt szerződések alapján;
- Nemzeti elektronikus könyvtár (www.rusneb.ru): a két nemzeti és két másik nagy könyvtárból több mint 1 millió dokumentum, beleértve a disszertációkat is;
- EKBSON (www.vlibrary.ru): az oroszországi egyetemek tankönyveinek egységes katalógusa és teljes szövegű állománya, 12 millió rekord, 65 ezer teljes szöveg;

- SKBR (www.skbr2.nilc.ru): az oroszországi könyvtárak közös katalógusa, 35 millió rekord, 300 ezer teljes szöveg;
- Szövetségi elektronikus orvostudományi könyvtár (www.femb.ru): 20 ezer dokumentum;
- A tudományos-műszaki irodalom közös katalógusa (www.gpntb.ru): 1 millió bibliográfiai rekord, 1,5 ezer teljes szöveg.

Annak érdekében, hogy a szigorú állami politika mellett a könyvtárak az IFLA politikájának megfelelően kedvezményeket kaphassanak, az alábbi lépéseket tették:

- enyhítették a Polgári Törvénykönyv 4. részét:

- 2015. január 1-től a könyvtárakban az olvasók szabadon másolhatják a 10 évnél régebbi tudományos-oktatási irodalmat, ha annak nem volt újabb kiadása;
- folyóiratcikkek és könyvrészletek esetében bevezetnek a fair use-hoz hasonló fogalmat;
- kalózzellenes törvényt;
- „Olvass legalisan” az Oroszországi Könyvszövetség és a Sajtó és Tömegkommunikációs Ügynökség közös projektje.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 154, 158

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárépítés, -berendezés

179/2015

LOUIS, Pierre: La BNU nouvelle, du projet à l'inauguration
In: Bulletin des bibliothèques de France. – (2015) 4., p. 79-95.

Res. angol nyelven

Az új Strasbourgi Nemzeti Egyetemi Könyvtár

Egyetemi könyvtár; Könyvtárépület -egyetemi, főiskolai; Nemzeti könyvtár

Strasbourgban több mint háromévi teljes körű felújítás után egy modern, 21. századi egyetemi könyvtár született a régi, 19. századi falak között. A történelem viharaiiban többször lerombolt könyvtár legutóbbi elődjét 1895-ben avatták fel hatszázezer kötetes állománnyal. A francia állam 1926-ban nemzeti és egyetemi könyvtári feladatokkal látta el az intézményt, amely a 21. században nemcsak az ország második könyvtáraként, hanem központi elhelyezkedése, állományegységei, közigazgatási-városi szolgáltatásai által jóval hangsúlyosabb szerepet kapott, mint a többi könyvtár.

Az utóbbi évtizedek számos politikai, majd szakmai csatározásai során 2005-ben végre elfogadták az átalakítási, átépítési, összevonási terveket, amelyek egy része Strasbourgon kívül Párizshoz és Münster

városához is rendelt könyvtári egységeket. A versenytér alapelemei a továbbiakban a könyvtárszakmai, szolgáltatási, beszerzési területeket taglalták: a BNU raktározási helyének jelentős növelését 20 évre előre kalkulálva az állomány várható növekedése alapján, olyan körülbelül 350 ezres szabadpolcos állomány elhelyezését hatalmas olvasói terekben, amelyet a felhasználók szabadon és könnyen meg tudnak közelíteni, auditórium, speciális folyóirat-, közösségi, kiállítási terek létrehozását. Mindezt két ütemben megvalósítva, 25,1 millió euró költséggel számolva. Ez volt a terv. A befejezéskor a költségek már meghaladták a 64 millió eurót!

A műemlék jellegű épületegyüttes renoválása – főleg belső tereinek és udvarának teljes lerombolása, majd más elosztású és szerkezetű felépítése – során számos riadalmat és bonyodalmat okozott a műemléki hatóságnak éppúgy, mint a minisztériumnak és egyéb szakmabelieknek. Az épület szigetelése, a megvilágítás, a fényviszonyok, a hőmérséklet és a páratartalom stb. optimális elérése és állandóságának biztosítása különösen nehéz feladat volt. A bútorzat beszerzése sem volt egyszerűbb. Mindent az építészek választottak ki és terveztek meg a könyvtárban folyó speciális tevékenységek ismeretében. Természetesen a könyvtár teljes személyzete szintén véleményt nyilváníthatott, valamint a termék berendezését illetően több bútorbeszállító kínálata is rendelkezésre állt egy ideiglenes kiállításon. Az építkezés folyamán a 47 kilométernyi dokumentumanyag a terv szerint három évig, a valóságban négy évig volt részlegesen

hozzáférhető az olvasók számára. 32 kilométernyi anyagot két hatalmas hangárban helyeztek el, részleges nyitva tartással, igen rövidített kölcsönzési idővel (6–24 óra), csak néhány tucat olvasói ülőhellyel. Ennek ellenére a könyvtárosok mindent megpróbáltak megtenni az olvasói igények kielégítéséért. Az építési projektben kitűzött tíz fő cél a következő volt:

- 1) a könyvtár területének növelése 30 ezer m²-re, hogy 56–81 km hosszúságban lehessen a polcokat elhelyezni az épületek belső tereinek racionalizálása után.
- 2) Az eddig 35 ezer szabad polcos hozzáférésű dokumentum mennyiségének növelése körülbelül 150 ezres nagyságra.
- 3) Az eddig 660 munkahely növelése 750-re.
- 4) Az olvasótermek egy helyszínre történő csoportosítása, mégpedig a République téren lévő épületbe.
- 5) Szakmai feladatok korszerűsítése a modern technológiának köszönhetően (pl. RFID)
- 6) A kulturális örökség körébe tartozó dokumentumok számára olyan tér biztosítása, amelyben azok kiállíthatók, látogathatók is.
- 7) A muzeális megőrzést igénylő dokumentumok számára megfelelőbb tárolási, raktározási feltételek.
- 8) Kulturális terek kialakítása: 146 személyes auditórium, 500 m²-es kiállítóterem.
- 9) A teljes épület és gyűjteményeinek biztonságos elhelyezése és őrzésének megszervezése.
- 10) A könyvtár egészének és tevékenységének a város életébe, kultúrájába való teljes integrálása. (Az UNESCO világörökség projektjében való területi részvétel.)

A tíz építészeti szemponthoz hasonlóan tíz nagyobb szakmai projekt társult 2011 és 2014 között, amelyekből az első kettő:

- 1.) az európai digitalizálási törekvésekkel összhangban egy digitális könyvtár kialakítása (<http://www.numistral.fr>),
- 2.) az elzászi egyetemi könyvtári források és együttműködő intézmények anyagának bemutatása (<http://www.alsatica.eu>).

A 2014. november 22–23-án tartott megnyitó két napján megjelenő több mint nyolcezer érdeklődőt nemcsak az épület és gyűjteményeinek látványa, hanem a felkínált szolgáltatások is elkápráztatták: 80 óra nyitva tartás hetente hétfőtől szombatig 10–22 óráig és vasárnap is 14–22 óráig. Ez az első vasárnap is nyitva tartó strasbourgi könyvtár minden olvasó figyelmét, érdeklődését megérdemli.

(Pajor Enikő)

180/2015

SANSON, Jacqueline: Évolution du bâtiment François-Mitterrand, 1995–2014 In: Bulletin des bibliothèques de France. – (2015) 4., p. 119-131.

Res. angol nyelven

A párizsi François-Mitterrand Könyvtár utóbbi két évtizedének fejlesztései (1995-2014)

Könyvtárépület -nemzeti; Nemzeti könyvtár

A Francois Mitterrand elnök által megálmodott, Dominique Perrault építész által tervezett és nyitott könyvet formázó, négy tornyával napjainkra már Párizs emblematikus épületévé vált új nemzeti könyvtári épület rekordidő alatt készült el 1995-ben. Az akkor közel 3 milliónyi könyvet, összesen 15 milliónyi dokumentumot tartalmazó épület felavatására közvetlenül az elnök mandátumának lejárata előtt került sor.

Közel húszévi használat után érdemes számvetést készíteni a 160 ezer m² alapterületű, ebből 57 360 m² raktárterű és 55 220 m² közösségi terű épületről. Az egyenként 20 emeletes tornyok első hat szintjén irodák, a többiben raktárak helyezkednek el. Míg a csupa acél-üveg tornyokban a tágas irodák dolgozói nemcsak a természetes fény, a világosság, hanem a csodálatos párizsi panoráma élvezői is, addig a felsőbb szintek raktárait a későbbi használat során – esztétikai értéküket sokat vitatott – fatáblákkal burkolták körül, hogy megakadályozzák a raktárak túlzott megvilágítását és felmelegedését, mert az végérvényesen tönkretette volna az itt őrzött nemzeti kulturális örökséget. A tornyok mindegyike tematikusan egy-egy nagyobb, összefüggő tudományterület dokumentumait őrzi. Az évek folyamán melléjük telepítették a gondozásukhoz, feltárásukhoz szükséges szakmai szolgáltatásokat is. Ez jelentősen megkönnyítette a könyvtárosok munkáját.

Minden toronyban a nyolcadik emeletől kezdve egy ötszáz és egy háromszázötven m²-es raktár található. Közöttük a munkaszobák és a speciálisan könyvtári kommunikációs célokra kifejlesztett Télédoc rendszer, amely 8 km hosszú sín pályán 150 munkállomáshoz szállítja oda-vissza a kért raktári dokumentumokat, amelyek darabonkénti elhelyezését a Richelieu könyvtárban végzett rendkívül aprólékos és pontos megfigyeléseken alapuló előzetes „kikérési, felhasználási gyakoriság vizsgálatok” előzték meg. Hasonlóan elemezték és készítették elő a szabadpolcos állomány minden egyes darabját is. Ennek

ellenére a szabadtéri terekben sokféle, különböző természetű technikai és szakmai gond jelentkezett szinte egyszerre. Ezeket a hibákat – zajosság, túl hosszú várakozási idő, rosszul elhelyezett és kényelmetlen kiszolgáló pultok, technikai, informatikai nehézségek stb. –, azonnal orvosolni kellett. 2000-re nemcsak megoldották, hanem újabb, eredményes fejlesztéseket is bevezettek e területeken.

2001–2007 között olyan, első látásra könnyűnek ígérkező javításokat végeztek – a telekocsi rendszer zajosságának csökkentése, a világítás, légkondicionálás, mobil plafonok és egyéb eszközök magasságának, mélységének egészségügyi szempontból optimális beállítása stb. –, amelyekről a munkák során kiderült, hogy sokkal több munkaórát és szaktudást igényelnek, mint azt feltételezték. Az épület többi munkaszobáját, technikai, számítógépes termét, biztonsági rendszereit éppúgy, mint az olvasókkal való napi munka során felmerülő további, egyszerűsítést igénylő gondokat 2013 végéig vizsgálták át és oldották meg.

A kezdetben sebtében megnyitott, köztudottan kaotikus állapotokat napjainkra egy gazdag és változatosan, nagy gondossággal feltárt állományú, szemléletében, kínálatában és szolgáltatásaiban éppoly magas színvonalú könyvtár váltotta fel, mint amilyen a külső megjelenése. Legnagyobb sikerként azonban az könyvelhető el, hogy az átalakítások utáni újabb bejáraton keresztül egy minden szempontból könnyen hozzáférhető, nemcsak fizikailag, hanem szellemileg is tágra nyitott könyvtár várja régi és új olvasóit.

(Pajor Enikő)

Lásd még 143

Számítógépes könyvtári rendszerek

Lásd 171

Elektronikus könyvtár

181/2015

STEPANOV, V. K.: NÈB kak platforma integracii bibliotek v sistemu cifrovyh kommunikacij, ili Kakaâ nacional'naâ èlektronnaâ biblioteka nužna Rossii In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2015) 1., p.13-17.

A NEB mint a könyvtárak integrációjának platformja avagy Milyen nemzeti elektronikus könyvtár kell Oroszországnak?

Együttműködés -nemzeti; Elektronikus könyvtár; Információtechnológia

Régóta cél az Oroszországi Föderáció könyvtárainak a digitális kommunikációs rendszerbe történő bekapcsolása, de eddig nem érték el a várt eredményt. Az állományok digitalizálása kaotikus, sokszor ugyanazt többben is feldolgozzák; nincs egységes megközelítés, hiányoznak a szabványok. A digitalizált állományok sokszor nem épülnek be a szolgáltatásba, a szétforgácsoltság, műszaki okok vagy jogi bizonytalanságok miatt az olvasók nem érik el a forrásokat.

A helyzet javítására a Kulturális Minisztérium 2014-ben elindította a Nemzeti elektronikus könyvtár (Nacional'naâ elektronnaâ biblioteka, NEB) projekt új szakaszát, amelynek célja a NEB egységes hardverű és szoftverű szervezeti platformmá alakítása. A műszaki alapot a nagy teljesítményű szerver jelenti, a szoftver a saját állományból feltöltéstől a statisztikakészítésig a teljes folyamatot ellátja. A projektben részt vevő könyvtáraknak a hardver/szoftver használata ingyenes. A rendszer működési elve: a NEB alapja a közösen épített állomány, a tartalmat a könyvtárak és a kiadók (jogtulajdonosok) töltik fel. Ennek megfelelően a NEB két részből áll: a közvagyon, amely mindenki számára nyitott, és a szerzői joggal védett művek, amelyeket a projektben részt vevő könyvtárak olvasói használhatnak (a hozzáférés költségeit a könyvtárak a gyarapítási keretből fizetik).

Az olvasók a NEB-et internetes portálon vagy mobil eszközökről érhetik el. Mindkét esetben a szoftver biztosítja az illetéktelen hozzáférés és másolás elleni védelmet. A projekt megvalósítása számos szervezési, műszaki és módszertani kérdés párhuzamos megoldását igényli. A szervezési kérdések között a legfontosabb a projekt-adminisztrátor feladatainak, jogainak meghatározása. A műszaki kérdések a szoftver kidolgozását és a belső könyvtári funkciók működtetéséhez szükséges lokalizálását jelentik. A módszertani kérdések közé az egységes országos regiszter, a NEB-be kerüléshez szükséges válogatási kritériumok és a tartalom műszaki feltételeinek kidolgozása sorolható.

A projekt részét képezi az egységes olvasójegy kialakítása. Legcélszerűbbnek az ISBN felépítéséhez hasonló struktúra látszik. Az egységes olvasójegy

tulajdonosa személyes tárhelyet kérhet, hozzáférhet a térítéses tartalmakhoz. Az olvasójegyet online is lehet igényelni a NEB portálján vagy a népszerűnyilvántartó rendszert igénybe vevő állami szolgálat portálján keresztül – így az ország valamennyi állampolgára megkaphatja. A térítéses szolgáltatások igénybevételéhez azonban a projektben részt vevő valamelyik könyvtárba is be kell iratkozni.

A fenti terv lehetséges veszélyes pontjai:

- kísértés a technológia egyszerűsítésére;
- nagy teljesítményű központi tárolóhely és adatfeldolgozó központok helyett osztott rendszer kialakítása a könyvtárak szervereit egyesítő metakatalógussal;
- a hardver/szoftver platform installálása nem megfelelő szinten, amikor sérülhet az olvasó kényelmes kiszolgálása vagy a belső könyvtári funkciók; ezt a kellő részletességgel kidolgozott műszaki dokumentációval és ellenőrzéssel lehet megelőzni.

A projekt mind a könyvtárak, mind a kiadók számára előnyös: a könyvtárak ingyen kapják a hardver/szoftver rendszert, a közös állomány építőiként az egész állomány tulajdonosai lesznek, az online használat egyenértékű a helyben olvasással (statisztikai szempontból); az állomány feltöltése némi kiegészítő finanszírozást jelent. A szellemi termékek előállítói, a kiadók számára a hasznat a nagybani piac jelenti, ez esetben a NEB a könyvtárellátó.

A ma még kevésbé igényelt szociális intézményből a könyvtárak a gazdaság fontos láncszemévé válnak, elősegítik a digitális szellemi termékekbe történt befektetések megtérülését, szabályozni tudják a digitális termékek piacát. A NEB tervszerű építésével a könyvnyomtatástól napjainkig minden oroszországi kiadványnak lesz digitális változata, meglesznek az alapok a még nagyobb, az *Oroszország emlékezete* (Památ' Rossii) projekt megvalósításához.

(Viszocsekné Péteri Éva)

182/2015

SUKIASÁN, É. R.: Elektronnaâ biblioteka strany : mnenie bibliotekarâ In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2014) 12., p. 13-18.

Az orosz elektronikus könyvtár: a könyvtáros véleménye

Elektronikus könyvtár; Konferencia -nemzeti; Nemzeti könyvtár

A Krim–2014 nemzetközi konferencia egyik fő témája a Nemzeti Elektronikus Könyvtár (Nacional'naâ elektronnaâ biblioteka, NEB) volt. A konferencia

programja azt sugallja, hogy az országban már működik az elektronikus könyvtár, csak rendet kell teremteni benne. Meg kell oldani, például, az egyetemes olvasójegy problémáját. A szerző ugyan a konferencián nem vett részt, de a résztvevőktől és a konferencia honlapjáról sok információhoz jutott és vont le következtetéseket. Sajnálatos módon a konferencián elhangzott előadások nyomtatásban nem jelennek meg.

A konferencián az elektronikus könyvtárakkal több ülésen is foglalkoztak. A divatossá vált fogalmat mindenki használta, kiderült, hogy több száz működik az országban, vannak köztük nyilvánosak, részben elérhetők (például a tulajdonos helyiségeiben) és zártkörűek.

A konferencia egyik előadása a kazahsztáni elektronikus könyvtár korszerűsítéséről szólt, ami azt jelenti, hogy ott a NEB már működik; megtalálták a szükséges szervezési, műszaki, módszertani megoldásokat; nagyságrendjében azonban nem hasonlítható az oroszországihoz.

Néhány alapvető kérdés:

- a NEB elsősorban könyvtár, és nem digitalizált dokumentumok gyűjteménye; a BBK (Bibliotечно-bibliograficeskaâ klassifikaciâ) osztályozási rendszer megújításakor is könyvtártípusként sorolták be;
- érthetetlen, miért kell korlátozni a NEB-ben olvasható dokumentumok műfaját (ismeretterjesztő lehet, szépirodalom nem);
- sok elektronikus könyvtárban nincs lehetőség hivatkozni a képernyőn olvasható dokumentumra;
- a NEB keresőrendszerét úgy kell kidolgozni, hogy lehetővé tegye a több szempont szerinti keresést (külön-külön is, és együtt is); a tematikus kereséshez a ma használt kulcsszavak túlságosan primitívek, a verbális keresés csak akkor biztosíthatja a szükséges teljességet és mélységet, ha deskriptorokat használnak, ehhez azonban univerzális teaurusz szükséges. Oroszországban ilyen nincs, csak szűk ágazati teauruszok működnek. Ma, amikor mindent osztályokba sorolnak, a tematikus keresés is csak akkor lehet hatékony, ha az indexeléshez osztályozási rendszert használnak; ehhez azonban kész osztályozási rendszerre van szükség (munkaigénye összevethető a teauruszéval). Oroszországban két osztályozási rendszer működik: a rubrikátor (háromszintű, elsősorban a tudományos információ osztályozására alkalmazzák) és a BBK (12 szintű, a könyvtárak 95%-a használja).

Következtetés a szerző számára: a NEB egységes szerverekre épül (mint Japánban), ingyen használható; ha felmerül a szerzői jogdíj fizetése, azt a könyvtár fedezi. Az elektronikus könyvtárról sok neves szerző írt, számos tankönyv, gyakorlati, mód-

szertani anyag jelent meg. Ezeket majd a történészek értékelik, a könyvtárosok a maguk részéről új szakba lépnek!

(Viszocsekné Péteri Éva)

Kapcsolódó területek

Kiadói tevékenység

183/2015

BERGER, Monica – CIRASELLA, Jill: Beyond Beall's list : better understanding predatory publishers. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries news. – 76. (2015) 3., p. 132-135.

Beall listáján túl. A „ragadozó” kiadók jobb megértése

Elektronikus folyóirat; Folyóiratkiadás; Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké

A „ragadozó” folyóiratok igazán a közlésért fizetett szerzői díjas nyílt hozzáférés megjelenésével és sikerével terjedtek el. Ezek a díjak azonban nemcsak a ragadozó folyóiratokra jellemzőek, hanem jó hírű, nyílt hozzáférésű folyóiratokra és egyes közép-szerű előfizetéses folyóiratokra is. A ragadozó kiadók viszont mindenekelőtt a díjakat szedik be, és csak mellékesen közölnek cikkeket, általában szigorú lektorálás nélkül. A publikációk gyenge minősége is megvan másol, például az ún. hiúsági kiadók (vanity presses) esetében. Az angol nyelvi hiányosságok vagy a többségében nem nyugati tagokból álló szerkesztőbizottságok önmagukban sem tesznek ragadozóvá egy folyóiratot.

A ragadozó kiadók és folyóiratok közismert fekete-listáját Jeffrey Beall, a Colorado-Denver Egyetem könyvtárosa gondozza. Bár ő maga nem teljes mértékben támogatja a nyílt hozzáférést, az általa ajánlott szempontok (a szerkesztőbizottságok összetétele, az üzleti gyakorlat, a kiadó stb.) jó kiindulópontot jelentenek, és egyúttal a nem ragadozó, rossz minőségű folyóiratok indikátorai is. Beall jól megmutatja, hogy a ragadozó folyóiratok profilja túl széles, kéretlen e-mailekben próbálnak kéziratokat szerezni,

és extrém gyors megjelenést ígérnek. Feketelisták helyett azonban hasznosabb ajánlólistákat készíteni, olyanokat, mint a Directory of Open Access Journals (DOAJ), ahol az ott szereplő folyóiratok 63%-a nem kér díjakat, és amely nemrégiben felülvizsgálta a listára kerülés feltételeit, valamint törölt is onnan folyóiratokat. Létrejött a nyílt hozzáférésű tudományos kiadók szervezete, az Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), továbbá létezik a minőségi jellemzők listája, az Open Access Journal Quality Indicators is.

A könyvtárosok feladata, hogy segítsék a kutatókat a ragadozó kiadók felismerésében. Emellett el kell osztatniuk a nyílt hozzáféréssel kapcsolatos tévhiteteket is, ideértve azt is, hogy az nemcsak nyílt hozzáférésű folyóiratok útján valósítható meg, hanem a cikkek példányainak repozitóriumokban való elhelyezésével is.

(Koltay Tibor)

184/2015

CAPACCIONI, Andrea: La monografia scientifica e le sfide dell'accesso aperto. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 54. (2014) 2/3.

Res. angol nyelven

A tudományos monográfia és a nyílt hozzáférés kihívásai

Hozzáférhetőség; Könyvkiadás; Publikálás -tudományos kiadványoké

A monográfia ma is fontos szerepet játszik az egyetemen (és a tudományos világban) az érezhető válság ellenére, ami a tudományos kommunikációban bekövetkezett mély átalakulások következménye. Hogy megküzdjön ezzel a problémával, a kiadói világ különféle megoldásokat vett számításba, köztük

olyanokat, amelyeket a nyílt hozzáférési (OA) modell kínál – még akkor is, ha az OA mozgalomban kezdetben kevés érdeklődés mutatkozott a monográfiák iránt, sokkal inkább a folyóiratcikkek voltak a középpontban. Másfelől az utóbbi években a tudományos kiadók szerepe megváltozott az OA mozgalmon belül, és már nem tekintenek rájuk ellenfélként. A szerző bemutatja, miképpen születtek meg a nyílt hozzáférésű könyvek a kiadói (és nem az akadémiai) környezetben. Végül széles körű áttekintést nyújt a nyílt hozzáférésű tudományos monográfiák területén történt legújabb fejleményekről.

(Autoref.)

185/2015

SUHORUKOV, Konstantin: Kak podderžat' naučnye žurnaly? In: Biblioteka. – (2014) 9., p. 6-10.

Hogyan támogassuk a tudományos folyóiratokat?

Elektronikus folyóirat; Fejlesztési terv; Folyóiratkiadás; Nemzeti bibliográfiai intézet; Szakirodalom; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Az Oroszországi Föderáció elnökének megbízása alapján a Kulturális és Oktatási Minisztérium az Oroszországi Tudományos Akadémiával együttműködve javaslatokat dolgozott ki a tudományos folyóiratok állami támogatására. A feladatra munkacsoportot hoztak létre a végrehajtó hatalom, az állami tudományos akadémiák, a tudományos, tudományos-műszaki és innovációs tevékenységet támogató alapok, szakmai szervezetek képviselőiből, kiadói és könyvtári szakemberekből. A munkacsoport a tudományos folyóiratok fejlesztési programjainak megfelelő komplex támogatásról hozott határozatot. A programok kiválasztása pályázati úton történik. A támogatás pénzügyi és nem pénzügyi mechanizmusokból áll. A szervezési feladatok egyike a tudományos szerkesztők és kiadók egyesületének megalakítása. A szükséges jogi, szervezési és információs-módszertani feltételek megteremtésére a minisztérium a 2014–2016. évekre szóló intézkedési tervet dolgozott ki.

A munkacsoport első ülésén a külföldi és oroszországi tudományos e-folyóiratok terjesztésével foglalkozó konzorcium vezetője ismertette a 2013. évi adatokat. Az Oroszországi Könyvkamara (Rossijskaja knižnaja palata, RKP) a nyomtatott időszakos kiadványok bibliográfiai és statisztikai számbavételének

országos központja 2707 tudományos folyóiratcímét és 1669 egyéb folyóiratot tartott nyilván. A hivatkozási indexekben az oroszországi folyóiratok helye: Web of Science 168 cím (89% angolul), Scopus 523 cím (72% angolul). A Scopusban a publikációk 82%-a angol nyelvű, mindössze 2%-a orosz, a Web of Science-ben az arányok 90% és 1% alatt. Az oroszországi szerkesztőségek nagy része nem tudja, mit jelent a folyóirat-politika és annak betartása; ezért fogadnak el gyenge minőségű szövegeket, időszerűtlen, felületes írásokat. A végeredmény, hogy a folyóiratok nagy része még Oroszországban sem ismert.

A legfontosabb feladatok teljesítése után az állami támogatásra számító, oroszországi folyóiratok főbb paramétereinek ugyanolyanoknak kell lenniük, mint a minőségi külföldi kiadványoké.

A munkacsoport javaslatait 4 fejezetben foglalta össze:

- a folyóiratokkal szembeni minőségi követelmények,
- az oroszországi tudományos folyóiratok fejlesztési programjaival szembeni követelmények,
- a fejlesztési programok megvalósításának hatékonyságát értékelő mutatók,
- támogatási irányok a fejlesztési programok keretében.

Egyéb teendők: a cikkek ellenőrzése plágiumszűrő szoftverekkel, a tudományos szakemberek tájékoztatása a kritériumoknak megfelelő folyóiratokról, a szerzők elismerése (kitüntetések), teljes szövegű dokumentumokat tartalmazó archívumok támogatása, szakemberképzés, a folyóiratok e-változataihoz központi előfizetési rendszer kidolgozása és finanszírozása, az orosz nyelvű cikkek angolra fordításának és lektorálásának támogatása.

Az RKP javaslatai közül sokat nem vettek figyelembe, mert a munkacsoport tagjainak többsége a tudományos folyóiratok támogatása helyett a nemzetközi hivatkozási rendszerekben elfoglalt hely javításában volt érdekelt. Az RKP szerint meg kell különböztetni a nyomtatott és az elektronikus tudományos folyóiratot, ez utóbbiban az offline és az online változatot. A hordozón kiadott folyóiratok a kötelezpéldánytörvény hatálya alá esnek, tehát az állami támogatás kritériuma a törvény betartása. A támogatandó folyóiratok kiválasztásának további kritériumai: a kiadói normatív előírások betartása, bibliometriai kutatások figyelembevétele, a műszaki és humán tudományok sajátosságai stb.

A nem pénzügyi támogatás piaci feltételek mellett nem lehet hatékony, esetleg közvetett formában.

Létre kell hozni a nemzeti ISSN központot, mivel a jelenleg megbízott szervezetek a pénzügyi feladatokat nem tudják ellátni.

A munkacsoport nem hivatalos stratégiája szerint a természettudományok területén meg kell szüntetni a nyomtatott folyóiratokat, míg a humán tudományok

terén párhuzamosan kell előállítani a nyomtatott és az e-változatot.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 178

Az ismertett cikkek forrásai

AIB studi (IT)	54. (2014) 2/3.
Alexandria (GB)	24. (2013) 3.
American libraries (US)	45. (2014) 11/12.
Bibliografiâ (RU)	(2014) 3.
Biblioteka (RU)	(2014) 9.
Bibliotekovedenie (RU)	(2014) 6.; (2015) 1.
Bibliothek (DE)	39. (2015) 1.
The bottom line (US)	27. (2014) 4.; 28. (2015) 1/2.
BuB (DE)	67. (2015) 1.
Bulletin des bibliothèques de France (FR)	(2015) 4.
Collection building (US)	34. (2015) 1.
College & research libraries (US)	76. (2015) 1., 2.
College & research libraries news (US)	76. (2015) 3.
Čtenář (CZ)	67. (2015) 3.
Information technology and libraries (US)	34. (2015) 1.
Interlending & document supply (GB)	43. (2015) 1.
ITlib (SK)	17. (2014) 3.; 18. (2015) 1.
The journal of academic librarianship (US)	41. (2015) 1.
Journal of documentation (GB)	71. (2015) 2.
Journal of librarianship and information science (GB)	46. (2014) 4.; 47. (2015) 1.
Journal of library administration (US)	54. (2014) 5-8.
Knižnica (SK)	16. (2015) 1.
Library management (GB)	36. (2015) 1/2.
The library quarterly (US)	85. (2015) 1.
Library review (GB)	63. (2014) 8/9.; 64. (2015) 1/2.
Naučnye i tehničeskije biblioteki (RU)	(2014) 12.; (2015) 1.
Public library quarterly (US)	34. (2015) 1.
Revista española de documentación científica (ES)	37. (2014) 2., 3.
Vestnik BAE (Fx)	(2014) 3.